

NOVOČESKÁ
BIBLIOTHEKA

VYDÁVANÁ

NÁKLADEM MUSEA KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

ČÍSLO XXVIII.

DR. J. L. PÍČE

DĚJINY NÁRODA RUSKÉHO.

V PRAZE.

V KOMMISSI U FRANTIŠKA ŘIVNÁČE.

1889.

Předmluva.

Na východě Evropy po tisíciletém zápasu vyvinul se obrovský stát ruský, který rozlehlostí svou v Evropě, svým nezměrným pozadím v Asii, počtem obyvatelstva a přirozeným bohatstvím povolán jest hráti velikou úlohu nejen v politických, ale i kulturních dějinách starého světa: proto také pokročilejší národové západoevropští čím dále tím více začínají všímati si politického a kulturního vývoje mohutné této říše slovanské. U nás pro přibuznost jazyka arci každému bylo by snadno, poučiti se o minulosti vel- říše ruské z pramene samého, z dějepisů ruských bedlivě a pečlivě napsaných; jelikož však při čtení těchto dějin namanou se nám čtoucí otázky mnohé, které rodilým Rusům přirozeně jsou zřejmé, a tím u spisovatelů jejich podrobnějšího rozboru nedochá-

zejí, zdálo se býti záhodno, sestaviti takový přehled politických a kulturních dějin ruských, který by psán byl s užšího hlediska našeho českého, a tato právě okolnost zavedla podnět k sepsání dějin těchto.

V Praze na den sv. Václava 1889.

J. L. P.

Obsah.

Část první. Doba Rurikoviců (862—1598).

	Str.
I. Národové východní Evropy při počátku dějin ruských	1—25
1. Slované ruští	3
2. Sousedé Slovanů ruských	17
II. Doba bohatýrská	26—63
1. Varjagorurové	26
2. První knížata: Rurik (862—879)	32
Oleg (879—912)	35
Igor (912—945)	37
Olga (945—957)	39
Svatoslav (957—972)	42
Jaropluk (972—980)	46
Vladimír (980—1015)	47
3. Poměry vnitřní	51
4. Pohanství staroruské	57
III. Doba údělná	64—100
1. Doba předtatarská: a) Synové Vladimírovi	64
b) Prvenství země Kyjevské	67
c) Prvenství země Suzdalské	74
2. Prvý nájezd tatarský	78
3. Druhý nájezd tatarský	80
4. Německé řády rytířské v Pobaltí	83
5. Poroba tatarská	86
6. Poměry vnitřní	95
IV. Doba Moskevská	101—126
1. Moskva pod vrchním panstvím tatarským	103
2. Ivan III. Vasiljevič (1462—1505)	107
3. Vasilij Ivanovič (1505—1533)	110
4. Ivan IV. Vasiljevič, přijímám Hrozný (1533—1584)	111
5. Fedor Ivanovič (1584—1598)	119
6. Poměry vnitřní	122

Část druhá. Zápas polskoruský (1569—1795).

	Str.
I. Poláci v Moskvě	129—161
1. Říše polskolitevská	129
2. Unie Lublinská (1569)	136
3. Poměry náboženské	139
4. Kozáci	144
5. Boris Godunov (1598—1605)	146
6. Lžidimitr (1605—1606)	148
7. Vasilij Šujský (1606—1610)	152
8. Poláci v Moskvě (1610—1612)	156
9. Vyhnaní Poláků z Moskvy (1612)	159
II. Zmohutnění Ruska za dynastie Romanových . . .	162—197
1. Michail Fedorovič Romanov (1613—1645)	162
2. Vojna kozácká	165
3. Alexej Michajlovič (1645—1676)	171
4. Fedor Alexejevič (1676—1682)	173
5. Vladařství Žofie Alexejevny (1682—1689)	173
6. Počátek panování Petrova (1689—1700)	176
7. Severní vojna (1700—1725)	178
8. Reformy Petrovy	184
9. Kateřina I. (1725—1727)	189
10. Petr II. Alexejevič (1727—1730)	190
11. Anna Ivanovna (1730—1740)	191
12. Alžběta Petrovna (1741—1762)	194
13. Petr III (1762)	196
III. Kateřina II. — Rozdělení Polska	198—284
1. Konec války sedmileté (1763)	198
2. Volba Stanislava Augusta Poňatovského (1764)	200
3. Otázka náboženská v Polsku na sněmu 1766	205
4. Konfederace Radomská (1767)	209
5. Konfederace Barská (1768—1772)	215
6. První válka turecká (1768—1774)	220
7. První rozdělení Polska (1773)	226
8. Povstání Pugačeva (1773—1775)	232
9. Branná neutralita (1780)	234
10. Připojení Krymu (1783)	235
11. Druhá válka turecká a válka švédská (1788—1792)	238
12. Události v Polsku za čtyřletého sněmu (1788—1792)	240
13. Konfederace Targovická (1792—1793)	252
14. Druhé rozdělení Polska (1793)	256
15. Povstání Koščiuškovo (1794)	263
16. Třetí rozdělení Polska (1795)	271
17. Poslední rok panování Kateřiny II (1796)	273
18. Poměry vnitřní	274
19. Vzdělanost	281

ČÁST PRVNÍ.

Doba Rurikoviců.

(862—1598.)

I.

Národové východní Evropy při počátku dějin ruských.

1. Slované ruští. — 2. Sousedé Slovanů ruských.

1. Slované ruští.

Celá východní polovice našeho dílu světa rozkládá se ohromnou nepřetržitou rovinou: mezi Ledovým a Černým, Baltickým a Chvalinským mořem není žádné přirozené přehrad, žádné vážné překážky, která by mohla zastaviti kroky národa útočného; — ba naopak, z nepatrné výšiny Valdajské neb, jak staří říkali, z Okovského lesa rozbíhají se řeky ke třem hlavním mořím — Dvina a Lovat k Baltickému, Dněpr k Černému a Volha k Chvalinskému, — a ty, jsouce takoruka od pramenů splavné, byly přirozenými a pohodlnými drahami do různých končin širé roviny východoevropské. 862

A tak sama povaha půdy vede k úsudku, že ohromná tato rovina východoevropská, ohraničená čtvřým mořem a opírající se o soustavu hor Karpatských na západě, dlouhého hřbetu Uralského na východě a nebetyčného Kavkazu na dalekém jihu, dříve nebo později musila se státi majetkem houževnatého dobytce, musila splynouti v jedno politické těleso.

Pokud paměť lidská sáhá, neměla arci tato ohromná rovina východoevropská jednorodého obyvatelstva. Různost obyvatelstva v krajině celkem otevřené přirozeně však vedla k zápasu různých živlů národních, i ode dávna usedlých, i nově sem vnikajících, kterýžto zápas ke konečnému rozhodnutí dospěti mohl

862 teprve, když jeden živel národní dospěl k číselné převaze nad ostatními.

Nejstaršími asi obyvateli roviny této byli *Finové* neboli *Čudi*, kteří před pozdějšími přistěhovalci zvolna ustupovali do lesnatých a jezernatých krajín severních, ano i za Ural. Jiho-východní průrvou mezi Uralem a Chvalinským mořem měli národové *turečtí* a později i *mongolští* volnou cestu do Evropy a přerušovali vpády svými po celé tisíciletí volný vývoj této širé krajiny: zůstávající totiž kočovníky a volíce sídla svá v stepi povolžské a černomořské, mohli nájezdy svými zaplaviti kraj, ale záhy slábnouce zanikali v širé stepi. Nejhouževnatějším živlem národním byli však *Slované*, kteří od jihozápadu postupující krok za krokem šířili se k východu, jihu i severu, až konečně po tisíciletém zápase zaplavili živlem svým národním celou tu ohromnou rovinu východoevropskou a k tomu i celou třetinu Asie.

Slované, jsouce větví velikého plemene arejského, přišli v době zajisté dávnejší za ostatními Areity do Evropy. Paměť o prvních sídlech jejich zachoval nejstarší letopisec ruský, Nestor, an praví: „Po mnohých pak časích (po zmatení jazyků u věže Babel) usadili jsou se Slované po Dunaji, kde nyní jest Uherská země a Bulharská.“ Paměť tato o nejstarších sídlech slovanských na středním a dolním Dunaji potvrzuje se především slovanskými místními jmeny, kteráž se tam v době římské potom vyskytují — jakož již dokázal znamenitý náš Šafařík, — vysvětluje se i bezpočetnými těmi vzpomínkami, kteréž v národních a obřadových písních všech kmenů slovanských, i těch, kteří nikdy potom k Dunaji nepřišli, o Dunaji, jako řece posvátné, se podnes ozývají.

Z první této vlasti své v Evropě Slované dle zprávy Nestorovy vytlačeni byli dosti záhy: „Když pak Vlachové byli vpadli na Slovany Dunajské, a mezi nimi se usadili a násilí jim činili, tehdy ti Slované přišedše usadili se na Visle“ atd. Vytlačení to Slovanů z rovin podunajských patrně přihodilo se několik století před Kristem, neboť v době Herodotově (tedy v V. věku před Kr.) sídlili v rovině dnešní Valašské již thráčtí

Geto-Dakové, hraničíce na východ se Skythy, a země na středním Dunaji v tutéž dobu snad již byly opanovány výstřelky kmenů illyrských, na něž mocně tlačili se ze západu Keltové — snad Nestorovi to Vlachové.

V prvním století po Kristu Slované zajisté pronikli již na sever hor Karpatských, neboť tu v poříčí Visly činí o nich zmínku římstí spisovatelé Plinius a Tacitus: o sto let později opanovali již i část pobřeží baltického, neboť Ptolomaeus nazývá pobřeží jantarové v pozdějších Prusích zálivem vendickým čili slovanským. Od té doby vyskytují se Slované již častěji u spisovatelů západních i východních, z počátku pod jmenem *Vendů* neb *Vindů*, kterýžto název jim přikládali západní sousedé germanští i Finové, od VI. věku pak i pod domácím názvem *Slávů* neb *Slavenů* čili *Slovanů*.

Za věků těchto málo známých rozmnožil se národ slovanský přirozeným přibýváním obyvatelstva v národ veliký, kterému dosavadní hranice nestačovaly, a zároveň utvářela se i různost mluvy slovanské, tak že již v tu dobu mohla se rozeznávat skupina západní, východní a jižní. V tyto tři strany, západ, jih a severovýchod, zahájeno šíření se živlu slovanského, jež trvalo více než půl tisíciletí, průběhem svým jen málo známé, výsledkem svým však tím více překvapující: rozšířená sídla slovanská zajisté již v prvé polovici sedmého věku od mysu Matapanského na jihu až k jezeru Ladožskému na sev., a od Šumavy, Sály a Labe na záp. až do poříčí Volhy na vých., i provedeno zároveň roztržení a omezení jednotlivých skupin slovanských, které odtud rozeznáváme jakožto zvláštní kmenové neb národní celky. Tak vydělila se i skupina Slovanů východních, známá potom jmenem *Slovanů ruských*.

O roztržení, jmenech a sídlech těchto Slovanů východních čili ruských nejurčitější zprávy zachoval nejstarší letopisec ruský Nestor, tak že jeho zprávy, ač nahodilé, neuspořádané a částečně i nesrovnalé, přece při starém národopise dnešního Ruska za základ vzítí se musí. Pravit Nestor vykládáje nová sídla slovanská po opuštění pravlasti podunajské: „A tak i tito Slované přišedše usadili se po Dněpru, a nazvali se Polané, a jiní Dře-

862 vané, protože usadili se v lesích; a jiní usadili se mezi Pri-
petí a Dvinou, i nazvali se Dregovici; jiní se usadili na Dvině,
i nazvali se Poločané podle řčky, která teče v Dvinu, jmenem
Polota; od té nazvali se Poločané. Slované pak (jiní, kteří taktéž
od Dunaje přišli) usadili se okolo jezera Ilmena, nazvali se
svým jmenem, i vystavěli město hrazené a nazvali je Novohrad;
a jiní usadili se po Desně a po Semí, po Sule a nazvali se
Sever. Tak rozešel se národ slovanský . . .“

Dále vykládá Nestor počátky panství kyjevského i praví:
„a po těch (rozumí se Kyj a bratří jeho) počali z jich rodu
knížata panovati v Polanech a v Dřevanech měli svá knížata,
a Dregovici svá, a Slované svá v Novohradě, a jiní na Polotě,
kteří jsou Poločané. A od nich (jsou) také Křivici, kteří sedí
na vrch Volhy a na vrch Dviny i na vrch Dněpru, jichž město
jest Smolensk, neb tu sedí Křivici; a též Sever od nich . . . Neb
jen tito národové slovanští jsou v Rusích: Polané, Dřevané, Novo-
hradští, Poločané, Dregovici, Severané, Bužané, protože sedí po
Buhu, a posléze Volyňané.“

Na třetím pak místě praví Nestor: „A když Polané pře-
bývali o sobě, kteří, jakož jsme pravili, byli rodu slovanského,
i nazývali se Polany, a Dřevané tolikéž (pocházejíce) od Slovanů,
i nazývali se Dřevany; Radimici pak a Vjatici (pocházejí) od
Lechův. Byliť dva bratří v Leších: Radim a druhý Vjatko; i při-
šedše usadili se, Radim na Soži, a nazvali se Radimici, a Vjatko
s rodem svým usadil se na Oce, od něhož nazvali se Vjatici.
A živi byli v pokoji Polané, i Dřevané, i Severané, i Radimici,
i Vjatici, i Chorvaté. Dudlebové pak přebývali po Buhu, kdež nyní
Volyňané, a Ulici a Tiverci seděli po Dněstru, přisedajíce k Du-
naji: a bylo množství jich, neb seděli po Dněstru až k moři . . .“

Podle tohoto líčení Nestorova zaujímalí tedy jednotliví kme-
nové slovanští, kteréž Nestor přímo počítá k Slovanům ruským,
veliké prostranství od hor Karpatských až po vrchní tok řeky
Oky a Volhy a od ústí Dunaje a moře Černého až po jezero
Ladožské, hraničíce na západ s Lechy čili později zvanými Slo-
vany polskými, na severozápad s Litvany, na sever s Finy a na
jihovýchod s národy tureckými.

Na celé této prostoře zná letopisec ruský kmeny slovanské jakožto jediné obyvatelstvo (na rozdíl od kolonií daleko na severovýchod posunutých, jako: Bělozero, Rostov, Murom), kteréž, vyjma pozdější přistěhovalce lešského původu, totiž Radimice a Vjatice, usazeno bylo v těchto zemích od té doby, co Slované byli vytlačeni od středního Dunaje. Přihledneme-li však ke staršímu pramenu, než jsou letopisy Nestorovy, totiž k místním jmenům toho kraje, shledáme, že pro usazování se Slovanů ruských vytknouti musíme dvě různé doby: prvou, kde Slované ti usadili se mezi horami Karpatskými a Dněprem, neboť na této prostoře vyskytají se pouze slovanské místní názvy, a druhou, kde slovanský živel pronikl na vrchovisko Dněpru, Dviny, do úvodí jezera Ilmenského a na východ Dněpra, neboť tu vyskytá se vedle slovanského i neslovanské názvosloví, tak sice, že zejména větší přítoky řek mají název neslovanský, menší přítoky, potoky a menší jezera názvy slovanské, tak že pojmenování jich přičísti musíme dvěma různým národům po sobě zde usedlým, z nichž první neslovanský (finský) pojmenoval řeky větší, druhý slovanský po úplném osazení a obydlení země pojmenoval i říčky menší. Dle tohoto arci nejstaršího svědectví sáhala tedy sídla Slovanů východních v době někdy po Herodotovi a za Tacita až po Dněpr, kdež nezbylo stopy patrné po nějakém jiném národě prve zde usedlém; v době pak velikého stěhování národů pronikl živel slovanský dál na sever a severovýchod, kde před tím sídla svá měli národové finští, kteříž někdy, v tu dobu, když Slované seděli ještě na Dunaji, snad i dále na západ a jih sáhali.

V ryze slovanském onom území mezi horami Karpatskými a Dněprem zaujali dle líčení Nestorova nejzápe na západ sídla svá *Chorvaté*, o nichž i byzantský císař Konstantin Porfyrogeneta zmínku činí pode jmenem *Bílých Chorvatů* a které znají také kroniky české vypravující dle staré pověsti, že odtud vyšel praotec náš Čech s družinou svou v tyto žírné vlasti naše. Chorvaté tito hraničili na západ s národností polskou v téže asi čáře jako dnes, totiž od hor Karpatských po předělu vodním mezi řekami Vislokem a Vislokou k řece Sanu, tak že okresy Sanocký a Řešovský počítány ještě k území ruskému jakožto

862 pohraniční okresy proti Krakovsku a Sudomiřsku; na východ lze stopovati jméno Chorvatů v místních jmenech až ke Lvovu a Rovnu, dle čehož souditi možno, že celá východní Halič dnešní jimi byla obydlena; na jih pak vyskytá se rovněž jméno Chorvatů v místních jmenech až i při dolním Samoši, řece Krásné, Šajavě, Bodvě i v okolí Prjaševa, z čehož plyne, že celá uherská Rus někdy byla též částí země Chorvatské. Kmenové jméno Chorvatů mizí pak záhy z pramenů dějepisných, zaměněno byvši jmenem země Přemyšlské a Haličské na severu Karpat, kdežto na jižním sklonu Karpatském tak zvaná Uherská Rus vstupuje ve spojení se státem uherským.

Dále na severovýchod jmenuje letopis ruský kmen *Dudlebu* a sice někde na pramenisku řeky Buhu (přítoku Visly) usedlý, kterýž kdysi veliké útisky od Avarů snášeti musil. Možná že jméno kmene tohoto zastíněno bylo záhy jmenem místním, vzatým od téže řeky Buhu, totiž jmenem *Bužanů*, podobně asi jako i toto jméno ustoupiti musilo jménu hlavního hradu kmenového Volině nebo Červeně; v době velikého knížete Vladimíra oba právě jmenované hrady zastíněny nově zbudovaným hradem Vladimířím, tak že potom nejčastěji název Vladimířsko pro území toto v letopisech se vyskytá. Hranice území tohoto sáhala na západ proti území polskému až po pramenisko řeky Věpře a střední Buh, kdež do dneška národnostní hranice se zachovala, na východ pak až po pramenisko Pripeti, na předěl vodní Horynu a Stryje až k pramenům jižního Buhu; v jižní části vydělilo se záhy území Terebovské a Belzské, které později počítáno jest k Haliči.

Na východ odtud až k řece Dněpru uvádí Nestor tři kmemy ruské: *Dregoviče*, *Dřevany* a *Polany*. První z nich, jmenovaní i u Konst. Porf., sídlili v bažinaté a lesnaté krajině mezi Pripetí a Berezinou, hraničíce na západ s kmeny litevskými a Jatvěhy na horním Němenu, i rozšířili teprve v XI. věku území své zatlačením Jatvěhů až k řece Buhu, tedy do sousedství polských Mazovanů. Druzí, Dřevané, sídlili v lesích (dřevo = strom) na jižní straně Pripeti, kdež byly jejich hlavní hrady Iskorostěn a Ovruč. Na jihovýchod od těchto sídlili podél pravého břehu Dněpru a sice od ústí Tetrevu až po prahy dněprovské Polané,

jejichžto město Kyjev — máti měst ruských — na důležitém brodu dněprovském hned pod ústím poslední větší řeky, Desny, záhy nabylo veliké důležitosti obchodní a již na úsvitu dějin patřilo mezi největší a nejdůležitější místa obchodní v Evropě. Nestor sám zaznamenal pověst, dle které město toto založeno od knížete Kyje, kterýž prokrestil si cestu k Cařihradu a založil kolonii stejnojmennou na dolním Dunaji, z čehož patrno, že obchodní důležitost a obchodní spojení Kyjeva s Cařihradem padá ještě do doby polobáječné dějin ruských. Území těchto tří kmenů známo bylo po tom pode jménem knížectví Kyjevského čili vlastní Rusi.

Na sever od těchto tří kmenů seděli na území, z něhož v době stěhování národů (tedy do konce VII. věku) vytlačeni jsou Finové, především *Křivici*, jak Nestor praví, na vrchovisku Volhy, Dviny a Dněpru, majíce za hlavní hrad Smolensk. Než i Poločané, tak zvaní od řeky Poloty, která do Dviny teče, s městem Polockem musí počítání býti ku Křivicům, neboť Nestor praví k r. 862, že první obyvatelstvo v Polocku byli Křivici, z čehož by tolik na jevo šlo, že kmen Křiviců rozdělil se ještě v době předhistorické na dvoje knížectví, jedno se sídlem v Smolensku, snad původní, druhé se sídlem v Polocku. Snad i krajina Pskovská s městem Pskovem někdy k zemi Křiviců (k Polocku) se počítala. Poločtí Křivici hraničili na západ s Litvany, na severu Dviny pak s finskými Livy; území Pskovské pak s vlastní Čudí a s Estony.

Dle některých variantů kroniky Nestorovy bylo by možné počítati ku Křivicům i *Severany* („i Sever od nich“), kteříž sídlili na území rovněž původně neslovanském v poříčí Desny, Sejmu a Suly, hraničíce podél Dněpru s Polany a sáhajíce na jih snad až k stepi. Jméno jejich zachovalo se dodnes v názvu Novgorodu Severského; jinak byly hlavní hrady jejich Ljubeč, Černigov a Perejeslav; poslední dvě města dala pak název dvěma úředním knížectvím.

Nejdále na východ posunuti byli *Radimici* a *Vjatici*, jejichž původ Nestor odvozuje od Lechů. Radimici seděli na řece Soži, tedy k severu od Severanů, na jihovýchod od Křiviců; Vjatici

862 pak zaujali horní tok řeky Oky, dosahující na východ až k pramenům řeky Donu; zde na východě hraničili s finskou Mordvou a Muromou.

Na sever od Okovského lesa (vysočiny Valdajské) seděli Slované, sáhající na sever až k jezeru Ladožskému a vodnímu předělu Ledového moře: hlavní jejich město Novgorod na řece Volchovu, blíže jezera Ilmenu, bylo již na počátku doby historické proslaveno svým obchodem na dalekém severu.

Tak daleko na sever a severovýchod v době předhistorické posouvali se celé kmeny slovanské, zatlačující zároveň původní finské obyvatelstvo dále k východu. Toto posouvání se celých kmenů spadá zajisté do doby onoho velikého šíření se Slovanů, jež ukončeno v první polovici VII. věku. Než i po této době šířili se Slované dále na severových., avšak ne více celými kmeny, nýbrž jednotlivými osadami čili hrady neb městy, založenými uprostřed obyvatelstva jinorodého, neboť takovými jsou Bělojezero, Rostov, Murom, ležící daleko ve finském území i vzpomínané hned při počátcích dějin ruských. Jednotlivé tyto osady vysílány byly patrně od sousedních kmenů: Slovanů, kteříž do těchto krajin obchodní spojení udržovali, i Křiviců, neboť knížata Smolenští brali ještě ve XII. věku poplatky z těchto krajin, a snad i odjinud.

Zbývá ještě povědět o jižních dvou kmenech, *Uličích* a *Tivercích*, z nichž tito sídlili na východním svahu Karpat nad řekou Dněstrem (snad v jich jméně stopa starého názvu Tyras), Uliči pak nad řekou Buhem, na Ingulci až ke Dněpru. O obou těchto kmenech víme velmi málo; k r. 885 vypravuje Nestor, že kníže Oleg s nimi válku vedl; k r. 907 jmenuje Tiverce účastníky výpravy Olegovy proti Řekům; k r. 914 pak vypravuje, že vojvoda Igorův Svengeld dobyl hlavního hradu Uličů (neb kmene jejich Ugličů) po tříletém obléhání i bral ze země jejich hojně důchody. Z téže doby pochází také zpráva arabského cestovatele Masudiho, dle které Rusové sídlili na břehu Černého moře vedle Bulharů (tedy souhlasně s pramenem ruským mezi Dunajem a ústím Dněpru), avšak již v polovici téhož X. věku uvádí císař Konstatin Porf. v týchž místech turecké Pečeněhy,

Uliče jmenuje v sousedství Dřevanů, o Tivercích pak vůbec neví, tak že bychom souditi mohli, že oba kmenové, přechávše šťastně nájezd kočovných Uhrů konečně od Pečeněhů bud úplně jsou zahrnutí snad do horských údolí Karpatských (Tiverci) neb zatlaceni dále na sever (Uliči).

Podotknouti sluší na tomto místě, že arabští spisovatelé již v VII. věku vypravují o důležité kolonii slovanské při průlivu Kerčském, uprostřed mezi Černým a Azovským mořem, na poloostrově Tamanském, kterouž letopisy ruské jmenují Tmutorakaň. Kolonie tato (později zvláštní knížectví) zajisté měla především obchodní důležitost (vždyť na protějším břehu kvetlo někdy slavené město bosporské Pantikapaion) prostředkujíc spojení obchodní po moři Azovském a Donu k řece Volze.

Na území právě vylíčeném obývali Slované ruští již za pohanské doby poměrně hustě: svědčí o tom zbytky starých hradů a měst roztroušených po území ruském, jež nazýváme hradiště, a jichž napočítalo se dosud na půldruhého tisíce (1430), ačkoliv sotva polovička země prozkoumána; svědčí o tom i četná pohřebiště pohanská, vyskytající se téměř na každém kroku.

Při této poměrně veliké lidnatosti území ruského hned po době velikého stěhování národů zůstává však nápadným, že živel slovanský, od pradávna orby znalý, nevyhledával zejména onen veleúrodný pás černozemní, tehdy ohromnými lesy arci zarostlý, k osazování národa rolnického však mnohem příhodnější, než málo úrodné a chladné krajiny severní a severovýchodní. Při šíření svém nebo lépe řečeno při vystěhování řídí se každý národ především výhodami hmotnými, hrne se tam, kde snadnější jest živobytí: jestli však severní ony kraje, málo úrodné, chladné a nehostinné tak záhy vykazují četné obyvatelstvo, musily poskytovatí obyvatelstvu ještě větší možnost výživy, než bylo rolnictví, a možnost ta byla v obchodu, jehožto rozkvět spočíval na přirozených základech, kteréž při nedostatku vzácných a drahých neb alespoň užitečných kovů neb jiných přírodnin v nížině ruské hledati sluší v přirozených cestách obchodních, podmíněných soustavou řek ruských.

862

Důležitost řek ruských uvádí již Nestor v úvodě svých letopisů, an praví: „Byla cesta z Varjah (dle Nestorových poněťí západní Evropa) do Hřek a ze Hřek po Dněpru, a na prameni Dněpru vlak (kde se lodi vlekly po suchu) do Lovati, po Lovati mohlo se přijíti do Ilmenského jezera velikého, z kteréhož jezera teče Volchov, a vylévá se v jezero veliké Něvo (Ladožské), z toho jezera ústí vchází do moře Varjažského, a po tom moři lze jíti až do Říma, a od Říma přijíti po témž moři k Cařihradu, a od Cařihradu lze přijíti v Pontské (Černé) moře, do něhož teče Dněpr řeka. Neb Dněpr přichází z Okovského lesa, a teče na poledne; a Dvina z téhož lesa vychází, a jde na půlnoc, i vylévá se v moře Varjažské. Z téhož lesa teče Volha na východ, a vylévá se sedmdesatým ústím v moře Chvalinské. A protož může se jíti z Ruské země po Volze do Bulhar i do Chvalis. a na východ přijíti v podíl Semův; a po Dvině do Varjah, z Varjah do Říma a z Říma ku plemenu Chamovu.“

Dle tohoto líčení Nestorova vedly tedy středem roviny ruské dvě veliké cesty vodní, cesty to světového obchodu, z nichž prvá spojovala Černé moře čili Pontus podél řeky Dněpru a od Dněpru vlakem buď k Dvině neb k Lovati, Ilmenu, Volchovu, jezeru Ladožskému (Něvu) a řece Něvě k moři Baltickému, druhá podél Volhy spojovala moře Baltické s Chvalinským a tudíž se zeměmi arabskými; bylo i třetí spojení výše zpomenuté, o němž Nestor se nezmiňuje, totiž po Dněpru v Černé moře, odtud do moře Azovského, do Donu, vlakem do Volhy a Chvalinským mořem do zemí arabských.

Cesty tyto po řekách ruských byly arci dosti obtížné, jednak pro prahy Dněprovské, kolem kterých lodi, nemohouce proplouti (dle zřejmého svědectví císaře Konstantina Porf.), musily býti přenášeny, jednak pro zmíněné již vlaky, kde lodi rovněž musily se po suchu vléci; nicméně víme s úplnou bezpečností, že i Slované Baltičtí i Normané, hodlající plouti do Cařihradu, volili raději cestu po řekách ruských, než po otevřeném moři kolem Evropy, patrné proto, že na řekách ruských nehrozilo lodím nebezpečí bouře mořské, osudné arci vždy pro malé lodi tehdejší. Cesta po řece Dněpru byla jakožto obchodní cesta známa již

Herodotovi až po prahy Dněprovské; Ptolomaeus zná již tři 862
prameny Dněpru, totiž Dněpr, Berezinu a Pripet, a patrně již
za jeho doby obchod z proslavené Olbie (na jih dnešního Ni-
kolajeva, při ústí Buhu) proklestil si cestu až k Baltickému
moři. neboť řecké starožitnosti a mince vyskytují se nejen po
břehu Dněpru, ale i při ústí Dviny i na ostrově Oeselu.

Nestorova zpráva klade cestu Dněprovskou do doby prastaré,
kde ještě nebyl založen Kyjev, neboť vypravuje, že sv. Ondřej
ubíral se tudy z Chersonu (na Krymu) do Říma; vyloživ pak
založení Kyjeva praví, že Kyj kníže „chodil do Cařihradu“ a
založil Kyjevec na Dunaji, zajisté jakožto obchodní stanici Ky-
jevskou, i dokládá, kterak r. 866 Oskold a Dir s dvěma sty
koráby připluli k Cařihradu, což opětováno za Olega a Igora.
K téže době vypravuje arabský spisovatel Ibn Chordadbeh, že
Rusové, kteříž jsou Slované, dovážejí kožešiny černé lišky a
vydry, jakož i meče až do řeckého (Aegejského) moře, přicházejí
s tovary svými do hlavního města chazarského Itilu na ústí
Volhy, i na Kaspické moře, ba i do Bagdadu; ano ještě ve
XII. věku viděl kupce ruské žid Beniamin de Tudela v africkém
přístavu v Alexandrii. Císař Konstantin Porf. vypravuje arci již
pro svou dobu (polovici X. věku), že k těmto obchodním cestám
scházeli se každoročně kupci z Novgorodu. Smolenska, Lubeče
a Černigova u Kyjeva, a odtud že vypravovali se společně s kupci
kyjevskými po Dněpru do Černého moře a odtud podél pobřeží
do Cařihradu, odkudž se před podzimem zase navraceli.

Střediskem tohoto obchodu jižního byl *Kyjev*, město hrazené,
čítající již na úsvitě dějin ruských dle zpráv arabských 10.000
obyvatelů. Kyjev povstal na důležitém brodu čili převozu Dně-
provském i vzrostl ve veliké alespoň na tehdejší poměry město,
především že ležel na křižovatce obchodní. Vedle obchodu s Caři-
hradem, pobřežím Aegejského moře i zeměmi africkými vedli
kupci kyjevští nemálo čilý obchod i směrem severním po Dněpru
a Dvině k moři Baltickému; jsouť zajisté podél této obchodní
cesty roztroušeny na př. arabské mince ražené v afrických zemích
v sedmém a osmém věku, kteréž na horní tok Dněpru mohly
se dostat pouze přes Kyjev, mince pak byzantské jakož i mince

862 knížat kyjevských desátého věku roztrousily se touže cestou až na Baltické moře. Podobně ukazují roztroušené mince byzantské a ruské na obchodní cestu směrem severovýchodním, přes Černigov a Suzdal k bulharskému městu Bolgaru, jehožto vzdálenost od Kyjeva arabský zeměpisec Džajgani udává na 20 mirchalí; podobné spojení bylo pak i na západ, neboť španělský žid Ibrahim Ibn Jakub viděl (kolem r. 965) ruské kupce v Praze, což arci není nápadným, neboť v tutéž dobu mezi ženami velikého knížete Vladimíra uvádí se též Česka.

Zdali již v tuto dobu také řečtí kupci do Kyjeva dojížděli, nelze zjistiti. O cestách arabských kupců do Kyjeva vypravují arabští zeměpisce Masudi a Džajgani; podobně přicházeli i chazarští židé v hojném počtu do Kyjeva, neboť patrně dle jejich stanoviště nazvána jedna z bran kyjevských židovskou, podobně jako podle stanoviště polských kupců jiná brána nazvána jest lešskou.

Hlavní směr obchodu orientálního bral se však cestou o něco severnější. Východištěm tohoto severního směru obchodního bylo bulharské město *Bolgar*, nedaleko ústí Kamy do Volhy, o němž ještě později bude zmínka; až do města tohoto přicházeli obchodníci arabští s výrobky svými, především ozdobnými, jak je do dneška nalézáme v starých hrobech, s drahokamy, které v ruštině mají namnoze arabské názvy, východním indickým kořením a podobnými věcmi. V Bolgaru stýkali se Arabové s ruskými kupci, především z Novgorodu přicházejícími, kupující od nich drahé kožešiny, kteréž u bagdadského dvora v osmém a devátém věku staly se modními příčiněmi hlavně ženy kalifa Haruna Arrašida, Zobeidy, podobně otroky a jiné věci severu.

V obchodě řeckém nebyli Rusové příliš aktivními, neboť zůstalo poměrně velmi málo byzantských peněz v zemi, což se arci vysvětliti dá velikým vlivem Cařihradu na život církevní i světský na Rusi; za to byli Rusové v severním onom obchodu, který cestu svou bral z Bolgaru po Volze, řece Tverci a Mstě k Novgorodu a odtud dále po Volchovu, Ladoze a řece Něvě k moři Baltickému, velice aktivními, neboť arabských peněz devátého a desátého věku na této celé cestě a po pobřeží balti-

ckém roztroušena jest veliká síla: podobně nalézají se tu i mince západní, německé, dánské, anglické, ano i české i pobaltské ražení arci téměř o sto let pozdějšího, na zřejmý důkaz, že ruští obchodníci razili si cestu do zemí západních se zbožím indickým*) a arabským, čímž západní peníze dostaly se zase do Ruska.

Střediskem obchodu tohoto severního byl *Novgorod* na řece Volchovu v zemi Slovanů, město větší ještě než Kyjev. Novgorod leží sice daleko od moře Baltického, byl však v starších, ba i v pozdějších dobách přístupen lodím mořským, patrně tehdy malým, a hojná opevnění po řece Volchovu, jižním břehu jezera Ladožského i po řece Něvě svědčí o tom, že Novgorodští měli své opevněné stanice obchodní až na pomorí, jak pro svou obchodní potřebu tak i na odražení útoku nepřátelského se strany mořské: možná, že Novgorod založen právě tak daleko od břehu mořského, aby byl tím bezpečnějším před útoky nepřátelskými.

Nejstarší zprávy o ruských plavbách po moři Baltickém vyskytají se v nordických sagách čili zpěvích hrdinských, z nichž je čerpal i dánský kronikář Saxo. V době zaručených již zpráv historických vyskytají se ruské obchodní osady ve švédských městech Birce a potomní ve městě Visby na ostrově Gotlandě, s nimiž udržováno pravidelné obchodní spojení. Podobně činí i Adam Brémský zmínku o ruských obchodnících v polobáječné královně Baltického moře, v slovanském Volynu: dále na západ pak dojížděly ruské lodi až do Lubeku a na pobřeží šlesvické. Jest pak více než pravděpodobno, že plavba ruská, vycházející především z Novgorodu, částečně i z Polocka, někdy velmi častá a účinná — vždyť obchodní města Slovanů baltických závisela na obchodě novgorodském zrovna tak jako pozdější města Hanseatská — začala klesati objevením se nordických vikingů, kteří pod vedením tak zvaných Seekuningů („námořských králů“), jejichž království, postrádajíc země, založeno bylo na loďstvu

---

*) Arabský cestovatel Abu Bekr el-Tortuši navštívil v XI. věku Mohuč na Rýně i podivil se nemálo, když našel tu indické koření (pepř, zázvor, hřebíček a j.) vedle arabských mincí samanidských, kteréž jsou zřejmým dokladem, že koření to současně s těmito mincemi mohlo do Němce se dostat pouze přes Novgorod.

862 námořském a vojenské družině. začali provozovati loupež snad již v IX. věku na moři Baltickém i dále na západ. Loupeže těchto nordických vikingů měly za následek především porušení pravidelného obchodu na Baltu, vyzvaly vojenské námořské výpravy některých kmenů slovanských na Pobaltí, i způsobily ochabnutí námořských plaveb ruských, takže v době historicky známé častěji již se vyskytují plavby z Pobaltí do Novgorodu než z Novgorodu na břehy baltické.

Čilý obchod do krajín dalekých má za následek nejen vzrůst větších obchodních měst, ale i zámožnost a blahobyt a rychlé přibývání obyvatelstva. Bohužel že zachovalo se z této dávné doby z dalekého slovanského severu příliš málo zpráv, které by nám podaly obraz tohoto čilého života staroslovanského, i nezbývá než spokojiti se nepatrnými a nahodilými stopami, z nichž příbližně jen možno souditi na dobu tehdejší. Tak nalezeny na počátku tohoto století dva značnější poklady: první u Velikých Luk, na severu od Smolenska, kde dle zprávy Konstantina Porf. hotoveny lodi pro plavbu dněprovskou a černomořskou, druhý při ústí Volchova na břehu jezera Ladožského, oba tedy na veliké oné obchodní cestě výše vylíčené. Každý z těchto pokladů, sestávajících ze samých mincí stříbrných desátého věku, vážil na sedm pudů čili 280 liber. Veliké na onu dobu množství hotových peněz v jedné ruce předpokládá velkoobchodníky prvé třídy, jejichžto jmění musilo býti ohromné, povážíme-li, že každý obchodník hlavní svůj kapitál uloží v tovarech, lodích, skladištích, pouze menší pak část jmění podrží v hotovosti. Písemná zmínka o zámožnosti ruských kupců zachovala se nám pouze jediná u arabského zpravodaje Ibn Fotlanda, kterýž poznal ruské kupce v Bolgaru a vypravuje, že každý z nich, kdykoliv vydělá 10.000 dirhem, koupí své ženě zlatý řetěz, tak že ženy mnohdy i několik řetězů na krku nosí, podle bohatství svého muže.

Podobným způsobem dává i obsah pohanských hrobů zřejmé svědectví o domácím životě Slovanů ruských: v mohylách pohanské doby slovanské vyskytají se dle výzkumů archaeologických zbytky látek lněných, vlněných i hedbávných, ozdoby a šperky zlaté, stříbrné i bronzové, všeho druhu zbraně (helmy, krunýře,

štíty, meče, oštěpy, dýky, šípy) nádoby hliněné, železné, bronzové, domácí nářadí (pokály, hrnce, misky, zámky, nože, brousky, hřebeny, jehly, srpy atd.), podobně i třemeny a udidla, trojí druh obilí, kosti domácích zvířat atd. — tak že i na dalekém severovýchodu ruském panoval podobný blahobyť, o jakém vypravují kronikáři západní v líčení Slovanů baltických, tvrdíce, že zemím těm nechybí nic. leda snad domácí víno.

862

2. Sousedé Slovanů ruských.

Nejdůležitějším sousedem ruským v celých potomních dějinách byli *Lechové* čili *Slované polští* a sice na straně západní. Zaujímajíce poříčí Odry a Visly, hraničili Lechové se Slovany ruskými na označené již čáře od Karpat vodním předělem mezi Vislokem a Vislokou k Sanu. odtud pak rovněž poloobloukem k hornímu toku Věpře a Buhu až k dnešnímu Brestu Litovskému, a odtud podél Buhu až tam, kde zabíhá k západu. Na sever dělil Lechy pás neproniknutelných bažin, jezer a lesů (na pravém břehu Narevu) od litevských Prusů; od ústí Visly až k ústí Odry bylo přirozenou hranicí moře; odtud řeka Odra a Bobra dělila Lechy od Luticů a Srbů polabských; na jih pak sáhala hranice až k horám Sudetám a Karpatům.

Lechy v území právě vylíčeném rozdělití sluší na tři skupiny: na *vlastní Lechy* čili Slovany polské, *Pomořany* a *Slezany*. Vlastní Lechové dle nejstarších pověstí neb bájí skupili se záhy kolem dvou středisk: Krakova, k němuž pojí se báje o Krakovi a dceři jeho Vandě, i Hnězdna v zemi kmene Polanů, k němuž pojí se pověst o Lechovi, potom Popelovi a Piastovi. Kolem Hnězdna a Krakova sestředilo se napotom (velké a malé Polsko) území polské, tak sice, že Hnězdnou patřilo prvenství (Krakov byl delší dobu v politickém spojení se Slovany českými) a jméno Lechů ustoupilo jménu kmene Polanů, v jehož území právě hlavní hrad se nalézal. Menší úlohu hrál kmen *Kujavanů* na západ. a kmen *Mazovanů* po obou stranách střední Visly, rovněž tak málo vynikli i Slezané na horní Odře, v jichž území jmenují se ještě kmenové *Dědošanů* a *Bobranů*. Na sever

862 od Polanů, oddělení pruhem neschůdných jezer a lesů, sídlili Pomořané, jejichž hrady na pomoří záhy dostaly se ve spojení s Novgorodem i vynikly obchodem a bohatstvím. Ostatní Lechové, účastnivše se snad někdy čileji obchodu s jantarem, jakož dosvědčují staré obchodní cesty z Moravy a od Černého moře podél Buhu j. k ústí řeky Visly; později jantar vyšel z užívání a staré cesty obchodní na západě zapustly, na východě alespoň částečně zůstaly oživeny, o čemž svědčí zpráva, byt i poněkud zveličená zmíněného již žida Ibrahima, že totiž v Polsku v X. věku daně placeny byzantskými penězi. Zvláštním úkazem jest, že v písčité celkem krajině mezi Vislou a Buhem nenalezlo se stopy doby bronzové, a že na zbraň a nástroje kamenné následující hned železně; možná však, že okolnost tu přičísti sluší zvláštní chudobě krajiny.

Podél moře Baltického, od ústí řeky Visly až k Dvině západní zaujali sídla svá nejbližší mezi Areity příbuzní Slované kmenové litevští, a sice *Prusové* mezi Vislou a Němanem, *Litvané* a *Lotyšů* až k řece Dvině. Od dob předhistorických usazení po moři Baltickém a na pobřeží jeho jantarovém, známi byli již letopiscům římským doby císařské jmenem Aestiů, pod kterýmž dosti dlouho se uvozují (Aisti u Jornanda, Esti u Vulfstana).

Země litevská byla již samou přírodou dosti chráněna. Země Prusů oddělena byla od polského Mazovska pásem jezer, bažin a lesů, kudy se jen v zimě za tuhého mrazu proniknouti mohlo; podobně i území Litvanů a Lotyšů odděleno bylo hustými lesy od území ruského Poločanů a Dregovičů. Než i v zemi samé bylo hojnost jezer a lesů, tak že Litvané k ochraně své nepotřebovali stavěti tolikeré hrady jako Slované. Jako Slované měli i Litvané svá knížata (Rikgs), vedle kterých však velekněz a zároveň soudce (krive) i podřízení jemu kněží požívali veliké vážnosti. Již z prvních zpráv o kmenech litevských vysvítá, že rozdělení byli na bohaté a chudé; zvláštní však, že trvání tohoto poměru přenášeli i na život budoucí. Litvané byli národem usedlým; pokud poměry půdy dovolovaly, stavěli svá obydlí a vzdělávali půdu; zaznamenáno pak o nich, že pojídali též koňské maso a vedle medoviny popíjeli i kobyly mléko.

Dle zprávy Adama Bremského nevážili si zlata a stříbra, ale vyměňovali prý vzácné kožešiny své za výrobky luňené; nicméně jest o nich zjištěno, že účastnili se již záhy čilého někdy obchodu na moři Baltickém, kteráž pod tímto jmenem známo jest již spisovatelům římským (Baltia) a z litevského jazyka nejsnáze vysvětleno býti může (báltas = bílý). Nepřihlížejíce totiž ani k starodávnému obchodu pomořskému s jantarem, můžeme v této příčině poukázati k zřejmé zprávě Adama Bremského, dle které Litvané zajížděli za obchodem i do švédského města Birky ještě v XI. věku: zdá se však, že loupežení Vikingů nordických i jejich obchodu a plavbě na moři učinilo konec.

Uprostřed mezi Mazovany, Prusy, Litvany a ruskými Dregoviči, na vrchním toku Němenu, sluší podotknouti ještě národek *Jatvěhů*, kteříž dle souhlasného úsudku badatelů byli zbytkové Jazygů; znepokojující dlouho sousedy své byli ponenáhlu zatlačováni, až konečně poruštění jsou — jméno jejich zachovalo se pouze v přísloví: vygljada jak Jadvinga = vypadá jako loupežník.

Celý sever Evropy zalidnili *Finové* neboli *Čudi*. Patříce k plemeni žlutému oddělili se Finové v dávné době předhistorické od Mongolů i Tatarů a posunuli se na severozápad i zaplavili nejen západní část dnešní Sibiře, kdež na svahu Altaje a Uralu stopy jejich ryžování zlata, známého již i Herodotovi, do dneška se zachovaly. V době rovněž ještě předhistorické zaplavili Finové též celou severní Evropu, sáhající dosti daleko na jih. Stěhováním slovanským zatlačeni byli Finové dále na sever a severovýchod, jakož výše řečeno bylo, nejprve z poříčí Dněpru, Volchova, horní Oky a Volhy.

Co do jazyka dělí se Finové ve dvě veliké skupiny: západní čili vlastní Finy, i východní čili Ugry; Nestor pak rozeznává vlastní Čud, až k vodnímu předělu Ledového moře, totiž kmeny finské, kteří při počátku dějin ruských již byli ve spojení s kmeny slovanskými, a tak zvanou zavoločskou (za předělem) Čud, čili Finy svobodné, kteříž teprve po dlouhých bojích Novgorodskými pokoření byli.

862

Sídla kmenů finských počínají v sousedství litevském: při Dvině řece seděli *Livi*, dnes již téměř politevštění; od ústí pak Dviny až k Narevu, na západ jezera čudského žila tak zvaná vlastní *Čuď*, v XI. věku poněkud na sever, k zálivu finskému zatlačená, známá potom pod jmenem *Estů*. Na severovýchod od území novgorodského sídlili *Vožané* (*Voď*); jihovýchodně od nich sídlil v horním Povolží kmen *Vesů*, v jehož území při počátku dějin ruských vyskytá se kolonie slovanská *Bělojezero*; dále na jihovýchod, na Moskvě, Kljazmě a Volze sídlila *Mera*; mezi Kljazmou a Okou sídlila *Muroma*, v jejíž území na řece Oce slovanské město Murom; na jihu Oky v sousedství Vjaticů a Muromy sídlila *Mordva*, proti ústí Oky, na severním břehu Volhy sídlili *Čeremisi*.

Za předělem vodním čili za Volokem sídlili svobodní Finové: nejzápadněji, nepočítaje arci severní Korely, sídlila *Jem*, teprve v XI. a XII. věku pokořená, v poříčí Kamy a Vjatky až do poříčí Dviny severní sídlili kmenové *Perm* a *Pečera*, známí v sagách skandinavských jmenem *Biarmie*, po obou stranách Uralu sídlila vlastní *Ugra* čili *Jugra* (nejbližší příbuzní *Uhrů* čili *Maďarů*) a nejseverněji mezi Uralem a Ledovým mořem *Samojeď*.

Usedlí v jezernatých a lesnatých krajinách severních a tudíž i studených, Finové nalézali na území svém málo podmínek k blahodárnému a rychlému rozvoji duševnímu i hmotnému. Při těchto nepříznivých okolnostech nemůžeme se diviti, že Tacitus líčí Finy jakožto národ chudý, zanedbaný a surový, který nuzně živil se lovem zvěře a žil v domech chatrně z roští spletených.

O sedm set let později bylo však živěji i v těchto severních krajích. Hojná poptávka po bohatých a vzácných kožešinách finských lesů, rovněž i obchodní cesta po Volze vedla ruské i bulharské kupce do krajin finských, a byla příčinou nové kolonisace slovanské v poříčí Volhy i nových výbojů slovanských na dalekém severu. Čilý obchod ten na Volze i Dněpru zanesl pak značný blahobyť do krajin finských; v mohylách finských nalézají se zhusta mince arabské i byzantské, látky domácí i cizí,

šperky arabské i byzantské, a sagy nordické, vypravující o plavbách Vikingů nordických po Ledovém moři do ústí Dviny, jež zahájil norvěžský Viking Otter v polovici IX. věku, plaviv se první kolem misu Severního, sagy ty líčí i bohatství zlata chrámů finských ve světle až polobáječném. 862

Než i o udatenství Finů vypravují současné i pozdější prameny: v sagách nordických zachovaly se zprávy o výpravách námořských, kteréž Finové, ozbrojeni dlouhými a širokými meči podnikali do moří nordických, ruské pak zprávy vypravují o dlouhých a tuhých bojích s kmeny finskými, jakož i o účastenství Finů ve výpravách ruských proti Cařihradu. Jakožto nejudatnější z kmenů finských líčení jsou pravidlem Mordvini. Arabští spisovatelé Ibn Fotland a Istarchi, čerpající zprávy své arcí od Bulharů volžských, jimž v zájmu obchodním na tom záleželo, aby kupci arabští k Finům sami nejezdili, vypravují, že Mordvini každého cizince usmrtí, Edrisi pak dokonce dodává, že jej i snědí. Maďarský pak františkán Julian, který krátce před nájездem tatarským vyšel hledat pravlast maďarskou, totiž veliké Uhersko čili Jugru a jejich zemí se vracel, vypravuje, že Mordvini neváží si toho, jenž nezabil mnoho lidí, a nedovolí se ženiti muži, kterýž ani jediného člověka neusmrtil, i dodává, že každý muž, vyjde-li z domu, nechá před sebou nésti hlavy ubitých jím lidí, i požívá tím větší vážnosti, čím větším průvodem se může vykáhati. Zprávy tyto patrně jsou poněkud přepjaté, nicméně však svědčí o tom, že i Finové byli národem bojovným, i můžeme tudíž alespoň přibližně souditi, kolik asi stálo bojů, než kmenové finští od Slovanů na severovýchod jsou zatlačeni a konečně i podmaněni.

Jihovýchodní část nížiny východoevropské osadili národové *turečtí*. Z těchto pronikli nejdále na sever *Bulhaři*, soukmenovci čili větev oněch Bulharů, kteří, přešedše přes Dunaj (678) a pomíchavše se se Slovy, dali původ slovanské říši bulharské. Současně s nimi odtáhla zmíněná již část Bulharů od Černého moře na sever a usadila se na ústí Kamy do Volhy a založila říši známou pak jmenem Bulharska bílého (= svobodného).

Při příchodu svém na sever byli Bulhaři kočovníci, avšak v novém domově stali se osedlými, vzdělávali role a pro bezpečí

862 své jak od nájezdů kočovníků tak i Rusů pokryli zemí svou množstvím hradů podobných, jaké nalézáme v zemích slovanských. Změna tato v národním životě bulharském vyvinula se dosti rychle patrně proto, že zemí jejich vedla veliká obchodní cesta z dalekého východu do evropského severu a západu. Této obchodní cestě děkovalo původ svůj i bulharské město Bolgar, nedaleko břehu Volhy pod samým ústím Kamy položené. Dle arabských zpráv byl Bolgar tak veliký jako Kyjev a Novgorod i slynul dlouhou dobu jakožto středisko obchodu orientálního. Sem přijížděli buď po Volze neb i stepí na velbloudech z Chovarezmu (dnešní Chivy) kupci arabští, přivážejíce koření indické a zboží arabské. Rovněž tak přicházeli i Rusové po Volze na lodích svých a přiváželi jantar z Pobaltí, otroky a otrokyně i drahocenné kožešiny sobolí a hranostajové pro haremy arabské, kdežto kožíšky z koží kuny, černé lišky a bobra v celém mužském světě arabském byly oblíbeny. Bulhaři sami účastnili se též částečně tohoto obchodu, zajíždějíce do země Vesů i do Jugry (Čeremisi i Permjáci přijížděli sami na lodích do Bolgaru) pro vzácné kožešiny i pro kly mamutí, které se na Kamě i v Jugře v hojném množství vykopávaly ze země. a jež arabští kupci raději kupovali než slonovinu; i ve vydělávání koží byli Bulhaři mistry, a nebude pouhou náhodou, že nejlepší juchta vyrábí se dosud právě v onom kraji. Takto shromáždil obchod lidí ze vzdálených zemí i různého původu v Bolgaru (jako dnes v Nižním Novgorodě), a poněvadž Bulhaři nepustili žádného cizince do města svého, pokryl se vždy v létě, kdy kupci přicházeli, břeh Volhy dřevěnými boudami, v kterých kupci bydleli i prodávali, zaplativše chaganovi při příchodu svém značné clo ve výši jedné desetiny ceny zboží.

Jako všichni dosud jmenovaní národové byli i Bulhaři původně pohany; r. 310 hedžry (921/2) přijal však chagan jejich Almus víru muhamedánskou a s ním i celý národ. Netřeba podotýkati, že Bulhaři byli národem bojovným; bojovali koňmo a v plné zbroji a přiučili se záhy stavěti hradu na obranu. Vzдор této bojovnosti upadli však Bulhaři v jakousi odvislost od Chazarů a když blížili se výbojní Rusové zemí jejich, tu

Bulhaři vyžádali si od Arabů stavitele, aby jim vystavěli jednak mečety, jednak opevnění města takové, kterého by Rusové nedovedli dobytí.

V sousedství Bulharů, dále k Uralu sídlili v hlubokých lesích turečtí *Baškyři*, národ nezkrocený a krvelačný, většinou jen lovectvím se živící. Rovněž tak jen polousedlým byl i turecký národ *Burtasů* na této straně Volhy až skorem k Donu sáhající. Země jejich lesnatá poskytovala sice bojně kožešiny, ale za to málo místa pro dědiny a tím méně pro hospodářství polní; proto sestávalo hlavní bohatství Burtasů v dobytku; řemeslo válečné bylo i u nich oblíbeným zaměstnáním.

Nejdále na jihovýchod sídlili již asi od II. věku *Chazaři*, zaujavše rozsáhlé stepi mezi dolním tokem Volhy a Donu, mezi mořem Azovským, Černým, Chvalinským a horami Kavkazskými. Přečkavše v těchto končinách nájezd divokých Hunů, vešli Chazaři v VII. věku ve spojení s říší byzantskou a účastnili se dlouhých válek byzantsko-perských, při čemž rozšířili území své na jih Kavkazu až k řece Arasu. Území nově nabyté musili však Chazaři záhy ustoupiti výbojným Arabům, kteří do konce VII. věku pronikli i na severní stranu Kavkazu, opanovavše totiž průsmyky východní až k veliké zdi, kterou dle podání při městě Derbendu vystavěl Alexandr Veliký na záštitu své říše.

Zatlačení na jihu obrátili Chazaři zbraně své na západ a opanovali zajisté ještě před koncem VII. věku, krátce po odtažení Bulharů, stepi mezi Donem a Dněprem a pronikli počátkem VIII. věku až na polouostrov Krym, kterýž pak drželi do počátku X. věku, vyjma pobřeží s městem byzantským Chersonem.

Chazaři byli národem bojovným, tak že i na sousední národy měli rozhodný vliv; Burtasi a Bulhaři byli jim poddáni a musili pomáhati ve válce, ruští Polané, Severané a Radimici museli platiti jim daň; rovněž tak byli jim podáni i Uhři, kteří krátce před r. 835 před divokými Pečeněhy utekli se přes Volhu k Chazarům, a usadili se v stepi mezi Donem a Dněprem.

Náboženstvím panujícím bylo u Chazarů náboženství židovské, což zajisté jest úkazem prazvláštním v dějinách. Když totiž

862 za Isaurických císařů v říši byzantské vzplanul boj o ctění obrazů, pronásledováni jsou i židé; vyhnáni ze země utekli se židé do říše chazarské a obrátili chagana chazarského Bulana a veškeré velmože na víru židovskou. Od této doby chagan řídil pouze věci náboženské a přenechal starost o záležitosti státní svému náměstku, jehož titul dle řeckých zpráv byl Beh, dle arabských Iša. Vedle židovského náboženství bylo však zastoupeno i staré pohanství, rovněž i víra muhamedánská a od doby sv. Kyrilla i náboženství křesťanské.

Usedlí jsouce po většině ve stepi, byli Chazaři většinou kočovníci, měli však také svá města: Derbend, ztracený na Araby, byl již vzpomenut; severněji při Chvalinském moři byl Semender; obě města v krajině vinicemi a sady pokryté. Nejseverněji, tam kde Don a Volha až na 60 verst se blíží a kde od nepaměti lodi přenášeny neb lépe vláčeny z jedné řeky do druhé (arabští zeměpisce následkem toho se domnívali, že jedno rameno Volhy teče do moře Azovského), vystavěli Chazaři pomocí stavitelů řeckých r. 835 pevný Sarkel z kamene, zvaný od Rusů Běla Věža, proti vpádům Pečeněhů, kteří v zimě rádi přecházeli přes zamrzlou Volhu.

Hlavní město chazarské bylo však Itil na ústí Volhy, ne-daleko dnešní Astrachaně, město velké asi jako Bolgar neb Kyjev a rovněž i středisko obchodu asijského. Itil sestával ze tří čtvrtí: na západním břehu sídlili úředníci státní a vojsko; na malém ostrově měl chagan svůj palác z pálených cihel vystavěný, v němž sídlil arcí jen v zimě; v létě zdržoval se v stepi. Na východním břehu pak ležela čtvrt zvaná Chazeran, vlastní obchodní město, kdež měli své stálé skladiště obchodníci arabští, židovští i křesťanští, podobně i Rusové (Kyjevští) i Slované (Novgorodští). V Chazeranu jako v Bolgaru vyměňováno zboží dalekého jihu a východu za zboží dalekého severu pod záštitou mocného chagana, kterému arcí platilo se slušné clo ($\frac{1}{10}$); obchodní soud v Itilu byl tak zařízen, že byli zvláštní dva soudcové pro muhamedány, dva pro židy, dva pro křesťany a jeden pro pohan-ské Rusy a Slované; i stávalo prý se častěji, že soudce zejména slovanský přicházel k soudcům muhamedánským, aby vzal u nich

poradu, jak by při rozsouditi mohl nejspravedlivěji. Sami Chazaři 862 zdá se, že neúčastnili se obchodu, rovněž jako neměli vlastních lodí ani na řece ani na moři. Plavbu na Volze provozovali Bulhaři, Slované a Arabové, na moři Chvalinském Arabové a Slované ruští, kteří, jak výše pověděno, měli svou starodávnou kolonii i na západních hranicích říše Chazarské, na polouostrově Tamanském.

Takovým tedy způsobem rozdělena východní nížina evropská na počátku říše ruské mezi Slovary, Litvany, Finy a Turky. Na celém tom prostranství byl život čilý, oživený výnosným obchodem, oplývající blahobytem; uvážíme-li pak ony určité řády obchodní, na základě kterýchž kupci svobodně mohli přijížděti na veliká tržiště výše jmenovaná, uvážíme-li, že i vojenské panství tureckých Chazarů neobrátilo se na výboj, nýbrž bylo záštitou obchodu, pak věru říci musíme, že v IX. již věku ve východní Evropě vyvinul se život neméně spořádaný, ba snad i čilejší než v současné Evropě západní.

II.

Doba bohatýrská.

1. Varjagorusové. — 2. První knížata: Rurik (862—879), Oleg (879—912), Igor (912—945), Olga (945—957), Svatoslav (957—972), Jaropluk (972—980), Vladimír (980—1015). — 3. Poměry vnitřní. — 4. Pohanství staroruské.

1. Varjagorusové.

862 Počátky dějin národa ruského nebo lépe říše ruské nad obyčej jsou zapletené. Vypravování polského kronikáře Bogufala (1250), dle něhož tři bratři Čech, Lech a Rus stali se praotci tří soujmenných národů a zakladateli tří soujmenných říší, jest báje pozdější, i zbývá tudíž ještě zpráva nejstaršího kronikáře ruského Nestora, zpráva to neméně záhadná a báječná, jež zní následovně:

859 „Léta 859 brali daň Varjazi, přicházejíce ze zámoří, na Čudech i na Slovanéch, i na Meranech i na Vesích i na Křivících; a Kozaré brali (daň) na Polanech, i na Severanech i na Vjaticích, brali po popelici a veveřici od dymníku.

860 až 862 Léta 860, 861, 862 vyhnali Varjahy za moře, a nedali jim daně, i počali sami sobě vládnouti, a nebylo u nich práva; i vstal rod na rod, nenáviděli se vespolek, a počali sami proti sobě bojovati. I pravili sami mezi sebou: Vyhledejme sobě knížete, kterýž by vládnul námi, a soudil po zákonu. I šli za moře k Varjahům k Rusům; neb tak se nazývali ti Varjazi Rusy, jakož se jiní nazývají Švédy, a jiní Normany, Anglany, jiní Goty, tak i ti. I řekli Rusům Čudi, Slované i Křivici i Vesi: Země naše veliká jest i oplývá vším, ale řádu v ní není; i pojďte

panovat a námi vládnout. I vybrali se tři bratři s rody svými, pojali s sebou všechny Rusy, a přišli; nejstarší Rurik, usadil se v Novohradě, a druhý, Sineus, na Bělojezeře a třetí, Truvor, v Izborště. A od těch Varjahů dostala jméno země ruská. Novohradští: ti lidé Novohradští jsou z rodu Varjažského, prve však byli Slované. Po dvou pak letech Sineus umřel, i bratr jeho Truvor, a ujal vládu Rurik, i rozdával mužům svým města, tomu Polock, tomu Rostov, jinému Bělojezero. I po těch městech jsou příchozí Varjazi: ale první osadníci v Novohradě (byli) Slované, a v Poločtě Křivici, v Rostově Merané, v Bělojezeře Vesi, v Muromě Muromci; a nad těmi nade všemi panoval Rurik.“

Z uvedené právě zprávy Nestorovy vysvítá zcela jasně, že zámořští Varjazi kolem roku 859 brali daň od některých kmenů finských i slovanských, krátce na to však vyhnáni jsou za moře; když pak v nově osvobozených zemích slovanských a finských nastaly nepořádky, povoláni jsou Varjazi nazpět, aby vládli rozvaděným kmenům: i přišel Rurik se svými Rusi a založil říši ruskou kolem r. 862.

Tato zpráva Nestorova, na prvý pohled jednoduchá, obsahuje přece mnohé záhady, i zapletena jest ještě více učenci západoevropskými, především arci německými, i stala se předmětem více než staletého učeného sporu (od r. 1735), když se začalo badati o tom, kdo byli ti Varjazi-Rusi.

Věda filologická, vystupujíc ode dávna s velikým sebevědomím, byla záhy s rozsudkem neodvolatelným po ruce: slovo varjag, varjazi povstalo z normanského slova waring (= rotník, družinník wára = slib, přísaha) a sice podobným způsobem jako povstalo z kuning rus. knjaz, z pfening rus. penjaz atd. Slovo Rus pak povstalo z finského slova Ruossi, Roots, Ruotsi (hřbet, útes), jež ve švédské formě Rods (lodník) zní; finské slovo Ruotsimaa (estonsky Rootsimaa) znamená stranu útesů, Rootsimées pak v Estonsku (u Finů Rõds) jest názvem Švédů, jakožto obyvatelů strany útesů. Z tohoto filologického výkladu by pak vyplývalo přirozeně, že Varjazi-Rusi byli Švédové, tím spíše, jelikož oba názvy se vyskytají v místních jmenech: Roslagen při jezeře Mölarském, Waringö, ostrov nedaleko Štokholmu.

862

Theorie normanská nalezla dále veliké podpory i v té okolnosti, že na počátku dějin ruských vyskytá se na 300 jmen osobních varjažských čili normanských, jako na př. Rurik-starošv. Rōrik, isl. Hraerekr; Sineus-Siniut, Siniutr; Askold-Hōskuldr; Dyr-Dyri, Oleg-Hōlgi, šv. Halogi; Olga-Hōlga, Halogia; Igor-Ingvar etc. Rovněž i některá jména prahů Dněprovských, jak je vypočítává cis. Konstantin Porfyrogeneta, jsou původu nordického.

Prímého historického dokladu dostalo se theorii normanské v letopisech Bertinských, kde k r. 839 zaznamenáno, že zároveň s posly byzantskými k císaři Ludvíku Pobožnému přišli poslové národa ruského (*gentem suam Rhos vocari dicebant*), kteříž pro nebezpečí oklikou vraceli se domů; na otázku císařovu odpovéděli, že jsou původu švédského (*gentis esse Sueonum*). Podobným způsobem i Liudprand k r. 941 Rusy jmenuje Normany (*Graeci vocant Rusios, nos vero a positione loci nominamus Nordmannos*).

Z těchto a jiných méně závažných okolností bylo normanské škole nad slunce jasnějším, že založení říše ruské jest dílem germanským, neboť jen síla státotvorná germanská mohla utvořit něco tak velikolepého: Rurik přišel se svými germanskými druhy, spojil rozrůzněné rody slovanské v jeden celek a dal novému státu osnovu, na základě které mohl se vyvinouti v těleso tak veliké. Škoda, že přišlo s Rurikem těch Germanů tak málo, a ti co přišli, přišli dokonce snad i bez žen, tak že záhy národně pohlčení jsou živlem slovanským; již vnuk Rurikův jmenuje se slovanským jménem Svatoslav, a po smrti Jaroslava nevyskytá se více ani v jmenech stopy nejmenší po germanských zakladatelích říše ruské, kteráž však nicméně podle učení normanistů podržela své germanské základy až do doby tatarského nájezdu, a teprve po Tatarech i zřízení říše se poslovanilo.

Jedna potíž arci zbyla učeným normanistům: událost tak světoborná, jako založení říše ruské silou a duchem germanským nezanechala nejmenší stopy v starých nordických zpěvích hrdiných, které přece opěvají i zcela nepatrné věci, čili jinak, učení normanisté nemohli ty světoborné Varjahy-Rusy v starém Švédsku nikde a nikterak nalézt, i pomohli si tím, že vykládali, kterak

prý sice nestávalo žádného království varjagorského na pevné zemi v dnešním Švédsku, avšak že jest pravdě podobným, že království to Rusů-Varjahů bylo královstvím námořním, totiž takovým, kde nějaký námořní král shromáždil válečnou družinu na nějakém ostrůvku a na lodích pak projížděl moře, bera důchody své z kořisti válečné. Takovým námořním královstvím, a sice někde kolem jezera Mölarského, byli prý i ti Varjazi-Rusi. a proto prý odchodem jejich mohla i zaniknouti památka celého jejich království.

Okolnost tato, že se nedá stanoviti původní vlast Varjagů-Rusů, jest tím závažnější, jelikož sám Nestor je za lid od Švédů rozdílný považuje, an praví: neb tak se nazývali ti Varjazi Rusy, jakož se jiní navývají Švédy, a jiní Normany, Anglany, jiní Goty, tak i ti. Jelikož se těžko určití dá, pokud Nestor při svém vypravování o povolání Varjabů-Rusů použil všeobecných frází z jiných spisovatelů (i u Vidukinda čteme o přizvání Anglosasů: *terram latam et spatiosam et omnium rerum copia refertam vestrae mandant ditioni parere* . .), zbývá k podotknutí, že Nestor slovem Varjažský rozumí asi tolik, co my bychom nazvali západoevropský, tak že pojem ten u Nestora považovati můžeme za pojem zeměpisný a nikoli národopisný. Jinak název ten nalézáme v Cařihradě, kdež Varangoi v XI věku jmenována osobní stráž nájemná císařů byzantských, v kteréž arci mnohdy i nordičtí vikingové sloužili; v starých zákonech franckých a longobardských Wargangus znamenal člověka v žoldu královském se nalézajícího, družinníka (*wara* = víra, *waring* = kdo přísahal), i zdá se, že nordická forma slova: *Vaerringiar* zanesena na daleký sever vracejícími se z cizích služeb vikingy. Znamená tedy slovo Varjazi ve vlastním smyslu nájemnou družinu knížecí, kteráž i na Rusi se vyskytá a v kteréž pak i nordičtí vikingové služby vojenské brávali.

Podobně se má věc i se slovem Rus: i tu výklad učených normanistů v mnohém pokulhává. Nedá se především dokázati, že by národní název Rus byl povstal z finského názvu výše uvedeného, a to v tak staré době, a tím méně může se tvrditi, že by národ tak státotvorný, epochální nevystoupil v dějinách

862 pod vlastním jmenem, nýbrž pod cizí přezdívkou: neboť když nějaký národ vtiskne pečeť svého ducha dějinám na celé tisíceletí a více, zajisté že zůstaví týmž dějinám i své jméno. — Jméno Rus však není normanské, není švédské. Za to vyskytá se na jihu od Kyjeva přítok Dněpru jmenem Ros, levý jeden přítok Němanu nazván Ros, ústí Němanu slove Rusa; rovněž tak jméno města Staraja Rusa na jih od jezera Ilmenského. Nepřihlížejíce pak ani k nazvům Malá Rus, Bílá Rus, Haličská, Uherská Rus atd., musíme přece váhu klásti na okolnost, že Černé moře na počátku X. věku nazýváno mořem ruským, jakož svědčí arabští zeměpisci Masudi a Al-Bekri, a což dotvrzuje Nestor i Helmold. Mimo to zachovalo se jméno ruské v četných názvech místních i v zemi, kam sporní Varjazi Rusi nikdy nevnikli, totiž v dnešním Sedmihradsku.

Významné jest také, co tvrdí současník Rurikův Ibn Chordadbeh (866—874) o ruských kupcích, kteréž sám viděl v Bagdadě: „co se však týče ruských kupců . . . tedy jsou kmenem Slovanů . . . jich kníže nazývá se Knadz“ (totéž tvrdí Dimeški, jenž čerpal u spisovatelů starších i o Varjazích, že totiž byli Slované). Jinak znají spisovatelé arabští a podobně i Konstantin Porfyrogeneta Rus jakožto zemi Kyjevskou, rozeznávající ji od Novgorodska čili země Slovanské. Svědectví tato arabská jsou pak rozhodnou protiváhou zprávy letopisů Bertinských, jednak že zpráva ta mohla obsahovati lešť k vůli bezpečí, jednak že poselství zmíněné mohlo sestávati z nájemných vojáků ruských, původu snad i nordického.

Konečně nemají ani svrchu zmíněné nordické názvy některých prahů Dněprovských tak velikého významu: císař Konstantin Porfyrogeneta zaznamenal zajisté názvy ty, jak je slyšel od kupců a bojovníků ruských i nordických, když vyptával se jich na plavbu Dněprovskou; slovanské názvy nepotřebují výkladu, nordické názvy pak svědčí pouze o tom, že i nordičtí plavci po světové obchodní cestě Dněprovské plavali tak často k Cařihradu, že pojmenovali i v jazyku svém nejobtížnější část cesty.

Hlavní důvod proti učeným výsledkům školy normanistů spočívá však v tom, že právě v oněch počátcích dějin ruských

nikde a v ničem nejví se onen státotvorný vliv živlu nově přišlého nordicko-germanského: spolek slovanských a finských kmenů na severu byl již před příchodem Rurika, ba Rurik sám, pozván právě tímto spolkem k panování, nepřičinil k němu ničeho, aniž co na něm změnil. Jednotliví kmenové Slovanů ruských splývali zvolna v jedno státní tělo přirozenou potom převahou Kyjeva, a rozcházeli se v jednotlivá úředná knížectví oslabením této ústřední moci kyjevské. Rovněž tak nedá se v ničem stopovati zvláštní a výlučné nějaké postavení státotvorného onoho živlu nordického, neboť po feudalismu germanském, který vznikl všude, kamkoli germanská noha vkročila, není na Rusi nejmenší stopy.

Podobně i společenský a veřejný život Slovanů ruských nebyl v ničem změněn vlivem snad germanským: kmenové germanští žili porůznu, Slované zvykli životu pospolitému. Slovanské hrady, měnice se přechasto v obchodní, ba i průmyslová města, byly střediskem vojenské obrany; hrady ty byly zároveň i střediskem veřejného práva celého okresu, kterýž k hradu příslušel. Kmenové germanští žili především lovu a válce, Slované zvykli hromaditi bohatství z práce rolnické, obchodní i průmyslové; vojenská síla jich spočívala v obraně. Kde nordičtí kmenové objevili se na moři, vynikali především jako námořní loupežníci neb lépe vystupovali jako vojenská družina, která vyjížděla za kořistí, Slované pak projížděli i vzdálená moře jakožto obchodníci, a když později podnikány i pověstné výpravy proti Cařihradu, měly za následek nejen válečnou kořist, ale především výhodné obchodní smlouvy.

Státy moravsko-český, polský a ruský, podobně i chorvatský povstaly skorem v téže době i za stejných okolností: kníže někteřého kmene zjednal pomocí družiny válečné svému kmeni mezi sourodnými kmeny převahu a utvořil tak hegemonii politickou, kteráž nesla jméno předního kmene neb kraje a vykazovala tu těsnější, tu volnější svazky — podobným asi způsobem, jak utvořeny současně v IX. věku státy nordické: dánský, norský a švédský.

Základní osnovou tedy při utvoření státu ruského jest vojenská knížecí družina, kteráž i u ostatních Slovanů se objevuje

862 v témže IX. věku: jelikož ale právě tato vojenská družina na Rusi není dílem Rurikovým, nýbrž výsledkem přirozeného vývoje slovanského, není také Rurik se svými domněle germanskými soudruhy tou osnovou státotvornou na Rusi. Přirozený běh čili vývoj dějin musil právě v tu dobu vynésti některý kmen a s ním některého knížete do popředí: náhodou to byl Rurik, jehož soudruzi pouze rozmnožili družinu knížecí. Jelikož pak nelze zjistiti původní vlast Rurika a jeho soudruhů — kteréž, jak již podotknuto, učení normanisté odvozují ze Švédska, slavisté po většině ze slovanské Vagrie na Pobaltí, jiní z Prus neb Litvy — nezbyvá než podotknouti, že povolání Rurika ku vládě nad některými kmeny slovanskými a finskými jest pouhou epizodou v dějinách ruských, nemající žádného rozhodného vlivu ani na vývoj dějin ani na rozvoj národnosti ruské, — epizodou asi podobnou, jako jest příchod a nastolení Sama v Čechách o více než dvě století dříve, s tím asi rozdílem, že pokus učiněný za Sama v Čechách neměl trvalého výsledku, právě že tehdy ještě nenadešla doba onoho všeobecného scelování se států slovanských.

2. První knížata.

Rurik (862—879).

Nejstarší letopisec ruský Nestor, vzav za základ prvopočátečního svého vypravování kroniku řeckou Hamartola, stanoví počátek dějin ruských za panování císaře byzantského Michala III. (842—867), an praví: „Léta 852, když počal Michal císař panovati, počala se nazývati Ruská země.“ V tu dobu (859 — rokarci přibližný) brali zámořští Varjazi daň „od Čudů i od Slovanů, i od Meranů, i od Vesův, i od Křiviců“, kdežto turečtí Chazaři poplatek vybírali na jihovýchodních kmenech, na Polanech, i na Severanech i na Vjaticích, a sice po popelici a vevěřici od dymníku.

Dle téže pověsti, zachované u Nestora, osvobodili se v tutéž dobu Slované a Křivici od Varjahů a společně s nimi i finští kmenové: Čudi, Merané a Vesové, vyhnavše Varjahy za moře. Nejsouce však svorní a sváříce se mezi sebou, rozhodli konečně,

že naleznou sobě knížete v cizí zemi, i vypravili posly za moře k Varjahům Rusům (862) kmenové slovanští: Slované a Křivici a finští: Čudi a Vesové (Merany letopisec tentokráte nejmenuje), a na jejich pozvání vybrali se tři bratři s rody svými. pojali s sebou všechny Rusy a přišli; nejstarší *Rurik* usadil se v Novohradě, a druhý *Sineus* na Bělojezeře, a třetí *Truvor* v Izborště; a od těch Varjahů dostala jméno země ruská.

Počíná tedy Nestor dějiny ruské od Rurika a nikoliv od počátku Slovanů, tak asi, jako kdybychom my počínali dějiny české teprve od Přemysla Oráče. Z toho, co předcházelo příchodu Rurika a z pověstí i Nestorovi známo býti mohlo, zachována pouze zpráva o prvních osudech knížectví kyjevského a o spolku severním, kterému vévodili Novgorodští. Při vši záhadnosti zpráv Nestorových tolik zajisté jest nade vši pochybnost, že již před příchodem Rurikovým stával jakýs spolek mezi Slovany na jezeře Ilmenském a mezi sousedními kmeny finskými: Čudy, Vesy (a Merany), v kterémž patrně již převládali Slované, neboť město slovanské Bělojezero v zemi Vesů, Rostov a Suzdal v zemi Meranů, zajisté již z téže doby pocházející, svědčí zřejmě o národopisném i politickém vlivu Slovanů na tyto kraje; za to nemůžeme celou zemi Křiviců počítati ku spolku tomuto, nýbrž jen severozápadní část kmene toho kolem Izborska a Polocka čili tak zvané Poločany.

Příchod Rurikův neznamenal také pokrok v dějinách ruských, neboť spolek právě řečený rozdělen příchodem nového knížecího rodu na tři části. Teprve když po dvou letech Sineus umřel i bratr jeho Truvor, ujal vládu Rurik, i rozdával mužům svým města, tomu Polock, tomu Rostov, jinému Bělojezero — tu teprve sjednocen zase spolek dřívější, tak sice, že každý kmen obdržel správce z mužů Rurikových.

Záhadou zůstane, zdaž Rurik nejprve v Ladoze městě na ústí Volchova se usadil a pak teprve do Novgorodu nad Volchovem sídlo své přenesl, jakož vypravují některé varianty letopisu Nestorova; tolik však najisto v pochybnost uvéstí musíme, že by založení obou těch měst bylo dílem Rurikovým, tedy dílem nordicko-germanským, a sice již z té jednoduché příčiny,

862 že Germané vůbec podobných měst doma neměli. Novgorod
arci předpokládá nějaký Starý gorod; — byla-li to však Ladoga
nebo nějaké jiné město, to dnes určitě nelze. To však asi věřit
můžeme, že Novgorodským nelíbila se ve všem vláda Rurikova,
864 neboť čteme v tak zvaném Nikonském letopise k r. 864: „Téhož
léta stýskali sobě Novohradští, pravíce: musíme býti otroky, a
mnoho zlého snášeti od Rurika i od rodu jeho. Téhož léta zabil
Rurik udatného Vadima, i jiných mnoho Novohradských rádcův
jeho pobil.“

Co takto na severu vzala počátek říše ruská, objevuje se
i na jihu v Kyjevě stejný pokus o nové zřízení státní, o čemž
Nestor vypravuje takto: „I byli u Rurika dva muži, ne z ple-
mene jeho, ale velmoži, a ti vyprosili se k Cařihradu s rodem
svým. I šli po Dněpru, a jdouce mimo, uzřeli na hoře městečko
hrozené, i otázali se řkouce: Čí to městečko? Oni pak řekli
jim: Byli jsou tři bratři, Kyj, Štěk, Choriv, ti to městečko vy-
stavěli; i zahynuli, a my jich rodní tu přebýváme, platíce daň
Chazarům. Oskold pak a Dyr usadili se v městě tom, a mnohé
Varjahy sebrali, i počali vládnouti Polskou zemí, když Rurik
panoval v Novohradě.“

Když *Oskold* a *Dyr* (poslední znám jest arabským země-
piscům) ujali se vlády v Kyjevě, nestali se tím zakladateli
státního pořádku podobně jako Rurik v Novgorodě, jelikož Polané
měli ode dávna knížata rovněž jako Novgorodští, neboť Nestor
zachoval zprávu o zakladateli Kyjeva, knížeti Kyjovi, kterýž
první známou výpravu ruskou proti Cařihradu podnikl, na ústí
Dunaje vliv ruský založením hradu Kyjevce utvrdil a vrátiv se
do Kyjeva v pokoji zemřel, „a po těch bratřích počali z jich
rodu knížata panovati v Polanech“; placení daně Chazarům vy-
kládá pak Nestor nájezdy Drevanů.

Ujavše se tedy stolce knížecího v Kyjevě oba noví knížata
s nabranou vojenskou družinou jali se (dle zpráv některých
variantů starého letopisu) napadati sousední národy: Drevany a
Ulice, též i Dunajské Bulhary, při čemž zabit Oskoldův syn.

866 Vážnější zprávu o nich zachoval Nestor k r. 866, kdež vy-
pravuje, že obě knížata s 200 koráby spustili se do Černého

moře, vešli do zátoky cařihradské a obstoupili město, kamž císař 866
 Michal na rychlo se vrátil; i vyproštěn jest Cařihrad, jak letopis
 praví, přispěním divotvorné Bohorodice, již obležení vzývali,
 neboť „bouře povstala s větrem, a vlny veliké vstala jedna za
 druhou, a bezbožných Rusů koráby bouře rozmetala a ku břehu
 přivrhla, a je pohubila, tak že málo jich z takové bídy mohlo
 utéci, a ti se vrátili domů“.

Oleg (879—912).

Umíraje (879) odevzdal Rurik knížecí panování své Olegovi, 879
 kterýž byl z rodu jeho, vloživ jemu syna svého Igora na ruce,
 neboť Igor byl ještě velmi malé dítě. Sebrav mnoho vojska
 i z poddaných kmenů Slovanů a Křiviců (Polockých) i z Čudů,
 Meranů a Vesů vypravil se Oleg 882 k jihu i přitáhl nejprve 882
 ke Smolensku v zemi Křiviců; vzal město i osadil je muži svými,
 i táhl dále po Dněpru, osadil město Lubeč a přitáhl k výšinám
 kyjevským. Dozvěděl se, že v Kyjevě panuje Oskold a Dyr,
 ukryl lodi své i s družinou a vlákal Oskolda i Dyra do zálohy,
 usmrtil oba a ujal se panství v Polanech a obral sobě sídlo
 knížecí v Kyjevě i řekl: „Toto budiž máti měst ruských!“

Usadiv se v Kyjevě ustanovil Oleg daň Slovanům Novgo-
 rodským 300 hřiven ročně a podobně vložil daň i na Křivice
 i na Merany. I jal se šířiti panství své a vytáhl proti Drevanům
 a poraziv je (883) bral na nich daň po černé kuně z domu; 883
 a rovněž vytáhl proti Severanům (884) a Radimicům (885), aby 884
 platili jemu, co dosud odváděli na dani Chazarům, s Uliči a 885
 Tiverci pak vedl válku, nevíme s jakým úspěchem.

Patřili zajisté Uliči i Tiverci k nejbojovnějším kmenům
 ruským, neboť přečkali i nájezd kočovných Uhrů. Tito, zahrnutí
 jsouce od divokých Pečeněhů na západní stranu Dněpra někdy
 v zimě r. 888—89, kočovali na pobřeží černomořském; sůčast-
 nivše se pak r. 890 jako pomocníci Řeků boje proti Bulharům,
 napadeni jsou v odvetu od bulharského ceře Symeona a najatých
 od něho Pečeněhů právě, když bojovné jejich mužstvo nalézalo
 se na válečné výpravě (892) proti Svatoplukovi, knížeti morav-
 skému, najato jsou od císaře německého Arnulfa: i pobit jest

890 veškeren lid uherský, zůstavši doma, od divokých Pečeněhů, jimž i stáda uherská dostala se v plen. Vojsko uherské, vracejíc se z nepodařené výpravy moravské, nalezlo sídla svá zpustošená a osazená ještě hordami Pečeněhů. I obrátili se Uhři a hledajíce nová sídla přišli nejprve k městu Kyjevu. A položili se se stany svými na návrší, kteréž napotom zváuo Uherskem, ale pokouševše se marně o město, obrátili se k západu, až konečně (894) našli nynější sídla svá na středním Dunaji.

Brzy po odchodu Uhrů proslavil se Oleg velikou výpravou proti Řekům, o čemž Nestor zachoval obšírnou pověst národní. Dle pověsti této Oleg, zůstaviv v Kyjevě svěřence svého Igora, 907 jemuž nedávno před tím (903) přivedli ze Pskova ženu jmenem Olgu, sebral r. 907 veliké vojsko z Varjahů, Slovanů, Čudů, Křivců, Meranů, Polanů, Severanů, Drevanů, Radmiců, Chorvatů, Doudlebů a Tiverců. S těmi pak všemi táhl Oleg „na koních i v korábích“; nabralo se na 2000 korábů, v každém pak korábu bylo po 40 mužích.

Když přitáhl Oleg k Cařihradu, Řekové uzavřeli zátoku mořskou i ukryli se v městě. I vyšel Oleg z lodi i poplenil celé okolí městské, prve než Řekové připravili se k odporu. I vypravuje pověst dále, „že velel Oleg vytáhnouti lodi z moře i poručil, aby kola udělali a postavili koráby na kola; a když byl pokosný vítr, napnuli plachty, a po suchu táhli k městu“.

Dle vyšperkované této pověsti obležen byl patrně Cařihrad na suchu, a Řekové, nevědouce sobě rady, žádali o mír; i musili Řekové na vykoupení míru zaplatiti Rusům po 12 hřivnách na vojína, a což hlavní, musili uzavříti s Rusy obchodní smlouvu, dle kteréž ruští kupci směli svobodně přicházeti do Cařihradu na koupi, po čas pobytu svého měli požívatí úplného pohostinství a z koupeného zboží neměli platiti clo. Smlouva tato, obnovená 912 a písemně stvrzená r. 912, jest zajisté nejen nejstarším po-
912 mníkem práva ruského, ale zároveň i svědectvím obchodního ducha Slovanů ruských.

Nedlouho po (této nové uzavřené) smlouvě s Řeky zemřel Oleg, dle pověsti uštknut byv hadem, ukrytým v lebce někdy

válečného koně jeho; i nasypali mu mohylu velikou na hoře Štěkovici, kteráž až do doby Nestorovy slula mohylou Olegovou. 912

Igor (912—945).

O panování Igorově zaznamenaly letopisy ruské nemnoho zpráv: hned po svém nastoupení (914) vytáhl Igor proti Drevanům a poraziv je, uložil jim daň větší, než byla Olegova; vévoda Igorův Svěňald pak pokořil Ugliče, dobyv po tříletém obléhání hrad jejich Perěsečen, i obdržel zemi tu ve správu a důchody její k vlastnímu užívání. Z cizích nepřátel přitáhli Pečenězi poprvé r. 915 na ruskou zemi, ale učinivše s Igorem mír táhli dále k Dunaji; o pět let později odrazeni jsou Pečenězi při novém náběhu mocí zbraně. 915

Nejslavnější událostí panování Igorova byly však výpravy řecké. První výpravu podnikli Rusové r. 941, majíce s sebou deset tisíc lodí; poplenili část malé Asie, ale když blížili se k Cařihradu, zahrnutí jsou řeckým ohněm, o kterémž, přišedše domů, vypravovali dle slov letopisce: „Tak jako blesky, které jsou na nebesích, mají Řekové u sebe, a ty pouštějíce pálili nás; a proto jsme neodolali.“ I sbíral Igor vojsko nové a mnohé, poslal k Varjahům zámořským, ba najal i Pečeněhy i vytáhl po druhé r. 944 na Řeky v lodích i na koních. 944

Osadníci byzantští v Korsuni, vidouce táhnouti Rusy, poslali zvěst o tom do Cařihradu a podobně učinili i Bulhaři. Když pak císař uslyšel o pochodu ruském, vypravil posly k Igorovi, kteří stihli Rusy při ústí Dunajském a jmenem císařovým nabídli Igorovi daň, jakou dávali Řekové Olegovi; i spokojil se Igor daní tou i dary poslanými a vrátil se do Kyjeva.

Na druhý rok pak utvrzen znova pokoj a mír „na všecka léta, dokud svítí slunce a svět stojí“; i obnoveny jsou celkem podmínky smlouvy obchodní z doby Olegovy s nepatrným jen obmezením kupců ruských v Cařihradě, kteréž především týkalo se kupování drahocenných látek, tak že odtud z příjíždějících do Cařihradu kupců jednotlivý nesměl kupovati více než padesáte kusů, což arci svědčí o ohromné nádheře v šatstvu v Kyjevě a na Rusi vůbec.

944 Zajímavá jest též, že kupci ruští i poslové, jedouce do Cařihradu, musili se prokázati průvodními listy knížat svých; nad jiné pak významné jest i stanovení mezinárodního práva, aby ztroskotaná a na břeh vyvržená loď nebyla pleněna.

Smlouvu tuto ve dvou jazycích psanou odpřisáhli Řekové i poslové ruští v Cařihradě, a poslové řečtí i Rusové v Kyjevě: „Z jitra povolal Igor posly, a přišel na Chlum, kde stál Perun, i odložili zbraně své, i štíty, i zlato, a vykonal Igor přísahu i lidé jeho, co bylo Rusů pohanských; a křesťanské Rusy vedli ku přísaze v chrámě sv. Eliáše“ — byli tedy již za Igora křesťané v Kyjevě a měli zde svůj chrám.

Mimo tyto výpravy na jih podniknuty za doby Igorovy i dvě výpravy válečné na moře Chvalinské. První z výprav podniknuta r. 913—14 na 500 lodích, každá loď o 100 mužích. 913 Rusové připluli do moře Azovského a když dostali se k ústí Donu, poslali posly k chaganu chazarskému, aby je propustil zemí svou, slibující jemu polovici kořisti. I svolil chagan a Rusové pluli po Donu až tam, kde nejvíce se blíží k řece Volze, přenesli vlakem lodi své na Volhu, pustili se po Volze do moře Chvalinského, usadili se na ostrůvcích na jih od dnešního města Batumu a plenili odtud celé Zakavkazí tehdy arabské.

Porazivše několikráte Arabů na suchu i na moři vrátili se po několika měsících s hojnou kořistí, kteréžto polovici dle slibu svého odvedli chaganovi. Muhamedánští poddaní chaganovi vyprosili si však u chagana, aby směli válčiti s Rusy, kteří souvěrcům jejich tolikeré škody učinili, i napadli Rusy, když tito přenášeli své lodi vlakem k Donu; i poraženi jsou Rusové po třídenní bitvě a dali se pěší na pochod k domovu svému skrze zemi Burtasů; avšak zde znova napadeni jsou od Burtasů a vyhubeni všickni.

Druhá výprava podniknuta do Zakavkazí touže cestou roku 943—44. Rusové tentokráte dostali se po řece Kuru až do města Berdaa v Arranu, osadili město a plenili okolí delší dobu; konečně oslabeni nemocmi i častými bitvami, vrátili se na svých lodích.

Téhož ještě roku, co uzavřena byla smlouva s Řeky, vytáhl kníže Igor, jakož bylo obyčejem knížat ruských, s družinou svou do země Drevanů a vybrav daň rozpustil družinu svou, ale změniv svůj úmysl vrátil se s nemnohými soudruhy; když však žádal nové daně, shlukli se na něho Drevané s knížetem svým Malem a zabili jej před hlavním městem svým Iskorostěnf. 944

Olga (945—957).

Ubije-li muž muže, nechť vykoná pomstu za bratra bratr, neb za otce syn, neb za syna otec, nebo bratrův syn neb sestřin syn — tak praví prvý paragraf nejstaršího zákona ruského. Krev Igorova volala o pomstu: a když neměl Igor ani bratra, který by pomstu vykonal, syn jeho Svatoslav ještě děckem byl, uvázala se v pomstu žena Igorova Olga, i vykonal ji tak hrozně, že pověst o ní se zachovala až na dobu Nestorovu, jenž píše: 945

Po smrti Igorově byla Olga v Kyjevě se synem svým. děckem Svatoslavem, a pěstoun jeho byl Asmuď, a vojvoda byl Svěňald. I řekli tehdy Drevané mezi sebou: „Aj, knížete ruského jsme zabili; vezměme ženu jeho Olgu za knížete našeho Mala, i Svatoslava, a uděláme jemu jak chceme.“ I poslali Drevané muže nejpřednější počtem dvacet na lodi k Olze, kteří přistali u Kyjeva a zvěstovali kněžně Olze: „Poslala nás země Drevanů řkouc takto: Muže tvého jsme zabili, neboť muž tvůj byl jako vlk dravý a loupežný a naši knížata dobří jsou, kteří zvelebili zemi Dřevskou; nuže pojd za knížete našeho, za Mala.“ Neb říkali jemu Mal, knížeti Drevanů. Olga pak odpověděla jim: „Milá mi řeč vaše, už muže svého vzkřísiti nemohu; chci však poctiti vás nazejtří před lidmi svými. A nyní jděte do lodi své, i vstupte na loď, jsouce pyšni, a já zejtra pošlu pro vás; vy pak řekněte: nepojedem na koních, ani pěšky nepůjdem, ale poneste nás v lodi.“ Po té propustila je od sebe do lodi.

I poručila Olga vykopati jámu velikou a hlubokou na dvoře věžním vně města. A nazejtří ráno Olga, ve věži sedíc, poslala pro hosty. Drevané učinili, jak jim kněžna přikázala, a poslové Kyjevští nesli je v lodi. A oni seděli v lodi v svátečním rouchu svým hrdě se majíce. I přinesli je na dvůr Olze, a uvrhli je

945 do jámy i s lodí. Naklonivši se Olga řekla jim: „Dobrá-li vám ta česť?“ A oni odpověděli: „Horší nám jest než smrt Igorova.“ I poručila je za živa zasypati, a zasypali je.

Potom poslala Olga k Drevanům a řekla jim: „Jestliže mne skutečně žádáte, tedy pošlete muže vznešené, ať u veliké cti přijdu za vašeho knížete, byť i nepustili mne lidé kyjevští.“ Uslyševše to Drevané, vybrali muže nejpřednější, kteří drželi zemi Dřevskou, a poslali pro ni. A když Drevané přišli, poručila Olga udělati lázeň, řkouc takto: „Až se umyjete, přijďte ke mně.“ Oni pak vytopili láznici, a Drevané tam vešli i začali se mýti; i zavřeli za nimi láznici, a ona poručila zapáliti ji ode dveří; i shořeli tu všickni. I poslala k Drevanům řkouc takto: „Aj, už jdu k vám, připravte medu mnoho v městě, kde jste zabili muže mého, ať popláču nad hrobem jeho i učiním tryznu muži svému.“ A oni uslyševše to, svezli velmi mnoho medu a uvařili. Olga pak pojavši s sebou málo družiny, přišla k hrobu muže svého a oplakávala jej. I poručila lidem svým nasypati mohyly velikou, a když ji nasypali, poručila tryznu udělati. Potom sedli Drevané pít, a Olga poručila sluhům svým, aby sloužili jim. I řekli Drevané k Olze: „Kde jest družina naše, již jsme pro tě poslali?“ A ona odpověděla: „Jdou za mnou s družinou mého muže.“ A když se Drevané opili, poručila sluhům svým, aby na ně šli, a sama odešla pryč i poručila družině, aby Drevany sekali. I posekali jich pět tisíc; a Olga vrátila se do Kyjeva, aby připravila vojsko na ostatek jich.

946 Na druhý rok (946) sebrala Olga se synem svým Svatoslavem vojsko veliké a udatné a táhla na zemi Drevanů. I vytáhli Drevané proti ní; a když obojí pluky sešly se v hromadu, hodil Svatoslav kopím na Drevany, a kopí letělo koni skrz uši; i udeřilo o nohu koni (t. padlo před samým koněm), neboť byl ještě děcko. I řekl Svěnalď a Asmud: „Kníže už počal, potáhněme družino za knížetem.“ I porazili Drevany a Drevané utíkali a zavřeli se v hrazených městech svých. Olga pak obořila se se synem svým na město Iskorostěn, protože ti zabili muže jejího, a položila se okolo města se synem svým, a Drevané zavřeli se v městě i potýkali se silně z města, neboť vě-

děli, že sami zabili knížete, a nač se vzdáti. I stála tu Olga 946
rok a nemohla dobytí města, a umyslila si tak: poslala k městu
řkouc: „Čeho chcete se doseděti? však vaše města všechna vzdala
se mně, i podvolila se k dani, a zdělávají nivy své a země své,
a vy chcete zemřítí hladem nepodvolíce se k dani?“ Drevané
pak řekli: „Rádi bychom se k dani podvolili, ale ty chceš po-
mstiti muže svého.“ I řekla jim Olga: „Však jsem již pomstila
bezpráví muže svého, když přišli do Kyjeva, podruhé i potřetí,
když jsem udělala tryznu muži svému, a již se nechci mstiti,
ale chci daň vzítí po málu, a smíříc se s vámi, půjdu zpátky.“

I podvolili se Drevané k dani, a když Olga žádala od kaž-
dého dvora po třech holubech a po třech vrabcích, rádi vyplnili
vůli její, i přinesli do tábora před městem žádanou daň; Olga
pak slíbila, že na druhý den odtáhne od města. Zatím však, co
se lid ve městě radoval nad ukončením války, rozdala Olga
mezi vojsko každému po holubu, a některým po vrabci, i roz-
kázala ku každému holubu a vrabci přivázati síru, zavinouc ji
v malé kousky plátna a nitkou je upevníc ku každému. I roz-
kázala Olga, jakmile se setmělo, vojsku svému, aby ty holuby
a vrabce pustili. Holubi pak a vrabci letěli v hnízda svá, ti
do holubníků a vrabci pod střechy; a tak zapálily se holubníky,
tu příbytky, tu sruby, tu stáje, a nebylo dvora, kde by neho-
řelo; aniž bylo lze hasiti, neb všechny dvory zplanuly ohněm.
I utíkali lidé z města, a Olga rozkázala vojsku svému, aby je
jímali; tak dobyla města i spálila je. Starší pak města zjímala,
některé pobila a jiné vydala mužům svým v otroctví, a ostatek
jich zůstavila, aby platili daň; i vložila na ně daň těžkou.

Tak vykonala kněžna Olga posvátnou povinnost pomsty
způsobem hrozným. Projíždějíc potom zemí ruskou, ustanovovala
řád v zemi i daň po kmenech ruských: vrátivši se pak do Ky-
jeva, přebývala tu dle slov letopisce se synem svým Svatosla-
vem v lásce.

Po desíti pak letech (957) vypravila se do Řecku, kdež 957
přijata jsouc čestně od císaře Konstantina Porfyrogenety, po-
věstného zpravodaje o věcech slovanských, pokřtěna jest od
patriarchy Theofylakta na víru Kristovu. Vypravuje sice leto-

957 pisec, kterak Olga obelstila císaře, když pojmouti ji chtěl za manželku, že učinila jej svým křestným otcem čili kmotrem, ale pověsť ta bez odporu jest smyšlenkou pozdější doby, vybájenou na oslavu kněžny Olgy, již z té jednoduché příčiny, že uplynuly zatím 54 roky od té doby, co Olga slavila svatbu svou s knížetem Igorem, a rovněž i proto, že manželka císařova Helena byla ještě tehdy na živě. Jako křesťanka vrátila se tedy kněžna Olga do Kyjeva, ale příklad kněžnin neúčinkoval prozatím na národ ruský; neboť ani syn její Svatoslav nedal se přemluvit k odpadnutí od bohů pohanských, vymlouvaje se, že by družina jemu se posmívala: tento posměch pak, o němž zmiňuje se letopisec, sluší pokládati za první příznak zápasu, arci nekrvavého, mezi křesťanstvím a pohanstvím v Kyjevě.

Svatoslav (957—972).

Když kníže Svatoslav zrostl a dospěl v muže, počal sbíratí vojsko mnohé i udatné, a lehko chodě jako pard, vojny mnohé vedl. Na výpravě vozů za sebou nevozil, ani kotlů, aniž maso vařil, ale po tenku rozřezav buď koninu anebo zvěřinu, na uhlí upekl a jídal; ani žádného stanu neměl, ale prostřel houni a sedlo pod hlavu; a takoví byli také všichni vojíní jeho. Letopisec na tomto místě nejmenuje již jednotlivé kmeny, kteří se účastnili výprav Svatoslavových, nýbrž mluví jen o vojínech, patrně jako družině, kteráž buď se všech stran přicházela k bojovnému knížeti, žádostiva jsouc slávy a kořisti, buď najímána za mzdu; otužilost samého knížete musila pak býti povzbuzujícím příkladem celému vojsku.

O prvních válkách Svatoslavových zaznamenal letopisec:
964 R. 964 táhl na Oku řeku i na Volhu, a našel Vjatice i řekl Vjaticům: Komu dáváte daň? A oni odpověděli: Kozarům po penízi z rádlu dáváme.

965 Léta 965 táhl Svatoslav na Chazary. I uslyševše to Chazaři, vytáhli proti němu s knížetem svým chánem, a sestoupili se k boji; a když byla bitva, porazil Svatoslav Chazary, a hrad jich
966 Bílou Věži vzal. Také Jasy pokořil a Kasohy. Léta 966 porazil Svatoslav Vjatice a daň jim uložil.

Letopisec Nestor uvádí na tomto místě pokoření a přivtělení nejvýchodnějšího kmene ruského, Vjaticů, k říši ruské ve spojení s vítěznou válkou s Chazary a dobytím hradu jejich Bílé Věže čili Sarkelu na záhybu Donu. Východní dějepisci a zeměpisci při té příležitosti vypravují, ač s odchylným letopočtem (968—69), kterak Svatoslav přitáhl až do země Bulharů Volžských, a poplenil hlavní hrad a město jejich Bolgar, a spustiv se po Volze přišel do země Chazarů a vyvrátil hlavní město jejich Itil i druhé město Semender, a učinil tím i říši chazarské konec. Pokořiv pak ještě některé národky kavkazské, pošinul takto hranice říše ruské až k nebetyčným horám těmto; podřídív si ještě ruskou Tumtorakaň na poloostrově Tamanském, vrátil se vítězně do Kyjeva.

966

Po této válce (dle letopočtu Nestorova) přišel do Kyjeva posel řeckého císaře Nikefora Foky. Kalokyros, nabízejí Svatoslavu veliké sumy peněz, kdyby začal válku s Bulhary podunajskými. Říše bulharská po smrti velikého cara Symeona valně poklesla, neboť syn a nástupce jeho car Petr stěží odolal domácím bouřím a vpádům uherským; když pak Uhry propouštěl zemí bulharskou do říše byzantské na plen, hleděl císař Nikeforus ztrestati Bulhary pomocí Rusů. Svatoslav pak na pobídnutí císařovo sebral vojsko, přitáhl na dolní Dunaj a poraziv Bulhary dobyl osmdesátí měst jejich na Dunaji, ba i hlavní město jejich Preslavu a usadil se v městě tom.

V tu dobu však, co meškal Svatoslav v Bulhařích (na Dunaji), přitáhli Pečenězi (968) na ruskou zemi a oblehli Kyjev, kdež se uzavřela kněžna Olga se syny Svatoslavovými. Když pak obležení již velice trpěli hladem a žízní, přitáhl obleženým vévoda Přetic po lodích na pomoc a osvobodil obležené. Zatím přitáhl i kníže Svatoslav, k němuž Kyjevští na rychlo vypravili posly, žádající jej o pomoc. s družinou svou, a zahnal Pečeněhy, kteří dosud stáli pod městem na řece Libedi.

968

Avšak pobytu Svatoslavova na Rusi nebylo na dlouho. Nelíbí se mi v Kyjevě býti, pravil prý Svatoslav (969) k matce své i k bojarům, chci žíti v Preslavě na Dunaji, protože se tu scházejí všechna bohatstva: od Řeků zlato, povlaky (purpur), vína,

969 i ovoce rozmanité, z Čech pak a z Uher stříbro a koně, a z Rus kožešiny i vosk, med i čeled. Tehdy pravila k němu dle slov letopisce kněžna Olga: Vidíš, že jsem nemocna, kam chceš ode mne jít? Bylať se roznemohla a řekla jemu: Pochovej mne, a jdi kam chceš. A po třech dnech umřela Olga. I plakali po ní syn její, i vnuci její, i lidé všickni pláčem velikým a nesli i pohřbili ji na místě. A byla zapověděla Olga, aby nedělali nad ní žádné tryzny, neb měla kněze a ten blaženou Olgu pochoval. Ta byla předchůcem země křesťanské, jako dennice před sluncem a jako záře ranní před svitem... tato první z Rusů vešla do království nebeského. Tak oplakává mnich Nestor smrt první světice ruské, kněžny Olgy.

Po smrti matky své Olgy rozdělil Svatoslav říši svou ruskou mezi syny své: Jaropluka usadil v Kyjevě a Olega v Drevanech; když pak i Novgorodští žádali knížete, dal jim Vladimíra, kteréhož zplodil z klíčnice Olžiny Maluše; s Vladimírem pak vypravil se strýc jeho Dobryně do Novgorodu.

Spořádav takto říši ruskou vypravil se Svatoslav podruhé do Bulhar (v létě 969) na Dunaj, kde zatím po Petrovi nastoupili synové jeho Boris a Roman. Poraziv Bulhary, kteří se za nepřítomnosti jeho zmohli pomocí Řeků, dobýval Svatoslav města za městem, až vzal i hlavní město Preslavu, při čemž sám Boris upadl v plen.

970 Na jaře r. 970 přešel Svatoslav Balkány, dobyl Plovdiva a pokořil celou krajinu plovdivskou, jež patřila Bulharům. Když pak přešel hranice řecké, postavili se mu Řekové u Adrianopole: i svedena bitva krutá, tak že vítězství kolísalo; i pravil (dle Nestora) Svatoslav k družině své: Už nemáme, kam bychom se děli; abychom nezhanobili země ruské, raději složme tu své kosti, neb mrtvi jsouce hanby míti nebudem; pakli budem utíkat, dojdeme hanby; nebudeme však utíkat, nýbrž silně stanem a já půjdu před vámi; když hlava moje padne, tehdy pečujte sami o sebe. Vojsko pak řeklo: Kde padne hlava tvá, tu i své hlavy složíme. „I zvítězil Svatoslav a Řekové utíkali,“ praví Nestor. Byzantští historikové tvrdí arci naopak, že vítězství pod Adrianopolem patřilo Řekům; tolik však jest i ze zpráv

jejich na jevě, že Svatoslav plenil dále okolí Adrianopole, ano málem byl by pohrozil samému Cařihradu. Císař Jan Cimiskus (nastoupil v prosinci 969), maje co zápasiti s povstáním v Malé Asii, slíbil Rusům daň, a ti odešli za Balkány. 971

Na jaře r. 971 přešel Cimiskus s velikým vojskem nestřeženými průsmyky Balkánu, udeřil na Preslavu a vzal město na veliký pátek, zapáliv hrad, tak že vévoda Svěněald, který tu byl posádkou, s malou jen družinou ušel. Řekové tvářili se, jakoby přicházeli Bulhary osvobodit od Rusů; vymanili Borisa v dobyté Preslavi ze zajetí, i chovali se k Bulharům co nejšetrněji. Zatím vytáhl Cimiskus k Silistrii, kdež postavil se jemu Svatoslav s nevelikou již družinou svou i s posilami z Bulharů a Uhrů; i svedena dne 23. dubna krvavá bitva, ve které Rusové statně odpírali přesile byzantské, a teprve k večeru přemoženi jsou jízdou řeckou. I zavřel se Svatoslav v Silistrii i hájil se tu udatně celé tři měsíce, jak proti útoku vojska řeckého na suchu, tak i proti útoku loďstva řeckého, které počtem 300 lodí svíralo jej se strany dunajské. Konečně však síly obležených vyčerpány; i učinil Svatoslav mír s Řeky, v kterém slíbil nebojovati více proti Byzancii, a císař za to propůjčil jemu volný průchod po Dunaji domů.

Tak vzalo panství ruské v Bulharsku za své. Bulhaři však zle se zklamali v domnělých osvoboditelích svých; neboť císař odvedl Borisa s sebou do Cařihradu a tam jej sesadil, bratra jeho Romana pak dal vykleštiti; Bulharsko, pokud bylo v rukou vojska řeckého, prohlášeno za provincii řeckou.

Než i Svatoslav netěšil se dlouho konci války. Když vracel se po Dněpru do Kyjeva, shledal, že prahy Dněpru obsazeny jsou od Pečeněhů; i prezimoval v Bělobereží, osadě to ruské nad ústím Dněpru. Když však na jaře roku 972 přišel ku prahům čili vodopádům dněprovským, tu napadli jej Pečenězi a zabili jej: i vzali hlavu jeho a z lebky jeho udělali číši, okovavše ji, i pili z ní. Z družiny Svatoslavovy dostal se pouze Svěněald s nemnohými do Kyjeva. 972

Jaropluk (972—980).

972 Po smrti Svatoslavově vládli synové jeho každý ve svém dílu samostatně, ač tak, že nejstarší Jaropluk se sídlem v Kyjevě podržel prvenství. Všickni tři synové Svatoslavovi: Jaropluk, Oleg i Vladimír byli však ještě nedospělí a záviseli na radě cizí: Jaroplukovi byl rádcem vévoda někdy Igorův a Svatoslavův Svěňald, Vladimírovi strýc jeho Dobryně. Od těchto pak rádců vzešel nespár mezi mladými knížaty, což přihodilo se takto: Tři léta po smrti Svatoslavově honil Lut, syn Svěňaldův, v lesích; i přišel do lesů Olegových a setkal se s Olegem, který rovněž vyšel na lov, i zabit jest od Olega. Chtěje pomstiti syna svého, radil Svěňald Jaroplukovi, aby vytáhl proti Olegovi a

977 vzal území jeho; i sebral Jaropluk vojsko, porazil roku 977 Olega, kterýž utíkáje do Ovruche v tlačenici před branou města shozen jest do příkopu hradebního i zahynul zasypan mrtvolami mnohými. Vladimír uslyšev, co se stalo Olegovi, uprchl z bázně za moře, a Jaropluk poslal do Novgorodu své posadníky, i jal se panovati sám jeden veškeré Rusi.

980 Po třech letech (980) vrátil se však Vladimír ze zámoří i přivedl s sebou mnohé Varjahy a vyhnal posadníky Jaroplukovy z Novgorodu. Sebrav pak vojsko mnohé ze Slovanů Novgorodských i Křiviců i Čudů vytáhl nejprve proti Polocku, porazil vojvodu polockého Rogvolda a dceru jeho Rognědu pojal za manželku.

I táhl dále ku Kyjevu a s vojskem mnohým položil se před městem, neb Jaropluk nemaje dosti vojska neodvážil se boje v otevřeném poli. Na radu pak Bludovu, kterýž byl ve spojení tajném s Vladimírem, utekl konečně Jaropluk z Kyjeva do města Rodni na ústí řeky Rusy do Dněpru; i obležen jest v Rodni od vojska Vladimírova, a když ve městě obleženém nastal hlad veliký, tu Jaropluk odebral se na radu Bludovu k Vladimírovi, ale zabit jest od družiny jeho. Tak stal se Vladimír samovládcem.

Vladimír (980—1015):

Co obraznost národní sněti mohla pestrých barev k oslavě miláčka slavné a dávné minulosti své, to zajisté nakupeno kolem hlavy „jasného sluněčka, stolného knížete kyjevského Vladimíra“, kterýž, vztyčiv pravoslavný dvojkríž na místě, kde někdy postavil sochu Perunovi, získal si gloriolu nebešťana, a soustřediv kolem stolce svého nejslavnější bohatýry, o nichž dosud zpívá hrdinská píseň ruská, obklopen jest i gloriolou poeticko-hrdinných vzpomínek na ohromný onen zápas slovanské Rusi s asijskými kočovníky, zápas to tuhé zkušenosti a hrdinných skutků, kterýž končil vítězně pro slovanskou Rus a ozářil světlem jasným mohutné zápasníky, v první řadě knížete kyjevského Vladimíra a jeho bohatýry.

Na pole dějepisu vstupuje Vladimír jakožto obnovitel řádu pohanského a šířitel pohanství ruského.

V první příčině zaznamenal o něm letopisec následující: „I začal kníže Vladimír panovati v Kyjevě sám jediný. A postavil modly na chlumu vně dvora věžního: Peruna dřevěného a hlavu jeho stříbrnou, a vous zlatý, i Chrsa, Daždboha i Striboha. Sima, Regla i Mokoše. I obětovali jim, nazývajíce je bohy, a přiváděli syny své a dcery své, a obětovali je běsům, i poškvrnili zemi třebami svými, a poškvrnila se krví země ruská, i chlum ten.“ A podobně jako Vladimír v Kyjevě stal se strýc jeho obnovitelem modloslužby v Novgorodě, neboť postavil modlu nad řekou Volchovem. i obětovali jí lidé Novohradští jako Bohu.

Rovněž podle způsobu pohanského pěstoval Vladimír mnohoženství, jakož obšírně vypravuje letopisec, porovnávaje jej s Šalamounem: „Byl pak Vladimír poražen chtivostí ženskou, a byly jemu v manželství oddány: Rogněda, kterou posadil na Lybedi, od níž zplodil čtyry syny, Izjaslava, Mstislava, Jaroslava, Vsevlada a dvě dcery; od Řekyně Svatopluka; od Čechyně Vyse-slava, a od druhé Svatoslava a Stanislava; od Bulharyně Borisa a Gleba; a souložnic měl 300 na Vyšehradě a 300 v Bělohradě, a 200 na Břestově ve vsi.“

Rok po svém nastoupení (981) vypravil se Vladimír do pole, jak letopisec praví, na Lechy a dobyl a připojil k říši ruské

980

981

- 981 Přemyšl a Červeň, kteréžto země krátce před tím uvozují se v zakladací listině biskupství pražského (973) jakožto příslušné k říši českých Boleslavů. Téhož roku i následujícího pokořil Vjatice, r. 983 porazil a pokořil divoké Jatvěhy na hranici litevsko-polské, r. 984 donutil znova k dani Radimice, a po příkladu
 985 někdy knížete Svatoslava vypravil se r. 985 se strýcem svým Dobryní na lodích proti Bulharům povolžským, najav i Turky jízdné, a poraziv je, dobyl města jejich Bolgaru, kterýž se odtud nezmohl k předešlé slávě.

K této válce bulharské připojuje Nestor starou arci pověst o zavedení křesťanství na Rusi. Vypravuje, kterak Bulhaři roku 986 poslali posly k Vladimírovi, aby obrátili jej na víru Mohamedovu; po nich přišli Němci, chválíce víru římskou, pak chazarští židé, aby odporučili mu víru židovskou, a konečně i Řekové, aby vyložili mu víru pravoslavnou. I svolal Vladimír bojary své i starší městské a sdělil jim, jací poslové k němu přišli, i tázal se, co by činiti měli; a když bojaři radili, aby dříve přesvědčil se, než jednatí bude, vyslal deset mužů moudrých a opatrných, aby vypravili se především do Bulharska a zkoušeli víru Mohamedovu, a když ta se jim nelíbila, vyslal je do Němec a odtud do Cařihradu, aby zkoumali víru římskou a pravoslavnou; židy již z předu sám odmítl. Navrátivše se poslové s cesty druhé, nechválili nikterak víru německou, ale s nadšením vypravovali o bohoslužbě řecké; i tázal se Vladimír bojarů svých, co by mínili, a ti pravili: Kdyby špatný byl zákon řecký, nebyla by ho přijala bába tvá Olga, kteráž byla moudřejší nade vše lidi.

- I rozhodl se Vladimír přijmouti křest podle způsobu řeckého.
 988 Vypravil se roku 988 s vojskem svým a oblehl město řecké Korsuň na poloostrově Krymu; i obléhal pevné město to dlouho, neboť obležení tajně odnášeli podzemním podkopem hlínu, kterou Rusové za dne vozili na zasypání příkopu, aby hnátí mohli útokem. Teprve když prozrazeno Vladimíru, kde vodovod do města přerušiti má, vzdalo se město.

I poslal Vladimír poselství k císaři Basiliovi, později řečenému Bulharobijci, s doložením, že vydá mu dobytého města, jestli že dostane císařovu sestru Annu za manželku; když pak tato se

uvolila vyjítí za něho jen pod tou podmínkou, že dá se pokřtiti, tu dal se Vladimír pokřtiti od biskupa Korsuňského, a když křest vykonán, přivedli jemu císařovnu na oddavky.

Když pak toto vše vykonáno a i mnozí bojaři po příkladu knížete pokřtěni, vydal Vladimír Korsuň zase Řekům. A pojav s sebou biskupa Anastasia i kněze Korsuňské, navrátíl se do Kyjeva. „Jakmile tam přišel, poručíl modly vyvrátiti, některé rozsekati, a jiné v oheň uvrhnouti; Peruna pak poručíl přivázati koni k ohonu a vléci s hory po Boričevu na potok, a dvanácte mužů ustanovil, aby jej bili proutím: a to ne proto, jakoby dřevo cítilo, ale na potupu běsu, jenž oklamával tou podobou lidí, aby odplatu dostal od lidí. Když pak jej vlekli po potoku k Dněpru, plakali proň nevěrní lidé, neb ještě nebyli přijali svatého křestu. A přivlekše, hodili jej do Dněpru. I ustanovil Vladimír lidi některé řka: Přistane-li kde, odstrkujte jej od břehu, dokud neprojde skrze prahy; a potom ho zanechte. A oni ten rozkaz vykonali. Jakmile jej pustili, a prošel skrze prahy, vyvrhl jej vítr na písčinu, a odtud nazvána jest písčina Perunova.“

I dal rozhlásiti Vladimír dále po městě, aby národ celý, bohatí i chudí, přijal víru Kristovu. „Nazejtří pak vyšel Vladimír s kněžími císařovninými a s Korsuňskými na Dněpr, i sešlo se lidí množství nesčíslné, vlezli do vody a stáli někteří po šíji a jiní po prsa ve vodě, a děti u břehu, a jiní děti držíce, a dospělí brodili; kněží pak stojíce říkali modlitby.“

Takovým způsobem dle slov letopisce pokřtěni jsou Kyjevští a na utvrzení nového křesťanství jal se Vladimír zakládati kostely nejen v Kyjevě, nýbrž i v druhých městech ruských. Zpráva tato Nestorova, čerpaná zajisté z legendy o sv. Vladimíru, má potud historickou váhu, pokud za Vladimíra knížete křesťanství domohlo se vítězství v říši ruské. Bylo křesťanství zajisté již dávno známo na Rusi, jakož svědčí chrám křesťanský v Kyjevě za panování Igorova, a neméně i přijetí křestu kněžnou Olgou.

Zdá se pak, že neobešlo se bez zápasu mezi křesťanstvím a pohanstvím: tak alespoň dalo by se vyložiti vypravování Nestorovo k r. 983, kde lid po vítězství nad Jatvěhy metal losy, kdo by obětován býti měl Perunovi; i padl los na syna jistého

988 Varjaha, kterýž byl křesťanem; když pak mu oznámeno, že vydati má syna svého na oběť, nejen že nevydal syna svého, ale i pohaněl bohy pohanské, a za to od lidu rozruženého byl usmrcen.

Přijetí křesťanství národem ruským bylo zajisté pouze otázkou času v době, kdy již veškerí druzí Slované přijali víru Kristovu, která jim hlášána jazykem slovanským, a to tím více, jelikož se Slované těmito Rusové stáli v stálém obchodním spojení. Jednalo se tedy více o nahodilou příležitost, při které by veliký převrat ten byl uskutečněn. Jest pak více než pravdě podobno, že velkou úlohu hrály bližší styky, které se tou dobou vyvinuly mezi Kyjevem a Cařihradem.

Za panování Basilia, zvaného potom Bulharobijcem, zmítaly veliké bouře říši byzantskou: v Asii byly vojny s Araby a vedle toho vypuklo několik povstání; v Evropě pak obnovil carství bulharské Samuel Šišmanovec od Černého moře až k Jaderskému i ohrožoval říši byzantskou více než někdy car Symeon. Basilius císař v těchto těžkých okolnostech hleděl získati v Rusích, kteří již několikráte pomáhali Byzantinským, spojence a vydal Vladimírovi sestru svou za manželku, Vladimír pak, aby dostal se v příbuzenství s císařským rodem v Cařihradě, přijal křesť a poslal pomocné vojsko ruské proti Bulharům, jakož určité zprávy svědčí.

Zaokrouhliv říši svou na západ i na východ, panoval Vladimír všem zemím od zálivu Finského až po nebetyčný Kavkaz a od hor Karpatských až po střední Volhu a Kamu, tedy téměř až k Uralu, i byl z nejmocnějších panovníků v Evropě; když pak dal říši své základy nové vzdělanosti křesťanské a trůnu svému získal lesk příbuzenství s carským prestolem Cařihradským, tu zajisté vynikl nejen nade všechny předchůdce své, ale skvěl se i mezi panovníky národů barbarských jakožto nejpřednější, tak že právem národní píseň hrdinská nazývá jej zlatým sluníčkem, splétajíc kolem hlavy jeho věnec bohatýrství národního.

Jedna okolnost arci kalila poslední léta panování Vladimírova, totiž náběhy kočovných Pečeněhů, kteří nyní častěji hledali kořisti v říši ruské. Zato poskytl boje s nájezdníky

těmito příležitostí hrdinám ruským osvědčiti se v boji nájezdným; 988
a jestli již letopis zaznamenal o bojích těchto mnohé pověsti
vyšperkované, tož tím více chopila se jich píseň hrdinská i utvo-
řila celý kruh hrdin národních, slavic je, jak při plné číši na
dvore jasného knížete Vladimíra, tak v hrdinném boji s loupež-
níky a nájezdnými Pečeněhy, jejichž jméno, v zapomenutí zatím
příšlé, arcí zaměněno později známějším jmenem Tatarů.

I se syny svými, jimž rozdal jednotlivé části země, míval
Vladimír nesnáze. R. 1015, když chystal se vytáhnouti proti ne- 1015
poslušnému synu svému Jaroslavu, jemuž dal zemi Novgorodskou,
roznemohl se a zemřel Vladimír dne 15. července: „I vložili jej
v rakev mramorovou a pochovali tělo jeho s pláčem, blahosla-
veného knížete podobného velikému Konstantinu.“ Smrtí jeho
začíná pak blednouti sláva ruská na několik věků.

3. Poměry vnitřní.

Nový stát ruský rozšířil se během krátké, právě vylíčené 862
doby na prostranství ohromné, avšak k jednotě vnitřní nedospěl, 1015
v čemž úplně se rovná vývoji současného státu česko-morav-
ského a polského.

Jest zajisté významnou črtou při vývoji vele státu západo-
slovanského, že v IX. věku získá nadvládu nad sousedními
kmeny slovanskými, českými a polskými, kmen Moravanů,
v X. věku nadvláda ta za Boleslavů obnovena jest od kmene
Čechů, počátkem XI. věku přejde na Polany za Boleslava Chra-
brého, a za Břetislava opět na Čechy. V Čechách samých kmen
Čechů ponenáhlu získá vrch nad ostatními kmeny, mezi Lechy
tutéž úlohu provede kmen Polanů.

Podobně bylo i na Rusi. Tam před Rurikem již byl spolek
severních kmenů i slovanských i čudských; za Olega těžiště ší-
řícího se útvaru státního přeneseno do Kyjeva, a během času
pokořeny jednotlivé kmeny i ruské i jinorodé knížeti Kyjevskému.

Tou silou státotvornou, která po celou tuto dobu byla po-
jítkem nově povstávajících států slovanských i na západě i na
Rusi, byla družina knížecí, sestávající nejen z domácích, ale

862 i z cizích bojovníků, lidí to povždy dobrodružných a odvážných,
 až kteří sešli se z různých stran ke dvoru knížecímu, aby získali
 1015 slávy a bohatství i lesku; mnohdy byli to i opravdoví rekové, jejichž paměť pak zachovala píseň bohatýrská pokolením pozdějším.

Povstáním státu ruského nic nezměněno na posavadním rozčlenění kmenovém, tak že říci můžeme, že stát sestával z území jistého počtu kmenů, podřízených jednomu knížeti, sídlícímu v Kyjevě — úkaz, jakýž vyskytá se často u národů arejských, a sice vždy tam, kde především národně příbuzní kmenové soustřeďují se kolem kmene právě nejsilnějšího neb nej-mohutnějšího, jako krystal ke krystalu, což cizím jmenem nazýváme hegemonií (náčelnictvím).

Stanovíce takto vnitřní krystalující sílu státotvornou v národě ruském, musíme však přece ihned vytknouti rozdíl v postavení kmenů alespoň částečný: v hlavním hradě kmene předního, v Kyjevě stolném hradě, v zemi Polanů, sídlil sám kníže; v jiných kmenech, též přímo podřízených knížeti, byli na místě knížete tak zvaní „muži knížecí“, totiž členové družiny knížecí jakožto náměstkové jeho — za Rurika na př. v Polocku, Rostově. Bělojezeře, od doby Olegovy i v Novgorodě, Smolensku a Lubeči a p.; jiní kmenové pak podrželi i svá domácí knížata, jako výše zmíněného knížete Mala ještě za Igora Drevané měli, a jako se rovněž vzpomínají „knížata pod Olegem jsoucí“ — asi tímž způsobem jako za Svatopluka Bořivoj český a kníže Vislanský.

První povinností kmenů těch i oněch bylo zajisté platiti daň, z kteréž pak kníže vydržoval i nádherný dvůr i družinu svou: tak platili z Novgorodu 300 hřiven ročně od doby Olegovy do doby Jaroslavovy a odtud 2000 hřiven ročně; Drevané za Olega dávali po černé kuně z dymníku čili domu (pro arabský obchod placena kůže černé kuny dvěma dyrhemami); Radimici dávali po penízi z jednoho popluží; jinak se mluví o dani, dani lehké, dani větší. o dani i obroku; Severané povinni byli nadto povozem do Kyjeva.

Rozdíl mezi jednotlivými kmeny byl pouze ten, že kde byli muži knížecí, tam placena daň pravidelně a bez obtíže, kdežto k ostatním kmenům vypravil se každoročně kníže sám s celou družinou svou — tedy vojensky, aby vybral daň a nechal se pohostit, rozumí se, i s družinou. Tak podle výše pověděného šel Igor s družinou k Drevanům, a tak chodili i druzí knížata, jakož vypravuje císař Konstantin Porfyrogeneta: „V měsíci listopadu kníže se všemi Rusy opustí Kyjev, i odejde za daní v slovanské země Vervianů (Drevanů?), Drugubitů (Dregovičů?), Křiviců, Serbiů (Srbů? Severanů?) a druhých Slovanů, jenž platí Rusům daň. Pobývše tu celou zimu, vracejí se v měsíci dubnu, když led sejde na Dněpru, opět do Kyjeva.“ — Že však nezáleželo vybírání daní na pouhé libovůli knížecí, toho nejzřejmějším dokladem jest smutný konec Igorův.

862
až
1015

Druhou povinností jednotlivých kmenů bylo účastniti se ve válce, nedostačila-li sama družina knížecí. Mluví se tedy na Rusi o družině a voji čili vojsku v době války: družina jest najatá, nalézá se ve službách samého knížete, voje sejdou se z jednotlivých kmenů na výpravu válečnou, na př. za Olega: r. 882 pojav s sebou mnoho vojska, Varjahy, Čudy, Slovary, Merany, Vesy, Křivice; r. 907: i pojal s sebou množství Varjahů, i Slovanů, i Čudů, i Křivice, i Merany, i Polany, i Severany, i Drevany, i Radimice, i Chorvaty, i Dudleby i Tiverce: rovněž i za Igora (r. 944) a p. Rozumí se, že v počtu vojů družina jest obsažena, protože vždy s knížetem do boje chodívala; jindy s knížetem pouze družina vyjížděla na nájezdy.

Hlavou státu byl *kníže*. Odznakem stavu a moci jeho byl knížecí stolec, pak knížecí obuv (ač není-li tu již vliv byzantský), říza a klok.

Moc knížecí ústavou nějakou vyměřena nebyla; vláda knížete byla patriarchální, týkala se všeho a proti vůli knížecí nebylo odvolání. Práví zajisté v té příčině velmi charakteristicky pražský letopisec Kosmas při volbě Přemysla: Všecko naše a my sami v tvých rukou jsme, tebe za kníže, tebe za soudce, tebe za správce, tebe za ochránce, tebe jediného za pána volíme — což o všech Slovanech, a tudíž i o Rusích opakovati se může. Ale

862 jakož byla moc knížecí neobmezená, tak zase žádalo se neb oček-
 až kávalo se od knížete, že nenařídí a neučiní, co by nebylo do-
 1015 brého, prospěšného a moudrého; proto byl knížetem, v tom spočíval věhlas jeho.

Byl pak kníže především vojevůdcem i příslušelo jemu v čele vojska vyjížděti do pole. On sám počínal boj, jakož významně líčí Nestor zejména v boji proti Drevanům maloletého Svatoslava: a když obojí pluky sešly se v hromadu, hodil Svatoslav kopím na Drevany, a kopí letělo koni skrz uši, i udeřilo v nohu koni, neb byl ještě děcko. I řekl Svěnald i Asmud: kníže už počal, potáhněte družino za knížetem.

Kníže byl zároveň nejen vrchním, ale i jediným soudcem, neb nikdo nesměl veřejné souditi leč kníže sám, neb ten, koho kníže k tomu ustanovil. Měl pak kníže nejen právo, ale i povinnost souditi: kdo přijde na dvůr knížecí, tomu ať se stane po právu, praví zákonník ceře Dušana v duchu čistě slovanském, neboť u všech Slovanů bylo obyčejem a zvykem, že každý, i ten poslední, měl právo přijíti před knížete a žádati, aby kníže zjednal mu spravedlnosti; i velebí všichni slovanští dějepisci paměť těch knížat, jenž soudili spravedlivě a nedali ukřivditi vdovám a sirotkům i opuštěným, i odsuzují panovníky, kteří opomíjeli zasedati na soudech a zjednávati spravedlnosti těm, kdož ji hledali.

Soudnictví starodávné bývalo jednoduché: za zabití mstili nejbližší příbuzní sami. to bylo jejich výhradné právo, zároveň však i posvátná povinnost; — teprve křesťanství hledělo učiniti přítrž krevní pomstě, a prvý zákon, který na Rusi vydán byl ještě knížetem Vladimírem, týkající se arci především řádu církevního, stanoví záměnu krevní msty pokutou peněžní, totiž hlavou. Ztratilo-li se někomu něco, mohl to jíti hledat; našel-li kradenou věc, mohl ji přímo vzíti; našel-li někoho v držení kradené věci, mohl jej vésti na svod, aby totiž dokázal čili svedl na toho, od koho věc obdržel; ztratila-li se věc neb dobytek někde beze stopy, ručilo okolí společnou porukou a p.

Bylo tedy původně věcí soudu veřejnému příslušných celkem málo, i rozšířil se obor soudcovské činnosti teprve časem. Pů-

vodně dovolávali se soudního výroku knížecího především ti, kdož nemohli sami proti mocnějšímu práva si zjednat, a teprve časem, když knížata potáhli na sebe rozhodování o vraždě, krádeži a zemi a p., stávaly se soudy častějšími.

Zajímavě jest, jak líčí arabský zeměpisec Ibn Dasta v polovici X. stol. ruské soudnictví: „Když někdo z nich (Rusů) má při s druhým, tu pohání jej na soud ku knížeti, před kterýmž i při vedou; když kníže vynese rozsudek, plní se to, co on velí; jestliže obě strany s rozsudkem knížete nejsou spokojeny, musí na jeho rozkaz zůstaviti rozhodnutí zbrani: či meč jest ostřejší, ten vyhraje. K tomuto zápasu přicházejí i příbuzní (obou stran) ve zbrani a postaví se. Tu protivníci vstoupí v boj. a vítěz může žádati od přemoženého cokoliv chce.“ Soud boží mečem, ohněm a vodou byl za staré doby u všech Slovanů obyčejným prostředkem soudním k stanovení pravdy, kde věc byla popochybná neb nebylo svědků. Po domácku pomáhali si arci všude hádáním a čáry.

Věci veřejné rozhodoval kníže na sněmích, jejichž působnost nebyla též právně zvlášť vyznačena; zdá se, že nejstarší sněmy slovanské odbyvány více nahodile, neb za určitou naléhavou příčinou, kde mužové ozbrojení se sešli. Nestor vypravuje, že knížata s družinou se radívala, ač i tyto porady za sněm v našem smyslu bráti nelze, neboť byl zajisté nejstarší způsob ten, že kníže prohlásil, co třeba učiniti, a od věhlasu knížecího očekávalo se, aby učinil prohlášení, které by nalezlo hlasitého ohlasu všech přítomných. Mlčení neb reptání za starých dob bývalo projevem odporu, který arci mnohdy byl nebezpečný. Staroslovanský duch vyžadoval souhlasu jednomyslného.

Území celého kmene nazývalo se *země*; střediskem země byl hlavní hrad kmene, nebo lépe pro tu dobu město čili hrad s podhradím. V každém kmeni čili v každé zemi bylo obyčejně více hradů, ba i více měst; ku každému pak hradu (který arci nebyl pouhým pomezním hradem na obranu) patřilo určité území, kterémuž na Rusi říkali *volost* (v starší češtině vyskytá se slovo *vlast* v podobném významu), a *volost* pravidlem dělávala se na

862 *pogosty* (okresy); v čele volosti stál starosta neb tisícník, v čele
až
1015 *pogostu* setník.

V čem spočívala nejstarší samospráva volostí i pogostů, jest otázkou nejen v dějinách ruského práva, ale i ostatních Slovanů nedostatečně zpracovanou. Tolik dalo by se nanejvýš s jistotou pověděti, že takové území hradní i s veškerým obyvatelstvem tvořilo celek, tak že veřejný život, práva i povinnosti obyvatelstva soustředily se v hradě, bez rozdílu, zdali seděl někdo ve městě neb na venkově, v čemž zřízení slovanské podobá se zřízení starořeckému a starořímskému.

Rovněž sporná jest i otázka o domácích poměrech v dřevní Rusi; nicméně nechybíme, když s úplnou určitostí uvedeme, že i v dřevní Rusi zřízení rodové bylo zrovna tak rozšířené jako u druhých Slovanů, což vysvětluje nejen z rodů uvedených u Nestora, ale i z krevní msty, způsobu dědění v smlouvách s Řeky, hlavně pak z listin jakož i z okolnosti, že rody do dneška v Ulierské Rusi se zachovaly; arci liší se slovanské rodové zřízení od zřízení rodového jiných národů především tím, že po smrti otce bratří zůstávají v nedílnosti s rovným právem k majetku, ale pod správou jednoho ze svého středu, především nejstaršího.

V bohatých rodinách bývali otroci — čeled, buď ze zajatých ve válce neb i domácích.

Sňatky uzavírány buď únosem, jakož praví Nestor: „i scházeli se ku plesání, a ku všelikým běsovským hrám a zpěvům a tu unášeli sobě ženy, s kterouž se kdo smluvil,“ — neb koupí neb konečně pouhým společným žitím. Dle výslovného výroku Nestorova mívali staří Rusové (jakož i ostatní Slované) i po dvou i po třech ženách, mnohdy i více (Vladimír).

Významnou pro poměry východní Evropy v té době jest zajištěná okolnost, že panovala určitá pravidla obchodní i vůči sousedním národům: zabezpečení svobodného obchodu pomocí průvodních listů, vydávaných obchodníkům, obchodní smlouvy, určitá cla jsou svědectvím vyvinutých styků mezinárodních v obchodě, jsou svědectvím, jak vysoko vyvinut byl obchod, částečně i průmysl v zemi ruské. Pěstování orby, průmyslu a obchodu jest však nejlepším základem blahobytu, kterýž i na Rusi, jak

výše pověděno, doložen jest z nálezů starých hrobů, ze zpráv arabských o bohatosti šperků žen ruských; ze druhé smlouvy obchodní s Řeky, ve kteréž zapovězeno kupcům ruským kupovati více než po padesáti kusech látky purpurové, vysvítá, že i drahocenné látky a tudíž i šatstvo veliké nalézalo poptávky na Rusi a že vedle blahobytu panovala i nádhera.

862
až
1015

4. Pohanství staroruské.

Bajesloví pohanské podobá se v základních rysech svých bajesloví ostatních národů arejských, neboť i ono povstalo zosobněním sil a úkazů přírodních. K nejprvnějším asi zjevům bajesloví slovanského patří zosobnění modrojasné oblohy pode jménem „Svaroh“ (jehož Hipatěvský letopis ztotožňuje s jmenem řeckého Hefaista), o němž zajisté platí výrok kronikáře Helmolda: „Uznávají jednoho boha na nebesích ostatním panujícího, jenž všemocný nebeské pouze věci řídí, kdežto ostatní pouze úkoly jim přidělené obstarávají, pocházejíce z krve jeho a jsouce každý tím mocnější, čím bližší jsou onomu bohu všech bohů.“

V době historické ustoupil však Svaroh prvenství své mocnému hromovládcí Perunovi, stejně ctěnému ve všech zemích slovanských, jemuž kníže Vladimír po svém nastolení v hradě Kyjevě na malém chlumu postavil modlu ze dřeva řezanou s hlavou stříbrnou a vousem zlatým, kterouž po zavedení křesťanství uvrhli do Dněpru; podobná socha stála i blíže Novgorodu na hradišti zvaném do dneška Peryň.

Slunce na Rusi zosobněno v několika podobách: V první řadě sluší jmenovati Dažboha, dárce blahobytu a bohatství, kteréž u národa rolnického závisí především od tepla a světla slunečního. Hipatěvský letopis praví o něm: „slunce car, syn Svarohův, jenž jest Dažboh . . . slunce, ježž jmenují Dažboh“, a počítá tedy Dažboha za syna Svarohova čili Svorožice (kdežto Helmold jmenuje Svorožicem Radegasta). Slovo o výpravě Igorově jmenuje knížata ruská „vnuky Dažbohovými“. Sochu boha tohoto postavil Vladimír vedle sochy Perunovy v Kyjevě. Totožný s Dažbohem je i Chors, jmenovaný u Nestora vedle Dažboha,

862 v Slově o výpravě Igorově jakožto bůh svítícího slunce; zají-
 až mavo, že jméno řeckého Apollona překládali jmenem Chorsa.
 1015 Za třetí podobné božství sluší počítati Volosa neb Velesa, dle
 dohovorů s Řeky boha dobytka (dobytek v různých slovanských
 krajích slove statek, tedy vlastní majetek); v Slově o výpravě
 Igorově nazývá se věští Bojan vnukem Volosovým, patrně v tom
 smyslu, že dar věští pochází od Volosa, čímž Volos na roveň
 staví se opět Apollonu; kamenná jeho socha připomíná se
 v Rostově. Podobně i jména Kupalo a Jarilo, jakožto božství
 letního palčivého slunce, sem počítati sluší.

Jméno Striboha, jež se v Nestorovi uvádí mezi bohy, jimž
 Vladimír postavil modly, objasňuje poněkud Slovo o výpravě
 Igorově, an praví, že větry jsou Stribohovi vnuci; jméno Sima
 a Regla, tamtéž uváděné, nenalézá bližšího objasnění. Pokud
 ženská božství: Vesna, Děva, Živa, Ježibaba na Rusi ctěná byla,
 není rovněž nade vši pochybnost jasno; za to Roženice a Vily
 i na Rusi se dají zjistiti, podobně i domácí bůžek děd; pověry
 o upírech a vlkodlacích až po dnešní den se udržely.

Pokud historické zprávy sáhají, nestavěli Rusové pohanským
 bohům svým zvláštní chrámy, nýbrž pouze sochy bohatě ozdo-
 bené; oběti přinášel buď kníže neb „lid“, a sice, jakož obyče-
 jem u bojovných národů, i lidské, a jakož Nestor zřejmě do-
 svědčuje, i zvířecí i z úrody; zvláštního stavu kněžského nebylo.

Rok začínali staří Slované měsícem březnem (později podle
 pravoslavného kalendáře zářím), i počítali měsíců dvanácte, je-
 jichž jména (arci již různorodá) u většiny Slovanů se zachovala;
 těžko arci pověděti, zda-li počítali podle oběhu měsíce či zdali
 znali již rok sluneční.

Hlavní a tudíž i zvláště svěcené doby roční byly: doba
 slunovratu zimního, dnešní vánoce, zachovavši do dneška mnohé
 zbytky starobylosti pohanské; rovnodenní jarní, kdy jarní slunce
 vítězí nad zimou, zůstavilo rovněž do dneška stopy slavnosti
 obřadové jak na smrtnou neděli ve vynášení Morany z dědiny
 tak i slavnosti velikonoční; slunovrat letní, kde příroda pod
 vlivem mocných paprsků slunečních v plné nalézá se síle, ne-
 méně byl slaven, jakož dosud dokazuje mystická tajuplnost noci

Svatojanské, svátek na Rusi Kupalo zvaný, kde mládež kolem ohňů k tanci se shromáždí i ohně přeskakuje, kdy veškeré čáry a kouzla svou moc mají; zimní rovnodenní pak zachovalo slavnostní obřad svůj v obžinkách. Jiných slavností menších, které se řadily k uvedeným, bylo více.

862
až
1015

Jako všichni národové arejšti věřili i staří Slované v život posmrtný. Duše lidská, jsouc něco skutečného, s podobou snad člověka pozemského, vešla do navi neb do ráje, místa věčně zeleného, kde zemřelý žil život další, a sice v té hodnosti a důstojnosti jako na zemi. Proto pochovávali zejména vynikající osoby se všemi zbraněmi, šperky i s otroky a válečným koněm, často i žena dobrovolně následovala svého muže (což však nebylo nutné, jakož již samo slovo vdova všem Slovanům z pravlasti známé nasvědčuje), a byl-li svobodný, pak některá z otrokyň dobrovolně umírala s ním, aby na onom světě nebyl opuštěn.

Pochování dělo se buď spalováním neb i pohřbíváním; vynikajícímu člověku nasypali mohylu velikou a učinili tryznu. Právě ve příčině této Nestor: A když kdo umřel, dělali tryznu nad ním, a potom udělali hranici velikou a položili mrtvé tělo na hranici a spálili; a potom sebravše kosti, vložili je v malou nádobu a postavili na sloupě po cestách, což Vjatici i nyní ještě činí. Tytéž obyčeje zachovávali také Křivici a jiní pohané.

Zajímavější ještě podrobnosti vypravuje arabský cestovatel Ibn Fotland (921/2) jakožto očitý svědek následovně: Když někdo z nich (Rusů) onemocní, tu učiní mu ve vzdálenosti palatku, odnesou jej tam a kladou k němu něco chleba a vody, ale nepřibližují se k němu, nemluví s ním, ani ho nenavštěvují v době nemoci (?!), zejména je-li chudý neb nevolník. Uzdraví-li se a vstane, vrátí se k nim; pakliže umře, tu jej upalují, a je-li otrokem, zůstane tam ležeti, pokud ho nesnědí psi a draví ptáci...

Vypravovali mi, že se svými náčelníky dělají věci, z kterých nejmenší jest upálení; proto jsem si velice přál, býti přítomným, když jsem uslyšel o smrti vynikajícího jejich člověka. Položili jej v mohylu i přikryli střechou, na dobu desíti dnů, než skončili stříh a šití jeho šatů. To pak děje se takto: chu-

862
až
1015 dému člověku udělají nevelikou loď, položí jej tam a spalují jej, při bohatém však vezmou jeho majetek a rozdělí jej na tři části: třetinu dají rodině, za třetinu zhotoví mu šat, a za třetinu koupí opojného nápoje, který pijí v týž den, když děvče jeho se usmrtí a společně s pánem svým se upálí. Jsou oddáni vínu, pijí je dnem i nocí, tak že mnohý z nich umírá s pohárem v ruce. Když však zemře náčelník, tu rodina táže se děvčat i chlapců: Kdo z vás zemře s ním? a někdo ozve se: já! Jakmile to jednou vyřkl, jest to pro něho již povinností, i nemůže nijak více zpět, kdyby si toho i přál, neboť oni toho nedopustí; z větší části dělají tak děvčata.

Proto když zemřel zmíněný člověk, pravili k jeho děvčatům: která zemře s ním? a jedna z nich odpověděla: já! I určili dvě děvčat, která by chodila s ní, kamkoliv by šla; mnohdy jí i nohy myjí svýma rukama. Mezi tím zabývali se zhotovením jeho šatu i všeho potřebného. Zmíněné děvče však pilo každý den, i zpívalo, veselilo se a radovalo se.

Když však nastal den určený k upálení mrtvého děvčete, šel jsem k řece, kde stála jeho loď, a hle: loď byla již vytažena (na břeh), i učiněny k ní čtyry podpory ze dřeva, a kolem postavili dřevěná zobrazení podobná velikánům; pak na ně přenesli loď, začali choditi v před i v zad a mluvili slova, jimž jsem nerozuměl; nebožtík však byl ještě ve svém hrobě, neboť ho ještě nevynesli. Pak přinesli lavici, postavili ji na loď a přikryli ji vyšívanými šátky, řeckými zlatotkanými látkami a poduškami z týchž řeckých zlatotkaných látek. Na to přišla stará žena, již nazývají andělem smrti, a vystlala na lavici výše připomenuté věci; neboť ona řídí i šití a připravení všeho, ona i přijímá (ubíjí) děvče, i viděl jsem ji černou, tlustou, s divokým vzezřením.

Potom když přišli k hrobu jeho, sňali zemi se dřeva (dřevěné střechy) ano i samo dřevo, a vyňali nebožtíka v plátně, v kterém byl zemřel; i viděl jsem jej zčernalého od zimy, kteráž v této krajině panuje. Před tím postavili do hrobu opojný nápoj, ovoce a flétnu, a nyní vše to zároveň vyňali. On pak se nezměnil mimo barvu v ničem. I oblekli jej v šaravary (podvlečky),

vrchní kalhoty, střevíce, kurtku a kaftan ze zlatotkané látky se zlatými knoflíky, dali mu na hlavu zlatotkanou čapku se sobolinou, a nesli jej do stanu připraveného na lodi, posadili jej na koberce a podepřeli poduškami; pak přinesli opojný nápoj. ovoce i páchnoucí byliny a položili je k němu; přinesli také chléb, maso i luk a položili před ním; přinesli též psa. rozsekli jej na dvě části a hodili za loď. Pak přinesli veškeré jeho zbraně a položili mu je po boku; pak vzali dva koně, honili je, až se zpotili. pak je zabili mečem a maso jejich hodili do lodi; pak přivedli dva býky, zabili je, a maso jejich hodili do lodi; pak přinesli kohouta a slípku, rozřezali je a hodili tam též. Děvče pak, které mělo zemřít, chodilo sem tam, vešlo v každý stan, kdež každý majitel stanu obcoval s ním řka: řekni pánu svému, že tak činím z lásky k němu.

Když pak nastala doba prostřední mezi polednem a západem, v pátek, vedli dívku k něčemu, což vypadalo jako sloupky dveří, ona postavila nohy na ruce mužů, pozdvížena jest na tyto sloupky. pravila něco v své řeči a byla spuštěna. Pak ji pozdvihli podruhé, ona učinila totéž i byla spuštěna; i pozdvihli ji potřetí, a ona učinila totéž. co poprvé a podruhé. Pak jí podali slípku, a ona jí usekla hlavu a zahodila; slípku pak vzali a hodili do sudu. Já pak tázal jsem se tlumočníka, co by to dělala, a on mi odpověděl: poprvé řekla: hle, vidím otce svého i matku svou! podruhé řekla: hle, vidím všech rodných, ani sedí! po třetí pak pravila: hle, vidím svého pána sedícího v ráji (sadu), a ráj jest velmi krásný, zelený,*) s ním jsou odrostlí muži i chlapci, i zve mne, a protož mne vedte k němu.

I vedli ji k lodi; i měla své náramky a dala je staré ženě, kterouž nazývají andělem smrti a kteráž ji ubíjí: pak snála kruhy, kteréž měla na nohou a dala je dvěma děvčatům, jež oné slouží; jsou pak známy pod názvem dcer anděla smrti. Pak ji vyzvedli na loď, ale nevedli ji v stan, a muži přišli se štítý a holemi; i podali jí pohár s opojným nápojem, ona pak

*) Zelení ráje i u jiných arejských národů se vyskytá; u nás zachovalo se přísloví: židé (tedy ne pokřtění) přijdou na zelenou louku.

862 nad ním pěla a vypila; tlumočník mi pravil, že tím se loučí
až se svými družkami. Pak jí dali druhý pohár, a ona zapěla
1015 dlouhou píseň; stařena pak ji pobádala, aby vypila druhý pohár a vešla v stan, kde nalézal se pán její. I viděl jsem ji, kterak váhala; i chtěla vejíti v stan, i vstrčila hlavu mezi stan a loď: stařena pak vzala ji za hlavu, zavlékla ji do stanu a sama vešla s ní. I začali mužové bítí holemi na štíty, aby nebylo slyšeti jejího křiku, tak aby nebyla zrazena druhá děvčata, když by chtěla zemřít se svými pány. Pak vešlo do stanu šest lidí, a všichni obcovali s děvčetem; na to ji položili pánu — mrtvole po bok, dva chytli ji za nohy, dva za ruce, a stařena, nazvaná andělem smrti, ovila ji kolem krku provaz, jehož konce dala oběma lidem, aby táhli, přiblížila se s velkým širokým nožem a vrážela jej děvčeti mezi žebra i vytahovala jej, a oba mužové ji dusili, až zemřela.

Pak se přiblížil nejbližší příbuzný zemřelého, vzal kus dřeva, zapálil je, přiblížil se zpátkem k lodi, drže jednou rukou kus dřeva, druhou maje na obnažených zádech, pokud nezapálil dříví, kteréž nakladli pod loď, a sice tehdy, když položili ubité děvče podle pána jejího. Pak přišli i ostatní lidé s dřívím (loučemi): každý měl zapálený kus dřeva, které hodil do dříví. Oheň zachvátil dříví, pak loď, pak stan s nebožtíkem, děvčetem a vším, co se tam nalézalo, pak zavál silný hrozný vítr, plamen ohně se sesílal a nezkrocený plápol jeho vždy více šlehal.

Podle mne stál člověk jeden z Rusů, i slyšel jsem, kterak rozmlouval s tlumočníkem, kterýž byl se mnou. I tázal jsem se, o čem s ním mluvil, a on mi odpověděl, že mu Rus řekl: Vy Arabové jste hloupý národ, neboť vy berete nejmilejšího i nejváženějšího člověka a uvrhnete jej do země, kde jej plazové a červi snědí; my však jej spalujeme na ohni v jeden okamžik a on touže dobou vejde v ráj. *) Pak zasmál se velikým smíchem a pravil: Z lásky pána jeho (boha) k němu poslal on vítr, **)

*) V básni o Záboji v RK. nemohou duše zemřelých vejíti v ráj, pokud mrtvý není spálen.

**) České přísloví: To je vítr, to se někdo oběsil (nezemřel podle řádu křesťanského, tak že i církev odpírala mu pohřbu).

tak že oheň jej zachvátí v tu chvíli. A skutečně neuplynula
ani hodina, kdy loď, dříví, umrlý muž i děvče úplně obráceny
byly v popel. Pak postavili tam, kde byla loď, když ji vytáhli
z řeky, něco podobného okrouhlému chlumu, postavili do pro-
středka březové dřevo, napsali jméno zemřelého člověka, jméno
ruského panovníka a vzdálili se.

862
až
1015

Vypravování Ibn Fotlanda, kdysi též přenášené na Varja-
horusy, jest bez odporu vysoce zajímavým doplňkem domácích
zpráv o starých pohřebních zvycích slovanských.

III.

Doba údělná.

1. Doba předtatarská: a) Synové Vladimirovi, b) Prvenství Kyjevské.
- c) Prvenství Suzdalské. — 2. Prvý nájezd tatarský. 3. Druhý nájezd tatarský.
4. Německé řády rytířské v Pobaltí. 5. Poroba tatarská 6. Poměry vnitřní.

1. Doba předtatarská.

a) Synové Vladimirovi.

Vladimír měl dle Nestora synů dvanácte, jimž ještě za života svého dal jednotlivé krajiny ve správu: Vyšeslava posadil v Novgorodě, Izjaslava v Poločtě, Svatopluka v Turově a Jaroslava v Rostově: když pak starší Vyšeslav v Novgorodě zemřel, posadil Jaroslava v Novgorodě a Borisa v Rostově, a Gleba v Muromě, Svatoslava v Drevanech, Vševlada ve Vladimíři a Mstislava v Tmutorakani.

1015   Osířelý stolec Kyjevský zaujal nejstarší *Svatopluk* (1015 až
až
1019) 1019). Panování své zahájil násilnictvím: mladšího bratra svého Borisa, který právě vracel se z výpravy proti Pečeněhům, dal úkladně usmrтитi, podobně i druhého bratra Gleba vylákal z údělu jeho a na cestě dal zabiti (oba počtení jsou mezi svaté jako otec jejich Vladimír); třetího bratra Svatoslava vyhnal ze země Drevanů a dal jej zabiti utíkajícího do země uherské. Aby však vyhubil všechny bratry, nepovedlo se mu, neboť z Novgorodu přitáhl Jaroslav s družinou varjažskou, kterou byl najal. obává se války s otcem, i s vojskem novgorodským, a porazil jej u Lubče a přinutil k útěku do Polska (1016).

Z Polska vrátil se však Svatopluk pomocí Boleslava Chrabrého a opanoval znova Kyjev (1018), kdež s ním zároveň usadil se Boleslav polský; když však Poláci úkladně pobiti jsou po městech ruských, odtáhl Boleslav a podržel pouze města Červená. Než ani Svatopluk neudržel se dlouho v Kyjevě, neboť Jaroslav přitáhl znova, porazil jej i pomocníky jeho Pečeněhy na řece Altě, kdež byl ubit Boris; utíkáje pak zemřel Svatopluk někde na hranici polsko-české a v Kyjevě usadil se Jaroslav (1019).

1018

Při nastoupení *Jaroslava Vladimíroviče* (1019—1054) na stolec knížecí v Kyjevě ze synů Vladimírových byli na živu ještě Mstislav, který vládl v Tmutorakani, Sudislav v Pskově, tehdy již odděleném od Novgorodu a syn Izjaslavův Břetislav vládl v Polocku. Dle staroslovanského řádu patřila každému z bratrů stejná část země, avšak Jaroslav podržel všechny uprázdněné údely pro sebe i vyvolal tak nepřátelství ostatních, již hlásili se o větší podíl. Tak napadl Břetislav Polocký zemi novgorodskou (1021), ale přemožen jest na zpátečním pochodu od Jaroslava, a usmířen postoupením Vitebska. Podobně začal nepřátelství i Mstislav Tmutorakaňský, proslulý hrdinnými boji s Kavkazany i vytáhl (1023) na sever a, poraziv Jaroslava, opanoval Černigov a s ním i celý břeh Dněpra (1026); po jeho bezdětné smrti (1034) připadlo však vše to opět Jaroslavovi. Když pak i Sudislav uvržen do vězení a Pskov mu odňat, stal se Jaroslav samovládcem veškeré Rusi, až na Polock, který držel Břetislav.

1019
až
1054

1021

1023

Na venek síla ruská obrátila se nejprve proti zemi polské. Když totiž Boleslav Chrabrý dokončil život svůj (1025), rozpadla se i veleříše západoslovanská, jím utvořená: Slovensko opanovali Uhři, Moravu Břetislav český, Lužici vzali si Němci, a Červenou Rus čili dnešní Halič opanoval Jaroslav Vladimírovič dvojím pochodem (1030, 1031). Tak klesla země polská na míru, v jaké byla za Měčislava I. Po smrti Měčislava II. syn téhož Kazimír na čas ustoupiti musil ze země, a za všeobecného zmatku Břetislav kníže české opanoval (1037) Polsko; když však Kazimír s pomocí německou se vrátil, opanoval zase zemi až na Mazovsko, které pokořeno teprve pomocí Jaroslava Vladimíroviče (1041, 1046).

1030

1036 Síl u zbraně ruské ucítli i Pečenězi, poraženi byvše (1036)
 u samého Kyjeva, tak že víckrát nepřišli; Jatvězi (1038) i Litva
 1043 (1040) válkou navštíveny, ano r. 1043 předsevzata poslední vý-
 prava proti Řecku, když ve sváru s kupci ruskými jeden z těchto
 od Řeků zabit. Syn knížete Jaroslava Vladimír vypravil se dle
 starodávneho způsobu po Dněpru na Černé moře, ale zde lodí
 jeho bouří většinou vzaly zkázu, a co se zachovalo, zničeno od
 Řeků. Konečně rozšířena říše i na sever, když kníže Jaroslav,
 vypraviv se proti Čudům, založil v zemi jejich město Jurjev
 (dnešní Derpt); ano v tu dobu počíná i válka s Jemí za severním
 předělem vodním, čili v tak zvaném Závoločí, válka, kteráž
 skončila vítězstvím Novgorodských a opanováním všeho Závoločí
 až k moři Ledovému a konečně i k Uralu.

1054 Umíraje (1054) zůstavil Jaroslav zemi ruskou pěti synům
 svým, ustanoviv (téměř současně s Břetislavem českým) řád star-
 šinství, dle kterého nejstarší syn jeho Izjaslav zaujal knížecí
 stolec Kyjevský, ostatní pak obdrželi údíly, jakož vypravuje
 letopis: „Aj poroučím na místo své stolec Kyjevský nejstaršímu
 synu mému a bratru vašemu Izjaslavu, toho poslouchajte, jakož
 jste poslouchali mne; a Svatoslavu dávám Černigov, a Vsevolodu
 Perejeslav, a Váceslavu Smolensk. A takto rozdělil jim města,
 prikázav jim, aby nepřestupovali podílu bratrského, aniž vyhá-
 něli jeden druhého; i řekl Izjaslavu: Bude-li kdo chtíti bratru
 svému ublížiti, tehdy ty pomáhej tomu, komu ubližují.“

Ustanovené Jaroslavem Vladimírovičem staršinství nebylo
 arci řádem trvalým i zavdalo jako v Čechách a později v Polsku
 příčinu k mnohým domácím sporům a válkám o stolec velko-
 knížecí.

Trvalejších zásluh získal si Jaroslav o národ ruský tím, že
 sítě zaseté Vladimírem svatým pomáhal upevniti, zakládaje
 kostely mnohé a maje zálibení v písemnictví slovanském, jakož
 praví Nestor: „Miloval Jaroslav ústavy církevní, kněží miloval
 velmi, a zvláště mnichy (za něho založen klášter Pečerský u Ky-
 jeva), i knih sobě hleděl, čítaje v nich často v noci i ve dne.
 I sebral písaře mnohé a překládal z řeckého na slovanské písmo:
 a sepsal knihy mnohé, i sebral, jimiž poučují se věrní lidé!“

Než nejen církev obdržela, čeho potřebí bylo pro bohoslužbu slovanskou. v čemž arci vzorem bylo Bulharsko, kteréž opět svého času obdrželo knihy slovauské z naší Moravy. pěstující pak samo literaturu slovanskou, než i společnost ruská obdržela řád psaný, první to zákonník slovanský, známý jmenem „Pravda ruská“, jenž vydán byl městu Novgorodu.

Pravda ruská jakožto zákon světský — na rozdíl od zákonů církevních. zvaných nomokanonem — stanoví nejdůležitější věci života veřejného dle starého práva obyčejového, začínajícího arci již podléhati změnám: stanovena jest krevní msta, nebylo-li však mstitele krevního, měla místo „hlava“ čili pokuta peněžní; v podobném poměru stanoveno i o poranění; obecná poruka a svod jsou v plné síle; při soudu rozhoduje svědectví, přísaha a soud boží ohněm, vodou a mečem; dědické právo jeví již patrné stopy rozpadávajících se rodů, objevují se i první stopy odúmrtí knížecích; kupec ručí za dluhy své i osobou svou atd., celkem řády nejnutnější a nejčastější, jež rozhodovati jest i soudcům. kdežto pře zvláštní dle starého řádu přísluší před soudnou stolicí knížecí.

b) Prvenství země Kyjevské

Po smrti Jaroslavově nabývá, jakož výše pověděno, platnosti řád staršinství a dějiny ruské začínají se vyvíjeti odtud způsobem novým: členové knížecího rodu již nevymírají, aby tak umožnili opět sjednocení veškeré Rusi v jedné rukou, jako se stalo po smrti Svatoslava a Vladimíra, ale rozmnožují se vždy více. Jelikož pak každý dorostlý člen panujícího rodu měl právo alespoň theoretické k nějakému údělu, záviselo drobení země ruské především na množícím se počtu Rurikoviců, i bylo zajiště podporováno tím, že jednotlivá území kmenová nebo, jak se na Rusi říkalo, jednotlivá města (hrady kmenové se svým územím) dosud nepřestala tvořiti zvláštní administrativní celky, tak že oživené vědomí místní samostatnosti valně ulehčilo rychlé utvoření se údělů. Odtud také dá se vysvětliti, že obyvatelstvo nejednou v častých rozepřích mezi Rurikovici hrálo tak rozhodné úlohy.

1054 Při vši té místní rozdrobenosti, která týkala se nejen kme-
nových území, ale jejich částí, seskupených opět dle hradů neb
měst, zachovalo se vždy vědomí jednoty země ruské, a místní
zájmy neovládly celkem, neboť jednotlivé větve Rurikoviců ne-
vládly dědičně jednotlivým územím, ale jednotlivá knížata pře-
cházela z knížectví jednoho do druhého, čímž i zabráněno trva-
lému odcizení se jednotlivých území od celku, který mimo spo-
lečný knížecí rod měl společné pojítko ještě i ve společném ja-
zyku i společné víře a bohoslužbě. Obrat v tomto drobení země
dal se podobně jako v Čechách, v Polsku a Srbsku očekávati
pouze od ztenčení počtu členů v rodě knížecím neb zmožení se
jednoho z knížat neb území, tak aby přirozeně ostatní upadli
od něho v závislost, čili aby staršinství obrátilo se opět v je-
dinovládu.

1054 až 1078 Velkoknížecí stolec zaujal po smrti Jaroslava nejstarší z ži-
vých dosud pěti synů téhož Jaroslava, totiž *Izjaslav* (1054 až
1078). Když po třech letech Váceslav Jaroslavič v údělu svém
Smolenském zemřel, přestěhoval se na jeho místo nejmladší
Igor, a když i on téhož roku zemřel, rozdělili zbývající tři
bratří úděl smolenský mezi sebou. Opuštěný od Igora Vladimír
volynský dostal se do rukou Rostislava Vladimiroviče, syna Vladi-
míra Jaroslaviče, kterýž zemřel ještě před otcem svým velkým
knížetem Jaroslavem. Rod tento vyloučen jest, podobně jakož
i rod Izjaslava, nejstaršího syna Vladimírova, z nároků na velko-
knížecí stolec, a sice z té jednoduché příčiny, že otcové jejich
nezasedli na stolci Kyjevském. Za to činili si synové Rostislava
Vladimiroviče, hrdiny to udatného, který opustiv Volyň a odešel
do Tmutorakaně mnohé vítězné boje vedl se sousedy Kavkaz-
skými, až od Řekův úkladně otráven jest (1067), nároky na
zemi Volyňskou a zavdali původ k většímu oddělení se země této
od ostatní Rusi.

V tuto dobu zatlačeni jsou kočovní Pečenězi od hroznějších
ještě nájezdníků, Kumanů neboli Polovců ze stepi černomořské,
tak že utekli se za Dunaj do dnešní Dobružže, tedy do říše
byzantské, kdež však konečně potřeni na ústí Marice a děsně
vyhubeni jsou.

Nově přistěhovalí do stepi černomořské Kumani učinili r. 1068 první nájezd na zemi ruskou. Knížata ruská byvše poražena utekla do Kyjeva, a Kyjevští žádali zbraně, aby dále mohli se bít s Polovci; když pak jim odepřeno bylo, vyhnali Izjaslava a dosadili na stolec velkoknížecí Vseslava, z výše zmíněného rodu Izjaslava Vladimíroviče, kterýž před rokem zbaven byl knížectví svého Polockého, protože napadl Novgorod, a držán ve vazbě v Kyjevě. 1068

Vyhnaný Izjaslav navrátil se pomocí polskou (1069) a zaujal opět stolec velkoknížecí; znepráteliv se však s bratry svými vyhnán jest od nich opět, a *Svatoslav* Jaroslavič (1073—1076) dosedl na stolec velkoknížecí. Po brzké smrti Svatoslavově vrátil se Izjaslav opět s pomocí polskou, ale padl již r. 1078 v bitvě na Něžatině Nivě blíž Černigova, když táhl na pomoc bratru svému Vsevolodu proti synovcům, hlásícím se o úděly; *Vsevolod*, jakožto jediný již ze synů Jaroslavových, zaujal stolec velkoknížecí (1078—1093). 1069 1073 až 1076

Za panování Vsevoloda mnohé byly spory o úděly, především o zemi Volyňskou, která tudíž rozdělena na Volyň a později tak zvanou Halič. Ve sporech těchto domácích mezi knížaty ruskými, ještě více však v bojích proti Polovcům proslavil se již tehdy syn Vsevolodův Vladimír Monomach, jemuž otec, odcházeje do Kyjeva, postoupil dosavadní úděl svůj černigovský. 1078 až 1093

Ze synů Jaroslavových dosedli celkem tři na stolec velkoknížecí: Izjaslav, Svatoslav a Vsevolod. Popudem Vladimíra Monomacha, syna Vsevolodova, dosedl po smrti Vsevoloda v Kyjevě syn Izjaslavův *Svatopluk* (1093—1113), na základě tom, že jeho otec byl prvním ze synů Jaroslavových, kteří zaujíмали stolce velkoknížecí. 1093 až 1113

Povolností Monomachovou nebyl však na Rusi zjednán mír: Polovci hubili jižní krajiny ruské, porazivše Svatopluka a Monomacha, takřka dle vůle své; s jejich pomocí zmocnil se Oleg, syn Svatoslavův, kterýž dosud meškal v Tmutorakani, města a země Černigovské proti Monomachovi, ale za nedlouho byv odtud vytištěn ustoupil do země Suzdalské, aby dále bojoval se syny Monomachovými zde vládnoucími.

1097 Spory tyto urovnány teprve na sjezdě v Lubeči (1097), kdež knížata shromáždění „pravili k sobě řkouce: Proč hubíme zemi ruskou, sami proti sobě bojujíce? a Polovci zemi naši přivádějí na mizinu, a rádi jsou, že mezi sebou vedeme války; nyní však od toho času budme srdce jednoho, a opatrujme zemi ruskou, a každý ať drží díl svůj otcovský (totiž země, kterými vládli původně otcové jejich, synové Jaroslavovi): Svatopluk Kyjev po Izjaslavu, Vladimír Monomach po Vsevolodu (Perejeslav), David, Oleg a Jaroslav po Svatoslavovi (Černigov s krajinami severovýchodními i s Tmutorakaní); a ti také, kterým Vsevolod rozdal města: Davidovi Vladimír (Volyňský) a Rostislavicům: Přemysl Volodarovi a Terebovl Vasilkovi“.

Sotva však knížata opustili Lubeč, začaly domácí války znova, neboť kníže David namluvil velikému knížeti, že smělý Vasilko chce je připravit o panství, i přiměl jej k tomu, že Vasilko ještě na zpáteční cestě úkladně v Kyjevě zajat, oslepen a odvezen do Vladimíře. Skutek ten pobouřil ostatní knížata: vytáhl Vladimír Monomach se syny Svatoslavovými proti velikému knížeti a usmíření jsou, ležíce proti Kyjevu, pouze slibem, že Svatopluk vyžene Davida jakožto vinníka z úřadu jeho. David vydal sice zatím oslepeného Vasilka bratru jeho Volodarovi, ale sám musil utéci z Vladimíře k Lechům; veliký kníže, opanovav úřad Davidův, zamýšlel vyhnati i Rostislavice, ale nepořídil, ačkoliv mu na pomoc přišli Uhři.

Konečné narovnání stalo se na novém sjezdě knížat na 1100 Vitičevě nedaleko Kyjeva (1100), kdež Rostislaviči ponechání v držení Červené (haličské) Rusi, Vladimír pak odevzdána synu Svatoplukovu Jaroslavu. Smířivše se takto podnikli knížata společnými silami dvě výpravy válečné proti Kumanům i pronikli až na Don; hlavním hrdinou byl Vladimír Monomach.

Svatopluk zemřel r. 1113 a Kyjevští zvolili, pominutím rodu 1113 až 1125 Svatoslavova, za velkoknížete *Vladimíra Monomacha* (1113 až 1125), nejslavnějšího tehdy hrdinu ruského, kterýž po druhém vyzvání skutečně uvázal se v stolec Kyjevský. Synové Svatoslavovi, málo oblíbení, nečinili mu v panství překážek: když

pak se mu protivil Gleb, kníže Minský, jest pokořen a odveden do zajetí do Kyjeva.

Podobně pokořen i nejstarší syn Svatoplukův Jaroslav, panující ve Vladimíři, i vyhnán jest z údělu svého a nepomohlo mu, že vrátil se s pomocí polskou, uherskou i s pomocí Rostislaviců haličských, neboť zabit jest pod Vladimířím.

Na venek pak vítězila zbraň ruská proti Polovcům. ba zbraně ruské zasáhly až na Dunaj; na severu bojoval syn Monomachův Mstislav s Čudí (1116), syn téhož Vsevolod s Jemí (1120) a Jurij, syn Monomachův, podnikl vítěznou výpravu do Bulhar (1120).

Tak obnovil úspěch zbraní Vladimíra Monomacha starou válečnou slávu Rusi, jejížto výrazem byla i carská koruna, kterou slavné poselství řecké přineslo Monomachovi od císaře Alekseje Komnena, odkudž také Monomach nazýván bývá carem. Byla pak v držení rodu Monomachova tehdy největší část země ruské: vedle území Kyjevského, kde vládl sám Monomach. vládl v Novgorodě nejprve syn jeho Mstislav, pak syn téhož Vsevolod; ve Vladimíři Volyňské, dobyté na Jaroslavu, vládl syn Monomachův Roman a po něm Ondřej; v Perejeslavi, v původním údělu Monomachově, syn jeho Svatoslav a po něm Jaropluk; v Suzdali Jurij a v Smolensku Svatoslav, později Václav.

Než nejen slávou válečnou, ale i ctnostmi míru proslavil se Monomach, tak že platíval za vzor knížatům doby pozdější pro zásady vladařské, kteréž sám vyslovil v poučení k synům svým v tato pozoruhodná slova: „Nade všecko pak nezapomínejte na chudé, ale pokud můžete, podle síly je živte, i přidávejte sirotkovi, a vdově dopomozte práva sami, a nedopouštějte mocným, aby zahubili člověka. Nezapínejte nikoho, buď práv anebo křiv, ani přikazujte jeho zabiti: bude-li povinen pokutou smrti, ale duše žádného křesťana nechtějte zahubiti... Staré cti jako otce, a mladé (miluj) jako bratry. V domě svém neleňte se, ale ke všemu přihlížejte; nespolehejte na správce, ani na sluhu, aby lidé, přicházejíce k vám, neposmívali se domu vašemu, ani obědu vašemu. Na vojnu vyšedše neleňte se, nespolehejte na vojvody; neoddávejte se ani na pití, ani na jídlo, ani na spaní; a strážte sami zřizujte, a v noci, když jste je byli se všech stran

okolo vojska zřídili, tehdy lehuěte, a ráno časně vstaňte; a zbraně nesnímejte se sebe, dokud jste záhy všeho vůkol nevyšetřili: neb pro lenivost nenadále hyne člověk. Vystříhej se lži a opilstva i smilstva, neb tím hyne duše i tělo. A na cestě, kudy koli půjdete po svých zemích, nedopouštějte sluhům, ani svým, ani cizím, aby komu dělali škodu, ani ve vseh, ani na úrodách, aby vás (lidé) neproklínali. A kudy půjdete, i kde stanete, napojte, nasyťte prosícího; zvláště pak uctěte hosta, odkudžkoli přijde k vám, buď prostý aneb urozený, aneb posel; a nemůžete-li darem, tehdy aspoň jídlem a pitím. Nemocného navštivte, mrtvého doprovodte, protože všickni jsme smrtelní; a člověka nemněte, ale pozdravíte ho, dobré slovo jemu dejte. Ženy své milujte, ale nedejte jim nad sebou vládnouti. Toto pak budiž vám vrchem všeho: bázeň boží mějte nade všechno“ . . .

1125 Po smrti Vladimíra Monomacha následoval na stolci velko-
až knížecím nejschopnější syn jeho *Mstislav* (1125—1132), čímž
1132 řád staršinství úplně jest porušen, arci přirozeně následkem toho, že rod Vladimíra Monomacha vládl největší částí úředních knížectví a po celou dobu panování Mstislavova vyznamenával se vzornou svorností.

Za takých okolností mohl Mstislav vésti vládu pevnou rukou, jako bývalo za otce jeho: knížata Poločtí, poraženi jsouce od něho, musili odejít do vyhnanství do Řecka proto, že neúčastnili se výpravy proti Polovcům, a na jich místo dosazen syn Mstislavův Izjaslav. Na severovýchodě svářili se tou dobou knížata údělná, a zavdali Mstislavovi příležitost zasáhnouti do sporu jejich, kdežto na západě, v údělu Haličském syn Volodara Rostislaviče, Vladimírko spojil dřívější dva úděly v jeden.

1132 Po smrti Mstislavově nastoupil nejstarší po něm bratr *Jaropluk* (1132—1139), jehož panování naplněno jest spory v rodě
až Monomachově, prvé svorném. Následek těchto sporů byl především ten, že knížata Poločtí vrátili se z Řecka a zaujali opět své knížectví. Když pak zemřel Jaropluk (1139) a třetí ze synů Monomachových *Václav* zaujal velkoknížecí stolec, vyhnán jest z Kyjeva od knížat Černigovských, kteříž dle řádu staršinství

právo měli na stolec velkoknížecí před rodem Monomachovým, a *Vsevolod* Olgovič (1139—1146) usadil se v Kyjevě.

1039
až
1146

Panování jeho nebylo však rovněž pokojné; zápasil i s rodem Monomachovým, ba i s vlastním rodem svým, a nad to nedovedl získati si přízně ani v Kyjevě; a když po jeho smrti nastoupiti měl bratr jeho Igor, tu strana nespokojená v Kyjevě pozvala na trůn syna Mstislavova *Izjaslava* (1146—1154), nej-

1146
až
1154

nadanějšího z rodu Monomachova, kterýž porazil a zajal Igora a dosedl na stolec. V tu dobu byli však na živě ještě dva strýcové jeho, t. synové Vladimíra Monomacha, zmíněný již Václav a Jiří; z těch Jiří, kníže Suzdalské, nechtěje dopustiti takového porušení práva staršinství, začal válčiti s Izjaslavem, na jehož straně stál i Vladimírko Haličský, kdežto na straně Izjaslavově stál král uherský Gejza, oženivší se se sestrou Izjaslavovou. Dvakráte musil ustoupiti Izjaslav Jiřímu a udržel se konečně jen tím, že pozval k sobě do Kyjeva druhého strýce svého Václava a rozdělil se s ním o vládu, tak že Václav držel titul velkoknížecí, vlastní vláda však byla v rukou Izjaslavových.

Po smrti Izjaslavově pozval sobě do Kyjeva stařícký Václav Vladimírovič, jsa již na sklonku života, bratra Izjaslavova *Rostislava* Mstislaviče, knížete Smolenského (1154), kterýž vynikal sice pobožností i jinými dobrými vlastnostmi, ale nevyrovnal se nikterak bratru svému Izjaslavu v chabrosti. Vstoupiv v boj s knížetem Černigovským Izjaslavem Davidovičem, spojeným s Jiřím Vladimírovičem, knížetem Suzdalským, poražen jest i utekl zpět do Smolenska, a *Izjaslav Davidovič* opanoval Kyjev, musil však ustoupiti *Jiřímu*, když tento, jakožto jediný ještě syn Monomachův, žádal stolec Kyjevský pro sebe a vojensky vytáhl proti němu (1155). Spojiv se s Jaroslavem Osmomyslem, udatným knížetem Haličským, vytáhl proti odvážnému Mstislavu, synu velikého knížete Izjaslava Mstislaviče, ale marně oblehav opávanou jím Vladimír na Volyni způsobil proti sobě spolek zmíněného právě Mstislava Vladimírského, Rostislava Smolenského a Izjaslava Černigovského, kteříž se tří stran chystali se jej napadnouti; prve však než došlo k útoku společnému, ze-

1154

1155

1157 mřel Jiří (1157), a Kyjevští povolali na trůn nedávno ustoupivšího *Izjaslava* Davidoviče Černigovského.

Nový veliký kníže neupevnil se však ani tentokráte na trůně Kyjevském. Vzbudil totiž proti sobě mocný spolek celého rodu Monomachova i spojeného s ním mocného knížete Haličského Jaroslava Osmomysla, když zdráhal se vydati potulného knížete Ivanka, příjímím Berladníka, soupeře Jaroslava Osmomysla arci bezmocného.

Izjaslav Davidovič chtěl předejít protivníky své nenadálým útokem, napadl Volyňského knížete Mstislava Izjaslaviče, ale zradou části vojska svého donucen k ústupu. Mstislav Izjaslavič
1159 přešel sám k útoku, opanoval Kyjev (1159) a povolal strýce svého *Rostislava* Mstislaviče na stolec velkoknížecí. Opanoval sice Izjaslav Davidovič ještě jednou Kyjev (1160—1161), ale od spojených s Rostislavem knížat poražen a na útěku zabít. Ro-
1168 stislav Mstislavič vládl pak až do své smrti (1168) i povedlo se mu usmířiti nekonečné spory údělných knížat.

c) Prvenství země Suzdalské.

Po smrti Rostislavově bylo několik nápadníků na stolec Kyjevský: především nejstarší z knížat ruských Svatoslav Vsevolodovič, kníže Černigovský, dále z rodu Monomachova poslední ještě syn knížete Mstislava, Vladimír Mstislavič, pak syn Jiřího Dolgorukého, mocného někdy knížete Suzdalského, Ondřej Bogoljubský. Proti těmto nejvíce oprávněným nápadníkům opanoval
1168 však stolec velkoknížecí udalý *Mstislav Izjaslavič*, kníže Volyňský, tak že panství Kyjevské zůstalo v rodě Monomachově.

Když se však Mstislav znesvářil s příbuznými svými o úděly a nad to i syna svého Romana dal Novgorodským za knížete, prohlášen Ondřej Jurjevič Bogoljubský návodem příbuzenstva Mstislavova za nejstaršího v rodě Rurikoviců. Týž pak vypravil vojsko proti Kyjevu, jedenácte knížat ruských přidružilo se k výpravě a Kyjev obležen: po čtyřdenním obléhání nedobytý dosud
1169 Kyjev vzat jest útokem (1169), Mstislav Izjaslavič utekl zpět na Volyň, město po dva dny pleněno a nepovzneslo se více k dřívější moci a slávě.

Dobytím Kyjeva a vyhnáním Mstislava staršinství přešlo na Ondřeje Jurjeviče, avšak ten nepřesídlil do Kyjeva, nýbrž zůstal i na dále na severu, sídle nejprve v Rostově, kteréž město touž dobou začalo zastiňovati staroslavnou Suzdal, později ve Vladimíři nad Kljazmou; v Kyjevě pak usadil se bratr jeho Gleb. Tak přešlo prvenství z ruského jihu na vzdálený severovýchod nebo, lépe řečeno, rozdělený jih ruský na mnohé údíly učtil poprvé převahu méně dosud důležitého údělu Suzdalského, když tam právě Ondřejem Jurjevičem založeno mocné a sestředěné panství, nezávislé od měnivé nálady bojarů a obyvatelstva starších měst.

Nový vliv severu na jižní Rus přišel především k platnosti při častých bouřích v knížectví Kyjevském. Ještě r. 1169 opanoval totiž Kyjev opět Mstislav, kníže Volyňský, ale opuštěn od spojenců zemřel na Volyni (1170). Než i Gleb Jurjevič zemřel již roku následujícího (1171), a Kyjev opanoval Vladimír Mstislavič, tehdy kníže Dorogobužský: rychlá smrt vybavila jej však od ponížení, opustiti Kyjev, jakož rozkázal jemu Ondřej Jurjevič, uděliv město to bez ohledu na stupeň staršinství knížeti Smolenskému Romanu Rostislaviči.

Zatím doslechl Ondřej Jurjevič, že bratr jeho Gleb sešel smrtí násilnou, žádal vydání vrahů a, když kníže Roman Rostislavič neuposlechl, obdržel rozkaz odebrati se nazpět do Smolenska, což i učinil.

Do Kyjeva poslán bratr Ondřejův Michal Jurjevič, kterýž na místě svém poslal bratra svého Vsevoloda. Tohoto vyhnali však bratří Romanovi, kteří drželi různá města v zemi Kyjevské; tu vypravil proti nim Ondřej Jurjevič 50.000 mužů pod vedením syna svého Jiřího, a dvacet knížat, každý s družinou, připojili se po cestě. Veliké toto vojsko přišlo bez překážky ku Kyjevu, ale ustoupilo v nepořádku, když obléhání města se protáhlo a Rostislavicům z nenadání na pomoc přispěl Jaroslav Izjaslavič, nejstarší z knížat Volyňských, jemuž Rostislavici postoupili Kyjeva. Odtud vyhnal jej sice Svatoslav, kníže Černigovský, ale Jaroslav opanoval opět Kyjev. Tu počali se Rostislavici Smolenští smlouvati opět s Ondřejem Jurjevičem, ale

prve než tento mohl znovu zasáhnouti v rozepře kyjevské, za-
 1174 vražděn jest úkladně (1174).

Po smrti Ondřeje Jurjeviče nastal především boj o panství
 v zemi Suzdalské čili Rostovské, v kterémž pomoci Vladimíře
 n. Kl. zvítězil konečně *Michal Jurjevič*. Když pak tento po dvou
 1176 letech (1176) zemřel, dostala se týmž způsobem vláda do rukou
 poslednímu z bratří Ondřejových, *Vsevolodu*, kterýž usadiv se
 ve Vladimíři n. Kl. — čímž prvenství na severu přešlo na toto
 město — upevnil zase vládu knížecí odstraněním svých příbuz-
 ných, neposlušných bojarů i pomínutím starších měst.

Tím upevněna zase nadvláda severní Rusi nad ostatními
 úděly, neboť vůle Vsevolodova rozhodovala přímo nad úděly
 Rjazanskými, Novgorod nad Volchovem stál pod vlivem jeho,
 malomocní a často střídající se knížata Kyjevští uznávali star-
 šinství jeho, knížata pak Černigovští a Smolenští, hašteříce se
 právě o trůn Kyjevský, musili přirozeně hověti jemu.

Tehdy rovnati se mohl Vsevolodovi mezi všemi ruskými
 knížaty pouze kníže Haličský Jaroslav Vladimírovič, příjímín
 Osmomysl, jehož hrdinská píseň staroruská (Slovo o výpravě Igo-
 rově) velebí těmito slovy: „Jaroslave Osmomysle, vysoko ty
 sedíš na svém zlatoskvoucím stolci; svými železnými pluky pode-
 přel jsi hory uherské a zastoupil jsi cestu králi uherskému,
 zavřel jsi vrata k Dunaji, a otevíráš brány Kyjevské.“

Mocné toto panství Haličské bylo tehdy již valně odděleno
 od ostatní Rusi, zůstávajíc po celou tu dobu v jednom rodě,
 t. Rostislaviců Haličských; za to však vyvinula se tu moc bo-
 jarská více než kdekoliv na ostatní Rusi.

Než i toto panství Haličské za nedlouho bledalo ochrany
 mocného Vsevoloda Suzdalsko-Vladimírského. Když totiž Jaroslav
 1187 Osmomysl (1187) zemřel, musil syn jeho Vladimír zápasiti ne-
 jen s mocnými bojary, ale i se sousedem svým Romanem, kní-
 žetem Volyňsko-Vladimírským, i musil hledati útočiště v Uhrách;
 1188 Uhři však opanovali Halič pro sebe (1188—91), a vyhnání jsou
 až 1191 teprve, když kníže Vladimír vymanil se z Uher, kdež držán ve
 vazbě. Za takových rozháraných poměrů obrátil se kníže Vladi-
 mír k strýci svému (po matce) Vsevolodu, žádaje jeho ochrany.

I ujal se Vsevolod synovce svého, vzav přísahu ode všech knížat ruských, že nebudou znepokojovati jej v panství jeho, načež ani Uhři neodvážili se dalšího útoku.

Vladimír Jaroslavič zemřel (1198) nezůstaviv žádných dědicův; i opanoval Halič nejmocnější soused Roman, kníže Volynsko-Vladimírský, a spojil tak dvě knížectví v jedné rukou. Spojenou touto silou dobyl kníže Roman i Kyjeva, ale ponechal rozhodování o knížectví tom Vsevolodu, kterýž tu dosazoval knížata, žádaje na nich přísahu věrnosti nejen pro sebe, ale i pro děti své. 1198

Kníže Roman nepanoval však dlouho; vypraviv se vojensky do Polska, padl v bitvě u Zavichvosta (1205); jelikož pak zanechal maloleté dva syny, Daniela a Vasilka, stala se Halič rejdištěm dlouhých bojů o panství, v kterýchž účastnili se různí knížata ruští, Poláci i Uhři. poslední zprvu jako ochránci synů Romanových, později, když jeden z bojarů haličských, jmenem Vladislav, zmocnil se trůnu (1213), opanovali, spojení jsouce s Poláky, Halič pro syna krále Ondřeje, Kolomana (1213—1218, 1219—1221). 1205 1213 až 1221

Nebezpečným soupeřem nového toho panství uherského v Haliči stal se kníže Mstislav Mstislavič, příjímím Udalý, neboť byl nejproslavenějším hrdinou mezi tehdejšími knížaty ruskými: opustiv po dvakráte knížectví Novgorodské, vyhnal Uhry konečně z Haliče a uvázal se sám v panství to, kdežto starší ze synů Romanových tehdy konečně opanoval Vladimírské knížectví na Volyni; než stálého pokoje ani tu nezjednáno.

Jmenovaný právě Mstislav Mstislavič způsobil též prvé otřesení panství Suzdalského, vymaniv Novgorod z područí knížete Vsevoloda. Po smrti Vsevoloda (1212) panství Suzdalské, dosud tak mohutné, klesá snad i vinou samého Vsevoloda, kterýž umíraje přenesl staršinství na druhorozeného syna Jiřího, odstrčením prvorozeného Konstantina, a zaval tím podnět k domácím sporům, průběhem kterých země Suzdalská pozbyla svého dosavadního předního postavení, a sice na dlouhou dobu, neboť nadešla veškeré Rusi doba zápasu s divokým nájezdníkem, s Mongoly. neb, jak častěji se říká. s Tatary. 1212

2. Prvý nájezd tatarský.

1224 Mongolové neboli Tataři jsou národ plemene žlutého. Od nepaměti obývali ve východní části vysočiny středoasijské, na jihovýchod od jezera Bajkalského, rozdrobeni jsouce na malé kmeny. Na počátku XIII. věku spojil tyto kmeny chán Zlaté hordy Temučin, známý též jmenem Džingischán, proslavený jako veliký zákonodárce a rovněž jako zakladatel ohromného panství mongolského. Podmaniv si kmeny tatarské i turecké zahájil Temučin řadu výbojů svých, na východ do Číny, na západě pak pokořil slavnou říši Chovaresmovců na východě moře Kaspického, tak že veliká část Asie octla se v jeho moci.

Roku 1223 udeřili vůdcové Džingischánovi Nujan a Subutaj na Kumany čili Polovce kočující ve stepi černomořské a porazivše je zaplavili zemi jejich. Tu hledali Polovci pomoci u knížat ruských, kterýmž před tím tak často sami pomáhávali v domácích sporech — což arci nevadilo občasnému válčení, přepadání a pustošení na vzájem, jak se strany knížat ruských, tak se strany Kumánů. Chán Kumanský Kufan, test knížete Haličského Mstislava, obrátil se především k tomuto. Nešetře ani darů ani pěkných slov přemlouval knížata ruská: „Dnes zaplavili Tataři naši zemi, zítra poplení vaši; jestliže nám nepomůžete, budeme my pobiti dnes a vy zítra.“

Knížata ruská sjela se na poradu do Kyjeva: Mstislav Romanovič kníže Kyjevský, Mstislav Svatoslavič kníže Černigovský, Mstislav Mstislavič Udalý kníže Haličský, Daniel Romanovič kníže Volyňský a mnoho jiných knížat. Po dlouhém rokování rozhodli konečně táhnouti do pole proti Tatarům, neboť lépe prý sraziti se s nepřítelem v zemi cizí, než dočekati ho v zemi vlastní.

I sbírala se vojska ruská na pokraji stepi: pluky kyjevské, smolenské, černigovské a jiné připluly na lodích po Dněpru, jiné dorazily po suchu, Haličtí pak v tisíci lodicích spustili se po Dněstru do Černého moře a připluli po Dněpru vzhůru; i bylo prý lodic tolik, že možno bylo přejíti Dněpr suchou nohou; přišla i branná síla polovecká. Vyšedše na východní břeh Dněpra knížata ruská, srazili se, v čele Mstislav Mstislavič Udalý, s předním vojem tatarským kterýž jal se ustupovati.

Osm dní táhli tedy Rusové s Polovci, až stihli hlavní voj- 1224
sko tatarské na řece Kalce při moři Azovském. Přesedše řeku
Rusové položili se táborem. Mstislav Mstislavič Haličský vyjel
z tábora, aby prohledl si postavení tatarské; když pak chvíle
zdála se mu příhodnou, povelil svým, aby připravili se k bitvě.
Opodál tábořícím knížatům ani neoznámil, že míní udeřiti na
Tatary, aby nemusil s nimi podělit se o slávu.

Tak svedena jest dne 16. června 1224 bitva s Tatary: první
srazil se s Tatary Daniel Romanovič, kníže Volyňský, tehdy osm-
náctiletý, a ač hned na počátku bitvy raněn jest do prsou, bo-
joval udatně v čele svých i podařilo se mu zatlačit Tatary.
Podobně ustupovali Tataři i před Olegem, knížetem Kurským.
Tu však Polovci, účastnění v bitvě, dali se na útěk a uvedli
ve zmatek bojovníky ruské i voje v táboře k boji se chystající,
a zavdali tak prvou příčinu k porážce všech knížat ruských,
jaké nebývalo od počátku dějin ruských. Bojiště pokryto jest
mrtvolami: jediných Kyjevanů padlo 10.000 a sotva desátá část
se zachránila útekem za řeku Dněpr. Kníže Kyjevský Mstislav
Romanovič padl se svými na řece Kalce, kdež z opevnění na
rychlo učiněného tři dni bránil se Tatarům. Mstislav Svato-
slavič Černigovský se synem svým zahynul na útěku, Mstislav
Mstislavič Haličský zachránil se za řeku Dněpr.

Tataři poplenivše ještě jižní okrajiny ruské vrátili se do stepi
polovecké a odtáhli pak do Asie, i nebylo prozatím o nich slechu.

Tyto hrůzy nájezdu tatarského brzy byly zapomenuty a kní-
žata svěřili se opět dále mezi sebou, a domácím půtkám, při
kterých užíváno i cizí pomoci, nebylo konce.

Krátce po bitvě osudné na Kalce znesvěřili se oba hlavní
účastníci Mstislav Haličský a zeť jeho Daniel Romanovič Vla-
dimířský, při kteréž příležitosti pomáhali Danielovi Poláci, Msti-
slavovi Polovci (1225).

1225

Sotva že učiněn byl smír, napaden jest Mstislav od krále
uherského Ondřeje II. (1226), kterýž pro nejmladšího syna svého 1226
Ondřeje, zasnoubeného druhé dceři Mstislavově a panovavšího
(1222—1226) v Přemyšli, chtěl dobyti celé Haliče. Uhři jsou
sice zatlačeni pomocí Daniele Romanoviče, ale Mstislav, nedů-

věřuje přece bojarům, zejména když družina jeho zahynula na
 1227 Kalce, odevzdal Halič Ondřejovi dobrovolně (1227) a sám se
 odstěhoval do Kamence Podolského, kdež i v krátkce zemřel (1228).

Statečný Daniel Romanovič opanoval Podolí po smrti tchána
 1229 svého, ano (1229) podařilo se mu vytisknouti Uhry a opanovati
 Halič, arci na krátko. Ondřej vtrhnul r. 1231 opět do Haliče
 1234 a pomocí bojarů opanoval opět zemi, až r. 1234 obležen jsa
 v Haliči zemřel, čímž i skončilo se panství uherské v Haliči.

Dosednuv na trůn otce svého již po čtvrté, Daniel Roma-
 novič ani tentokráte nevládl dlouho. Spojiv se totiž s Vladimí-
 rem, knížetem Kyjevským, plenil zemi Černigovskou. Konečně
 však oba spojenci jsou poraženi pomocí Polovců i zaplatili draze
 za útok na Černigov: Vladimír ztratil Kyjev, Daniel pak Halič.
 1235 kterouž opanoval Michal kníže Černigovský (1235). Vladimír
 vrátil se sice do Kyjeva, ale byl záhy zatlačen Jaroslavem Vse-
 volodovičem, dosud knížetem Novgorodským, a jedním z nej-
 podnikavějších knížat ruských.

Nový vpád Tatarů (1236) měl pak za následek nové zíněny:
 1236 Jaroslav Vsevolodovič pospíšil na sever do Vladimíře n. Kl.,
 aby ujal se velkoknížecího stolce, jakmile uslyšel, že bratr jeho
 Jurij zahynul proti Tatarům, Kyjev opanoval kníže Michal Černi-
 govský a Daniel Romanovič vrátil se do Haliče.

3. Druhý nájezd tatarský.

Roku 1227 zemřel Džingischán, zůstaviv vládu v zemích asijských synu svému Oktajovi; co však na západ Uralu, mezi Uralem a Volhou, až do stepí Poloveckých, bylo pod vládou tatarskou, to dostalo se v úděl synovi Oktajovu Batu chánovi, jehož jméno potom východní Evropě zůstalo v děsné paměti.

Již r. 1236 vypravil se Batu chán s 300.000 bojovníky a udeřil na zemi Bulharů Povolžských, dobyl hlavního města jejich Bolgaru a poplenil celou zemi jejich. Tupy uprchlých Bulharů uchýlily se na půdu ruskou, prosíce úpěnlivě velikého knížete Jiřího, aby je usadil na ruské zemi; jelikož pak byli Bulhaři lidem pracovitým, přijal je veliký kníže ochotně a usadil je po městech Povolžských.

Následujícího roku (1237) prodral se Batu velikými lesy 1237 mezi Volhou a Okou a zastaviv se v poříčí Sury řeky žádal na knížatech Rjazaňských, aby dali jemu desátek i z knížat i lidu obecného i dobytka. Knížata však odpověděla poslům Batu chána: „Až nikdo z nás nezbude, pak bude vše vaše.“ Uslyševše tuto odpověď, hnuli se Tataři k řece Oce, oblehli 16. prosince město Rjazaň a 21. vzali a vypálili město, obyvatelstvo vyhubili. Poplenivše zemi Rjazaňskou hnuli se ke Kolomně, kdež je očekával s vojskem syn velikého knížete, Vsevolod Jurjevič, kterýž však poražen jest a sotva s hrstkou vojska zachránil se do Vladimíře n. Kl.

Tataři táhli dále: vzali a zapálili Moskvu a 3. února objevili se před Vladimířem n. Kl., která se jim postavila na odpor. 1238 Mezi obléháním vzali a vypálili Tataři staroslavný Suzdal a 7. února dobyli útokem i Vladimíře: slavené stolní město velkoknížecí jest zapáleno a obyvatelstvo pobito. Podobným způsobem zničeno během měsíce února ještě jiných čtrnácte měst, zejména Rostov, Jaroslavl, Gorodec, Jurjev, Dmitrov a Tver; vesnic a nehrazených míst poplenili Tataři bez počtu.

Veliký kníže Jiří, jehož rodina ve Vladimíři vyhubena, sbíral zatím v Povolží vojsko i postavil se konečně Tatarům na řece Siti dne 4. března 1238: avšak vojsko ruské jest obklopeno a pobito; sám veliký kníže padl v bitvě.

Od řeky Siti táhli Tataři dále, vzali a vypálili město Toržok (23. března) i namířili k Novgorodu na jezeře Ilmenském. Cesta k Novgorodu vedla však velikými lesy, přes mnohé řeky a bažiny, a Tataři, obávající se, aby zatím sněhy neroztály, upustili od zámyslu svého i obrátili se směrem jihozápadním. vzali a vypálili po sedmidedelním obléhání město Kozelsk, jehož obyvatelstvo statečně, ač nadarmo, se bránilo, a probrali se v step, kdež porazili Poloveckého chána Kutana. Polovci, ustrašení nájezdem Tatarů, úprkem opouštěli sídla svá, utíkající na západ, kdež hlavně v zemi uherské našli útulku a nových sídel.

Následujícího roku (1239) objevili se Tataři znova na severo- 1239 východě a poplenili zemi Mordvinů a pronikli až po řeku Kljazmu. kdež ustrašené obyvatelstvo před nimi utíkalo na všechny strany.

1239 Tou samou dobou učinili Tataři ze stepi Černomořské nájezd na jižní Rus: dobyli Perejeslav, obyvatelstvo buď pobili, buď odvedli v step, a rovněž tak rychle dobyli i Černigova, město zapálili a obyvatelstvo pobili. Přední voje tatarské již tehdy objevily se proti Kyjevu, aniž by však co vážného předsevzaly; nicméně utekl kníže Michal z Kyjeva a, marně hledaje pomoci v Uhrách a v Polsku, uchýlil se konečně k Danielovi Romanoviči do Haliče.

Pohroma očekávaná stihla Kyjev teprve roku následujícího
1240 1240. Batu chán přitáhl s ohromným vojskem a položiv se kolem města, hnal hlavním útokem na Lešskou bránu. Obyvatelstvo hájilo se statečně vedením tisíčníka Dimitrije, ale Tataři po zoufalém zápasu vzali přece hradby městské. Obyvatelstvo vystavělo sice na rychlo novou zeď ze dřeva, ale po krvavém zápasu i ta jest vzata, a Kyjev dostal se v plen Tatarům dne 6. prosince. Zpráva o dobytí Kyjeva způsobila postrach po celé jižní Rusi. Knížata Michal Kyjevský a Daniel Haličský ze strachu uchýlili se ze země, první do Polska, druhý do Uher a Batu chán bez překážky táhl na západ: vzal a spálil Vladimír na Volyni, Kamenec, Halič a jiná města ruská.

Mezi tím, co takto téměř celá Rus zaplavena jest od divokých kočovníků, nalézaly se obě hlavy západního světa křesťanského, papež a císař, v tak tuhém zápasu v Italii, že pro zápas svůj neměli oči pro obecného nepřítele, zůstávajíce náhodě, jak kdo s ním se spraví. Když tedy Batu chán vtrhl dále do Evropy, našel jednotlivé země málo připravené. Rozděliv vojsko své, poslal Batu menší jeho část pod vedením Pety směrem západním, kterýž dobyl Sandomíře (13. února 1241), vypálil opuštěný
1241 Krakov (31. března) a popleniv drahnou část Polska, porazil knížete Jindřicha Pobožného u Lehnice (9. dubna), prve než český král Václav mohl přispěti na pomoc. Pokusivše se darmo vniknouti Kladskem do Čech, vnikli Tataři do Moravy, kterouž zle plenili, až u Olomouce na hlavu poražení jsou dle pověsti od Jaroslava ze Šternberka. Peta odebral se na to do Uher, kam zatím Batu chán s hlavním vojskem vnikl, poraziv krále uherského Belu IV. na řece Šajavě. Tataři poplenili zle Uhry

i chystali se usaditi v rovině Podunajské, když Batu chána došla 1241 zpráva, že Džingischán Oktaj zemřel. Zpráva tato, jakož i úplný nezdar zamýšlené výpravy dále na západ, již zmařilo spojené vojsko české i zemí alpských, jakož i částečná porážka na Grobničkom poli, pohnuly Batu chána, že vypravil se nazpět a odvedl s sebou i vojsko tatarské, kterémuž vyskytl se nebezpečný soupeř i v železných rytířích českých a neméně i v hrdinách chorvatských.

Tak zachráněna jest Evropa západní a ušetřena zhouby tatarské; za to jižní a severovýchodní Rus, zpustošená způsobem neslýchaným, zůstala i na dále v poddanství Batu chána, kterýž usadil se v širé stepi při dolní Volze.

4. Německé řády rytířské v Pobaltí.

Na východním břehu moře Baltického žili, jakož svrchu pověděno, kmenové národa litevského a finského: z prvých prosluli zejména Prusové mezi dolní Vislou a Němanem, jak svým odporem proti věrověstům křesťanským, tak i svými náběhy na země polské: druhý veliký kmen jejich, vlastní Litva, teprve v konci XII. věku stává se pověstnou svými náběhy do sousedních zemí ruských. Z finských kmenů stáli jižnější Livové pod vrchní vládou knížat Polockých, tak sice, že v jihovýchodní části země jejich založeny dva úděly Polockých knížat: severnější Estové a vlastní Čud stáli pod nadvládím Novgoroda, zejména od té doby, co kníže Jaroslav v zemi jejich založil pevný Jurjev (dnešní Derpt r. 1030). Knížata ruská obyčejně musila arci s brannou družinou jezdit do země jejich pro daň, a vzájemné pleny zhusta se opakovaly; nicméně však zůstávala vodní cesta obchodní po Dvině v úplném držení Polocka, cesta po Něvě v držení Novgoroda.

Do těchto zemí pomorských, tehdy arci ještě pohanských, obrátil se útočný živel německý, zejména po pokoření Slovanů Baltických, a sice, jako na slovanské Pobaltí, především pod rouškou šíření náboženství křesťanského.

1158 Roku 1158 zahnání jsou Bremští kupci bouří mořskou k ústí
řeky Dviny a začali s tuzemci vésti obchod velice výhodný;
i přišli opět a založili tu své skladiště. Arcibiskup Bremenský,
dověděv se o pohanských těchto krajinách, použil příležitosti
a poslal do Livon augustiánského mnicha Meinharda, kterému
také podařilo se veškeré tuzemce pokřtiti, začož jmenován jest
biskupem. Když však novokřtění od pravé víry zase odpadávali
a biskupu a jeho druhům úklady strojiti začali, tu vyžádal si
biskup Meinhard na papeži, aby hlásán byl kříž proti nevěřícím
Livům. Prve však než došlo ku křížové výpravě, zemřel Mein-
1196 hard r. 1196.

Nový biskup Bartold nesetkal se s lepším úspěchem: vrátiv
se tedy do Němec, přivedl s sebou křížáky, avšak zabit jest v bitvě,
kterou svedl s livskými pohany; křížáci sice zvítězili a zpusto-
šivše zemi, přinutili pohany k přijetí křestu, ale sotva že odpluli,
odpadli domorodci opět od víry.

Nedlouho na to připlul však nový biskup Adalbert s voj-
skem křížáckým k ústí Dviny na 23 korábích, a zastrašení
domorodci pokořili se opět. Než nový biskup dobře pozoroval,
že s pouhými křížáky nelze vystačiti na pokoření a opanování
1200 země, i založil tudíž r. 1200 na ústí Dviny opevněné město
Rygu a osadil je německými kolonisty; když pak tito kolonisté
1202 nebyli s to ubážit i zároveň obživiti se, založil r. 1202 po způ-
sobu řádů rytířských ve svaté zemi řád bratří mečových s bílým
pláštěm a červenou hvězdou.

Kníže Polocký, zvyklý vybírat i od tuzemců daň, mínil vy-
bírat i od Němců, a když tito ji odepřeli a tuzemci žádali
ho o pomoc proti cizincům, vytáhl dvakráte do pole proti bi-
skupovi a jal se dobývati zámky německé; když však bez úspěchu
odtáhnouti musil, odpadli od něho Livové a pokořili se Němcům.
Tito přešli pak k útoku a dobyli obou údělů knížat Polockých
1207 v zemi Livů, t. Kukejnos a Gersik (r. 1207, 1209). Konečně
však, aby získal volnou ruku k podnikům proti Estům a zá-
roveň aby otevřel měšťanům Ryžským cestu do vnitřní Rusi,
učinil biskup Adalbert mír s knížetem Polockým a zavázal se
platiti daň, kterou dosud platili Livi; než i daň tuto za ne-

dlouho odepřel, a kníže Polocký neměl moci, aby jej k tomu donutil.

V zemi Estů a vlastní Čudi usadili se Němci ještě lehčeji: přišli, zejména když kníže Mstislav Udalý r. 1213 opustil Novgorod a výbojnost Novgorodská ochabla, jako pomocníci proti Novgorodu a rozložili své posádky po pevných místech. Novgorodci přicházeli s Pskovskými sice ještě pro daň, plenili zemi, ale pevných míst více nedobývali. Téhož roku pak, kdy svedena jest osudná bitva na řece Kalce (1224), shlukl se veškerý branný lid německý a s pomocí nově přibylých křižáků oblehli oporu ruského panství v Čudi, pevný Jurjev, dobyli po delším obléhání město a obyvatelstvo vyhubili. Skutek tento zůstal bez pomsty, neboť Pskovští nedohodnuvše se s Novgorodskými nejen že odepřeli účastniti se ve výpravě proti Němcům, ale uzavřeli i s Rygou mír, a Novgorodští sami neměli odvahy a odřekli knížeti svému Jaroslavu vydati se na pochod.

Tak usadili se Němci na západní hranici země ruské a opanovali severní pobřeží Baltu; knížata Polocká oddělená od ostatních knížat neměla síly, aby jim v tom zabránila, a Novgorodci rozptýlili příliš své síly, postupující současně na východ k horám Uralským.

Podobným způsobem jako na Dvině usadili se Němci i v zemi pruské. Jako nový apoštol přišel k Prusům r. 1208 Kristian z Olivy, a když Prusové dobrovolně nechtěli přijmouti křtu, pozval si na pomoc křižáky (r. 1219—1222), a když ti nepomohli, založen rytířský řád bratří Dobřínských, kterémuž svrchu již zmíněný polský kníže Konrad Mazovecký odevzdal zemi Chlumskou, kudy Prusové činívali své vpády do Polska; potom pak povolán řád rytířů německých (1226), který konečně po padesátiletém boji pokřtil ohněm a mečem pohanské Prusy, nejednou užívaje pomoci křižáků (náš Přemysl Otakar).

Záhy však i země polská zakusila sousedství rytířů německých, a podobně i země litevská, kteráž právě na počátku XIII. věku spojena jest pod panstvím jediného velikého knížete Ringolta. Týž vystoupil výbojně i proti Rusům, přenesl sídlo své ze staroslavného Kernova do ruského Novgorodku (1230) a

- 1235 pokořil i Polock (1235). Tak vyskytl se zemi ruské vedle nedobrych sousedů Tatarů na východě i dvojí útočný soused na západě: Němci a Litva.

5. Poroba tatarská.

- 1241 Byla bída nekonečná po celé šířé Rusi, neboť kamkoli vkročila noha tatarská, jevila se spousta děsná, a co z obyvatelstva uniklo záhubě, bylo vystrašeno hrůzami válečnými. Že však tehdy Rus nestala se úplnou kořistí válečnou výbojníků cizích, to zajisté jest zásluhou především dvou knížat: *Jaroslava Vsevolodoviče* a syna jeho Alexandra.

Když totiž veliký kníže Jiří, jakož výše pověděno, zahynul proti Tatarům, opustil bratr jeho Jaroslav knížectví Kyjevské a odebral se do Vladimíře. I očistil kostely od mrtvol, potěšil lid ruský a sbromáždil jej na rozvalinách měst. Pomýšleti na obnovení starodávného samostatného velikého knížectví nebylo však možná, zejména když Tataři znovu pohrozili severovýchodní Rusi. Musíme se pokořiti, pravil Jaroslav Vsevolodovič k lidu svému, i vypravil se s dary velikými k Batu chánovi na ústí Volhy, kterýž propustil jej se slovy: Buď ty starším mezi knížaty ruskými! I vrátil se Jaroslav nazpět jako veliký kníže poddaný Tatarům a musil dopustiti, že přišli Tataři i učinili sepsání veškerého lidu, na základě kterého vybírali daň: každý mužský, starý nebo mladý, měl platiti po kožešině medvědí neb bobří neb sobolí neb hranostajové neb liščí; kdo nemohl zaplatiti, toho odvedli do otroctví.

- 1239 Tak zjednán až na mimořádné útisky a přehmaty výběřích tatarských jakýsi ustálený poměr, na ten čas arci jedině možný, k brozným Tatarům. Zbývalo tedy hlavně hájení hranic západních. Tu pak sám Jaroslav ještě r. 1239 porazil Litvany, kteří tehdy již zajížděli až ke Smolensku, a statečněji ještě vedl si syn jeho Alexandr, od r. 1236 po otci svém kníže v Novgorodě
- 1240 na jezeře Ilmském. Roku 1240 připluli křižáci ze Švédska; i vypravil se proti nim kníže Alexandr s družinou nevelikou, nečekaje totiž, až by se sešla hotovost novgorodská, a porazil

křižáky na břehu Něvy (15. července), tak slavně, že odtud nazýván jest Alexandr Něvský. 1240

Téhož roku vpadli i Němci livonští do země ruské, vzali Izborsk, porazili Pskovské, oblehli město a přinutili ke vzdání. Spojení pak s Čudí napadli zemi Novgorodskou, pustošili a olupovali kupce ve vzdálenosti jen 30 verst od Novgorodu. Tu pozvali Novgorodští knížete Alexandra, s kterým se zatím byli znesvářili, a tento přišed nazpět očistil od Němců nejprve oblast Novgorodskou (1241), vzal Pskov (1242) a porazil rytíře německé spojené s Čudí (5. dubna) na ledu jezera Čudského tak hrozně, že dle slov letopisce všechen led pokryt byl krví. Rovněž tak slavně porazil i Litevce r. 1245. 1241 1242

Veliký kníže Jaroslav Vsevolodovič zemřel r. 1246 v sídle velkochánově, kamž se byl vypravil s poklonou. Mezitím pak, co o velkoknížecí stolec svářil se Svatoslav Vsevolodovič se synovcem svým Michalem Jaroslavičem, bratří tohoto Alexandr Něvský a Ondřej Jaroslavovič odebrali se k Batu chánovi, kdež byli přijati se ctí; Ondřej potvrzen na stolci velkoknížecím, Alexandr potvrzen v knížectví Novgorodském a Kyjevském. Pomocí Tatarů vytlačen jest však Ondřej se stolce velkoknížecího a Alexandr Něvský dosedl ve Vladimíři (1252); synům svým ponechal dosavadní svá knížectví, bratru Ondřejovi, když vrátil se, odevzdal Suzdal. 1245 1246 1252

Alexandrem Něvským dosedl na stolec velkoknížecí kníže bojovný a chrabrý; přirozeno tedy, že s výbojnými sousedy na západě vedena válka dále, s ménivým arci štěstím, a sice s Litvany r. 1253, 1258, 1262, s rytíři německými pak od r. 1253 stále; zajímavé, že r. 1262 Novgorodští poprvé učinili spolek s Litvou o společný útok na rytíře řádu mečového. 1253 1262

S ohromnou vojenskou mocí tatarskou arci nebylo možno měřit se, a proto hleděl Alexandr Něvský vyhnouti se všemu, co mohlo vésti k nějaké srážce neb vyvolati nový nájezd: posílal časté dary do hordy a sbíral peníze na výkup lidí ruských, kteří padli v zajetí tatarské. Avšak i při této umírněnosti málem bylo by došlo k srážce: v zemi Rostovské vzbouřil se totiž r. 1262 lid proti tatarským výběrčím daně a vyhnal je; po-

1262 dobně učinili i v zemi Vladimířské, Suzdalské, Perejeslavské a
Jaroslavské. Aby zamezil pomstu tatarskou, odebral se Alexandr
do hordy, kdež podařilo se mu umírniti Tatary; na zpáteční
1263 cestě však zemřel 14. listopady 1263.

1263 Po smrti Alexandra Něvského nastoupil bratr jeho *Jaroslav*
až (1263—1271), dosud kníže Tverské, na stolci velkoknížecím, ano
1271 dosedl i v Novgorodě. Tehdy ulehčilo se Rusi poněkud od Ta-
tarů, neboť velříše jejich poznenáhla začala se rozpadávati na
menší panství. a zhýralost povstalá nabranou kořistí oslabila
způsoblost válečnou. Za to opakovaly se války s Litvou téměř
ročně, s rytíři mečovými pak svedla knížata severoruská po-
1268 věstnou bitvu u Rakovora (1268) na západ od řeky Narevu,
o kteréž praví letopisec: I byla bitva krvavá a srašlivá, jaké
nevidali ani otcové ani dědové; Rusové zlomili sílu německou
a hnali je sedm verst až do města Rakovora, zaplativše arci
i sami vítězství to dosti drahó.

1271 Nástupce Jaroslavův, mladší bratr jeho *Vasilij* (1271 až
až 1276), do té doby kníže Kostromský, opanoval po Jaroslavu Nov-
1276 gorod i hleděl nejen nad městem tímto než i nad druhými kní-
žaty sesílití moc svou: prve však než provedl vůli svou, zemřel,
a stolec velkoknížecí dostal se nejstaršímu synu Alexandra Něv-
ského, *Dimitrovi Perejeslavskému*.

Takovým tedy způsobem zachován jest titul velkoknížecí a
tím i prvenství krajinám severovýchodním, Vladimíři, a to tím
spíše. jelikož knížectví Kyjevské nájezdem tatarským velice
utrpělo: staroslavný Kyjev tak strašně byl zpustošen, že po od-
tažení Tatarů sotva dvě stě domů napočítalo se v kvetoucím
dosud městě tom, a krajina kyjevská ležela poustkou, v kteréž
zetlelé mrtvoly a spáleniště byly jedinou stopou bujného někdy
života. Co z obyvatelstva na živu zůstalo, uteklo se buď na
západ do hor Karpatských neb na severovýchod, a v opuštěné
krajině po odtažení Tatarů projížděli se nájezdníci litevští, neboť
veliký kníže litevský Mindove (1241—1263) opanoval znenáhla
Polock, pak Vitebsk a konečně i Smolensk.

O něco méně než Kyjevsko utrpěla na této jihozápadní
straně Halič. Kníže Daniel Romanovič utekl v době nájezdu ta-

tarského nejprve do Uher, pak s bratrem svým Vasilkem do Polska, kdež u knížete Mazoveckého našel útulku. Oba Romanoviči, vrátivše se do vlasti, usedli každý v údělu svém: Vasilko jal se znova stavěti Vladimír úplně zpusťšenou od Tatarů, Daniel hleděl zkrátiti bujný bojary. Než i tentokráte vyskytl se Danielovi opět starý soupeř Rostislav Michailovič z knížat Černigovských, kterýž získav vojenské pomoci od uherského krále Bely i Krakovského knížete Boleslava Stydlivého mnil pomoci svárlivých bojarů vydobyti stolec Haličský; avšak poražen jest v kruté bitvě na Sanu pod městem Jaroslavi (1249), i utekl do 1249 Uher, kdež dostalo se mu k výživě území, zvané Mačva; — dcera jeho Kunhuta stala se pak královnou českou.

Daniel Romanovič utvrdil tudíž své panství v Haliči i sousedním Podolí a největší části knížectví Kyjevského i byl, zejména když bratr jeho Vasilko věrně stál při něm, jedním z nejmocnějších knížat ruských. a byl k tomu nezávislý dosud na Tatarech. Bázeň před tímto mocným nepřitelem, možná i horlivost papeže Innocence IV. vedly ke sblížení Daniele s kurií římskou, od kteréhož Řím mohl očekávati uznání svého primatu, Daniel pak titul královský a případně pomoc proti Tatarům. Než však jednání to, započavši již roku 1246, dospělo k cíli, dostavili se do Haliče poslové Batu chána (1250) s krátkým zkazem: „Vydej 1250 Halič!“ Aby usmířil Batu chána, musil Daniel následovati příkladu ruských knížat, musil odebrati se do hordy.

S těžkým srdcem vydal se Daniel na cestu přes Kyjev, neboť ještě nedávno (1246) zahynul v hordě kníže Michal Černigovský smrtí mučnickou, když nechtěl se podrobiti pohanským obřadům tatarským. Přišed do hordy byl Daniel přijat dosti přívětivě Batu chánem: „Danilo, proč jsi k nám dávno nepřišel? však jsi nyní se dostavil a dobře jsi učinil. Piješ ty náš nápoj, černé mléko, kobyli kumys?“ Zkroušeně odpověděl Daniel: „Nepil jsem ho dosud, ale jestli rozkážeš, budu píti.“ „Vypí jen,“ odpověděl chan, „j-i již náš, j-i Tatar.“ Daniel vypil kumys, vzdal svou úctu mocnému chánu a vrátil se nazpět uznán v panství svém. 1246

1250 Přijetí Danielovo na dvoře chánově bylo bez odporu mnohem čestnější než přijetí druhých severoruských knížat, Daniele však nepotěšilo: „Horší zla jest pocta tatarská,“ praví starý letopisec, a ani Daniel nepomýšlel zachovati si stálou přízeň tatarskou, nýbrž hleděl upevniti své postavení přátelskými styky se sousedními zeměmi.

První, kdo sám hledal sblížení s Danielem, byl král uherský Bela IV., kterýž pro nedávné své nepřátelství s Danielem obával se zlých následků ze spojení jeho s Tatary; bez obtíží tedy sblížení docíleno a utvrzeno svadbou syna Danielova Lva s dcerou Belovou Konstancií, čímž i Boleslav, kníže Krakovský, též zeť Belův, pojat v mír.

1252 Následkem nového přátelství pomáhal Daniel (1252) pustošiti Uhrům Rakousy, kteréž zatím z dědictví Babenberského opanoval Přemysl Otakar. Když pak síla uherská i spojenců okázala se býti nedostatečnou na pokoření Čechů, hleděl král Bela získati Daniele pro záměry své tím, že zasnoubil Gertrudu Babenberskou s Romanem, druhým synem Danielovým. Následkem nového toho sňatku účastnil se Daniel nové války proti Čechům a podnikl (1254) společně s knížetem Krakovským a knížaty litevskými vpád do Opavska, kteréž poplenil, aniž však Opavy samé dobyl; nicméně vynáší jej jihoruský letopis: „Nebyloť v zemi ruské dříve nikoho, kdo by byl válečně napadl zemi českou, ani Svatoslav chrabrý, ani Vladimír svatý.“

Když vracel se Daniel z výpravy této, zastali jej poslové papeže Innocencia IV. nesouce mu korunu královskou a slibující pomoc celého světa křesťanského proti Tatarům, když by Daniel přijal unii církevní. Daniel odkázal posly, aby přihlásili se v zemi jeho a na přímluvu polskou přijal nabídnutí papežovo, korunoval se v Dorogočíně a přijal unii (1255). Téhož roku uzavřel Daniel přátelství s Mindovem litevským, kterýž také nedávno pokřtěn jest dle ritu latinského (1251) a v odměnu za to od papeže též obdržel titul královský (1252), kdežto syn jeho Vojšelnk přijal v Haliči pravoslavi.

Nové toto zabezpečení a sesílení moci své využítkoval však Daniel pouze k opěťovaným náběhům na Jatvěhy (1255, 1256).

Zatím vzali si však Tataři příčinu ze spolku Danielova s pa- 1256
 pežem k nájezdu na východní Halič (1256, 1257). Daniel
 vida, že slíbená pomoc křižácká nepřichází, odpadl zase od
 unie, podržel však titul královský, a bránil se v pevných mě-
 stech proti tatarskému chánu Kuremzovi. Hůře bylo, když hned
 na to nastoupil panství chán Burundaj. Tento přitáhl r. 1260 1260
 s velikou mocí vojenskou a vyzval Daniele Haličského a bratra
 jeho Vasilka Vladimírského, aby táhli s ním na Litvu. Ustra-
 šení knížata neodvážili se odporovati: když pak král Daniel
 Haličský neodvážil se předstoupiti před chána, vedl Vasilko
 vojsko obou knížectví a pomáhal pleniti zemi litevskou, čímž
 arcí dosavadní spolek s Litvou zrušen.

Roku následujícího přitáhl Burundaj znovu a vyzval Da-
 niele i Vasilka, aby dostavili se k němu. Vasilko přišel. Daniel
 pak poslal syna svého Lva. Chán přivítal oba příkrými slovy:
 „Jste-li přáteli mými, tedy zbořte hrady své.“ I spálil Vasilko
 pevnou Vladimír, i Lev Danielovič rozmetal některé hrady,
 v tom počtu i nedávno jím založený Lvov, jiné hrady halič-
 ské však vzdorovaly, majíce četnou posádku a odvážné velitele,
 ustanovené od Daniele, kterýž utekl se do Uher. Burundaj ne-
 odvážil se tudíž dobývati hrady ty dobře hájené i protáhl zemi
 haličskou do Krakovska, kdež zničil město Sandomír a poplenil
 zemi.

Po odtazení Tatarů vrátil se i Daniel z Uher, zemřel však
 brzy potom (1264?). Práví o něm letopisec: „Byl král Danilo 1264
 knížetem dobrým, chrabřým i moudrým; i založil hrady mnohé.
 a chrámy vystavěl, a bratra svého Vasilka miloval velmi.“ Než
 ani chrabrosť, ani moudrosť Danielova, ba ani mnohé hrady neb
 lépe hrazená města (kdež Daniel usídlil i Poláky i Němce
 i židy), nepomohly proti Tatarům: i Halič musila uznati panství
 tatarské, musila odváděti daň (tatarščinu) do hordy; než daň
 tu odváděli knížata sami, i nemuseli jezdit o potvrzení své do
 hordy při nastoupení: o tolik bylo postavení Haliče a Vladi-
 míře lehčí než postavení severovýchodní Rusi.

Po smrti Daniele připadlo království Haličské pozůstalým
 synům jeho, Lvu, Mstislavu a Švarnovi. Poslední domohl se

1266 po smrti litevského knížete Mindova († 1263) na krátko i pan-
až ství litevského (1266—1269), kterého mu postoupil zmíněný již
1269 kníže Vojšeln mnich, který pak nastoupil sám, ale sproveden se
světa od Lva Danieloviče, jenž hleděl dosíci panství na Litvě,
arci marně, neboť Litvané dali přednost knížatům domácím.

Vladimírsko v téže době po smrti Vasilka Romanoviče
1288 přešlo na syna jeho Vladimíra, a, když tento zemřel (1288) na
Mstislava, syna Danielova. Obojí knížectví spojeno jest opět sy-
nem Lva Danieloviče Jiřím I. (1301—1316) a Jiřím II. (1324
1301 až 1337), kterýž nazýval se knížetem vši malé Rusi i byl zá-
štitou země polské a uherské od nájezdů tatarských. Po smrti
Jiřího II. nastoupil ve Vladimíři svat jeho, syn Gedymina litev-
ského Lubart čili Dimitri, Halič však po dlouhém sporu (1338
až 1350) až 1350 dostala se pod panství polské.

Tou samou dobou zmohla se sousední Litva zejména zá-
sluhou velikého knížete Gedymina (1315—1337), kterýž, poraziv
1318 rytíře řádu mečového i spojené s nimi křižáky (1318), jal se
odrobovati země ruské a opanoval konečně i Žitomír i Kyjev
1321 i Perejeslav (1321), k čemuž, jak výše povéděno, dostalo se pak
i Vladimírsko. Tak dostala se knížectví jihoruská po větší
části pod vrchní panství litevské. Sám Gedymin, usadiv se ve
Vilně, přijal titul krále Litvanů a Rusů: Litva byla panující,
ale vzdělaností předčila Rus, a tak přirozeně došlo k tomu prve,
než uplynulo celé století, že na větší části Litvy víra pravo-
slavná s obřadem slovanským, ruské řády veřejné, ano i ruský
státní jazyk staly se panujícími v spojené říši litevsko-ruské,
vzdor tomu, že i katoličtí misionáři (františkáni) a němečtí
kolonisté přicházeli na Litvu. Bylo zajisté nepřátelství dávné
mezi Litvou a oběma řády rytířskými tak velké, že církevní
i státní vliv západu na Litvě proniknouti nemohl.

Co takto jihozápadní, někdy vlastní Rus v cizích státních
útvarech mizela, veden na severovýchodě ruském tuhý spor
o stolec velkoknížecí: proti Dimitrovi, synu Alexandra Něvského,
výše zmíněnému, domohl se stolce velkoknížecího pomocí tatar-
skou bratr jeho *Ondřej*, kdežto nejmladší z bratří Daniel († 1303)
1303 v údělu Moskevském značně se zmohl, zdědiv zejména po strýci

svém Ivanu Dimitroviči knížectví Perejeslavské. Syn nejstarší 1303
Danielův, Jiří, podržel celé panství otcovo v rukou svých, ode-
přev mladším bratrům úděly, i získal z území Smolenského
Možajsk, z území pak Rjazanského Kolomnu. Když pak zemřel
veliký kníže Ondřej (1304), domáhal se Jiří již i stolce velko- 1304
knížecího, který však konečně Tataři přiřkli *Michalu Jaroslaviči*,
knížeti Tverskému, jemuž podle práva náleželo.

Tu však vzalo počátek soupeření *Tveri* s Moskvou, jemuž
zejména vrtkavý Novgorod dával podnětu. Veliký kníže Michal
v tomto sporu konečně utracen jest v hordě, a velkoknížecí
stolec na krátko (1320—1325) dostal se *Jiřímu*; ale i tento 1320
sešel smrtí násilnou, zabít jsa v hordě od nejstaršího syna Mi- až
chalova Dimitra, kterýž svou odvážlivost sice zaplatil životem, 1325
ale velkoknížecí stolec dostal se přece bratru jeho *Alexandru*
(1325), tak že Tver zůstala v popředí.

V Moskvě nastoupil po smrti Jiřího bratr téhož Ivan Da-
nielovič, příjímím Kalita (měšec), kterýž opět celé panství Mo-
skevské podržel ve svých rukou, poněvadž ostatní bratři byli
již mrtvi. Ivan Kalita vedl již za života bratra Jiřího, často
mimo Moskvu zaměstnaného, vládu v zemi Moskevské i pokračo-
val na dráze bratrem započaté. I podařilo se jemu získati
Moskvě autoritu znamenitou před ostatními městy ruskými:
r. 1299 přesídlil se metropolita Maxim ze zpusťšeného Kyjeva
do Vladimíře n. Kl., kteréžto město co do jména podrželo ještě
prvenství mezi městy ruskými, ačkoliv veliká knížata přestala
sídliti ve Vladimíři. Nástupce Maximův Petr, získán přízní Ivana
Kality, přebýval častěji v Moskvě, kdež i zemřel a pochován jest;
jelikož pak metropolita Petr již za života svého považován za
světce, zůstal nový metropolita Theognost na blízku hrobu svět-
cova, a tak přeneseno sídlo metropolity do Moskvy, čímž tato
stala se církevním střediskem veškeré Rusi.

Nedlouho na to přenesen i stolec velkoknížecí do Moskvy.
R. 1327 přijel do Tveri posel chána Uzbeka Čol-chán, kterýž 1327
s družinou svou mnohé násilí činil obyvatelstvu Tverskému, tak
že popuzené ubilo i Čol-chána i družinu jeho. Z této okolnosti
těžil Ivan Kalita: zajel do hordy, použil rozhořčenosti chánovy,

1327 a vrátil se v čele 50.000 Tatarů, aby jménem chána za trest zpustošil zemi Tverskou. Veliký kníže Alexandr ze strachu utekl do Pskova, a Ivan Kalita s bratrem jeho Konstantinem Michailovičem vydal se na cestu do hordy; tu pak udělil chán důstojnost velkoknížecí *Ivanu Kalitovi*, a knížectví Tverské Konstantinovi.

Tak přešla důstojnost velkoknížecí a s ní i panství Vladimírské (n. Kl.) na Moskvu, kteráž tím stala se nejmocnější na celé Rusi. K tomu byl Ivan Kalita nejbohatším z knížat ruských — a peníze zmohly v hordě velmi mnoho, především však zachránily zemi Moskevskou od útisků tatarských. Toto nové postavení knížete Moskevského pocítili všickni sousedé jeho, nejvíce však Novgorodští; zvykli totiž oni používatí svárů mezi knížaty ruskými, povolávající k sobě na knížectví brzy toho, brzy onoho, aby vymkli se tužšímu panství. Takovým způsobem povolali také Ivana Kalitu a přijali jeho posadníka, aby unikli panství Tverskému; ale přepočtli se tentokráte; ruka Moskevského knížete spočinula na nich ještě tíže, a marné bylo namáhání vymknouti se jí.

Mezi tím ušel vypuzený Alexandr Michailovič do Pskova a odtud do Litvy, pak opět vrátil se na knížectví Pskovské; 1337 konečně pak r. 1337 odhodlal se usmířiti chána Uzbeka, i odebral se do hordy a odevzdal se chánovi na milost i nemilost. Tímto krokem chán byl usmířen a vrátil Alexandru Tver. Návratem Alexandra do Tveri obnoven však také dřívější zápas s Moskvou, v kterém však opět zvítězil Ivan Kalita, když 1339 Alexandr povolán do hordy a zde utracen (1339).

1341 Ivan Kalita zemřel r. 1341 i zachoval si v dějinách paměť zakladatele nového pořádku a nového panství na Rusi čili, jak letopis praví, paměť sběratele ruské země: nevydobył sice ničeho, koupí získal nemnoho (Bělojezero, Halič sev.), získal titul velkoknížecí s Vladimíří, ale soustředil za života svého v knížectví Moskevském sílu, kteréž se nemohlo rovnati žádnému druhému knížectví. Tak stala se Moskva církevní i politickou hlavou země ruské.

6. Poměry vnitřní.

Za panování prvních knížat ruských neb, jak jsme svrchu 1015
pravili, za doby bohatýrské zbudována poměrně v krátké době 11
ohromná říše ruská; říši této však nedostávalo se té jednotnosti, 1341
jakou vyvinula teprve doba naše. Staré kmeny nepřipomínají se
arci více, ale zmizela pouze jména kmenů, území kmenové však
zůstalo s nepatrnými změnami a s novým názvem, vzatým od
hlavního hradu, na př. země Kyjevská, Černigovská, Novgorod-
ská, Smolenská a p., zrovna tak, jako bylo i u nás (Žatecko,
Bílinsko, Hradecko, Kouřimsko).

Pojátkem té ohromné říše byla pouze osoba knížete, neboť
ani kmen, u kterého kníže sídlil (Polané čili země Kyjevská),
netěšil se nějakému výlučnému postavení, leč snad čestnému,
že tu právě sídlil kníže, kdežto jinde vládli pouze muži knížecí.
Závisela tedy jednota říše na příliš nahodilé okolnosti, a jak-
mile zůstalo na živu více Rurikoviců, kteří podle staroslovan-
ského práva měli nároky na rovnou část panství, a když ne-
snesli se na společném vládnutí, musilo nastati dělení.

Veliký kníže Jaroslav, který naposledy ještě spojil zemi
ruskou v jedné rukou, mínil předejíti zhoubnému dělení země
zákonem o staršinství; ale staršinství nebylo v duchu slovanského
práva a neujalo se ani na Rusi ani u nás v Čechách ani v Pol-
sku. Naopak, staroslovanská zásada, dědění a dělení podle počtu
původních bratří konečně ucelela na Rusi a titul velkoknížecí
stal se pouhým titulem; další dělení v obvodu původních podílů
podle počtu knížat té které větve Rurikoviců dalo se arci
rovněž snadno provésti na základě úplné správní oddělenosti
jednotlivých území hradních čili městských. Nekonečné hašteření
a domácí boje v rodě Rurikoviců, byly jen přirozeným násled-
kem přílišného rozmnožení se rodu panujícího.

Tak stalo se i na Rusi, co i u druhých Slovanů i druhých
arejských národů: po prvním velikém náběhu, který se jevil
v utvoření veliké říše, pokleslost, následkem které sotva zbu-
dovaná říše rozpadala se na tytéž součástky, z kterých povstala.
Při této obecné pokleslosti zůstalo však přece vědomí národní

1015 spojitosti jednotlivých částic, a právě v tom vědomí, že všechny
až
1341 ty částice jsou jedním národem, vězel zárodek nové budoucnosti.

Vědomí národní jednoty v údělné Rusi spočívalo především na jednom panujícím rodu, jehož členové sami hleděli přecházeti z údělu do údělu (neboť z mládí jen špatné úděly dostávali), neb mnohdy jsou i voláni od jednotlivých měst neb údělů, tak že po celou tu dobu neutuchlo vědomí této vzájemné spojitosti ani v rodě Rurikově, ani v obyvatelstvu ruském.

Druhým takovým pojítkem byla i víra s obřadem slovan-
ským, kteráž byla nemenším činitelem než národuost sama; a jako ze staré doby v ohledu státním titul velkoknížecí zůstal byt i jen co do jména, symbolem jednoty národní, tak byl i metropolita jakožto blava církve ruské reprezentantem duchovní jednoty národa ruského. Při vši rozrůzněnosti jeví se pak časem i ve skutečnosti tato jednota národní, neboť nejednou postaví se i za této doby celá Rus proti společnému nepříteli.

Nové obrození národa a nové jeho zmohutnění mohlo býti arci provedeno jen na základě nové jednoty. Tato pak dala se docílití dvojím způsobem: buď že vymřel rod panující až právě na jednoho, neb že někdo z panujícího rodu zinohl se tak, že ostatní uvedl v poddanství; prvé stalo se v Čechách, druhé v Polsku a na Rusi. V Krakově a v Moskvě položeny nové základy dvěma slovanským říším, s tím však rozdílem, že nová říše polská podržela starou místní rozdrobenost zhoršenou kastovnictvím šlechtickým, zatím vzniklým, kdežto Moskevská Rus, povstalá zápasem se živly cizími, vyvinula se jednotná a soustředěná.

Titul panovníčí jest i v době údělné titul knížecí; knížata pak byla pouze z rodu Rurikova — s jedinou krátkou výjimkou haličského bojara Vladislava. Jako dříve, dokud byl jeden kníže nade vši zemí, tak spočívala i v době údělné veškerá moc v rukou knížete, tak že každý kníže, arci jen ve svém údělu, byt i sebe menším, byl jediným pánem země, jediným soudcem, jediným velitelem vojska: čím udatněji bojoval, čím spravedlivěji soudil, čím lépe si hleděl dobra poddaných, tím věhlasnějším a zároveň hledanějším byl knížetem.

A jako rozhodoval v politickém a soudním ohledu pouze kníže sám neb ti, kdož od něho byli ustanoveni, tak nebylo také rozdílu mezi státní a knížecí pokladnou: v údělu svém vybíral kníže daň, a sice značnou, svědčící o velikém bohatství země, neboť z knížectví Novgorodského vybíráno ročně 2000 hřiven, 34 volosti knížectví Smolenského platily r. 1150 daně 3150 hřiven a p., cla, soudní pokuty, dary a jiné důchody nepočítaje. Mimo to měli knížata i své dědiny s pěknými dvory, kde práci obstarávala vlastní jich čeleď: ve sklepích tu měli na sta beček medu a vína, na humnech stálo na sta stohů obilí a kolem se páslo na tisíce kusů dobytka.

Vzorem knížete za celou tu dobu byl Vladimír Monomach výše již vylíčený. Po dokonaném druhém roce mladý kněžic byl postřižen a posazen na koně, v 7.—17. roce obdržel úděl a začal samostatný život. V mládí svém vedením pěstouna učil se číst a psát, i jazykům cizím, cvičil se ve zbrani. Žádalo se na knížeti, aby byl zbožným, aby navštěvoval chrámy a podporoval kněžstvo. Honba a válka, v nichž rozhodovala osobní statečnost a odvaha, byly hlavním zaměstnáním především knížat jihoruských. Vedle toho pěstována však i zábava, hra na různé nástroje a zpěv, jindy zase hody a pitky: skoupost byla nečestnou.

Za doby této platila více než před tím družina: který kníže měl četnější a udatnější družinu, ten měl i více naděje na vítězství v častých domácích válkách (při kterých arci i pluky, čili zemská hotovost se účastnily) a při častém měnění se knížat větší vyhlídku na lepší úděl. Bylo tedy důležitou péčí každého knížete získati si četnou a chrabrou družinu a nešetřiti výlohami: dobrý kníže, co získá, získá pro družinu, bylo pravidlem. Do družiny knížecí mohl arci vstoupiti každý, i činil se rozdíl pouze mezi starými, zkušenými družinníky neb bojary, kteří scházeli se na poradu ku knížeti (duma bojarská), i mladšími bojovníky. Žili buď ve dvoře knížecím, neb i rozloženi po hradech neb městech knížecích, kde z jich středu brávní jsou i posadníci i vojvodové, a žili na účet knížecí.

U nás v Čechách a v Polsku vyvinula se z družiny knížecí rozdáváním výsluh nová šlechta právě v době údělné, neboť čím

1015
až
1341 více se knížata hašteřila o trůn, čím více potřebovala pomoci těchto znatných lidí, tím více musila rozdávat nejen statky zemské, ale musila udíleti i privilegia. Na Rusi knížata často měnivala svůj úděl, a družina jejich stěhovala se s nimi z knížectví do knížectví; výsluhou družinníka byl důchod, který mu kníže poskytl. neb alespoň živobyť na dvoře knížecím: dědiny udílené družinníkům bojarům v této době jsou řídkostí — mimo Halič a Novgorod — a právě té okolnosti, že družina knížecí za doby údělné nestala se usedlou, sluší přičítati v první řadě, že na Rusi nevyvinula se šlechta usedlá, jako v Čechách a v Polsku.

Důležitosti za doby údělné získal i sněm čili věče. Tyto sněmy byly pak rázu poněkud jiného než u nás neb v jiných slovanských zemích. Nebylo totiž jednotného sněmu pro celou zemi, ale sněmováno pouze v starých (původních, hlavních) hradech neboli městech, menší a novější města řídila se obyčejně tím, na čem se starší města usnesla. Nebylo žádného ustanovení ani právního zvyku, kdy se sněm neb věče má sejíti, o čem se má rokovati. Rozhodovala náhoda neb potřeba: buď svolal kníže věče, a naznačil, o čem se má rokovati. neb dáno znamení na zvonec a věče se sešlo i proti knížeti. neb odbýváno i v době uprázdňného stolce knížecího, za příčinou pozvání nějakého knížete na stolec. Na věče přicházeli i bojaři i vojíni i měšťané, ba i sedláci (smerdi), pravidlem ale lidé svobodní, otcové rodin. Při rokování stáli neb seděli, jak kdy, jako u nás. Jednalo se o tom, co právě zajímalo mysli a usnesení činěna pro jednotlivé případy.

Zvláštní, řekl bych svobodnější postavení zaujal Novgorod na Volchovu: byl totiž Novgorod jedním z největších a nejpevnějších měst ruských; bohatství dalekého východu a západu scházelo se tu, dávalo obyvatelstvu sebevědomí, ale zároveň i podnikavosti. Knížecí stolec Novgorodský, právě pro velké bohatství města, byl jedním z nejvýnosnějších, a proto pravidlem nepohrdl nikdo z knížat stolicem tím, a když Novgorodští nebyli spokojeni s knížetem svým a vyhnali jej, tu našli vždy někoho z mocnějších knížat, jenž pro sebe neb svůj rod přijal stolec

jejich a doveřil je uhájiti proti vyhnanému a jeho příbuzenstvu; jindy zase knížata sami strojili si nástrahy a soupeřili o stolec Novgorodský. Proto také nebylo nikde tolik změn na trůně jako v Novgorodě, a nikde také nezvyklo si obyvatelstvo tak nízko ceniti moc knížecí, závislou právě na jich dobré vůli: proto také není ani s podivéním, mluví-li se vzdor vládě knížecí tak často o republice Novgorodské.

1015
až
1341

Rozhodného vlivu na národní život ruský nabylo především křesťanství, kterým musil zmizeti nejeden zvyk a způsob pohanský, především mnohoženství, upalování mrtvol a p. Církev ruská, celkem dosti samostatná, byla přece jen závislá na patriarchatu Cařihradském. Patriarcha jmenoval neb potvrzoval metropolity Kyjevské, s počátku většinou Řeky, kteří zavedli arci podobnou pravomocnost církve, jaká byla v Řecku. Pravomocnost ta uložena byla v zákonníku církevním, tak zvaném Nomokanonu, záhy v Bulharsku přeloženém na jazyk slovanský a patrně z Bulharska přeneseném do Ruska. Jelikož v Nomokanonu vedle církevních zákonů byly i světské zákony obsaženy, přeneseny i tyto na Rus, a tak vedle domácího práva, uloženého v Pravdě Ruské, od počátku křesťanství jeví se i vliv práva byzantského.

S hodnostáři církevními přišli na Rus i umělci, především stavitelé, kteří prvé kamenné chrámy stavěli; výzdoba chrámů rovněž podléhala řeckému vkusu a mešní roucha a pod. brány z Cařihradu. Podle řeckého způsobu zakládány na Rusi i kláštery, jichž do XII. věku bylo na 90, nejznamenitější z nich arci klášter Pečerský u Kyjeva (zal. před 1051), z něhož vyšlo v té době na 50 biskupů, kdež překládány a opisovány knihy, kde vzal počátek i známý Nestorův letopis.

Písmo Kyrillské přišlo též s křesťanstvím na Rus. První školy zakládal na Rusi ještě sv. Vladimír a Jaroslav, knihy na svůj náklad dávali prepisovati i zmíněný právě Jaroslav Vladimírovič i Konstantin Vsevolodovič, Vladimír Vasilkovič, Svatoslav Jaroslavič a j. Rozumí se, že především pořizovány knihy církevní, jež prepisovány dle bulharských překladů neb znova překládány;

1015 vedle toho však psány i životy světců ruských, poučení a p.;
až
1341 ze světských různé cestopisy, hlavně pak letopisy, jichž celá řada
se zachovala. Z nejslavnějších pěvců na dvorech knížecích jme-
nuje se Bajan v Slově o výpravě Igorově, této drahocenné pa-
mátce slovesnosti ruské, v kteréž líčí se tak dojemně výprava
Igora Svatoslaviče proti Polovcům.

IV.

Doba Moskevská.

1. Moskva pod vrchním panstvím tatarským. — 2. Ivan III. Vasiljevič (1462—1505). — 3. Vasilij Ivanovič (1505—1533). — 4. Ivan IV. Vasiljevič příjmím Hrozný (1533—1584). — 5. Fedor Ivanovič (1584—1593). — 6. Poměry vnitřní.

Minulo sto let panství tatarského, a jakkoliv první nájezd byl divoký a zhoubný, Rus přece jen obstála, ano za to století vymanila se tak dalece, že mimo poplatek roční a potvrzování knížat a občasný nájezd nebylo příznaků panství tatarského.

Mínění učenců ruských o vlivu panství tatarského na Rus valně se rozchází: mnozí totiž tvrdí, že Rus celá pod vlivem tatarským se změnila, jiní naproti tomu dokazují, že Tataři neměli většího vlivu na Rus než Polovci, a tito poslední jsou zřejmě bližší pravdě.

Byli Tataři bez odporu hroznými, dokud byli spojeni v jednu jednotnou říši; když však jednota tato již po smrti Džingischána vzala za své, z jednotné říše několik říší se utvořilo, ano i Zlatá horda na Volze záhy drobiti se počala, tu ona vše drtící hroznost říše tatarské přestala. Tataři mohli ještě uškoditi, ale nemohli více ničiti, a od té doby, co Moskevští knížata přišli k poznání, že horda zlatu neodolá, byl nalezen prostředek učiniti Tatary neškodnými. Tímto prostředkem knížata Moskevští znenáhla získali prvenství na Rusi, a toto prvenství Moskvy jest bez odporu jedním z nejdůležitějších výsledků osudného panství tatarského.

Zatím také bojovnost tatarská vymizela a Zlatá horda na Volze, jsouc na známé světové cestě obchodní, podlehla běhu dějin: na místě starodávného Itilu, nyní zašlého, povstalo velké obchodní město tatarské Saraj, o něco severněji pouze, tam kde Volha, nejvíce přiblíživší se k Donu, začíná rozdělovati se v deltu.

Za to nepovstal více Kyjev ze ssutin svých, neboť zdroj životní jeho síly a tudíž i životní síly celé jižní Rusi byl přerušen: r. 1204 padl Cařihrad do rukou křížákům a Benátčané, jakožto hlavní původci čtvrté křížové výpravy, opanovali nejen obchod Cařihradský, ale i celé východní středomoří, a tím i Černé moře, a násilným tímto převratem svedli dosavadní proud obchodní Dněprovský do moře Jaderského na dlouhou, dlouhou dobu.

Životní síla Rusi zůstala tedy nezlomenou především tam, kde vedla světová obchodní cesta z Povolží k Baltu, kteráž podlehl i sami Tataři. Obchodním městem první třídy zůstal i na dále ještě Novgorod, jakožto prostředník mezi východem a západem: těžisko moci politické však bylo přeneseno do Moskvy.

Objevení se Moskvy v čele veškeré svobodné Rusi označeno jest i novým odstavcem u vnitřním přirozeném vývoji národa ruského, kterýmž se právě celá tato doba panství moskevského od doby předcházející tak ostře různí. Sluší pak v této příčině poukázati především k tomu, že dosavadní stěhování knížat ruských z knížectví do knížectví úplně téměř přestává. A jako se ustálí konečně dědičnost údělů, tak vyvine se současně i pravidlo prvorozenství, tak sice, že nejstarší syn následuje po otci v panství. Jsou sice i v této době mladší synové podělováni menšími úděly, ale pod přímým již panstvím nejstaršího, a někdejší čestné více veliké knížectví neboli staršinství mezi sobě rovnými stává se v rukou velikých knížat Moskevských skutečným panstvím — jednovládou — nad ostatními údělnými a „služebnými“ knížaty; se zrůstáním mocí knížat Moskevských jde pak stejným krokem i zrůstání území jejich.

Ustálením se knížat v jednom sídle stane se i družina usedlou, vyvine se dvorní řád s dvorním úřednictvem, vyvine se i úřednická šlechta, kteráž za své služby a pokud slouží, dostává výsluhy. Celý pak národ při nastoupení knížete celuje

kříž na znamení své věrnosti, a kníže celuje kříž národu na znamení, že neporuší práva a zvyky národa.

1. Moskva pod vrchním panstvím tatarským.

Po smrti Ivana Kality přešlo veliké knížectví na nejstaršího syna jeho *Simeona* (1341—1353), oba pak bratři jeho, kteří 1341 až 1353 podělení úděly jakož i druzí knížata „dáni jsou do rukou jeho“, i nazýván jest napořád Hrdým, jelikož všem dal cítiti moc svou. Hrozila tehdy ze západu Moskvě mocná Litva, když veliký kníže litevský Olgerd napadl Možajsk a poštval i Tatary na Moskvu; ale když Tataři vydali Simeona bratra Olgerdova, snadno uzavřen mír.

Když Simeon Ivanovič zemřel morovou ranou (1353), nastoupil ve velikém knížectví bratr jeho *Ivan Ivanovič* (1353 až 1359), povahy mírné. Když pak umíraje zůstavil syny maloleté. domohl se na čas velikého knížectví *Dimitr Konstantinovič* kníže Suzdalské. Bojari moskevští nemínili však přecházeti nyní do služeb Suzdalských, aniž mínili vydati prvenství Moskvy, ale používše sporů v hordě vymohli od jedné strany potvrzení nejstaršího syna Ivanova, *Dimitra* (1361) na veliké knížectví, posadili maloletého knížete na koně, vzali Vladimír a posadili Dimitra Ivanoviče na stolec velkoknížecí; spor pak mezi oběma nápadníky rozřešen tím konečně, že Dimitr Ivanovič pojal za manželku dceru soka svého knížete Suzdalského, Eudokii (1365). 1361 až 1389 1365

Po utvrzení svém na trůně obehnal Dimitr Ivanovič Moskvu kamennou zdí „i jal se pokořovati knížata ruská vůli své“. Když však osoboval si právo vrchního rozsudího nad knížaty, vzkypělo nepřátelství mezi ním a knížetem Tverským Michalem Alexandrovičem, v kterém poslední domáhal se pomoci i tatarské i litevské, konečně však přemožen vojenskou mocí moskevskou, pokořil se a uznal (1372) právo Dimitra i Moskvy k velikému knížectví, jehož se sám byl domáhal. Rovněž pokořena i Rjažan. 1372

Za zmíněného právě sporu s Tverí zajel Dimitr Ivanovič (1371) do hordy, aby si pojistil přízeň tatarskou. Když však potom tatarské pluky přicházely plenit zemi ruskou, vytáhl proti

1377 nim Dimitr Ivanovič, i poražen r. 1377, roku však následujícího
 1378 (1378) zahnal plenící Tatary na útek. Tu sebral chán Mamaj
 veškerou sílu vojenskou a dal se na pochod proti Moskvě; kní-
 žata Rjazanští, bojíce se záhuby, spěchali, aby se zavčas pokořili;
 pokořil se a poslal vojenskou pomoc i veliký kníže litevský
 Jagailo. Dimitr Ivanovič jediný neulekl se a vytáhl proti Ma-
 1380 majovi. Přesed Don. svedl dne 8. září 1380 s Tatary na poli
 Kulikovském bitvu krvavou, v kteréž se ztrátou arci velikou
 porazil Tatary na hlavu, začez prozván v dějinách čestným ná-
 zvem „Donský“.

1381 Roku následujícího (1381) učinili Tataři sice nový útok ne-
 očekávaný a vzali i Moskvu; nicméně zůstane bitva na poli
 Kulikovském velepamátnou v dějinách ruských, neboť země ruská
 zkusila tu poprvé zase síly své v zápasu s asiatskými nájezd-
 níky, drží se chvíli ještě v obraně a přechází pak k útoku proti
 strašným dosud Asiatům.

1389 Dimitr Ivanovič Donský zemřel 1389, panovav silnou rukou
 i bojarům i knížatům ruským, i zůstavil veliké knížectví nej-
 1389 staršímu synu svému *Vasiliju Dimitroviči* (1389—1425). Tento
 až 1425 hned na počátku svého panování zajel do hordy (1392), kdež
 obdržel potvrzení nejen na veliké knížectví, ale i na Nižní
 Novgorod, odkudž potom vypudil knížete Borisa Konstantinoviče
 a uhájil úděl ten i proti jeho příbuzenstvu, dále na Gorodec,
 na Meščeru, kterou získal již Dimitr Ivanovič Donský, i na
 Černigovskou dosud Tarusu.

Veliké nebezpečí zahrozilo Rusi ještě před sklonkem století.
 Džagatajský chán Timur-Lenk, řečený též Tamerlan, obnovil
 1395 panství Džingischánovo, dobyl i Zlaté hordy a r. 1395 vytáhl
 proti Rusi a dobyl Jelce; když však přitáhl k řece Oce, nalezl tu
 ruské vojsko a neodváživ se útoku odtáhl zpět. Rusové přičítali
 šťastný tento konec nájezdu hrozného Tamerlana Bohorodici Vladi-
 mířské, přenesené tehdy právě do Moskvy.

Po odtažení Tamerlana nastaly v hordě nepokoje, a Rusové,
 používající slabosti hordy, odepřeli daň. Tu však vytáhl do pole
 1408 chán Edigej (1408), vnikl překvapením na Rus, ale marně ob-

léhal Moskvu, kteráž se konečně vykoupila; chán pak odtáhl, 1408
popleniv arci zemi okolní.

Nebezpečnou byla tehdy Rusi i Litva, kde po Jagailovi, povolaném na trůn polský, vládl Vitold, známý i z dějin českých. Týž šířil panství své na úkor Rusi: opanoval na čas Smolensk, napadl Pskov i Rjazaň, a hleděl Novgorod uvésti v područí své. První tento náběh Vitoldův zmařen byl nájezdem tatarským r. 1399; když však Vitold obnoviti mínil své nároky, postavil 1399 se proti němu Vasilij Dimitrovič, kterýž s ním, jakožto tchánem svým, žil v míru: r. 1407 a 1408 vytáhla vojska litevská 1407 a moskevská do pole, ale po obakráte nedošlo k bitvě; konečně však r. 1408 došlo k míru na řece Ugře, kterýmž trvalý pokoj 1408 zjednuán.

Umíraje zůstavil Vasilij Dimitrovič veliké knížectví synu svému *Vasiliju Vasiljeviči*, příjímím *Temnému* (1425—1462). 1425 až 1462 tehdy desítiletému, pominuv bratra svého Jiřího, i postavil nezletilého syna svého pod poručenství manželky své Sofie a otce jejího Vitolda, velikého knížete litevského.

Kníže Jiří ustoupil s počátku dobrovolně synovci svému: když však po smrti Vitoldově ucházeti se chtěl v hordě o udělení stolce velkoknížecího, předešel jej Vasilij Vasiljevič a obdržel v hordě potvrzení (1432). Nedlouho na to opanoval nic- 1432 méně Jiří Moskvu a tím i veliké knížectví, zemřel však záhy (1434) a proti synům jeho opanoval snadno Vasilij Vasiljevič 1434 Moskvu a uhájil si stolec velkoknížecí.

Než to byl pouze bouřlivý počátek bouřlivého panování Vasilijova. R. 1437 objevil se na východní hranici ruské vy- 1437 hnaný z hordy chán Ulu-Machmet, porazil moskevské vojsko a usadil se v zpustošené Kazani, kterou znova opevnil. R. 1445 1445 vytáhl proti němu sám Vasilij Vasiljevič, ale poražen jest u Suzdali a vzat v plen. Ze zajetí tatarského vyprostil se veliký kníže konečně, zaplativ veliké výkupné, ale přivedl s sebou do Moskvy mnohé Tatary, v tom počtu i dva syny Ulu-Machmeta, kteří přechali před bratrem svým Mamutekem otcovrahem, a těm roz-
dával mnohé statky.

1446 Tato záliba pro Tatary vzbudila proti velikému knížeti všeobecnou nevoli. Když pak roku následujícího (1446) zajel do kláštera Trojckého, opanovali knížata Šamjaka a Ivan Andrejevič Možajský Moskvu a zajali i samého velikého knížete. Vinili jej, „že přivedl Tatary na ruskou zemi a rozdával jim i města i volosti; jazyk tatarský že zalíbil si nade vše, obyvatelstvo ruské že vydíral a zlato a stříbro že rozdával Tatarům“ — i oslepili jej a donutili k přísaze, že vzdává se stolce velkoknížecího, ježž nyní uchvátil Šamjaka, a oslepeného odvezli nejprve do Ugliche, pak dali mu v úděl Vologdu.

Nedlouho však pobyl Šamjaka v Moskvě, odkudž přívrženci oslepeného velikého knížete utíkali ponejvíce do Litvy. Vasilij Vasiljevič zbaven tudíž v krátkce závazku přísahy své v klášteře Bělojezerském, spojil se s knížaty Tverskými a vzal Moskvu. Tu pokořil se Šamjaka a žádal pouze, aby mohl podržeti svého údělu; nadržel však daného slova, začal několikráte nepřátelství proti velikému knížeti, až konečně poražen jest pod Haličí 1450 (1450) a přinucen utéci se do Novgorodu, kdež v krátkce zemřel.

Bitva pod Haličí byla poslední bitvou mezi knížaty ruskými o stolec velkoknížecí, kterýž odtud osazován bez odporu dle prvorozenství. Sám Vasilij Vasiljevič ustanovil syna svého Ivana ještě za živobytí svého spoluvladařem, tak že veškeré listiny podpísovány od obou velikých knížat; Ivan Vasiljevič nemohl 1462 míti tudíž soupeřů po smrti otce svého (1462).

Na počátku bouřlivého panování Vasilija Vasiljeviče sesílila se moc Litvy na úkor Rusi: Knížata Rjazanská uznala totiž vrchní panství litevské, ač na krátko, neboť po smrti velikého knížete Vitolda (1430) vrátila se zase pod panství moskevské. Ano panství moskevské utvrzeno tehdy i v Tveri a Pskově a velikém 1456 Novgorodě, kterýž pokořen (1456) musil slíbiti, že bez svolení velikého knížete neučiní ničeho a nevydá listiny bez pečeti velkoknížecí. Litva nemohla překaziti toto sesílení panství moskevského, neboť zápasila po smrti Vitoldově sama o svou samostatnost s Polskem.

1439 Za panování téhož Vasilija odbýváno (1439) veliké koncilium ve Florenci, kteréž prohlásilo unii církve východní a západní.

Na konciliu tom účastnil se i metropolita moskevský Isidor; 1439
když však navrátil se a navrhoval velikému knížeti, aby přijal
unii, tu sesazen jest, i vyzváni jsou biskupové ruští, aby zvo-
lili si nového metropolitu. I zvolen jest Jon (1447) a volba 1447
jeho ohlášena pouze do Cařihradu, a odtud volili biskupové
ruští samostatně své metropolity.

Tak tedy uhájil Vasilij Vasiljevič panství moskevské nad
ostatními knížaty ruskými i vymanil církev ruskou z područí
klesajícího arcí již Cařihradu; syn jeho Ivan Vasiljevič zašel
o krok dál, pokořil Tatary a vymanil Moskvu z panství tatar-
ského.

2. Ivan III. Vasiljevič (1462—1505).

Nový veliký kníže převzal po otci svém panství soustředěné,
nicméně bylo i tehdy ještě vedle velikého knížectví Moskevského
starodávných údělů dosti, jenž svou rozháraností doby údělné
stály v odporu s novým pořádkem věcí, a nutně vyzývaly k zá-
pasu moc ústřední. Na samovolné jednání nejvíce zvyklý byl
arci Novgorod, kterýž nyní při nastoupení nového velikého
knížete umínil si setrásti tížící panství moskevské. Vůdci odporu
byli bojaři, především Borečtí a matka jejich Marta (Marfa po-
sadnica); s počátku neodváděli cla velikému knížeti, pak do-
konce učinili smlouvu s králem polským Kazimírem na vzá-
jemnou obranu, a konečně přijali litevského knížete Michala,
aby jim vládl, tak že se úplně mínili vyzouti z panství mo-
skevského. Ivan III. Vasiljevič nelenil však: sebrav vojsko vy-
táhl 1471 proti Novgorodským, porazil vojsko jejich, zajal a 1471
popravil Boreckého. Když pak král Kazimír nepřišel Novgorod-
ským na pomoc, utekl kníže Michal nazpět do Litvy, a lid
novgorodský vzbouřil se proti velmožům a donutil je pokořiti
se velikému knížeti Moskevskému. R. 1478 musili pak Novgo- 1478
rodští složit Ivanu III. Vasiljeviči přísahu věrnosti jako svému
gosudaru, čímž na roveň postaveni jsou druhým městům ru-
ským. Zvonec novgorodský nezval více na svobodné věče.

Rovněž tak jako Novgorodští plichtil se i kníže Tverský
s králem polským Kazimírem (1484) a vyzval tím válku s Mo- 1484

1485 skvou: Tver obležena. kníže Michal Borisovič utekl na Litvu a Tver složila přísahu Ivanu III. Vasiljeviči (1485). Tou samou dobou přešla i Rjazaň v přímé téměř spojení s Moskvou; ba Ivan III. Vasiljevič zmocnil se i údělů vlastních bratrů svých Jiřího a Ondřeje.

1472 Nový vznik moci moskevské označoval i nový lesk a řád při dvoře moskevském. Prostřednictvím papežovým pojal Ivan III. r. 1472 za manželku princeznu řeckou Sofii Palaiologovnu, neteř posledního císaře byzantského Konstantina. Plán papežův, nakloniti takto Ivana III. k unii se arcí nepovedl, za to však s princeznou Sofií přešla do Moskvy i tradice císařství Byzantského a vznešenost dvora cařihradského, kterouž pocítili záhy i knížata rodu Rurikova ke dvoru moskevskému přicházející, hlavně pak bojaři.

1472 A jako na jedné straně vzmáhala se moc a lesk panství moskevského, tak na druhé straně klesala moc tatarská, tím spíše, jelikož tehdy Zlatá horda rozdělila se na trojí panství: vlastní Zlatou hordu, Kazanskou a Krymskou. Přirozeno tudíž, že Ivan III. Vasiljevič ne příliš vážil panství tatarského: ani daně dosavadní neplatil a do hordy pro potvrzení nezajel. Chán Zlaté hordy nemínil však tak snadno vzdáti se vrchního svého
1480 panství, hlavně roční daně, i vytáhl s celou mocí svou r. 1472 a 1480 proti Moskvě, ale musil se vrátiti s nepořízenou, útoku na Moskvu ani se neodváživ.

1502 Tak padlo panství tatarské bez větší bitvy a zápasu, ba nedlouho na to zničeno i panství Zlaté hordy někdy tak hrozné. Achmet chán ubit jest již r. 1481 a syn jeho Šig-Achmet poražen r. 1502 od chana Krymského Mengli-Gireje, tehdy (od r. 1475) již v područí tureckém se nalézajícího, a sice s pomocí moskevskou: slavné sídlo chánů, pyšný Saraj jest vyvrácen a s ním i panství Zlaté hordy.

A jako vešel Ivan III. Vasiljevič ve spolek s chanátem Krymským na zničení Zlaté hordy, tak použil i domácích sporů kazanských: tam totiž po smrti chána Ibrahima, proti kterémuž Ivan III. bez úspěchu válčil, strhl se spor mezi syny jeho Alegamem a Achmet-Aminem. Tento vyhnán bratrem přišel do

Moskvy, nazval Ivana III. otcem a žádal o pomocné vojsko. Vytáhlo tedy vojsko ruské 1487 a oblehlo Alegama v Kazani a donutilo jej ku vzdání; Achmet-Amin pak dosedl v Kazani, arci již pod vrchním panstvím ruským. — O něco dříve (r. 1472) pokorena jest také Perm, a odtud pronikli pak vojvodové ruští i dále za Ural, tak že již tehdy lodi ruské objevily se na Irtyši a Obi. 1487 1472

Na západní hranici mimo výše uvedené záležitosti novgorodské bylo tou dobou mnoho příčin ke svárům. Byli to hlavně drobní knížata údělní, především Černigovští, kteří přecházeli z područí litevského do moskevského neb naopak. Pokud byl živ král Kazimír, zaujatý záležitostmi českými a uherskými (válkou s králem Matyášem) i pruskými, zůstalo při vyjednávání; po jeho smrti (1492) došlo však k přímé válce s Litvou, v kteréž jako spojenec Moskvy účastnil se i Krymský chán Mengli-Girej: Alexandr, veliký kníže litevský, musil sporná knížectví ponechatí panství moskevskému, i sbížil se s Ivauem III. Vasiljevičem, pojav dceru jeho Helenu za manželku (1495). Zarazilo však tehdy i Poláky i Litvany, že Ivan III. Vasiljevič podepisuje smlouvu s Litvou užívá nového a nad jiné významného titule: gosudar veškeré Rusi. 1495

Pokoj trvalý však tehdy zjednán nebyl. Za panování velkého knížete Alexandra dělo se totiž na Litvě mnohé příkoří pravoslavným, a tu odpadla znova pohraničná knížectví údělná, v tom počtu i Černigov i Novgorod Severský a utíkala se pod ochranu Moskvy. Vznikla nová válka (1500), v kteréž vítězili napořád Rusové; teprve když dosedl Alexandr i na trůn polský, učiněn jest mír r. 1503. 1500 1503

Současně i řád mečový, spoléhaje na účinky střelné zbraně, činil útoky na západní hranici říše Moskevské, konečně však byli rytíři rádi, když za slušných podmínek mohli uzavřítí mír s Moskvou.

Tak dočkal se Ivan III. Vasiljevič za života svého úspěchu na všech stranách. Na sklonku života došla jej však zvěst, že chán Kazaňský Achmet-Amin svrhl vrchní panství moskevské; Ivan III. nemohl jej více pokoriti, neboť zemřel 27. října 1505 1505

1505 Veliké knížectví zůstalo synu jeho Vasiliju; ostatní pak bratři musili složit slib, že nebudou se domáhati velikého knížectví ani proti Vasiliju Ivanoviči, ani proti jeho dětem, a co rovněž tak důležité, musili uznati, že odúmrtí uprázdněná knížectví spadají na velikého knížete, čímž nový řád dědičný pravoplatně zaveden pro rodinu velkoknížecí. Pro celou říši měl stanoviti nový řád právní nový sudebník, vydaný r. 1497, sestavený dákem Vladimírem Gusevým.

Za Ivana III. zaskvěla se i Moskva v novém rouše: na staroslavném Kremlu postaven nový kamenný palác velkoknížecí, několik pěkných věží, znova vystavěn chrám Uspenský (dokončený r. 1479 vlaským stavitelem Fioraventim), chrám Archangelský a Blagověščenský, a rovněž i mnohé paláce bojarské. Do země tehdy voláni lidé znalí hornictví, tavení kovů a ražení peněz, zlatníci, stavitelé, lékaři, dělostřelci a j.

3. Vasilij Ivanovič (1505—1533).

Za nového panovníka toho nabyly tradice byzantinské, kteréž na Rus přinesla matka jeho Sofie, většího ještě rozvoje: vůle panovníkova měla rozhodovati ve všem. Za Ivana III. Vasiljeviče mohla дума bojarská vysloviti se i proti velikému knížeti, za Vasilija Ivanoviče dumě bojarské ohlašovali vůli knížecí; pouze důvěrným rádcům popřáno slovo poradní.

Válka s Kazaní, kterou Vasilij Ivanovič zdědil po otcí svém, skončena rychle, když chán Machmet-Amin hledal míru, kterého pak poctivě dodržel až do své smrti.

1506 Za to vzplanula válka s Litvou a Polskem. Po smrti Alexandra (1506) zamýšlel Vasilij Ivanovič hlásiti se o trůn litevský prostřednictvím sestry své Heleny, manželky Alexandrovy, aby tak spojil i litevskou Rus s Moskvou; zámysl jeho však se nepovedl, neboť Sigmund I., nejmladší ze synů Kazimírových, prohlášen i v Polsku i v Litvě. Když však kníže Michal Glin-ský, bývalý milostník Alexandrův, nyní odstrčený, vstoupil s Vasilijem Ivanovičem ve spojení a pobouřil Rus litevskou, vtrhl 1507 veliký kníže Moskevský do Litvy (1507), ale válčil bez velikého

úspěchu; roku následujícího (1508) učiněn pak mír, kterým Sig- 1508
mund potvrdil Vasiliju Ivanoviči držení všeho toho, co na Litvě
získal otec jeho.

Kníže Michal Gliuský tehdy vystěhoval se do Moskvy, aby
zde působil pro novou válku, kteráž vypukla r. 1512, když král 1512
polský proti Moskvě podněcoval Tatary krymské. V třetím roce
války (1514) dobyl Vasilij Ivanovič pevný Smolensk, kterýž po- 1514
tom zůstal v držení panství moskevského, když po sedmileté
další válce, vedené s různým štěstím, konečně uzavřen trvalý
mír (1522). 1522

Tou samou dobou došlo i k přímé válce s Krymem. Po
smrti Machmet-Amina chána Kazaňského (1518) zamýšlel nový 1518
chán Krymský Machmet-Girej spojití Tatary opět pod jedno
panství, ale Vasilij Ivanovič uvedl do Kazaň za včas vnuka
zemřelého chána. Šig-Aliho, který dosud žil v Moskvě. R. 1521 1521
přitáhl však před Kazaň bratr chána Krymského Saip-Girej,
opanoval pomocí nespokojených velmožů Kazaň i chánství a
přitáhl společně s bratrem svým Machmet-Girejem až k Moskvě
a zpusťošil celou zemi, aniž by arcí pevné Moskvy byl dobyl;
za nedlouho však Saip-Girej z Kazaň vyhnán a Vasilij Ivanovič
uvedl tam bratra Šig-Aliho, Enaleje v chánství.

Podobného úspěchu docílil Vasilij Ivanovič i ve vnitřní po-
litice: ve Pskově sňali r. 1510 sněmovní zvon a podrobili se 1510
bezvýmínečně velikému knížeti; z Rjazaně ušel údělný kníže
(1521) na Litvu a země jeho připojena k Moskvě, a podobně 1521
odstranění údělní knížata i v zemi Severské — a odtud nazýván
jest Vasilij Ivanovič posledním sběratelem ruské země. Umíraje
(1533) zůstavil veliké knížectví staršímu synu svému Ivanu, 1533
tehdy tříletému.

4. **Ivan IV. Vasiljevič, přímím Hrozný (1533—1584).**

Za nezletilosti nového gosudara vedla vládu matka jeho
Helena Vasiljevna z rodu Glinských, kteráž řídila se radou
strýce svého, výš řečeného knížete Michala Glinského, i knížete
Ivana Obolenského. Tato volba veliké kněžny nebyla však příliš
šťastná: nespokojení bojaři i knížata odcházeli do Litvy, brojíce

1533 proti Moskvě, ba netrvalo dlouho, a oba rádcové se neshodli, následkem čehož odstraněn Michal Glinský.

Těchto domácích různic použil nejprve král polský Sig-
1534 mund I., který vedl s Moskvou tříletou válku (1534—1537), arci bez úspěchu. Podobně vybavila se Kazaň z vlivu moskevského: tam totiž strana krymská svrhla chána Enaleje, dosazeného z Moskvy, a prohlásila za chána kněžice Krymského Safa-Gireje.

1538 Po brzké smrti veliké kněžny Heleny (1538) přešla vláda na bojary, především na knížete Vasilje Vasiljeviče Šujského, kterýž byl potomkem Rurikoviců někdy suzdalských a nižegorodských a vyznamenal se ve válce s Litvou; po jeho brzké smrti vládl pak bratr jeho Ivan, a po něm kníže Ondřej Michajlovič Šujský, s mnohým arci protivenstvím ostatních bojarů.

Zatím dospěl Ivan III. Vasiljevič třinácti let. Jako sirotek, bez otce a matky, vychován byl od bojarů, které od útlého mládí viděl svářiti se o vládu; viděl je, kterak pro osobní zisk ničí a ubíjejí druh druhu, kterak násilím udržují se u vlády: viděl je, kterak koří se před ním ve veřejnosti a odstrkují jej v soukromí, tak že na př. nedbajíce úpěnlivých jeho proseb div neubili v jeho přítomnosti miláčka a vychovatele jeho Voroncova, aby nevytiskl je snad z panství: i musila se přirozeně vyvinouti nechuť v mladistvé duši Ivanově k vládychtivým a ziskuchtivým bojarům těm, nechuť z počátku tajená a malomocná, která však dříve nebo později při prudké povaze Ivanově musila vzplanouti mocně, musila zůstaviti stopy na celý
1543 život. Stalo se tak již r. 1543, kde Ivan IV., ač chlapec třináctiletý, ale přece již s vyvinutým sebevědomím, že on sám je gosudarem, velel schvátiti a ubiti Ondřeje Šujského, ano utratil potom i někdejšího miláčka svého Voroncova, když zaujmouti chtěl místo Šujských.

Nepřipustiv odtud nikoho z bojarů více k výhradné vládě,
1547 korunován Ivan Vasiljevič v sedmnáctém roce svém (1547) i přijal titul caře veškeré Rusi, na znamení, že panování jeho má býti mocnější, než bývalo za předků jeho. Touže dobou pojal Ivan IV. za manželku Anastasii Romanovnu ze starého

rodu bojarského, a manželství to bylo dobrodiním pro něho, neboť zacelilo tak mnohou ránu útlého mládí i zjednalo na ten čas průchodu všem dobrým vlastnostem mladého panovníka, což arci nezůstalo bez vlivu i na věci veřejné.

Ve třetím roce panování svého (1550) svolal mladý car 1550 valný sněm veškeré Rusi: i přišli do Moskvy poslanci všech měst a míst a shromáždili se na náměstí, a Ivan IV. promluvil sám k shromážděným poslancům národa, a vyličiv všecky nepořádky i všecko bezpráví, které se sběhlo za jeho nezletilosti vinou vladařů bojarských, žádal národ, aby zapomněl, co stalo se v minulosti, i sliboval že bude spravedlivým soudcem. I velel dákům Silvestrovi a Adaševu, kteří po odstranění rádců bojarských získali jeho důvěry, ač byli rodu nízkého, aby přijímali žaloby a stížnosti poslanců národa i všech, komu by křivda se dala.

Téhož roku (1550) vydán nový Sudebník, kterým především měly se odstraniti zlořády v soudnictví. Tehdy městům i vesnicím dáno jest právo voliti si své starosty a souditi i trestati zloděje a loupežníky. Rovněž obmezeny jsou případy, kdy někdo mohl býti odsouzen k chlopství. Roku následujícího (1551) 1551 svolána pak synoda církevní, na kteréž přičiněním carovým ustanoveno, aby na kněžství dosazovány byly osoby jen hodné, aby zřizovány byly školy a domy pro nemocné a chorobné; rovněž obmezeno právo osob soukromých k darování pozemků duchovenstvu.

Co toto uvnitř říše se dalo, staly se především v Kazani změny, které vyzvaly pozornost mladého care: chán Safa-Girej často přepadal východní krajiny ruské, kdežto spojenci jeho, Tataři Krymští na Oce loupežili: po jeho smrti zmohla se však strana protivná a vyžádala si v Moskvě za chána Šig-Aliho. Ale i tento se brzy znechutil lidu, a aby se ho zbýli, vyžádali si z Moskvy vladaře: Šig-Ali vyveden tedy z Kazaně, i poslán tam kníže Mikulinský jakožto náměstek carův. Když však Kazanští začali přísahati cari Moskevskému, jali se někteří velmožové tatarští šířiti pověst, že Rusové přišli, aby vyhubili ve-

škerý lid tatarský. Tu pobouřili se Tataři a poslali k Nogajcům i přivedli si odtud chána Ediger-Machmeta.

Tento obrat věcí vyzval caře Ivana IV. Vasiljeviče k válce.
 1552 Dne 23. srpna 1552 oblehl car Kazaň, vzal útokem podměstí a po delším obležení a častém útoku konečně 2. října i horní město, obehnané mohutnou zdí z dubových klad na přích křížem položených; střelná zbraň, kterou zavedl car ve svém vojstě, rozhodla v tuhém tom zápase. Tak vykonána první odvěta na Tatarech, někdy pánech, nyní poddaných caře ruského — a Volha byla opět otevřena obchodu ruskému.

Válka v Povolží trvala však dále: během dalších pěti let pokoření jsou na střední Volze Čeremysi, Mordvini, Čuvaši i Baškyři. Než i dále na jihovýchod zasáhly zbraně ruské. R. 1553 žádal jeden z Nogajských chánů, Ismail, aby Ivan IV. pomohl mu proti Astrachani a dosadil tam v Moskvě žijícího Derbyše chána. I vypravil tedy car knížete Jiřího Pronského (1554) se 30.000 muži po Volze, kterýž bez obtíží vzal Astrachan a dosadil nového chána, kterýž složil přísahu věrnosti caři Moskevskému a zavázal se k poplatku. Když však porušiv přísahu 1556 jal se vyjednávat s Tatary Krymskými, vyhnán jest roku 1556 a chanství Astrachaňské připojeno k Rusi — čímž i ústí Volhy dostalo se do rukou ruských.

Sotva však rozšířeno jest panství ruské až k moři Chvalinskému, hledali různí malí národukové při Kavkaze, již mnoho trpěli od Tatarů Krymských, přátelství ruského a poddávali se pod vrchní panství caře Moskevského. Za to najížděli nyní tím častěji Tataři Krymští, spoléhající na spojení své s Tureckem. na země ruské, plenili a hubili, kamkoliv přišli. V odvetu najížděli zase Rusové na lehkých lodích po Donu a Dněpru na plen do zemí tatarských a prahy Dněprovské, a step jižní začala se hemžiti četami smělych bojovníků — junáků to Kozáků, kteří vlastně neznali žádného pána nad sebou. Mimo to zřízena i na pokraji stepi pravidelná služba strážní, tak aby Tataři nemohli učiniti nájezd neočekávaný.

Převaha střelné zbraně způsobila takto v poměrně velmi rychlé době, že panství ruské posunuto bylo daleko na východ

a na jih, až k Uralu a Kavkazu. Za to bojováno na západní hranici s mnohem menším štěstím, neboť tam převaha umění válečného byla na straně nepřátel ruských.

První válka na této straně byla se Švédskem, kteréž od XII. věku (výprava krále Ericha svatého) mělo v držení Finsko a tudíž braničilo se zemí Novgorodskou. Válka tato (1554) 1554 skončila však brzy mírem moskevským, kterým vyjednáno především právo kupcům švédským jezdití zemí ruskou za obchodem do zemí asiatských, kdežto král švédský Gustav Vasa navzájem dovolil kupcům ruským jezdití za obchodem do Švédska a odtud dále do Lubeku, Anglie atd.

Druhá válka na této straně vedena s Livonskem. R. 1547 poslal totiž Ivan IV. poselství do Evropy, které mělo získati pro Rusko lidi dovedné; Němci však nepropustili poselství to, bojíce se patrně, aby Rusko neosvojilo si vymoženosti pokroku tehdejšího a tak nestalo se ještě nebezpečnějším. Když však přišli Němci do Moskvy, aby vyžádali si prodloužení příměří, tu žádal car Ivan, aby platili mu daň ze země Derptské, která někdy patřívala k Novgorodu. Němci daň slíbili, ale neplatili; proto vtrhl Ivan do Livonska (1558) a vzal na dvacet brazených 1558 měst, v tom počtu i Narvu a Derpt.

Tímto vítězným postupováním Rusů uveden řád rytířů mečových do úzkých, a poslední velmistr řádu toho Kettler nevěděl jiné rady, leč postoupiti Livony Polsku a Kurony a Semigalii vzíti v léno od koruny polské. arci již jako světské panství čili vévodství (1561), v kterémž pak rychle ujala se reformace.

Takovým způsobem vpletena do války i říše polsko-litevská. R. 1563 vytáhl sám car Ivan IV. Vasiljevič do pole, vzal Po- 1563 lock, a ačkoliv potom vojsko polskolitevské zvítězilo u Orše, nabízel přece král polský Sigmund II. August mír na základě okamžitého držení zemí.

Tu (1566) svolal car Ivan Vasiljevič sněm nebývalý, z bo- 1566 jarů a duchovenstva i kupců znatnějších a mimo to i z lidí pohraničných, znalých poměrů, a sněm ten rozhodl, že nemá se ustati ve válce, dokud Livonsko celé nebude dobyto. Vedena tedy válka dále až do r. 1570, kdež učiněno příměří na tři léta. 1570

1570 Dobytého Livonska nepodržel však car Ivan IV. přímo, nýbrž udělil je, pokud je v držení měl, jakožto království závislé na Rusi principi dánskému Magnusovi, kterýž nedávno nabył ostrov Ōsel při vchodu do zálivu Ryžského, do té doby příslušný také řádu mečovému; Magnus pak na utvrzení přátelství pojal za manželku neterř carovu.

Prve ještě než dokončena tato válka, vznikla nová na jihu. Sultan Selim rozhodl se konečně jakožto hlava věřících tasiti meč na dobytí ztracených zemí mohamedanských, Kazaně a
 1569 Astrachaně. I vytáhl r. 1569 Kazim paša se 17.000 Turky a k nim přidalo se 50.000 Tatarů Krymských. I táhli po Donu a Volze, a položili se před Astrachaní; když však obleženému městu po Volze na pomoc přispěli vojvodové ruští s dostatečným vojskem, musili i Turci i Tataři s nepořízenou odtáhnouti a sice obtížnou cestou stepní. Sultanova horlivost tím sice
 1571 ochabla, ale Tataři Krymští nevzdali se naděje: r. 1571 přešli řeku Oku se 120.000 muži, oblehli a spálili Moskvu až na Kreml a na 150.000 lidí odvedli do zajetí. Roku následujícího
 1572 (1572) přišli opět, přebrodili Oku, ale tu se s nimi již setkali Rusové a přinutili je k ústupu. Vpády tatarské opakovaly se odtud občasně, ale Rusové zavedli stráže po celé hranici jižní čili stepní, aby alespoň překvapení býti nemohli nájezdem tatarským.

V tu dobu zemřel Sigmund II. August polský, poslední potomek rodu Jagailova. Když pak jednalo se o volbu nového krále, tu vysláno, přičiněním hlavně Litvanů, poselství do Moskvy se žádostí, aby druhý syn Ivanův Fedor Ivanovič přijal korunu polskolitevskou. Koruna tato byla arci lákavou i pro samého Ivana IV. Vasiljeviče, zejména pokud se týkalo Litvy a Malé Rusi, ale podmínky, pod kterými se nabízela (přestoupení k víře katolické a přesídlení do Varšavy), byly méně lákavé; a co se Ivan IV. rozmýšlel, zvolili Poláci Jindřicha prince francouzského (1573) za krále. Jindřich arci uprchl Po-
 1573 lákům záhy (1575), aby dosedl na trůn franconzský, a když
 1575 jednalo se o novou volbu v Polsku, tu Ivan IV. dokonce vypravil i poselství do Polska, aby jednalo o jeho zvolení, ale

věc byla tak chabě vedena, že zvolen kníže Sedmihradské Štěpán Batory, s kterým za nedlouho došlo k válce za příčinou Livonska 1575

V Livonsku totiž za poslední války zůstala zejména pobřežní města v držení Němců, na Estonském pobřeží pak usadili se Švédové. K dobytí těchto měst vytáhl sám Ivan opět do boje, ale r. 1577 uhájili Revalci své hradby, ano roku následujícího (1578) poraženi jsou dokonce Rusové u Vendena a následkem porážky této poddal se Magnus s Livonskem Polákům. Aby válečné štěstí napravil, vytáhl Ivan IV. Vasiljevič opět do pole, ale tu setkal se již s Batorym. a v brzku ukázalo se, jakou přednost má vyvinutější válečnictví západní před ruským: r. 1579 vzal Batory Polock, r. 1580 vzal Veliž, Usvjat a Veliké Luky, r. 1581 dokonce i Pskov; Švédové pak současně opanovali Karelii (1580) a dobyli Narvu (1582). 1577 1578 1579 až 1582

Prostřednictvím o mír ve válce této převzal papež, kterýž poslal do Moskvy za tou příčinou jesuitu Posevina (1582), jenž zjednal příměří na deset let, když car Ivan IV. odhodlal se postoupiti Polock a Livonsko Polákům, ale unii s církví římskou, kterou jesuita Posevin vlastně nabízetí přišel, car zamítl. Se Švédy učiněno příměří roku následujícího (1583) i postoupeny jim Jem, Ivangorod a Koporje. 1582 1583

Mezitím, co toto se dalo, stala se valná změna v povaze Ivanově. R. 1560 zemřela manželka jeho Anastasie, kteráž dosud dovedla krotiti vášně jeho, a téhož roku vzdáleni ode dvora výše uvedení dákové Adašev a Silvestr, když ukázalo se, že zneužívali důvěry carovy k potlačování jiných. Nedůvěřoval odtud car Ivan nikomu více. chodil tu zamlklý a mračný, a běda tomu, kdo v takovou chvíli přišel mu v cestu, tu časem oddával se divokému hýření, při čemž divoká veselost snadno přeskočila v hroznou zlobu. 1560

Rozmrzen konečně životem svým i hledaje v každém nepříteli svého, uchýlil se car Ivan IV. Vasiljevič do Alexandrovské slobody, a vydal odtud (koncem r. 1564) svolání k národu, v kterémž ohlašoval, že následkem nepřátelství bojarů vzdává se trůnu. Svolání to vzbudilo zděšení zejména u lidu 1564

1564 obecného, jemuž Ivan IV. Vasiljevič byl mocným ochráncem proti zbujnosti bojarské. I poslali Moskviči metropolitu k caři, aby jej uprosil a přiměl k návratu. Car Ivan IV. skutečně na prosby metropolity se navrátil a zařídil k ochraně své sbor ozbrojenců, tak zvané opričníky, a ve příčině státní ustanovil, aby tak zvaní bojaři zemští pouze v případě války neb v jiných vážných příčinách hlasu měli.

Než tím pokoj a mír nezjednán. Opričníci spoléhající na důvěru carovu dovolovali si nejrůznějších útisků; bojaři strany protivné byli pronásledováni a utíkali houfně do Litvy. Tu zželel se utlačovaných metropolita Filip, a při setkání v chrámu činil 1569 (1569) caři výčitky. Metropolita slynul jako muž velice bohabojný, a proto jednání jeho caře zarazilo; i zakusili opričníci zloby mračného caře. Konečně však podařilo se jim očerniti metropolitu, tak že zajat jest, zavezen do kláštera a zde zardousen.

Téhož roku (1569) zahynul bratrovec carův Vladimír Andrejevič, když roznesla se zvěst, že poddati se chce králi polskému. 1570 Roku následujícího (1570) dostaly se do rukou carových písemné důkazy, že Novgorodští vyjednávají s Poláky o společné jednání proti caři; i rozhněval se Ivan IV. Vasiljevič strašně, i vytáhl k Novgorodu, obklíčil město a po šest neděl odbýval děsný soud nad bojary a měšťany novgorodskými. Roku následujícího udeřil rozhněvaný car nejstaršího syna svého Ivana, když odporovati se mu odvážil, vlastní rukou, tak že zemřel. I nebylo vůbec radno, v nedobrou chvíli vstoupiti mu v cestu.

Na sklonku života svého dočkal se car Ivan Vasiljevič ještě významného úspěchu: Rusové překročili výbojně Ural a zahájili tím podmanění severní Asie. Stalo se to takto: R. 1558 vyprosil si bohatý průmyslník a zeman Řehoř Stroganov pozemky lidu prázdné na řece Kamě v déli 146 verst, aby je lidem ruským osaditi a sůl zde dobývati mohl. Stroganov závazek svůj vyplnil. Nová kolonie ruská trpěla však nájezdy různých sousedů, 1573 především zauralského chanátu Sibiřského. Tu žádali (1573) bratři Jakub a Řehoř Stroganovi, aby car dovolil jim k ochraně nové kolonie vydržovati vojsko a zároveň aby udělil jim právo,

zakládati nové osady i v Uralu samém i na řece Toboli, stavěti
zde opevněná místa a dolovati na železo a olovo. I této žádosti
jejich bylo vyhověno. Najímali tedy brannou družinu ze všech
konců říše. Stalo se pak tehdy, že ataman kozácký Jermak
Timofejev s 540 Kozáky dal se na útěk z donských stepí před
vojvody ruskými, kteří je potrestati měli za loupeže různé na
ruských lidech, i pustil se po Volze na sever. Zde snadno se
s ním smluvili bratři Stroganovi. 1573

I vytáhl r. 1581 Jermak se svými Kozáky a 300 jiného
lidu zbrojného a probral se po jednotlivých říčkách do Asie na
řeku Tobol a překvapil chána Sibiřského Kučuma, jehož pře-
mohl, vylákav jej za zásek, pomocí střelné zbraně, o jejímž
účinku takto prý vypravovali domorodci: Ruští vojíní jsou silní;
„když střílejí z luků svých, tu vyšlehne plamen, vychází dým
a zahřmí brou, střely není viděti i způsobují rány a ubíjejí do
smrti; chrániti se před nimi krunýřem nelze, neboť jej šmahem
prorazí.“ Vítězství ruské bylo tak rychlé, že Jermak již 26.
října vešel v opuštěnou Sibiř a roku následujícího mohl dobý-
vati jiné hrady na Toboli, Irtyši a Obi. 1581

V letě r. 1582 poslal Jermak vzkaz caři do Moskvy o do-
bytí Sibiře. I vypravil Ivan IV. Vasiljevič vojvody své, aby
vzali v držení zemi právě dobytou. To však byl poslední váž-
nější jeho čin; zemřel 18. března 1584, v stáří 54 let. 1584

5. **Fedor Ivanovič** (1584—1598).

Nastoupení nového caře označeno v dějinách podobným způ-
sobem jako nastoupení Ivana IV., totiž vladařstvím. Byltě Fedor
Ivanovič sice tělesně dorostlým, ale duševně tak nesamostatným,
že zapotřebí bylo vladařstva, a to ne pouze na čas, nýbrž na
celé jeho panování.

Mezi předními bojary, kteří soupeřili o vladařství, byl přede-
vším z knížecího rodu litevského Ivan Federovič Mstislavský;
z rodu Rurikovičů byl Ivan Petrovič Šujský, který chrabrým
hájením Pskova proti Batorymu obnovil slávu rodu svého. Z bo-
jarstva pak vynikali přede všemi Nikita Romanovič Jurjev, rodu

1584 strýc caře Fedora po matce, a Boris Fedorovič Godunov, rodný bratr manželky Fedora Ivanoviče, carevny Ireny. Bratr caře Fedora Dimitr hned po nastoupení Fedorové, aby nebyl v cestě, odstraněn do Ugliče, kterýžto úděl naznačil mu otec jeho.

Fedor Ivanovič korunován 31. května 1584 a k vladařství dostal se Nikita Romanovič, a když tento ještě téhož roku one-
 1586 mocněl a potom i zemřel (1586), stal se vladařem bratr carevny Boris Godunov, arci ne bez rozhodného odporu stran druhých. Ivan Mstislavský, Šujský, Vorotinský a jiní stáli nepřátelsky proti němu; Boris Godunov však zvítězil nad protivníky svými: Ivan Mstislavský donucen uchýliti se do kláštera, Vorotinský a druzí bojaři posláni do různých měst, a s Šujským stalo se smíření prostřednictvím metropolity Dionysia. Než ani tu ještě nebyl konec nepřátelství: Šujský, bera v ochranu kupce moskevské proti Godunovu, zamýšlel ve spolku s metropolitou zlomit moc Godunova, naléhaje na rozvod caře Fedora s carev-
 1587 nou Irenou. Než i tu zvítězil Godunov; Šujský r. 1587 poslán do vyhnanství. přední z kupců, kteří stáli na jeho straně, jsou trestáni, metropolita svržen a na jeho místo ustanoven oddaný Godunovu arcibiskup Rostovský Job. Odtud byl Boris Godunov již bez odporu vladařem a vedl vládu nejen uvnitř, ale i na-proti říším jiným.

Ve příčině záležitostí zahraničných byl především důležitý poměr k Švédsku a Polsku. V království tomto nastala nová
 1586 volba po smrti Štěpána Batora (1586) a znova vyjednávalo se příčiněním Litvanů o volbu Fedora Ivanoviče, ale opět byla víra překážkou; a tak zvolen v Polsku proti Maxmilianu, bratru Rudolfa II. z rodu Habsburského, Sigmund III. z rodu Vasovců, po matce synovec krále Sigmunda II. Augusta, kterýž po otci svém Janovi měl se státi též králem švédským.

1590 Se Švédy vypukla válka r. 1590, která vedena s úspěchem, tak že ztracené prve Jem, Ivangorod, Koporje, ano i Korela
 1595 vydobyté a r. 1595 věčným mírem postoupeny od Sigmunda III., který zatím (1592) po smrti otce svého korunován jest ve Švédsku, avšak malé obliby požíval u protestantských Švédů jakožto

odchovanec jesuitů, tak že strýc jeho Karel, té doby vladař ve Švédsku, záhy státi se mohl místo něho králem.

Jižní sousedé, Tataři Krymští, učinili vpád r. 1591 až k samé Moskvě, ale zahnáni jsou; za to poplenili r. 1592 jižní pohraničné kraje ruské děsným způsobem. Že nedošlo k další válce, přičísti sluší válkám tureckým v Ubrách, v nichž Tataři jakožto poddaní sultana pomáhati musili. S druhé strany zase získala Rus Kachecii na Kavkaze (1586) a byla odtud v bezprostředním sousedství s Persií, s kterou učiněn spolek proti Turecku. 1591 1586

V Sibiři zmohl se ještě jednou chán Kučum; ataman Jermak, neočekávaně jsa napaden r. 1584 zahynul, ale ruští vojvodové utvrdili znova panství ruské na Tobolu zakládáním pevných míst.

Důležitou vymožeností Ruska za panování Fedora Ivanoviče bylo též zařízení patriarchatu ruského. V pravoslavné církvi totiž nalézali se všichni patriarchové starší, Jerusalemský, Alexandrijský, Antiochenský i Cařihradský pod panstvím tureckým; jediná samostatná země pravoslavná byla Rus, a ačkoliv metropolita ruský byl již od XV. věku samostatným čili autokefálním, byl přece jen v jisté míře podřízen patriarchatu cařihradskému. I umínil si car Fedor v souhlasu s duchovenstvem domáhati se povýšení metropole ruské na patriarchat. Tu roku 1588 přijel do Moskvy patriarcha Cařihradský Jeremia, i nabízeli mu, aby zůstal na Rusi; on odepřel, ale posvětil metropolitu Joba (1589) na patriarchu ruského. 1589

Na druhé straně za téhož Fedora Ivanoviče stal se však i krok nedobrý u vývinu národa ruského: sedláci vázáni jsou k zemi své, nebo jinak, zapovězeno svobodné stěhování sedláků. Krok tento stal se arci v jisté míře i z ohledů státních. Vešlo totiž v poslední době na Rusi ve zvyk, rozdávat za služby státu prokázané důchody z jednotlivých dědin s povinností dalších služeb, především vojenských. Když však sedláci z nějaké dědiny odešli k jinému bojarinu, který jim poskytoval lepší podmínky, nemohli arci ti, kdož byli postiženi vystěhováním sedláků, dostáti povinnosti své vojenské, aby totiž s jistým počtem lidí branných dostavili se k vojsku. Stát tedy měl na zřeteli

potřeby vojenské služby a vydal ustanovení, které arci bylo prvním velikým krokem k ujařmění lidu selského.

To byly tedy hlavní události vnitřní i vnější za vladaření Borise Godunova a panování Fedora Ivanoviče, kterýž zůstával
 1591 bezdětným. Stalo se pak v květnu 1591, že v Ugliči zemřel bratr Fedorův, Dimitr Ivanovič, jak jedni pravili, zavražděn úkladem Godunova neb, jak dosvědčovali jiní, v návalu padoucnice.
 1598 Sedm let na to zemřel i sám Fedor Ivanovič, bezdětný a poslední svého rodu.

Tak vyhasnul nedávno ještě až příliš četný rod Rurikoviců, s jehož osudy v dobrých i zlých chvílích spojeny byly osudy Rusi podobným způsobem, jako někdy osudy Čech spojeny byly s osudy Přemyslovců.

6. Poměry vnitřní.

1341 Z rozdrobenosti údělné i z pohromy tatarské vymanila se
 až
 1598 tedy Rus pod praporem panovníků Moskevských, v rozměrech málo menších, než bývalo za nejslavnějších knížat doby kyjevské, s ústřední mocí však daleko větší, než bývalo za starých dob.

Nové sjednocení země ruské bylo výsledkem převahy knížectví Moskevského, i provedeno jest mocí zbraně; přirozeně musilo tudíž následovati z toho tužší podřízení se jednotlivých připojených částic čili, jak nyní říkáme, nová říše ruská byla centralisována, a samodržavý car gosudar soustředil tolik moci v rukou svých, že mohl pokořiti moc tatarskou a stanoviti meze šířící se moci litevské. Lesk carského dvora a neobmezená moc carská upomínaly na zaniklé císařství řecké.

Ve věcech politických mívala arci slovo i duma bojarská, ale slovo to bylo pouze poradní, zejména za panování Ivana IV. Vasiljeviče. Rovněž v důležitých případech svoláván i sněm veškeré země (zemskij sobor), jakož výše pověděno, tak že zástupcové měst i dědin shromáždili se na náměstí moskevském. Ve věcech církevních svolávány synody duchovenstva.

Z obyvatelstva říše ruské nejvíce samostatného postavení požívalo duchovenstvo, a sice i černé čili klášterní, z něhož bráni

vyšší hodnostáři církevní, i bílé čili světské, ženaté, neboť duchovenstvo podléhalo především zákonům pouze církevním čili kanonickým; ohromné statky duchovenstva pak již v té době vyjaty byly z pravomocnosti úřadů světských, tak že duchovenstvo samo i soudilo poddané své.

1341
až
1589

Ze světského obyvatelstva zaujímalí nej přednějšího postavení především potomci někdejších úředních knížat, jakož i osoby příslušné panujícím rodům v zemích buď pokořených neb osoby do země pouze přistěhovalé z panujících rodin sousedních zemí; obojí dbali na vedení svých rodokmenů, a odtud zvaní jsou rodoslovny rodové — to byla vyšší šlechta rodová, podobně jako šlechta západní Evropy.

Ostatní velmožové svou vznešenost odvozovali ze služeb státních, i zvaní jsou odtud služilye ljudi. Nej přednější z nich byli bojaři, titul to arci známý již z doby prvních knížat ruských: bojaři, pak okolničii i tak zvaní dumní dvorjané zasedali v dumě bojarské a byli správci jednotlivých krajin čili měst s titulem vojvod, náměstníků, tisícníků neb podobně (Ivan IV. výjimkou ustanovoval i dáky), bojaři mívali i velitelství ve válkách, z jich středu volena prozatímní vláda za nezletilosti panovníka, neb jeho nepřítomnosti atd. Méně již vznešený byl titul stolníka neb strjapčího — vlastně dvorní to titule; žilci — odtud zvaní, že žili v Moskvě — byli jaksi osobní stráží panovníkovou i posílání poselstvím carským po zemi, a děti bojarské, aby nastoupiti mohly požitky otců svých, hlavně z užívání pozemků sestávající, vstupovaly rovněž ve služby státní, tu vojenské, tu občanské.

Z obecného lidu zaujímají přední místo arci měšťané, především jakožto kupci; ode dávna účastnili se sněmů a měli své vlastní soudy. Z lidu venkovského vynikali jednodvorcei hlavně v pohraničných krajinách, o samotě osedlé to svobodné obyvatelstvo selské, pak sedláci, kteří měli právo svobodného stěhování ze statku na statek. vlastní to kresťané neb i smerdi zvaní, pak černi čili sedláci bez práva stěhování i na statech státních i duchovenských (tak zvané černé volosti) a konečně

1341 sedláci nájemci, kteří najímali půdu za pětinu až polovinu
až
1598 výtěžku.

Otroci (rabi a cholopi) dotrvali do té doby; byli to buď zajatci ve válce, buď lidé koupení odjinud, buď lidé odsouzení, v kterézto poslední příčině arci stalo se obmezení. Kdo odsouzen pro dluhy, mohl se časem osvoboditi, neboť mu počítán rok otroctví na 1 $\frac{1}{4}$ hřivny; podobně nabývaly časem svobody i děti, kteréz rodičové jejich dočasně (obyč. do smrti kupujícího) prodali v otroctví.

V stepi Černomořské žili pak volně Kožáci, i ti, již byli příslušníky říše polskolitevské, i ti, již poslouchali dle jména caře Moskevského, napadající tu Tatary, tu kupce táhnoucí stepi; o nich bude později více pověděno.

Vojsko v době carství Moskevského skládalo se již jen z malé části z družiny; hlavní síla vojska brána ze zemské vojenské povinnosti, tak sice, že ze 3—5 dvorů chodil jeden na vojnu. Střelná zbraň byla sice za Ivana IV. již zavedena (střelci a puškaři), ale ne všeobecně; rovněž i vycvičenost vojska nevyrovnala se současnému stavu evropskému, předčila však daleko krajiny východní. Zajímavo, že již tehdy stát obstarával pravidelné zásobování vojska i na pochodu i v posádkách. Na stepní hranici byla zavedena pravidelná služba strážní, aby Tataři nemohli z nenadání přepadnouti krajinu.

Města ruská po době tatarské nejčastěji opevňována již kamennou zdí, kteráž snadněji vzdorovati mohla obležení: jinak ve městech málo se změnilo: domy stavěny na dále ze dřeva, obyčejně pro jednu jen rodinu, neboť obývání v nájmu u někoho (nájemníkům říkali sousedé) bylo méně obvyklé; ulice jako dříve dlážděny dřívím. Jako někdy tak i nyní stávalo se zhusta, že měšťané provozovali orbu, a naopak zase vyskytují se sedláci na vesnicích, kteří provozují řemesla. Celkem však blahobyť měst valně poklesl.

První ránu obchodu ruskému zasadilo, jakož výše pověděno, dobytí Cařihradu Latinskými křižáky (1204), neboť tu obchod černomořský dostal se do rukou Vlachů. Rovněž nepříznivě působily výboje turecké a tatarské. jimiž zničena říše arabská;

neboť obchod arabský jen částečně obnoven od Turků a Tatarů. Hlavní pak převrat v obchodu světovém způsobilo nalezení vodní cesty do Indie, čímž ona světová cesta obchodní na východě přestala býti pojítkem obchodu světového a měla odtud jen místní důležitost.

1341
až
1598

Dováželo se arci i dále zboží: drahé kamení, hedbávné a zlatotkané látky, koření východní atd. z Malé Asie, Persie, Indie, Arabie a Syrie, a sice přes Janovskou Kafu na jižním břehu Krymu, odtud pak přes Perekop na Kyjev, a odtud dále na Moskvu a Novgorod a dále do Švédska, Dánska s jedné, do Litvy s druhé strany. Obchod tento však byl daleko menších rozměrů a co více, Rusové nebyli více tak aktivními jako někdy; rovněž tak nebylo více takého předmětu vývozu, kterýž by byl poskytl Rusku toho bohatství, jemuž se obdivujeme za doby starší.

Novgorod nad Volchovem byl stále ještě největším obchodním městem ruským, vyvážel hlavně len, konopí, med i vosk; z Novgorodu a méně čilého Polocku dojížděli kupci ruští ještě na západ za moře, do Švédska (kdež od Gustava Vasy zajato 300 obchodníků ruských), a odtud do Lubeku, Antverp ano i do Hispanie; v Novgorodě byly obchodní domy dánské, německé i holandské; rovněž přicházeli i švédští kupci a navštěvovali i Moskvu, Kazaň, Astrachaň, ano zajížděli až i do Indie; angličtí kupci přišli r. 1555, 1567 a 1568 do Finského zálivu, a našli potom cestu do ústí severní Dviny. — přiváželi sukna a vyváželi vosk, železo, měď atd.

Po Novgorodě největším obchodním městem byla Moskva: sem přijížděli z krajín severních hlavně v zimě na saních, přivážejíce kožešiny, sůl, solenou rybu a pod.; přicházeli i kupci evropští, přicházeli i Tataři i Armeni hlavně s látkami hedbávnými, Bucharci pak s kořením. Naopak jezdili Rusové i na východní Povolží; v tatarském Saraji měli celou obchodní svou čtvrť, a podobně usadili se v Astrachani, kamž každoročně plavalo na 500 lodí po Volze, aby přivezly sůl, ryby a pod.

Takovým způsobem měl celý obchod tento důležitost hlavně místní, neboť světová cesta obchodní zapadla a domácích před-

1341 mětů vývozu nebylo, když kožešiny severní vyšly z módy a
až
1548 otroků tolik se více neprodávalo. Průmysl rovněž byl skrovný: novgorodské zlatnické výrobky a ikony byly známější, jinak výroba vyhovovala pouze domácí potřebě. Odtud dá se vysvětliti snaha po povznesení průmyslu: r. 1556 zapověděl Ivan IV., aby zajatí Němci nebyli prodáváni nazpět neb vypláceni, ale aby posílání byli do Moskvy; r. 1567 povolal z Anglie zlatníky, inženýry, lékaře a pod., což arci jen částečně mohlo vyhověti.

Mravy od doby tatarské valně zdivočilé jen ponenáhlu se zušlechtovaly; církevní synoda z roku 1551 první v té příčině učinila pokusy; tehdy rozmnožen i počet škol a žádáno zase školní vzdělání od duchovenstva. Církevní knihy opraveny a překládány Maksimem Řekem; mnich Sanin horlil proti sektářům, v nově dobyté Kazani začal šířiti víru Kristovu arcibiskup Jurij, Lopaře severní obracel Tifon poustevník a p. — první to zase počátky nově povstávající domácí vzdělanosti.

ČÁST DRUHÁ.

Zápas polskoruský.

(1569—1795.)

I.

Poláci v Moskvě.

1. Říše polskolitevská. — 2. Unie Lublinská (1569). — 3. Poměry náboženské. — 4. Kozáci. — 5. Boris Godunov (1598—1605). — 6. Lžidimitr (1605—1606). — 7. Vasilij Šujský (1606—1610). — 8. Poláci v Moskvě (1610—1612). — 9. Vyhnaní Poláků z Moskvy (1612).

1. Říše polskolitevská.

Z doby údělné vymaněno bylo Polsko vlastně králem českým Václavem II., když tento zmocnil se nejprve velkoknížecího stolce Krakovského (1291) a dosedl i na stolec velkopolský (1300) 1300 a od knížat slezských přijal přísahu věrnosti. Tak byla největší část země polské sjednocena a Vladislav Lokietek (1305—1333) domáhal se po návratu svém podle příkladu již daného jednotného panství polského, jemuž novou korunovací (1319) dostalo 1319 se již i nepřerušného titule královského, a nové to království vzkvetlo netušeně za Kazimíra Vel. (1333—1370).

Při obnovení této státní jednoty polské zůstávala arci i na dále četná knížata údělná, zejména v Mazovecku a Slezsku: z těch knížata slezská holdovala králi českému Janovi Lucemburskému a r. 1335 odřekl se Kazimír panství slezského ve prospěch koruny české úplně, knížata pak Mazovecká po delším kolísání podrobila se koruně polské a za ztracené Slezsko a ztracené rovněž Pomoří polské, které postoupeno řádu rytířů německých v Prusích, získal Kazimír ruskou Halič, která odtud nevymanila se z panství polského. 1335

Sjednocené toto Polsko jeví však ráz poněkud jiný než sousední moskevská Rus. V době údělné získalo i duchovenstvo i družina čili velmožové četné statky jakožto výsluhy, i dovedli si pro statky ty získati právo dědičnosti, částečně i vyjetí z obecného řádu. Velmožové tito, vládnoucí rozsáhlými dědičnými statky a zastávající i dvorské a veřejné úřady, nemohli býti oporou starodávné patriarchální moci panovnické, a jako se u nás
 1180 v Čechách poměry vyvíjely, tak i v Polsku již r. 1180 musil Kazimír II. Spravedlivý na sněmu v Lečicích uznati tak zvaný senat, skládající se z duchovenstva a velmožů úřadujících, jakožto sbor zákonodárny.

Než při tom nezůstalo. Během času rozdrobeny jsou úřady i dvorské a ústřední i úřady po vojvodstvích a vyvinula se celá stupnice úředníků, zejména nižších. Rovněž tak povstala četná šlechta nižší dědičná, která své šlechtictví obdržela za služby vojenské a s povinností služeb vojenských, a jakožto nový činitel společenský, vojenský i úřední, domohla se i tato nižší
 1331 šlechta práv politických, tak že na sněmu v Chęcinách r. 1331 přiznáno jí právo účastenství na sněmích: novým pak zákoníkem,
 1347 tak zvaným statutem Vislickým (1347) a korunovační přísahou
 1374 krále Ludvíka uherského (1355 a 1374) práva tato spečetěna.

Nový zákoník, vydaný na sněmu Vislickém, psán jest vlastně již se stanoviska šlechtického a jest zároveň počátkem ujařmení sedláků polských. Obmezeno zákonem tím především stěhování volné sedláků, stanovena robota, kteráž mohla obnášeti až šest neděl v roce, ba stanovena i ztráta občanského práva pro sedláky, neboť sedlák, i ten, co držel lán svůj dědičně podle práva polského, i ten, co měl zemi od šlechtice pouze v nájmu, musil před soudem zastupován býti šlechticem, pánem svým. Dokud žil Kazimír král, nedopuštěno alespoň, aby šlechtici zneužívali svého nového postavení proti sedlákům, začož arcí Kazimír posměšně nazýván chlopským králem.

Po smrti Kazimírově povýšen na trůn pomínutím Piastoviců, zejména mazoveckých, uherský král Ludvík (1370—1382) a po něm mladší dcera jeho Hedvika. Personální unie polskouherská, která dle původního ustanovení měla dále trvati nastoupením

starší dcery Ludvíkovy Marie a ženicha jejího Sigmunda Lucemburského, neblaze proslulého potom i v dějinách českých, takto přetržena, patrně že malé výhody Polsku přinášela. Za to donutili velmožové polští Hedviku, aby pojala za manžela velikého knížete litevského Jagaila, a způsobili tím, že dějiny polské odtud 1386 braly se směrem novým.

Veliké knížectví litevské soustředilo se v mohutnou sílu vojenskou zápasem se sousedním řádem německých rytířů, jimž podlehl jedna z nejsilnějších haluzí litevských, totiž Prusové. Nové veliké knížectví pak nejen že odráželo se zdarem nájezdy křížáků, ale působilo přitažlivě i na rozdrobenou a s tatarským panstvím zápasící údělnou Rus, tak že za panování velikých knížat Ringolda (1226—1240), Mindova (1240—1263), Gedimina (1315—1340), syna jeho Ljubarta a Olgerda (1340—1377) spojena s Litvou, jakož svrchu již pověděno. údělná knížectví ruská na západě Dněpra od Polocka a Smolenska až po Volyň, Podolí a Kyjev, na východě Dněpra pak Seversko. V nově povstalé této veliké říši byli Litvané živlem státotvorným: nově připojené země ruské působily však převážnou svou vzdělaností na Litvany tou měrou, že ruský jazyk stal se jazykem úředním v spojené říši, a ruské pravoslaví začalo se šířit i v pohanské dosud Litvě a Žmudi, tak že zdálo se již, že pravoslavná Rus pokořená pohlť panující pohanskou Litvu. Pravdě podobný tento vývoj dějin zadržén a změněn jest však povoláním Jagaila, syna Olgerdova, na trůn polský.

Při povolání Jagaila na trůn polský brali velmožové polští zajisté zřetel především na společný boj Polska a Litvy s řádem německým v Prusích a rovněž i na rozšíření víry římské v pohanské části Litvy, zejména když svého času kníže Mindove, arci jen na čas, přijal křest a korunu královskou z Říma.

Na Litvě tehdy vedle velikého knížete Jagaila byli ještě knížata údělná, z nichž hlavní: Vitold, bratrovec Jagailův, zprvu kníže v Žmudi, pak v Lucku na Volyňi, potom bratři Jagailovi: Skirgello v Žmudi, Ondřej v Polocku, Svidrigailo ve Vitebsku, Koribut v Seversku, Vladimír v druhé části Volyně, Theodor Koriatič, bratrovec Jagailův, v Podolí a z Rurikovičů byl Svato-

1386 slav Ivanovič kníže Smolenský. Údělná knížata tato přijala zámysly polské příznivě, doufajíce nabytí větší samostatnosti, když by veliký kníže vzdálen byl v Polsku, i souhlasila tudíž na společném sjezdu (1386), nejen aby Jagailo přijal korunu polskou, ale aby i zahraniční politika obou říší byla jednotná, jakož aby na vzájem se poskytovala pomoc proti nepříteli, což arci namířeno bylo především proti řádu německému. Vnitřní záležitosti každé říše měly se vésti úplně nezávisle; za to dala knížata svůj souhlas, aby pohanská dosud část Litvy přijala křest podle řádu římského.

Za obapolného souhlasu prohlášen jest tedy Jagailo na sněmu v Lublíně za krále polského, v Krakově pak pokřtěn jest s mnohými bojary dle ritu římského a oddán s Hedvikou: litevský veliký kníže stal se takto zároveň králem polským, v Litvě pak hromovládce Perkunas musil i v posledním svém útočišti ustoupiti bohu křesťanskému; modla jeho ve Vilně skácena, posvátný oheň jeho uhašen, háje bohům pohanským zasvěcené vykáceny a lid pohanský houfně křtěn od kužlů polských.

Spojenou moc polskolitevskou ucítili za nové dynastie především rytíři řádu německého, kteříž poražení jsou v kruté bitvě u Tanneberka (1410), kdež květ rytířstva německého zahynul, a 1410 znovu pokoření dvanáctiletou válkou (1454—1466) musili mírem 1466 Toruňským postoupiti Polsku získané někdy Pomoří, Varmii a Chelm a ostatní zemi pruskou přijmouti v léno od Polska. O sto 1561 let později i druhý řád rytířský, bratři mečovní, poddali se (1561) v léno Polsku se zemí Kuronskou, Livonsko pak, tehdy ohrožené od caře Ivana IV. Vasiljeviče, jakož výše pověděno, postoupili rytíři říši polskolitevské. Podobně i na jihovýchodu zmenšeno jest nebezpečí nájezdů tatarských.

Tak zahájila nová dynastie spojené říše polskolitevské panování své na venek mohutně, i zdálo se, že dynastii té nechybí nic k lesku a slávě, když povolána jest potom i na trůn český a na trůn uherský. Než lesk a sláva ta nebyly nezkaleny, neboť obě spojené země byly tak různorodné a hleděly vyvíjeti se na základech domácích a řevnivost jejich vzájemná způsobovala mnohé nesnáze.

V Polsku samém, čili, jak se krátce též říkalo, v království vyvinula se totiž během času, jakož výše pověděno, republika šlechtická. Králové volení musili při nastoupení svém podepisovati podmínky, jaké jim byly předkládány, a ty nebyly přirozeně namířeny k povznešení moci královské: vše dalo se jmenem krále, ale vše to bylo pouze na oko, král zůstával bez moci, obmezen jsa ve svém jednání senatem a sněmem, i není příkladu, že by král byl zamítl nějaké usnesení sněmovní.

Sněmy obecné, sestávající z dvou komor: senatu, v kterém zasedalo přední duchovenstvo a přední hodnostáři světští, a sněmovny poslanců, v kteréž zasedali poslanci jednotlivých zemí, získaly znenáhla výhradné právo povolovati berně (1404) i povolovati obecnou hotovost čili, jak Poláci říkali, pospolité rušení (1493), a po roce 1505 nemohlo býti vůbec nic učiněno bez povolení sněmu. Povolení to musilo arci dle starodávného obyčeje býti jednomyslné, i stávalo se platným buď mlčky, když nikdo nečinil námitek, neb zřejmým vyslovením souhlasu. čemuž říkalo se zgoda. Později musili jednotlivé věci, o nichž se mělo na sněmu jednati, předkládány býti sněmíkům ve vévodstvích (1404 až 1468), tak aby tyto již při volbě svých poslanců mohli se o nich vysloviti a poslancům svým naříditi, jak hlasovati mají, ano později (1573) musili tito poslancové skládati sněmíkům účty i ze svého hlasování, ručíce svou hlavou a svým jménem za správné vykonání vůle sněmíků. Tak staly se věci veřejné závislými nejen na sněmích, nýbrž na veškerenstvu šlechty, neboť každý šlechtic měl právo přicházeti na sněmík svého vévodství, a bez jeho hlasu nebyla zgoda nejen ve vévodství, ale i v celém království. Dovršením všeho dobrého byly tak zvané konfederace čili, jak u nás říkali, branné spolky, jen že v Polsku tyto konfederace nespokojených právě stran byly zřízením od zákona uznaným, jemuž příslušela i výkonná moc.

V království bylo kromě toho od r. 1420 zákonem, že veškerá šlechta je sobě úplně rovna (odtud i přísloví, že šlechta na záhoně vyrovná se vojvodě) a jelikož právě šlechta měla veškerou moc v rukou, provedla snadno sněmovní ustanovení, že šlechta osvobozena jest od placení mýta a cla (1454), pak

i další zákon, že šlechta osvobozena jest od placení veškerých
 1472 daní (1472), a konečně vyhradila šlechta pro sebe všechna bi-
 1496 skupství, opatství a vůbec tučnější prebendy (1496), jakož měla
 již z doby Piastoviců veškeré korunní statky v užívání, neboť
 platilo za právní obyčej, že král nesmí zemské statky podržeti
 ve správě své, ale že je musí ihned udělit šlechtě, když by byly
 uprázdněny. Jedinou povinností šlechty, arci mimo starost o věci
 veřejné, byla zemská hotovost; tu každý šlechtic povinen byl
 dostaviti se koňmo se svou zbrojí, a byl-li bohat, i s lidmi
 ozbrojenými.

Když takto v království použila šlechta politického posta-
 vení svého, aby pamatovala na výhody stavu svého, jest pocho-
 pitelno, že stavům druhým nevalně se vedlo. Města v Polsku
 jako u nás přičiněním panovníků vydána byla do rukou při-
 stěhovałym Němcům, odstrčením domácího obyvatelstva; u nás
 války husitské vyhladily ono němectví z měst a města rázem
 vyčištěná čili počestěná začala odtud hráti veledůležité úlohy
 v dějinách našich: v Polsku podobná proměna arci se nestala,
 němečtí kolonisté měst nikdy nesblížili se s ostatním obyvatel-
 stvem a nehráli proto také nikdy úlohy v dějinách polských;
 propadající pak během času i požidovštění přestala města míti
 váhy i v ohledu společenském.

Sedláci zůstávali volnějšímí jen v nově osazovaných zemích,
 a sice osazovány právě tou dobou velmi četně neobydlené dosud
 pozemky nejen od polských sedláků na právu polském, ale při-
 cházeli i jiní kolonisté osazující se každý dle svého práva, ať
 Němci, Valaši, Srbi, Slováci, Tataři, Armeni a jiní.

Pro sedláky starousedlé nastaly však zlé časy. Jaký duch
 1419 zavanul v šlechtě, viděti nejlépe z usnešení sněmovního r. 1419
 (čl. 68), kterýmž stanoveno, že nedůstojno jest šlechtice (roz-
 uměj i takového na záhoně, který mimo šlechtictví ničím nelišil
 se od sedláka), aby pil, hrál neb se bavil s kmety (sedláky)
 v hostincích neb na též lavici s nimi sedal; kdyby při takové
 příležitosti byl uražen neb raněn, nedostane se mu právního
 zadostučinění. Tak rozevřela se i společenská propast mezi se-

dlákem a šlechticem, sedlák byl něčím nižším, byl poddaným, a přirozeno, že zákonodárství postaralo se, aby zmizela i poslední stopa jeho svobody: r. 1454 vydán zákon proti sběhům, a sběhem byl každý sedlák, který do tří dnů nebyl u jiného pána (1496), a pána si musil hledati, neboť od r. 1496 zrušeno i právo selské k dědičné půdě, a r. 1505 poslední se činí zmínka o sedláku před soudem veřejným — odtud přísluší před soud svého pána. Vedle veškeré tíže daní, jejíž placení uvaleno pouze na měšťany a na sedláky, tížila sedláky i robota, jež roku 1520 ustanovena nejméně na jeden den v týdnu vedle tak zvané daremčiny čili roboty z ochoty, r. 1560 povinná robota ustanovena ve Velkopolsce a r. 1573 i v Malopolsce nejméně na 3 dny, což s robotou z ochoty arci bylo již pomalu celý týden dle vůle šlechtice. Jakožto označení nového tohoto pořádku objevuje se a ustálí se 1493—1511 obecný název chlop pro sedláky i měšťáky, neboť i zaměstnání měšťáka prohlášeno potom sněmem (1562) za šlechtice nedůstojné.

Na Litvě naproti tomu v téže době arci nabyly zároveň s ruským jazykem platnosti řády ruské i nalezly výrazu v zákonnících. I v sudebníku krále Kazimíra (1468) i v tak zvaném statutu Litevském, vydaném 1529 Sigmundem I., jež oba psány jsou jazykem ruským, jeví se co do obsahu jen málo vlivu polského, naopak jsou výrazem poměrů podobných oněm v Rusi moskevské.

Za to tím tužším byl hned po nastoupení Jagailovců na trůn polský zápas Litvy o samostatnost. Po nastoupení Jagaila v Polsku jmenován bratr jeho Skirgella náměstkem velikého knížete v Litvě a přidána mu rada z velmožů polských. Toto poručnictví polské vzbudilo však ihned tuhý odpor na Litvě, tak že kníže Vitold spojiv se zprvu s Dimitrem Donským, knížetem moskevským, pak i s řádem německým v Prusích přinutil Jagaila, že jmenován byl velikým knížetem na Litvě. Vitold proslavil se i svým účastenstvím v bitvě u Tanneberka, kdež zejména smolenští střelci se vyznamenali, i šťastnými válkami s Tatary Krymskými, tak že věhlas jeho pronikl až do Čech a nabízena mu koruna česká proti Sigmundovi.

- 1430 Po Vitoldovi následoval (1430) pravoslavný bratr Jagailův
Svidrigailo, a když po dvou letech svržen jest stranou katolickou,
1440 bratr Vitoldův Sigmund; když pak tento 1440 zabit jest od ru-
ského knížete Čartoryského, zvolen jest Kazimír, mladší syn Ja-
gailův, kterýž pak po smrti staršího bratra svého Vladislava
1444 (1444) nastoupil i v Polsku a podržel zároveň i vládu v Litvě.
Po jeho smrti (1492) prohlášen mladší syn jeho Alexandr, kterýž
1501 r. 1501 po smrti bratra svého Jana Alberta stal se jako otec
jeho králem polským a odtud obě země měly jednoho panov-
níka, neboť i Sigmund I. (1506—1548) i Sigmund II. August
(1548—1572) spojili obě koruny na své hlavě. Spojením tím
nabyl však jen zápas vnitřní mezi oběma zeměmi nové síly, až
slabostí králů skončil úplným vítězstvím polským.

2. Unie Lublinská (1569).

- Polsko dalo na jevo směr svůj proti východním zemím ru-
ským hned při prvním kroku na půdu ruskou, totiž do Haliče:
1361 ve Lvově (1361) a v Přemyšli (1375) zřízeno biskupství kato-
lické, ačkoli z domorodého obyvatelstva nikdo nebyl katolíkem,
domácí obyvatelstvo však postrádalo svého pravoslavného vla-
dyky (1361—1539). Když pak po krátkém panství uherském
1387 v Haliči r. 1387 Poláci znovu opanovali Halič, začalo stěhování
i polské šlechty i polského lidu selského a s oběma zároveň
polských židů do Haliče a domácí bojaři vábeni k odpadnutí
od zděděné víry pravoslavné a zároveň i od národnosti ruské
tím, že jim nabízeno dědičné držení výsluh i srovnání v právech
se šlechtou polskou.

Propaganda tato v Haliči se zdarem provozovaná spojením
Polska a Litvy měla přenesena býti i na Litvu. Již pokřtěním
pohanské části Litvy dle řádu římského otevřen přístup kněžím
polským na Litvu, a aby katolictví nabylo přednosti zapověděl
Jagailo uzavírání sňatků katolických Litvanů s pravoslavnými
Rusy.

Usazení se polského vladařstva v Litvě za knížete Skir-
gelly vzalo za své arci vyhnáním téhož a nastoupením na sto-

lec velkoknížecí Vitolda. Než i Vitold podlehl vzdor slavnému panování svému nátlaku polskému, i musil na sněmu Horodelském (1413) podepsati ujednání, dle kterého Polsko a Litva měly 1413 spojeny býti v jeden stát a jeden národ, tak aby pro případ bezdětné smrti jednoho z panovníků panování v obou zemích připadlo panovníku druhému, aby dále Litva měla takové sněmy jako Polsko a páni litevští aby dostali erby a tím i podobné privilegované postavení jako páni polští, — avšak jen katoličtí páni. pravoslavní nikoliv, ba tito neměli ani dosazování býti na úřady.

Nezůstalo však při pouhém ponížení pravoslavných bojarů ruských: Poláci vytasili se s nároky, aby ruská Volyň, Podolí, ano i Kyjev připojeny byly k Polsku. Nástupce Vitoldův Svidrigailo vyhnal však polské posádky z Malé Rusi a obhájil právo Litvy na země ruské válkou (1431); když pak rok na to svržen jest, 1431 zapověděl nástupce jeho Sigmund pravoslavným stavěti kostely.

Za Kazimíra krále a zároveň velikého knížete domáhali se Poláci opět a opět připojení zemí maloruských, ale král nedopustil, aby žádost Poláků stala se skutkem. Avšak za panování Alexandra usneseno na sněmu r. 1501, aby Polska a Litva zů- 1501 staly odtud stále pod jedním panovníkem a měly společný sněm, a snesení to podepsal i všemocný tehdy na Litvě kníže Michal Glinský. Občasně války s Rusí Moskevskou, v kterých Litva ztratila Smolensko a Seversko, způsobily skutečně sblížení obou zemí i za panování Sigmunda I. i Sigmunda II. Augusta, tak že i společenské poměry litevské podléhaly vlivu šlechtického řádu polského, ano konečně i uzákoněny jsou, neboť král Sigmund II. August, jsa pod stálým nátlakem polským, zahájil jednání ve smyslu dávného přání polského, svolav společný sněm obou zemí do Lublína r. 1569.

Památný sněm ten obou zemí svolán byl ke dni 23. pros. 1568, sešel se však teprve dne 10. ledna 1569 a zahájen ihned tuhým sporem. Poláci, připraveni již dávno a usilující již po drahnou dobu o připojení Litvy k Polsku měli přirozeně i dávno hotový program, žádající, aby obě země měly pro vždy jednoho panovníka a jeden sněm a mimo to, aby Malá Rus byla přímo

1569 připojena k Polsku; aby pak spojení to rychleji se uskutečnilo, vyzvali poslance litevské, aby zasedli s nimi ve společné sněmovně, čímž by arci unie byla téměř uskutečněna.

Z Litvy dostavilo se poselství dosti četné: v čele Litvanů byl Mikuláš Radzivil, příjímím Černý, vévoda Vilenský, Evst. Volovič, kancléř litevský a starosta Žmuďský Kotovič; v čele Malorusů dostavil se Konst. Ostrožský, vévoda Kyjevský, Alex. Čartoryský, vévoda Volyňský a Roman Sanguško vévoda Braclavský. Toto poselství litevské mělo v úmyslu hájiti samostatnosti Litvy a nezasedlo tedy v sněmovně polské, neboť ode dávna zasedávali při společných sněmech Litvané vždy odděleně. K dosažení svého plánu žádali poslanci litevští, aby král potvrdil Litvě a Malé Rusi svobodnou volbu panovníka a samostatné sněmy; když však ani král ani sněmovna polská nechtěli přistoupiti na požadavek ten, a král nad to rozkázal, aby litevští poslanci zasedli v sněmovně polské, odešli tito z Lublína dne 28. února 1569.

Rozkvašení takovýmto zmařením vyjednávání chtěli Poláci v prvním rozechvění mysli pokořiti Litvu válkou; když však dozvěděli se, že Litvané zbrojí a vešli ve spojení s Tatary Krymskými, upustili od svého zámyslu, i připadli na jiný vydatný prostředek. Vymohli na králi, že vydal universal, kterýmž vyhlášeno připojení Podlesí k Polsce. Tímto prohlášením srovnání jsou především bojaři v Podlesí v právech se šlechtou polskou, a když úředníkům tamním pohroženo ztrátou úřadů, přišli poslanci z Podlesí do Lublína, odpřisáhli a zasedli ve sněmovně polské. Totéž učiněno i s Volyní a konečně i s Kyjevem, aby prý jej nedostali do rukou panovníci Moskevští: — tak dostal se i stolný hrad někdy sv. Vladimíra, tato máti měst ruských, pod přímé panství polské.

Nový tento obrat pobouřil konečně Litvany. Žádali, aby odvoláno bylo, co se stalo, a aby svolán byl nový sněm; když pak jim vyhověno nebylo, přijeli 6. června 1569 opět do Lublína a žádali, aby zabrané země Litvě zase vydány byly. Příjezd litevských poslanců působil i na poslance ruské: ti, kdož nedávno vstoupili do sněmovny polské, zase vystoupili a přidali se

k Litvanům; avšak tu král rozkázal posláncům maloruským, 1569 aby se vrátili do sněmovny polské, a ti jsouce zvyklí poslouchat samovládného panovníka svého, pokorili se a učinili dle rozkazu.

Opětným vstoupením poslánců ruských do sněmovny polské byla Malá Rus pro Litvu ztracena a Litvané hleděli alespoň co největší samostatnost vlastní Litvy zachrániti; žádali především vlastní své sněmy a zachování státní pečeti litevské. Než i proti tomuto požadavku litevskému opřeli se Poláci, jsouce arci již ve výhodě, co nejrozhodněji, a když obě strany nechtěly ustoupiti, usneseno aby král byl prostředníkem. Ale ani prostřednictví královo nevedlo k cíli. Konečně usnesli se Litvané (28. června) že ponechají spornou věc na rozhodnutí krále, a král rozhodl pro spojení podle návrhu polského, a 1. července 1569 přísahali i poslanci litevští na unii.

Ze staré samostatnosti státní zachovala Litva pouze jméno, titul státních úřadů nejvyšších, ne zákonem, ale skutkem i pečeti státní, své vojsko, a konečně svůj zákonník ruský, nyní arci opravený a přizpůsobený šlechtickému řádu polskému; v Malé Rusi ucelel pak pouze opravený zákonník ruský. V náhradu pak nastaly podobné poměry zejména v Malé Rusi jako kdysi po připojení Haliče: na četné statky korunní, které rozdány býti musily, i na četné nové úřady podle řádu polského hrnuli se šlechtici polští i z Velkopolska i z Malopolska, hlavně pak z Mazovecka, kdež zejména bylo tolik drobné šlechty, že až tři šlechtici seděli na jednom láně, a se šlechtou tou přišla na Malou Rus i praxe o poddanosti lidu selského, kterýž tu dosud byl svobodný, a konečně hrnuli se i hladoví polští židé za pány polskými, neboť z panského stolu polského i pro žida vždy nějaké sousto odpadne.

3. Poměry náboženské.

Bylo to na konciliu Kostnickém, kde Poláci s kardinály 1414 a preláty sv. církve římské přišli do sporu: dominikán Jan Falkenberg vystoupil tu proti nim jako žalobník, žádaje právem nebeským i světským v odvetu za krvavou bitvu u Tanne-

1414 berka, aby nejen král Vladislav Jagailo, ale celý polský národ vyhlazen byl s povrchu zemského. Poláci vyšli sice bez úrazu ze sporu toho, ale nechuť ke konciliu a roztrpčení proti otcům církve a papeži zůstávaly i po uzavření koncilia; a jestli již dříve Poláci, navštěvující vysoké učení Pražské, odnášeli domů přízeň k Čechům a Češi na vzájem zajížděli do Polska, tu volání jsouce jako mistři k zařízení vysokého učení Krakovského, tu přicházejíce jako pomocníci v boji proti německým rytířům — v boji u Tanneberka účastnil se mezi jinými i český zeman Jan Žižka z Trocnova, — tož nyní při společném sporu s koncilium nastalo sblížení tím větší, a učení mistra Jana Husi jak z přízně k Čechům, tak i z nechuti ke konciliu nalézalo v Polsku vřelého ohlasu, a vzájemná ta přízeň vedla konečně i k povolání Vladislava Jagailovce na trůn český.

Když pak vznikla reformace v Němcích, tu nové to hnutí náboženské nalezlo ohlasu i v říši polskolitevské, tak sice, že učení Luterovo zjednálo si především přívrženců v poněmčených Prusích, postoupených Polsku (1466) druhým mírem Toruňským, pak mezi německým obyvatelstvem měst polských a konečně i mezi šlechtou, vyznání pak Kalvínovo rozšířeno hlavně v Malopolsku a Litvě. Když pak po osudné revoluci české roku 1547 proti Ferdinandovi I. Bratří čeští vypověděni jsou z Čech, uchýlili se do Polska a založili prvý sbor svůj i školu i tiskárnu v Lešně (1548) a zaujavše místo ochablého husitství, učinili tak začátek vydatného působení svého v Polsku. Stejnou dobou našli v Polsku útulku i Ariani, Sociniani, Armeni a jiné sekty.

Do rozrůzněných těchto náboženských poměrů, kterým králové polští nekladli překážky, uvedli Bratří čeští jakousi jednotu: 1555 způsobili totiž, že na synodě v Kozminku (1555) Calvinisté spojili se s nimi v jedno vyznání, a rovněž tak že učinili i Luteráni na synodě v Książi a Poznani, a společná tato konfese (podobná konfesi české z r. 1575) potvrzena pak slavnostně na společné synodě v Sandomíři. Po vymření rodu Jagailova (1572) uzavřeli nekatolíci polští v době bezkráloví konfederaci ve Varšavě (1573), kteráž stanovila svobodu náboženskou a potvrzo- 1573 vána pak od králů následujících. Rovněž tak působeno k tomu,

aby nepřišel na trůn král příliš Římu oddaný, a to vedlo k vy- 1573
jednávání nejprve s Ivanem IV. Vasiljevičem a Jindřichem,
princem francouzským, a po brzkém odjezdu Jindřichově opět
s Ivanem IV. a Batorym, knížetem sedmihradským, v jehož zemi
rovněž svoboda náboženská panovala. Po smrti Batora (1586) 1586
vyjednáváno rovněž s Fedorem Ivanovičem Moskevským, a když
opět nedocílono dohodnutí, přijat švédský králevic Sigmund III.
Vzdor tomuto úsilí však nedosáhli přece nekatolíci polští žela-
ného výsledku; neboť ačkoliv docílili ještě r. 1596 v Brestu Li- 1596
tevském spojení s pravoslavnou Rusí Litevskou, byli přece již
v nevýhodě.

Roku 1565 přišli první jesuité do Polska, chudí a skromní, 1565
a započali vydatnější svou činnost za Štěpána Batora, kterýž je
vzal pod svou ochranu a odevzdal jim některé přední školy,
zejména na Litvě; za Sigmunda III. pak podařilo se jim roz-
vinouti činnost co nejrozsáhlejší, neboť Sigmund byl jich od-
chovancem v mládí a zůstával v jich rukou až do své smrti.
Jesuité, mezi nimiž tehdy vynikal Petr Skarga, kazatel krále
Sigmunda III., hleděli jako jinde, kde bojovali proti reformaci,
tak i v Polsku získati především osoby mocné a bohaté: do
svých škol, tehdy arci vzorných, nejraději přijímali panskou
mládež, a připravující sobě rovněž cestu vynikajícím svým ka-
zatelstvím, hledali jako rádcové duchovní přístupu do panských
domů, a kam jednou získali si přístupu, tam dovedli již vydatně
působiti pro církev římskokatolickou.

Nejvydatnějšího úspěchu docílili arci tím, že král Sigmund
podléhal úplně vlivu jejich a jemu po boku že stál po 24 léta
jesuita tak vynikající, jako byl Petr Skarga: uprázdněné úřady,
uprázdněné statky královské i jiné milosti královské dostávaly
se tu v prvé řadě dobrým katolíkům, zejména když stáli v přízni
jesuitů. Tak možná vysvětliti si tu vážnou okolnost, že, když
Petr Skarga právě přijatý v Římě do řádu jesuitů r. 1571 vra- 1571
cel se do otčiny své, na sněmích polských biskupové byli jedi-
nými zástupci víry římskokatolické, ostatní šlechta hlásila se
k vyznáním jiným; když pak týž Petr Skarga r. 1612 umíral, 1612
nebylo na sněmích nikoho, kdo by nebyl býval víry římské a

1612 to v duchu jesuitském. Nekatolíci byli tehdy v slabé obraně. Svatá církev římská slavila tu vítězství úplné, ale za cenu velikou; neboť šlechta, naučivši se vydati i přesvědčení náboženské za milosti královské a výhody světské, porušena jest takto v povaze své. A tato ztráta původní bodrosti národní i občanské ryzosti jest prvním zárodkem pozdějšího úpadku polského.

Než obrat tento náboženský v Polsku měl následky ještě jiné. Působení jesuitů zasáhlo i na Malou Rus a mělo za účel jednak unii s církví římskou, jednak přímé obrácení k latinskému obřadu církve římské, jakož se před tím již stalo v Haliči.

Unii podporovalo na Malé Rusi vyšší (černé) duchovenstvo. Toto, porušeno jsouc příkladem i katolického vyššího duchovenstva polského, tehdy zesvětštělého, i příkladem magnátů polských, ocitlo se v protivě s duchovenstvem světským nižším, čili bílým, a zároveň i v odporu s veškerou společností ruskou. Protestantství totiž vzrušilo cit víry obyvatelstva pravoslavného a příkladem svým dalo podnět k osvěžení církevní literatury pravoslavné: i ve městech i po venkově vznikala bratrstva, která měla za účel povznesení a rozkvět víry a bohoslužby pravoslavné i školství ruského, a ze šlechty byl to zejména kníže Ostrožský, kterýž na panství svém Ostrogu zřídil celou akademii, vydával knihy, zřídil zvláštní tiskárnu, zakládal školy a kostely a p.

Tak panoval směr jiný ve vyšším duchovenstvu, a jiný směr
 1589 v obecnstvu a duchovenstvu nižším. Když pak r. 1589 cařihradský patriarcha Jeremia cestoval po Rusi a utvrdil nižší duchovenstvo a obyvatelstvo v horlivosti pro víru, a pokáral světské snahy duchovenstva vyššího, došlo k přímé roztržce. Největšího pokárání utřil si od patriarchy Lucký biskup Terlacký,
 1592 kterýž, nemaje opory doma, začal r. 1592 zajížděti do Polska a začal smlouvat se s jesuity o unii s Řínem, čímž by arci vymanil se z pravomocnosti přísného patriarchy. Během roku získání pro myšlenku tu, podporovanou u dvora, i druzí biskupové, konečně i metropolita Kyjevský Michail, a společně vy-
 1593 pravili se (1593) do Říma, kdež odpřísáhli unii. Tito unitští

biskupové položili si s biskupy katolickými sbor církevní v Brestu Litevském (v tu samou dobu, kdy tam jednáno o spojení pravoslavných s Bratry a evangelíky) a tu prohlásili společně, bez účastenství ostatního obyvatelstva pravoslavného, pověstnou unii církevní Brest-Litevskou (1596).

1593

1596

V theorii neměla unie církevní arci velikého dosahu: místo patriarchy měli kněží při bohoslužbě vzpomínati papeže římského, uznaného unií za hlavu církve; to bylo vše, neboť uznaná zároveň theologická formule filioque byla pro obyčejný rozum stejně nepochopitelná na západě jako na východě.

Než v praxi význam unie byl docela jiný. Především mělo vyšší duchovenstvo oporu i v Římě i u dvora k potlačení a utištění duchovenstva nižšího. sobě nemilého. K provedení unie začali se stěhovati jesuité a polští kněží na Malou Rus, a provedli podobným způsobem, jakého s výsledkem použili v království, že během padesáti let nebylo téměř bojara ruského, který by byl ještě vyznával víru pravoslavnou. Veškerá téměř šlechta ruská obrácena ne sice k unii, ale přímo ke katolictví a s katolictvím zároveň získána národnosti polské. podobně jako se stalo někdy v Haliči. Města maloruská, kteráž za vlády litevské přijala právo magdeburské, ač obyvatelstvo bylo výhradně ruské. odpírala unii a pokořena násilím. První rána zasazena Vilně (1605—1608), když obyvatelstvo ruské protivilo se obrácení v unii kláštera Trojckého a způsobilo bouři pouliční; působením jesuitů bouře ta potlačena násilím, školy ruské zavřeny, pravoslavné obyvatelstvo vyloučeno z rady městské i z cechů, a polským a židovským přistěhovalcům odevzdáno právo živností; po příkladu Vilna jednalo se pak v celé Malé Rusi. Jméno unie rovněž vzato za záminku k potlačování lidu selského i ve věcech náboženských, jako již před tím unií Lublinskou a jejím provedením vzata mu osobní svoboda. Tak dovršili na Malé Rusi polští jesuité, co započali polští šlechtici a polští židé. totiž úplné ujařmení lidu ruského.

1605

4. Kozáci.

Bohatýrská bojovnost ruská, kteráž na úsvitě dějin ruských ovládla celým národem ruským, tak že s obdivem na ni patřiti můžeme, nevyhasla úplně ani tehdy, kdy národ ruský vpádem Pečeněhů a pak Kumanů odloučen jest od moře Černého, dosavadního to dějiště slávy ruské. Ten duch bohatýrský, který vane z bylin ruských o hrdinách doby Vladimírovy, odráží se zajisté v povaze jihoruských knížat a objevuje se i ve výpravách jejich proti Kumanům, tak že i výpravy tyto byly předmětem zpěvů hrdinných, jakož svědčí dojemná píseň Slovo o výpravě Igorově.

Srdce bohatýrské nebilo však pouze pod krunýřem knížecím neb bojarským; vždyť pak sám největší hrdina bylin ruských Ilja Muromec byl z rodu selského a pokolení podobné hrdin z lidu vyšlých nevymřelo úplně. V dobách panství Kumanského na Černém moři vyskytují se na ústí Dněpru a na Černomoří udatní bojovníci, vymknuvší se z řádu obecného a žijící boji, pode jménem Brodňíků; doba tatarská nalezla udatné Kozáky. V dobách, kdy nájezdy tatarské sužovaly především Malou Rus a obyvatelstvo nebylo bezpečno ani majetkem, ani životem svým, obyvatelstvo žijící v stálém strachu, přirozeně musilo vedeno býti k obraně. Tak povstalo znenáhla bratrství bojovné junáků ruských na prazích Dněpru, na rozhraní země ruské a tatarské, kteréž hledělo mstít Tatarům, kde příležitost se naskytla; poloha místa pak, jakož i staroruský válečný zvyk vedly k dvojímu způsobu bojování, na lodích a koňmo. Podobné tlupy bojovné scházely se i z krajin velikoruských v pohraničné stepi Donské.

1476 Když na Malé Rusi za Kazimíra Jagailovce (po r. 1476) nastalo první zavádění řádů polských, tu zejména mladý lid, aby podvoliti se nemusil novým povinnostem, uskočil k junákům Kozákům, a tak se oživovaly ty nepřístupné prahy Dněprovské i následkem nájezdů tatarských, i následkem šíření řádů polských na Malé Rusi a počátkem XVI. věku zbrojný ten lid začíná se organisovati působením zejména Ostapa Daškoviče a

Čerkaského, podobným téměř způsobem, jako někdy válečné rotý tábořské, a střediskem těchto rot byl opevněný tábor, jemuž říkali Síč. Než Síč ta na prazích Dněprovských, čili, jak kratčeji se říkalo, Síč Záporožská brzy nestačila udatným junákům, kteří tudíž začali se usazovati po obou stranách Dněpru, živíce se v míru orbou, a chápající se meče, když bylo dáno znamení k vojně. Tuto přirozeně se vyvinuvší organizaci válečnou schválil i král Sigmund I., když jmenoval prvním hejtmanem, čili jak později se říkalo atamanem, pana Lanckronského, podřídiv mu nejen Záporoží, ale i Ukrajinu.

První tato polovice XVI. věku byla pak skutečně dobou bohatýrskou udatného Kozáctva: jako za doby bohatýrské podnikali Kozáci za atamanů svých Michala a Dimitra Višněvěčských, Václava Chmelnického, Švihovského a Bohdanka na lehkých lodicích (čajkách) nájezdy na Černé moře, přepadající nejen břehy tatarské, ale i maloasiatské a bulharské, ano ohrožující i sám Cařihrad, a přepadající na lehkých koních stepní sídla tatarská.

Elementární tento boj národní pravoslavní Rusi proti světu mohamedánskému turekotatarskému stal se arci během času nepohodlným diplomatisujícím Polsku, neboť nájezdy kozácké hrozily vyvolati vojnu tatarskou neb tureckou. Rovněž tak nehodilo se to junácké Kozáctvo po r. 1569, kde Ukrajina připo- 1569
jena přímo k Polsku, k oněm polským pojímům o šlechtě a chlopství, a tak přikročil tedy král Štěpán Batory k organizaci Kozáků: vymínil si, aby volený ataman potvrzen býti musil od králů polských, počet Kozáků pak aby obmezen byl na šest pluků čili 6000 mužů (registroví Kozáci), ostatní aby považováni byli za sedláky.

Jaký význam směr Batorův pro Kozáky měl, viděti nejlépe odtud, že nástupce Bohdankův, ataman Podkova, zajat a ve Lvové popraven za to, že samovolně učinil vpád do Moldavy. A mělo přijíti ještě hůře: na sněmu polském učiněno r. 1593 usnesení, 1593
aby ataman kozácký nejen býval potvrzen od krále, ale aby podřízen byl velikému hejtmanu korunnímu, a bez jeho dovolení aby nesměl vtrhnouti do pole; starěšínové kozáctví měli pak

býti ze šlechty. Proti takovému obmezování a ještě více proti stěhování se pánů polských, židů a jezuitů, kteří začali zaváděti porobu lidu a unii, vzepřeli se Kozáci, ale povstání atamana
 1597 Kosinského (1592) a atamana Nalivajka (1597) pokořeno jest mocí, a nový řád polský zaveden i do tohoto nejvýchodnějšího útulku svobody maloruské; jediná Síč Záporožská jakž takž hájila své svobody.

Tak postoupil živel polský a řád polský poznenáhlu až za Dněpr do zemí ruských, a za nedlouho zdálo se, že i hrdá Moskva podlehne panství polskému.

5. Boris Godunov (1598—1605).

1598 Když car Fedor Ivanovič 7. ledna 1598 zemřel bez potomků, poslední z rodu Rurikova, nadešla Rusku podobná chvíle, jako někdy Čechám po vymření Přemyslovců, zejména když ovdo-
 vělá carevna Irina odmítla převzít vládu, a devátého dne po smrti manžela svého odešla do Novoděvického monastýru, kdež oblekla roucho mnišské.

Když nebylo panovníka, byl přirozeně nejprřednější osobou v zemi patriarcha Job. Tento byl vším zavázán Godunovu i byl jemu neobmezeně vděčným. Godunov pak byl bratrem carevny Iriny, on vedl tak dlouho vládu a vláda ta byla dobou míru a obecného zotavení; jemu bylo oddáno veškeré duchovenstvo i úřednictvo, protože bylo jím dosazeno; on vládl ohromným bohatstvím, kteréž dodávalo jemu lesku většího, než jakým honositi se mohli i starší rodové bojarští, byť i z krve Rurikoviců pocházeli; a proto bylo zajisté přirozeno, že když sešla se дума bojarská a národ v Kremlu, nabídnuto panství Godunovu. Nicméně zdráhal se Godunov na vyzvání toto přijmouti korunu. Teprve když 17. února 1598 sešel se valný sněm veškeré Rusi a jednomyslně prohlásil Godunova za caře a carevna Irina blahoslavila jemu jako novému caři, přijal korunu a korunován 1. září, kdež přísahal, že v jeho panství nebude bídného člověka.

Panování Godunovo nebylo pak beze slávy, neboť země sousední i vzdálené hledaly přízně jeho. Jako někdy Ivan IV. hleděl

i Godunov získati Livonska a tím i pobřeží Baltického moře i vyhlídnul si podobným způsobem nejprve švédského prince Gustava, pak dánského prince Jana, jemuž chtěl dáti svou dceru Xenii za manželku. aby byl poddaným Ruskú králem v Livonsku: nedostihl však svého cíle, když princ Jan na cestě do Moskvy neočekávaně zemřel, a více ještě, když Godunov nedovedl těžiti náležitě z války švédsko-polské o trůn švédský. Podobně i na straně jižní, ve vzdálené Kachecii a v Dagestaně ztraceno vrchní panství ruské na Persii; za to však konečnou porážkou Kučuma chána opanována Sibiř úplně a pro vždy od Rusů. Rovněž tak zahájeno s dobrým výsledkem i obchodní spojení se západem: anglické, holandské, francouzské i hanseatské koráby přicházely hlavně do Archangelska. umělci, učenci i mistři voláni jsou do Moskvy, a mladí Rusové posíláni na západ na učení. tak aby Rusko dovedlo rovnati se západu.

I vnitřní panování Godunovo bylo zejména v prvních letech šťastné i mělo za výsledek odstranění mnohých zlořádů a zlovyků ve správě státní, a zjednálo zase spravedlnosti zejména sedlákům ve příčině platů i robot i stěhování se. Vzдор tomuto úspěchu, vzdor i přízni veliké většiny národa nedovedl přece Boris úplně zaujmouti místo rozených carů; kus bojarství přinesl s sebou na trůn, a stará jeho řevnivost proti ostatním bojarům, zejména rodu vznešenějšího, která jest příznakem jeho vládařství, objevuje se i na trůně. Byltě nedůvěřivý, naslouchal každému slovu, přijímal tajné zprávy o nespokojených bojarích, ano štědře odměňoval i otroky, když na své bojary tajně donášeli, a stíhal pak bojary nemilosrdně. První za obět padl bojarin Bělský, když příliš štědře se choval k lidu, pak celé příbuzenstvo Romanových, z nichž zejména Fedor Romanov odveden do kláštera a postřižen (syn jeho Michal Federovič stal se pak carem). podobně stíhání jiní bojaři, jako Mstislavský. Vas. Šnjský, Golicin a j., kteří všichni byli rodu vznešenějšího než Godunov.

Již toto jednání Godunovo způsobilo pobouření mysli. Ještě hůře bylo, když 1601—1604 následkem neúrody vznikl hlad a k hladu přidružil se mor. Tu bída nejhroznější podvrátila ve-

1601 škeré i lidské city v lidu, kterýž z hladu živil se i travou i lid-
 až ským masem, podobně jako bylo kdysi v Čechách za zlých let
 1604 vladaření Otíka Brandenburského. Vše hrnulo se do Moskvy, kde
 Godunov rozdával peníze i obilí, poskytoval lidu výdělek stav-
 bami a p.; ale ani jeho štědrost nepomohla, neboť počítalo se,
 že v jediné Moskvě zahynulo na 500.000 lidí. V hrozné této
 bídě opouštěli lidé svá obydlí, v zoufalství neznajíce řádu a
 kázně; pověstnými stali se pak zejména otroci, jež bojaři z ne-
 dostatku vyhnali z domů svých, a kteří kupili se v loupežné
 tlupy, tak že až vojsko proti nim vysláno býti musilo. Tlupy
 tyto uvolněných otroků (cholopů) i bezuzdného lidu zatlačeny
 sice až na hranice země Severské, na pokraj stepi, ale tu právě
 zvěst o samozvanci rozpoutala bouři novou.

6. Lžidimitr (1605—1606).

Samozvancem, který vydával se za Dimitra, syna Ivanova, zahynuvšího v Ugliči v dětském věku (1591), byl Otrepěv.

Jiří Otrepěv byl synem bojarského syna Bohdana Otrepěva z Haliče (sev.), jenž ubit byl v Moskvě. Dětství své prožil v Moskvě, vyučil se písemnosti, i byl pak cholopem v domě Romanových a u knížete Borise Čerkaského. Z Moskvy uprchl, vstoupil do kláštera, přijav jméno Řehoř (odtud zván Griška), chodil z kláštera do kláštera, až dostal se do Čudova monastyru, kdež přijat od patriarchy Joba za děáka i učil se dále ve školách. Tu však již šla pověst o něm, že není obyčejným mnichem, a když pověst tu metropolita Job prozradil caři, odsouzen jest Otrepěv do Kirillova monastyru na Bělojezeře. Dozvědév se však za včas o svém osudu, prchl Otrepěv do Haliče, odtud do Muroma, probral se zpět do Moskvy a odtud přes Novgorod Severský za hranici do Litvy (1602), nejprv do kláštera Pečerského v Kyjevě, pak do Ostrogu ku knížeti Ostrožskému. Když pak z Ostrogu opět do kláštera jíti měl, prchl k Záporožcům, svlékl mnišské roucho, a brzy vyrovnal se nejodvážnějším Kozákům. Opustiv Záporoží, vstoupil do služby knížete Adama Višněvěckého a tomu se svěril, že jest Dimitr, syn Ivana IV. Vasilěviče, jenž zachránil se před vrahy, kterýmž za obět padl popův syn.

Kníže Višněvěcki nejen dopřál sluchu Otrepěvu, ale před- 1604
stavoval jej i vůkolní šlechtě jakožto careviče. Tak dostal se i do Samboru na dvůr vévody Mniška, jehožto dcera Marina zaujala celou jeho mysl. Dle zpráv současníků nemohlo se říci o Otrepěvu, že by byl krasavec, k tomu byl ryšavý, zamračený; ale býti jednou snad carevnou ruskou lichotilo Marině. Mniškové, lichotilo i vévodovi Mniškovi, tomuto nejen jako otci budoucí carevny, ale též jako polskému šlechtici. Polská šlechta opanovala zajisté v poslední době celou Malou Rus a nyní s domnělým Dimitrem kynula jí, byť i nejasně, cesta do Moskvy — a odtud okázalé přijetí Otrepěva.

Ujali se věci i otcové tovaryšstva Ježíšova, kteří právě plnou parou pracovali o unii. a když Otrepěv byl ochoten přestoupiti na víru římskou, vzal jej do své ochrany papežský nuncius: na počátku r. 1604 přijel Otrepěv s vévodou Mniškem do Krakova, pokřtěn jest od nuncia, a když složil přísahu, že bude věren papeži, uveden jest od nuncia ku králi Sigmundu III., kterýž přijal jej jako careviče, určil mu i roční důchod, a ačkoliv sám nechtěl vyzývati Godunova, kdyby samozvance podporoval zřejmě, přece viděl v něm vážnou zbraň proti Rusku i dovolil Mniškovi, aby pro něho sbíral vojsko.

Jakožto uznáný carevič vrátil se Otrepěv do Samboru a nabídl Marině Mniškové ve vší formě svou ruku a na výživu slíbil jí zemi Novgorodskou a Pskovskou: nastávajícímu tchánovi svému pak slíbil za pomoc poskytnutou vládu v zemi Severské a Smolenské. Takovým způsobem získal Otrepěv 1600 mužů od Mniška. a když zvěst o objevení se Dimitra v Polsku přilákala 2000 Kozáků Donských, stíhaných od Godunova, a několik set dobrodružných Poláků se našlo, vytáhl Otrepěv 15. září 1604 se 4000 muži, aby dobyl sobě carského trůnu, a překročil v říjnu 1604 jižní hranice ruské.

Jak výše pověděno, bylo tehdy Rusko otřeseno čtyřletým hladem a morem, a v rozechvěné mysli lidu vykládána divná znamení na slunci a na měsíci, divné úkazy v přírodě, ba i kometa tehdy se objevivší, jakožto předchůdcové zlých věcí. Tu objevilo se povolání domnělého Dimitra, v kterémž nazván car Boris

1604 Godunov uchvatitelem trůnu i viněn z různého násilí, a s druhé strany čten po všech kostelích list patriarchův, v kterém hrozilo se prokletím těm, kdož by přidali se k samozvanci.

Při všeobecném rozechvění lidu rozhoduje obyčejně úspěch skutečný. Otrepěv přešel hranici země Severské, na jejíž jižní okrajíně bylo lidu pohyblivého dost a dost: město Moravsk otevřelo mu brány, vzdal se Černigov, Putivl a mnohá menší města Severská. Novgorod Severský, kterýž hájil miláček Godunova, vévoda Basmanov, oblehl Otrepěv, sbíraje zároveň z okrajiny kozácké nových posil. Rozmnoživ vojsko své na 15.000 mužů, porazil Lžidimitr knížete Mstislavského, který se 40.000 muži přitáhl obleženým na pomoc dne 21. prosince pod Novgorodem, 1605 ale nedlouho na to (21. ledna 1605) poražen jest u Dobriniče a ustoupil do Putivle, kdež se uzavřel.

Boris Godunov nemohl zničiti Otrepěva v poli i poslal potají mnicha, aby samozvance otrávil; zámysl ten však se nepovedl, a než co vážného dále podniknuto, zemřel Godunov náhle 14. dubna 1605. Moskva prohlásila syna jeho Fedora za caře, a ten vyslal nové vévody Rostovského a Basmanova s vojskem proti samozvanci. Než se zlou se Fedor potázal; věrný dosud Basmanov smluvil se potají s ostatními vévody ve vojště a 7. května prohlášen v táboře domnělý Dimitr za pravého caře, 19. května přísahali mu vévodové v Orlu, a spojené vojsko hnulo se k Moskvě.

V Moskvě arci panovalo následkem událostí těch rozčilení veliké; když pak 1. června došel list Lžidimitrův kupecům moskevským, tu sešel se národ na náměstí, a když kníže Šujský lidu potvrdil, že v Ugliči zabít byl popův syn a nikoliv Dimitr Ivanovič, zmocnil se lid Kremlu a odvedl Fedora caře do bývalého domu bojarského Godunových. Události následovaly rychle: Moskva vypravila posly k Lžidimitrovi dva dny po sesazení Fedora, na to Fedor v domě svém zabít, patriarcha Job jest sesazen a 20. června 1605 slavil samozvanec svůj vjezd do Moskvy, vítán jsa jásotem národa.

Než sotva že usadil se Lžidimitr v staroslavném Kremlu, již začaly se roznášeti zvěsti, že není pravým Dimitrem, ale

samozvancem. Zvěsti ty pocházely od Šujského, kterýž ihned 1605
byl zajat (23. června), postaven před soud a odsouzen k smrti:
když pak již na popravišti stál, tu dána mu milost i měl za-
vezen býti do Haliče: než i to mu odpuštěno, přiveden jest na-
zpět do Moskvy a vráceno mu jmění zabavené.

Lžidimitr cítil se patrně bezpečným na trůně, že nebál se
ani protivníků. Nový patriarcha. Řek Ignatij, vydal pastýřský
list (24. června) k národu, v kterémž nařizoval, aby lid modlil
se za nového caře, matka Dimitrova, manželka Ivana IV. Marfa
(Marie) přivezena do Moskvy a veřejně před národem objala
Otrepěva jako svého syna, a 30. července dovršila slavná ko-
runovace uzákoněné na pohled panování Lžidimitra.

A nově korunovaný samozvanec vpravil se rychle do úlohy
pravého caře: přívržence Godunova poslal do vyhnanství, ně-
kdejší jeho protivníky pak povolal z vyhnanství: sám zasedával
v dumě a správnými rozsudky překvapoval i bojary; stav lidu
zlepšen záповědí, aby se nepřůjčovalo na osobu, ano i polská
družina propuštěna ze služeb samozvancových a přinucena ode-
jíti domů.

I naproti cizině choval se samozvanec sebevědomě: zamítl
naléhavou žádost papeže Pavla V. o zavedení unie církevní a
jezuitům nedovolil přístupu na Rus; žádosti Sigmunda III., aby
vydal Polsku Seversko, pomohl polskému králi na trůn švédský
a učinil spolek s Polskem, v kterém by arcí bylo mělo Polsko
prvé místo, rovněž zamítl; za to tím více naléhal na společ-
nou výpravu proti Turkům a sbíral za tou příčinou vojsko po
celé Rusi.

Než záhy nastal obrat v osudu samozvance: 2. května 1606 1606
přijela konečně Marina Mnišková s velikým průvodem Poláků
a korunována a oddána s Lžidimitrem třetí den po příjezdu.
Samozvanec obdaroval velice štědře nejen svou nevěstu, ale
i celý její průvod, čítající na 5000 osob, ano vyhnal bojary,
duchovenstvo i kupce z Kremlu, a usadil v domech jejich pol-
ské hosty.

Toto polské obsazení Kremlu bylo však příčinou nevole.
První bouřili se střelci, ale byli pobiti. Nevůli duchovenstva na

1606 nekřtěné hosty dal výrazu dák Timofej Osipov, kterýž veřejně prohlášoval, že Dimitr není pravý car, ale Otrepěv; než Osipov byl odsouzen k smrti a popraven. Přední bojaři, Šujský, Golicein a Kurakin smluvili se konečně o násilný převrat. Před branami moskevskými leželo 18.000 Novgorodců a Pskovičů, připravených do války turecké; s těmi vešel Šujský ve spojení, obviňuje samozvance, že má kolem sebe pouze cizozemce, hanobí chrámy, vyhání duchovenstvo, chce pobiti bojary a p. Po ulicích i po krémách začalo se brojiti proti samozvanci, a s Poláky bývaly potyčky na ulicích.

Když vše bylo připraveno, obsadilo vojsko v noci ze 16. na 17. května 1606 Moskvu, ve čtyry hodiny ráno udeřeno na všechny zvony a zatím Kreml obsazen. Šujský v čele bojarů a lidu, v jedné ruce kříž, v druhé meč hnal se ke dvorci. Samozvanec, jenž vysmíval se dosud obavám Poláků, vyšel s mečem v ruce povstalcům vstříc, ale musil ustoupiti před střelbou: chtěl se zachrániti skokem s okna, ale podvrtil si nohu. Ujali se ho střelci, ale když jim Šujský ohlásil, že carevna Marfa se vyjádřila, že není jejím synem, vydali jej: tu střelil po něm bojarský syn Grigorij Valujev a ostatní jej dobili. Třetího dne mrtvola samozvancova jest spálena, popel jeho nabit jest do děla a vystřelen. — Marina Mnišková upadla v zajetí, z polské její družiny ubito pak přes tisíc lidí; dalšímu boji učinili bojaři přítrž.

7. Vasilij Šujský (1606—1610).

Po svržení Lžidimitra Moskva zuenáhla se upokojila a 19. května sešel se národ na náměstí, a rečejí, až by se sešel zemský sněm celé Rusi, prohlásil původce poslední bouře, knížete Vasilia Šujského za caře. Nový tento způsob volby za účastenství pouze obyvatelstva moskevského nebyl arci způsobilým zjednatí všeobecné uznání a příchylnosti potřebné v době tak bouřlivé novému caři, zejména když tento všeobecně oblíben nebyl. Šujský však nevážil příliš okolnost tuto, a v touze své po panství odebral se ihned po prohlášení za caře do Uspenského chrámu a celoval kříž, že nebude trestati nikoho bez

soudu, že nemá více trpěti otec za syna, syn za otce a p., i vy- 1606
dal svolání k národu o svém nastoupení, uváděje svůj původ
z rodu Rurikova i oznamuje, že bude vládnouti spravedlivě;
dne 1. června 1606 pak slavně korunován.

Nové carství nemělo však hned s počátku velkých vyhlídek:
jsouc skutečně bez účastenství země, nemělo v zemi opory;
nový car nebyl všeobecně oblíben a skoupostí svou a nedůvěřivostí
přátel nezískal; volbou přísného a neustupného patriarchy Her-
mogena nezjednal si opory v duchovenstvu, a co nejhůře, Šujský
hleděl se hned na počátku svého panování zbaviti svých pro-
tivníků tím, že je ustanovil za vévody v pohraničných krajích
ruských, dosud neupokojených, a dal jim tak příležitost k pod-
niknutí nových rozbrojů.

Bojaři nespokojení s volbou Šujského neměli arci slušné
záminky k přímému vystoupení proti novému caři, než příklad
daný při svržení Godunových byl ještě v živé paměti. Ještě za
života Lžidimitra objevil se na Tereku mezi Kozáky nový samo-
zvanec Petr, který nyní s Kozáky pustošil Povolží, a netrvalo
dlouho, a v Polsku objevil se též samozvanec. Dne 17. května
utekl z Moskvy v průvodu dvou Poláků Michail Molčanov, kte-
rýž utíkáje do Polska, po cestě prohlašoval, že místo Dimitra
caře zabit jest v Moskvě někdo jiný, Dimitr pak že se zachránil,
a zachráněný že jest on sám; v Polsku přirozeně přijali jej
jako caře.

Aby pobouřené novými těmi zprávami myslí obyvatelstva
upokojil, dal Šujský přenéstí tělo Dimitra Ivanoviče z Ugliče
do Moskvy a vydal prohlášení o samozvanci. Než krok tento
nepomohl: v Putivli povstal vévoda kníže Šachovský proti Šuj-
skému s prohlášením, že Dimitr car nezemřel, a příkladu jeho
následoval v Černigově vévoda kníže Teljatevský. Povstalci vy-
zvali Molčanova, který meškal v Samboru, aby přišel do tábora
jejich. Molčanov sám však neměl dosti odvahy, i poslal nama-
nuvšího se dobrodruha Bolotnikova, který v Turecku a Benát-
kách dlouhou dobu byl v otroctví a právě vracel se na Rus.
Bolotnikov ujal se jmenem Molčanova velení vojska i vydal
především jmenem caře Dimitra svolání k sedlákům a cholo-

1606 pům, slibuje jim úplnou svobodu a vyzývá je proti bojarům. Houfně hrnuli se k němu sedláci a cholopi, přišli i Kozáci, a sesílen takto porazil vojsko caře Šujského hned v první srážce, a celé Seversko, Černigovsko i Rjazansko, posledním vedením vévod Sunbulova a Lapunova, a v celém Povolží se bouřili sedláci a cholopi proti bojarům.

Šujský vypravil nové vojsko bojarské, ale zatím přešel Bolotnikov přes Oku a v 70 verstách od Moskvy porazil znova carské vojsko u Trojcka a postoupil k samé Moskvě. Zde však obrátilo se jeho štěstí: vévodové Lapunov a Sunbulov oddělili se od něho a pokorili se Šujskému, neboť povstání selské bylo namířeno proti stavu bojarskému, z Tveri a ze Smolenska, kde nechtěli mítí caře z Polska, ať již pravého neb nepravého, přitáhli Moskvě na pomoc, a s nově spořádaným vojskem porazil pak mladý synovec carův, Skopin Šujský Bolotnikova na hlavu, tak že ustoupiti musil za Oku (v prosinci 1606). Na jaře roku 1607 sebral pak Skopin Šujský na 100.000 mužů, sklíčil Bolotnikova, k němuž tehdy přirazil i kozácký samozvanec Petr, v Tule a donutil jej vyhladověním ke vzdání: zajatý kníže Šachovský poslán do vyhnanství, samozvanec Petr pověšen, Bolotnikov utopen a vojsko povstalců rozehnáno.

Zatím přitáhl z Polska Molčanov a na hranice Severské, a v Starodubu prohlášen za caře. I jal se sbíratí roztroušené povstalce, a z Polska přivedl mu značnou pomoc kníže Rožinski, přirazili k němu i Kozáci Donští i Záporožští, u nichž občas objevovali se též různí samozvanci, kteří však opět rychle mizeli s dějiště.

1608 Takto sesílen hnul se Molčanov na jaře 1608 k Bolochovu a poraziv vojsko carské, táhl k Moskvě, a ačkoliv před branami moskevskými utrpěl ztrátu, usadil se přece pod samou Moskvou v Tušíně (odtud zván jest i Tušínský zloděj), i získal nemálo, když podařilo se mu zajmouti propuštěného tehdy z Moskvy knížete Mniška a dceru jeho Marinu, a tato uznala jej za pravého Dimitra. Tehdy Suzdal, Rostov, Vladimír i jiná východní města přísahala Tušínskému caři, od něhož metropolita Rostovský Filaret prohlášen za patriarchu.

V této tísní zjednal hrdinný Skopin Šujský pomoc krále 1609 švédského. postoupiv mu město Korelu, a sesílen 5000 Švédy postupoval vítězně k Moskvě, kamž s druhé strany tábl bojarin Šeremetěv, dobýváje města za městem. Toto spojení Rusů se Švédy vyzvalo však i krále polského Sigmunda III. ku přímému účastenství v bouřích ruských: 21. září 1609 oblehl Smolensk a vyzval Poláky v Tušíně meškající, aby přirazili k němu. Následkem tohoto obratu utekl samozvanec v přestrojení z Tušina do Kalugy. Poláci odtáhli ke Smolensku, a ruští přívrženci samozvance, nevědouce nic lepšího, vypravili posly ke Smolensku, žádající krále polského, aby jim dal syna svého Vladislava za caře (31. ledna 1610). Zatím co toto se dalo, strhla se bouře 1610 v Tušíně. Marina Mnišková utekla do Kalugy k samozvanci, kníže Rožinskí zapálil Tušín a ustoupil k Volokamsku a 21. března 1610 slavil mladý kníže Skopin Šujský za všeobecného jásotu lidu vjezd svůj do Moskvy, která takto osvobozena jest bez bitvy.

Hrdinný osvoboditel Moskvy, miláček národa, velel vojsku postupovati ke Kaluze a očišťovati zemi od Poláků, sám pak rozmnožoval vojsko, aby mohl pospíšiti na pomoc Smolensku: prve však než mohl provésti úmyslu svého, zemřel náhle (24. dubna), jak se v lidu vypravovalo, otráven prý strýcem svým Dimitrem Šujským, kterýž se obával, aby po bezdětné smrti bratra svého nepřišel o trůn. Než smrtí knížete Skopina Šujského a výkladem její přerušeno i dosavadní pojitko mezi národem a malomocným a neoblíbeným Vasiliem Šujským, a obrat následoval rychle: kníže Dimitr Šujský, který vedl vojsko na osvobození Smolenska, poražen jest (24. června) od polského hejtmana St. Žolkěvského. a vojsko polské postupovalo k Moskvě, prohlášujíc všude Vladislava, králeviče polského, za caře, zároveň pak spěchal i samozvanec, aby jej snad Poláci nepředěšli, k Moskvě. Při dvojím tomto nebezpečí sešel se národ 17. července na náměstí v Moskvě a rozhodl požádati caře Vasilia, aby opustil carský stolec; Vasilij musil povoliti žádosti národa a odstěhoval se z Kremlu do svého někdejšího bojarského domu, byl však 19. července původem Zachara Lapunova násilím postřižen a odveden do Čudova kláštera, bratři jeho pak vzati pod stráž.

1610

8. Poláci v Moskvě (1610—1612).

Po svržení Vasilia Šujského stála v čele státu дума bojar-ská, kteráž uvázala se v prozatímní vládu za okolností dosti těžkých, neboť polský hejtman Žolkěvský stál již v Možaisku, samozvanec pak ve vsi Kolomenské, oba téměř pod samou Moskvou. Když pak obecný lid začal se kloniti k samozvanci, tu bojaři smluvili se s Žolkěvským, že přijmou Vladislava králeviče za caře s podmínkami, jaké kladli bojaři z Tušina ku králi Sigmundovi pod Smolensk se odebravší, že totiž Vladislav potvrdí práva zemská, nebude jednati bez dumy bojarské, bez soudu nikoho neutratí atd.; že Vladislav při nastoupení svém přestoupí k pravoslaví, předpokládali Rusové mlčky. Po této úmluvě postoupil Žolkěvský k Moskvě, a Moskva přísahala Vladislavovi 27. srpna.

Když došla zpráva o zvolení Vladislava ke Smolensku, tu král Sigmund odepřel svého souhlasu, žádaje, aby sám uznán byl za caře. Nemožnost takového přání, aby odchovanec jezuitů Sigmund stal se cařem ruským, nahlédl i Žolkěvský. I vypraveno za tou příčinou poselství do ležení králova; posláni jsou metropolita Filaret a kníže Golicein, kteří takto zároveň odstranění jsou z Moskvy, kde pobyt jejich zdál se býti nebezpečným Žolkěvskému pro jejich oblíbenost v lidu; než jednání jejich v táboře polském pro odpor Sigmundův nevedlo k cíli.

Mezitím obrátil se Žolkěvský proti samozvanci a přinutil jej k ústupu do Kalugy, a ve srozumění s bojary obsadil v noci 20. září Moskvu, zachovávaje arci prozatím přísnou kázeň. Vstoupením Poláků do Moskvy a Kremlu bylo polské panství na Rusi arci pojištěno, a Sigmund, aby pro své plány získal bojary, začal jim udíleti různé milosti, sliboval statky a hodnosti, jakmile bude uznán; zatím pak poslal do Moskvy pověstného z Tušina Andronova, jakožto svého plnomocníka, kterýž vyprazdňoval pilně pokladnu státní ve prospěch krále a Poláků, a na úřady dosazoval své přátely z Tušina.

Tento obrat věcí způsobil však mocné jítření v lidu, ano na východě, v Kazani a Vjatce přísahali samozvanci a vyzývali

ostatní města, aby učinila dle jejich příkladu; než zmáhání se 1610
samozvance proti Polákům přerušeno smrtí jeho; byl dne 11. pro-
since 1610 zavražděn ze msty křtěným Tatarem Urusovem.

Smrt samozvance sblížila zase valnou část bojarů s náro-
dem, neboť jen málo kteří přáli Polákům. Všeobecné jítření
pak nabývalo nové potavy, když docházely zprávy, kterak Po-
láci v kraji Smolenském loupili a pálili chrámy, kdekoli se jim
nějaké město vzdalo. Tu vydal patriarcha Hermogen pastýřský
list, v kterémž problašoval, že Vladislav, pakli nepřijme křest,
není cařem. Národ pak začal se zbrojit k obraně, a v čelo toho
hnutí postavil se vévoda Rjazanský Lapunov, k němuž přirazili
i Kozáci z tábora samozvancova pod vedením Zaruckého, Proso-
veckého a kn. Trubeckého.

Z bojarů věrných Sigmundovi tehdy přední místo zaujímal
Solytkov. Ten vida blížiti se bouři, žádal, aby posláno bylo
nové poselství k Sigmundovi s doložením, že vzdávají se jemu
na milost. Někteří bojaři, zejména ti, kdo nepřáli Lapunovu,
podepsali, ale patriarcha odepřel podpis i své blahoslavení to-
muto kroku. Tu pohaněl jej Solytkov a tasil meč proti němu,
patriarcha však vyřkl nad ním prokletí. Když noví poslové přišli
do ležení před Smolenskem bez podpisu patriarchy, tu Filaret
a Golicin odepřeli vyplniti žádost bojarů; za to uvězněn jest
patriarcha Hermogen v Kremlu.

Zatím připravovali se Poláci v Moskvě na nastávající boj:
odzbrojili lid a jali se opevňovati Kreml děly. Při té příleži-
tosti strhla se však neočekávaná bouře dne 19. března 1611: 1611
Poláci žádali na izvoščicích, aby jim pomohli vytáhnouti děla na
věže, a když tito odepřeli, strhl se křik a spor; němečtí vojáci
v polské službě, myslíce, že vypuklo povstání, začali bít Rusy,
i strhla se krvavá rvačka, v kteréž vojáci polští a němečtí po-
bili na 7000 Rusů v předměstí Kitajgorodě. Když však učiněn
poplach, ozbrojilo se vnitřní město a zahnal vedením udatného
knížete Dimitra Požarského Poláky do Kremlu a Kitajgorodu;
za to Poláci zapálili Moskvu na několika stranách, tak že lehla
popelem, až na zmíněné dvě čtvrti od nich obsazené. Několik

1611 dní na to však (25. března) přitáhl vévoda Lapunov s 100.000 muži a oblehl Poláky v Kremlu.

V tu dobu ležel král polský stále ještě před Smolenskem. I žádal na poslech ruských, Golycinu a Filaretovi, i jiných, aby přiměli Smolenské ku vzdání; ti však rozhodně odepřeli, ale oloupení jsou za to a odvedení do zajetí do Marienburka v Prusích (12. dubna). Smolensk sám po dlouhé hrdinné obraně vzdal se konečně na výminky 3. července, ale vyloupen a vypálen jest a mnoho obyvatelstva pohubeno. Po překonání této veliké překážky nedošel však Sigmund přece do Moskvy: musil rozpustiti vojsko a vrátiti se do Polska za příčinou sněmu; za to vezl s sebou zajatého někdejšího ceře Vasilia Šujského, jehož mu vydali z Moskvy, i ozdobil jím svůj slavnostní vjezd do Varšavy; ubohý Šujský krátce na to v zajetí zemřel.

Mezitím ulehčilo se i obleženým v Kremlu Polákům. Povedlo se jim úskokem vpraviti do tábora kozáckého padělaný list Lapunova, kterým nařizoval úředníkům, aby Kozáky zabíjeli a utopili, kdekoli se jim dostanou do rukou. Tu Kozáci utvořili podle obyčeje svého kolo a pozvali Lapunova. Když tento na opětovanou žádost se dostavil, podali mu listinu. Lapunov prohlédl listinu i pravil, že je velmi dovedně padělána, jeho však že podpis na ní není. I nastal spor, který skončil tím, že Lapunov pod šavlemi Kozáků vypustil ducha.

Smrtí Lapunova zmařen útok na Kreml, neboť největší část zemského vojska se rozešla, i zbyly pouze houfce nespořádané a Kozáci, proti kterým Poláci se již snadněji hájiti mohli. Než tím nebyla bída ještě dovršena. Když Poláci pevněji opět seděli v Kremlu, vypověděli i Švédové Rusku válku za to, že vešlo ve spojení s Poláky, a zradou opanovali veliký Novgorod nad Volchovem; ve Pskovské zemi pak objevil se nový samozvanec. A tak zdálo se již, že země ruská bude roztrhána a stane se podnožím panství cizího, když tu na východě z národa samého vyšla spása v nejkrutější době.

9. Vyhánání Poláků z Moskvy (1612).

1612

V dobách velikého utrpení může z ponížení svého povznést se národ pouze vnitřní mravní silou, a silou tou byla na Rusi víra pravoslavná a láska k té od otců zděděné zemi, láska k matušce siré Rusi. I vyšlo heslo povzbuzující ze svatyně Trojekého Sergějeva kláštera, jenž v zlé době té stal se útočištěm před pustošícími houfy Poláků; neboť co jedna část mnichů ošetřovala od Poláků děsně zmrzačené uprchlíky a pohřbívala umírající, tu druhá část mnichů na povel archimandrita Dionysia psala listy do měst ruských, vyzývající národ, aby povstal za víru pravoslavnou, na očištění ruské země!

Když takovýto dopis došel do Nižního Novgorodu a protopop četl jej v chrámě všemu shromážděnému lidu (v říjnu 1611), tu povstal starosta města, řezník Kuzma Minin Suchoruký, a pravil: „Chceme-li pomoci Moskevskému carství, nesmíme litovati statků, nesmíme litovati ničeho; domy své prodáme, ženy a děti v zástavu dáme a pokloníme se tomu, kdo by se zastal pravoslavné víry a byl naším náčelníkem.“

I snášeny dary peněžité na oltář vlasti, aby placeno mohlo býti vojsko, i učiněno vyzvání k národu, aby každý schopný chopil se zbraně, i vysláno poselství do země Suzdalské ke knížeti Dimitru Požarskému, jenž tu léčil dosud rány své, utržené při posledním hájení Moskvy, aby převzal velení nad zemským vojskem. Požarský přijal čestný úkol, vymíniv si pouze, aby Minin spravoval vojenskou kasu.

Jakmile roznesla se zpráva, že v Nižním sbírá se vojsko, spěchali tam se všech stran lidé bojechtiví. A když vojsko hnulo se z Nižního a jalo se zatlačovati Poláky, kteří chtíce zásobiti Kreml, pustošili po zemi, tu vítání jsou všude jako osvoboditelé a vždy nové houfce ozbrojené přicházely k nim z různých měst.

Když Poláci obležení v Kremlu dostali zprávu, že od východu proti nim táhne nové vojsko zemské, tu poslali bojary, kteří s nimi v Kremlu se zavřeli, k patriarchovi, aby zakázal Novgorodcům postupovati na Moskvu. Zajatý patriarcha Hermogen však odvětil: „Nechť jsou blahoslaveni ti, kdož přicházejí na

1612 očištění Moskevského carství, a vy, zrádcové, buďte proklati!“
Za to jej Poláci umorili hladem; zemřel 17. února 1612.

Než ani Kozáci před Moskvou netěšili se z příchodu zemského vojska, neboť nyní, jsouce samojediní ve zbrani, žili na účet země: i jali se smlouvati s Lžidimitrem III. Avšak kníže Požarský zmařil úmysl jejich, obsadiv Jaroslavl, a v krátce na to zajat jest samozvanec v Pskově.

V Jaroslavli zdržel se Požarský poněkud: čekal, až z různých měst sejde se s dostatek vojska, a vyjednával se Švédy v Novgorodě, slibuje jim na oko, že králevic švédský bude cařem ruským, když ničeho nepodniknou proti němu. V srpnu 1612 konečně zemské vojsko hnulo se k Moskvě. Zatím odtáhl odtud Zarucký s částí Kozáků a zajav Marinu Mniškovou se synkem jejím Ivanem uchýlil se k stepi.

Požarský přitáhl k Moskvě 18. srpna 1612 a spojiv se s Kozáky knížete Trubeckého položil se před Moskvou. I přitáhl v pravý čas, neboť obleženým na pomoc spěchal polský hejtman Chodkěvič. I postavili se Rusové Polákům po obou stranách řeky Moskvy: dne 22. srpna odražen jest Chodkěvič na jedné straně řeky od Požarského, dne 24. na druhé straně řeky od Kozáků pod vedením knížete Trubeckého a od oddělení ruského vojska pod vedením Minina, i musil odtáhnouti s nepořízenou. Dne 22. října vzali Kozáci útokem předměstí Kitajgorod, a po měsíci vzdali se konečně obležení v Kremlu Poláci s podmínkou, že budou zachováni při životě, a 27. listopadu obsadilo zemské vojsko osvobozenou metropoli carů ruských. — Vytáhl sice ještě sám Sigmund III. do pole, aby napravil válečné štěstí polské, ale ani on nesvedl ničeho, neboť musil za nedlouho ustoupiti, obléhav nadarmo Volokolamsk.

Po osvobození Moskvy od Poláků vydáno svolání ke všem městům v celé zemi, aby vypraveni byli poslové do Moskvy na sněm veškeré Rusi, aby řádně zvolen býti mohl nový car.

Sněm zahájen třídním postem a po některém sem tam
1613 kolísání (mezi 8. až 21. únorem 1613) prohlášen konečně jednomyšlně za caře sedmnáctiletý Michail Fedorovič Romanov, syn

metropolity Filareta, několikrát již zpomenutého, při čemž roz- 1613
hodla i příbuznost Romanových s rodem Rurikoviců i zásluhy
otce carova Fedora Romanova čili metropolity Filareta, tehdy
ještě v zajetí polském se nalézajícího.

Tak skončila na Rusi ona doba bouřlivá po vymření Ruri-
koviců odražením výbojného souseda na východ se tlačícího a
ustálením se nové dynastie: a jako v Čechách po oné bouřné
době po vymření Přemyslovců ustálením se nové dynastie Lucem-
burské vzešla nová, slavná doba zemi české, tak i na Rusi
ustálením se nové dynastie Romanových počíná doba nové slávy
a velikého rozkvětu země.

II.

Zmohutnění Ruska za dynastie Romanových.

1. Michail Fedorovič Romanov (1613—1645). — 2. Vojna kozácká. — 3. Alexej Michajlovič (1645—1676). — 4. Fedor Alexejevič (1676—1682). — 5. Vladařství Žofie Alexejevny (1682—1689). — 6. Počátek panování Petrova (1689—1700). — 7. Severní vojna (1700—1725). — 8. Reformy Petrovy. — 9. Kateřina I. (1725—1727). — 10. Petr II. Alexejevič (1727—1730). — 11. Anna Ivanovna (1730—1740). — 12. Alžběta Petrovna (1741—1762). — 13. Petr III. (1762).

1. Michail Fedorovič Romanov (1613—1645).

1613 Dne 2. května 1613 přijel Michail Fedorovič z kláštera Ipatěvského, kde žil dosud s matkou svou, do Moskvy a korunován 11. července: Rusko mělo tedy po době dlouhého utrpení zase řádně zvoleného caře, a tudíž i naději, že vrátí se staré časy míru a blahobytu, k čemuž arci prvním krokem bylo očištění Rusi od domácích i cizích nepřátel.

Při všeobecném vysílení země sehnány prostředky vojenské s velikou obětavostí národa, i získán tím prvý úspěch proti Zaruckému. Ten zmocnil se totiž Astrachaně při ústí Volhy a odvedl tam i Marinu Mniškovou a synka jejího Ivana. Když pak Astrachanští nemohli snést i vyděračnosti jeho i útisků vojska jeho kozáckého a tatarského, zbourili se proti němu a oblehli jej v Kremlu městském v tutéž dobu, kdy blížil se vévoda Odojevský s carským vojskem. Tu ustoupil Zarucký z Astrachaně v step Uralskou, ale dostižen (25. června) a zajat; byl pak v Moskvě posazen na kůl, Marina Mnišková zahynula v žaláři
1614 a synek její pověšen. Roku následujícího (1614) očištěna jest

Rus i od druhých tlup kozáckých, jež po zemi loupily; jsou 1614 stíhány vojensky a pobity.

Ze zahraničních nepřátel nejprve usmířeno Švédsko, v jehož 1617
moci nalézal se tehdy Novgorod nad Volchovem. Zprvu vyjedná-
vano o mír prostřednictvím anglického vyslance Merika, ale bez
úspěchu. Na to oblehl král Gustav Adolf, proslavený potom
hrdina ve válce třicetileté, město Pskov, a teprve když obléhání
nemělo výsledku, uzavřen v únoru 1617 mír v Stolbově, kterým
Rusku vrácen Novgorod, Rusa, Ladoga a j., ale Švédsku zůsta-
veno ústí řeky Něvy.

Hůře bylo vyrovnati se s Polskem. Ještě r. 1614 oblehli
Rusové Smolensk a vyjednávali marně s Polskem prostřednictvím
císařského posla. R. 1617 vytáhl pak sám králevič Vladislav
do pole, aby hájil práv svých na trůn ruský, i dobyl některých
měst pohraničných a roku následujícího (1618) zamířil proti 1618
samé Moskvě. Zatím svolal car Michail Fedorovič sněm veškeré
Rusi, žádaje vydatné pomoci v těžkém boji a rozeslal listy po
všech městech ruských, vyzývající k posvátnému boji. Králevič
Vladislav pak dorazil do Tušína (20. září), pověstného z dob
druhého Lžidimitra, a spojiv se s Kozáky Záporožskými pod ve-
dením atamana Sahajdačného, udeřil v noci na 1. října na Mo-
skvu, ale odražen jest. Zahájeno pak vyjednávání, kteréž kon-
čilo příměřím na 14 let: Polsku mělo zůstat Smolensko a Se-
versko, Vladislav pak zřekl se svých nároků na trůn ruský.
Výměnou zajatců vrátil se i otec carův metropolita Filaret,
kterýž tehdy povýšen na patriarchu i vedl vládu společně se
synem svým.

Než tím neskončen spor s Polskem. Stížnosti pohraničné
nepřestávaly. a r. 1621 chýlilo se znova k válce za příležitosti 1621
války polskoturecké; prve však než vojsko ruské bylo pohotově.
ukončili Turci válku bez úspěchu, a car Michail Fedorovič uznal
za vhodné vyzbrojiti a vycvičiti dříve vojsko ruské, tak aby
měřiti se mohlo s polským v novém zápasu. Zápas ten vypukl
po smrti krále Sigmunda III. (1632). Vévoda Šejn vytáhl 1632
s 32.000 muži a 158 děly, vzal 23 města země Smolenské a
obleh sám Smolensk. Polská posádka hájila se v obleženém

městě po osm měsíců, až přitáhl král Vladislav, kterýž obklíčil
 1633 vévodu Šejna (1633), tak že tento konečně se zanecháním všech
 1634 zásob vyjednáváním se vyprostil. Tu uzavřen mír (1634), kterým
 podrželi Poláci zemi Smolenskou, ale uzna'li Michaila Feleroviče
 za caře.

1637 Tři léta po míru tomto (1637) Donští Kozáci v počtu
 4400 m. a spojení s nimi Záporožci v počtu 1000 m. vzali
 překvapením Azov na ústí Donu, osvobodili křesťanské zajatce,
 pobili Tatary a usadili se v městě. V odvetu za to napadli Ta-
 1641 taři jižní krajiny ruské, vzdor tomu, že car odmítal zodpověd-
 nost za skutek Kozáků. R. 1641 vytáhl dokonce sám sultan
 Ibrahim s 200.000 m. a oblehl Azov, ale statní Kozáci odrazili
 24 útoky turecké. Vzdor tomu však, že nebezpečí pominulo od-
 tažením sultana, necítili se Kozáci přece dosti mocnými k uhá-
 jení dobytého města, i žádali caře, aby přijal od nich Azov.
 Vyhlídka získati tak důležitého místa na pobřeží Černomořském
 byla lákavá; ale sněm, který se sešel na povolení prostředků
 vojenských, poukazoval k velikému vysílení země, a tak velel
 car Kozákům, aby Azov opustili. I uposlechli Kozáci, vyšli
 z města, ale zničili vše, tak že nezůstal kámen na kameni.

Na konci života carova objevil se v Polsku ještě jeden
 samozvanec, jmenem Luba, jehož polský šlechtic Lubinski vydával
 za Ivana, syna Mariny Mniškové. V Polsku zprvu chovali jej
 čestně pro případ, že by se jim zase hodil, pak ale vydali jej
 na žádost carovu: prve však než rozhodl se jeho osud, zemřel
 Michail Fedorovič 12. července 1645.

Tak zahájil rod Romanových panování své odražením cizích
 i domácích nepřátel. Pravda, že Rus ztratila celé Smolensko a
 Seversko, ale za to probrali se vévodové ruští a Kozáci na vý-
 chodě až na ř. Lenu a získali Rusku 70.000 čtver. mil země.
 Uvnitř pak zjednáni pořádek uvedením obyvatelstva do dřívějších
 sídel, povoláním cizích průmyslníků, kupců i učenců do země,
 zamezením zlořádů úřednických i ve správě, soudech i při vy-
 bírání daně; rovněž učiněno vše k povznesení mravnosti i du-
 chovenstva i lidu, nové knihy církevní jsou tištěny a opravo-
 vány, tak že směle říci můžeme, že po oné veliké zpouště, kteráž

následovala po vymření Rurikoviců, v každém ohledu stal se pokus k upravení škod utrpených.

2. *Vojna kozácká.*

V době této, kde moskevská Rus ponenáhlu sbírala své síly, připravovaly se nové věci na Malé Rusi, v Síči Záporožské. Kozáci octli se zajisté již v době bouří moskevských v nepřirozeném postavení, když pomáhali Polákům ničit sourodou a souvěrnou Rus. Hned na to zaujali pak Kozáci sebevědomější postavení, když za atamana prohlášen i v Síči i na Ukrajině Konaševič Sahajdačný, kterýž znova povznesl kozačinu a proslavil ji dobytím Černomořské Kafy a vítěznými nájezdy do zemí tureckých. Král Sigmund arcí nerad viděl nové to sesílení Kozáků, a ustanovoval nové atamany: ale Sahajdačný sesadil královské atamany a donutil krále, že uznal počet Kozáků pouze registrových na 50.000.

Sahajdačný byl rozhodným protivníkem unie, psal učené spisy proti ní, zakládal bratrstva náboženská, a když r. 1620 Malou Rusí cestoval patriarcha cařihradský, posvětil na žádost jeho i pro Kyjev metropolitu Jova i pro osiřelé ostatní biskupské stolice pravoslavné nové vladyky. V tu dobu (1621) vypukla vojna tureckopolská, a Sahajdačný slíbil svou pomoc pouze s podmínkou, že nově ustanovení pravoslavní vladykové budou uznáni; král Sigmund v nesnázích těch slíbil vyhověti, a Kozáci pomohli Polákům vyhráti slavnou bitvu Chotinskou. Konaševič hájil svobodu Malé Rusi, ale nepomýšlel na odtržení.

Nové nesnáze s Kozáky vznikly, když Rusové za účastenství Kozáků (1623) ubili uniatského biskupa Polockého Kunceviče, kterýž stál v čele uniatské propagandy. Za skutek ten Poláci zbavili Kozáky všech práv a podřídili je korunnnímu hejtmanu, a poslali vojsko do Malé Rusi. Kozáci však pod vedením atamana Tarasa rozprášili Poláky pod Perejeslaví (1628), a Taras odebral se do Varšavy na uzavření smlouvy nové; tu však jest zajat a popraven. Nicméně nemohli Poláci učiniti dalších kroků proti Kozákům pro válku se Švédskem, kteráž trvala do smrti Sigmundovy. V době volebního sněmu vypravili Kozáci posly se

1632 žádostí, aby obnovena byla jejich práva, jakož i aby připuštění
byli k volbě nového krále. Žádost tato arcí jest odmítnuta, ano
1635 na sněmu 1635 ustanoveno znova, aby Kozáci podřízeni byli
hejtmanu korunnímu, a aby byli pod dozorem, vystavěna proti
Síči pevnost polská Kudak. Kozáci přepadli pevnost, ale pora-
žení jsou hejtmanem Potockým v samé Síči, ataman Sulina
jest zajat a čtvrcen.

1637 R. 1637 zvolili si Kozáci znova sami atamana Pavljuka
Bajuna, syna křtěného Turka, a vytáhli proti Polákům; jsou
však poraženi před Kamajkami a pod Borovici a donuceni uza-
vřítí potupný mír: registrových Kozáků mělo býti pouze 5000,
náčelníci měli býti jmenováni vládou a nic nemělo býti pod-
nikáno bez svolení hejtmana korunního. Když pak ataman Pa-
vljuk pod zárukou vyšel z ležení na utvrzení míru, jest zajat
a ukrutně utracen ve Varšavě.

1638 Roku následujícího (1638) vytáhli Kozáci znova do pole
v počtu 30.000 mužů, jimž veleli atamani Ostravica a Kuňa;
z počátku vítězili, pak ale byli v nevýhodě; Ostravica odešel
na Rus moskevskou, Kuňa se vzdal. Tu zbaveni jsou Kozáci na
vždy práva voliti si atamany, pod trestem smrti zapovězeno
jim plavati po Černém moři, neb odcházeti na Záporoží, čajky
jejich spáleny, děla jim odňata. Poláci neustanovovali více ata-
many, nýbrž komisaře a starěšiny buď z polské šlechty neb od-
rodilých Rusů; ti usazovali se v zemi kozácké, zabrali veškerou
půdu (stejným asi titulem jako starostové v zemích polských) a
uváděli Kozáky v chlopstvo: na volné dosud zemi kozácké zavládl
polská „panszczyzna“ a unie; mimo to zavedeny i na půdě ko-
zácké platy židovským nájemcům nově příšle šlechty polské za
odbyvání svateb, křtů, pohřbů i odbyvání bohoslužby v pravo-
slavných chrámech, ku kterým klíče odevzdány právě židům
arendatorům.

Tuhé a nebyvalé tyto poměry vzbudily však záhy odpor
na půdě kozácké. V čelo odporu postavil se Bohdan Chmelnický
z počtu registrových Kozáků, který sloužil jako setník ve vojště
kozáckém a pak volen i za pána kozáckého a takto žil s ro-
dinou svou na statku Subotovu. Chmelnický, jako většina Ko-

záků, neměl na statek svůj zápis, a té okolnosti použil šlechtic polský Čapliński: pod záminkou, že statek Chmelnického je příslušenstvím staroství, přepadl Subotovo a přivlastnil si je, uchvátí i ženu Chmelnického a donutil ji, aby byla ženou jeho, a mladšího synka dal zmrskati tak, že druhý den zemřel.

Násilný skutek ten vyzval Chmelnického k jednání: pospíšil k soudu, ale byl odbyt, že nemá psaného zápisu v knihách; i nepomohli svědci, kteří dotvrzovali, že Subotovo od nepaměti patřilo rodině Chmelnických. Chmelnický obrátil se s žalobou na sněm (1647), žádaje zadostučinění, ale odbyli jej, že nemá zápisu na statek, a ve příčině uchvácení ženy potěšili, že na Ukrajině krasavice je ještě dosti. Chmelnický obrátil se ke králi se stížností, ale ani král neměl nad šlechtou moci: když našel pan Čapliński pomocníky, odpověděl král, snad najdeš je i ty, a co se týče Kozáků, jest věru čas, abyste si vzpomněli, že jste vojáci, že máte šavle; kdo brání vám, abyste se zastali sami sebe?

1647

Pomalu vracel se Chmelnický ruskou zemí, pobyl po cestě v každé vesnici, pohovořil s kněžstvem i lidmi statečnými v soukromí. Na Ukrajině svolal předáky kozácké a vylíčil jim vši bídu lidu ruského: i přísahali všichni, že pomstí pohanění své a zastanou se víry pravoslavné. Prve než došlo k činu, byl však Chmelnický zajat a korunním hejtmánem odsouzen k smrti: podařilo se mu ale prchnouti. Cesta jeho vedla na Záporoží.

Záporožci tehdy žili v úkrytech po březích Dněpru, na samé Síči bylo jich sotva 300, ale ti přijali jej (11. prosince 1647) „nejen s chlebem a solí, ale i s čistým srdcem“. Se všech stran hrnuli se na zvěst tu Kozáci na Síč. Než žoldnéři polští byli již Chmelnickému na stopě, ale prve než jej mohli zajmouti, zmizel jim s očí. V březnu 1648 objevil se v Bathčisaraji, sídle chána tatarského, i nabídl Tatarům válečný spolek proti Polákům. Chán Islam-Girej přijal nabízený spolek a z hordy Pere-kopské vypravilo se 4000 jezdců na pomoc Kozákům. Chmelnický pospíšil znova na Síč, kdež dáno znamení z děl a udeřeno v kotle, aby sešla se valná rada: i sešli se starěšiny, pěši i jízdní postavili se v kolo, a když Košový krátce pověděl, že pan Chmel-

1684

1648 nický vede Tatary na pomoc proti Polákům, tu Kozáci prohlásili Chmelnického za náčelníka, a pan Košový dal z chrámu přinéstí válečnou korouhev, bulavu a bunčuk, a odevzdal je novému atamanu (18. dubna 1648).

Chmelnický vybral ze Záporožců 8000 mužů a spojen s Tatory vytáhl proti Polákům, kteří vedením hejtmana korunního, pana Potockého, sbírali pole, aby násilím potlačili i poslední toto hnutí kozácké, byť by při tom i celou zemi měli vyhubiti. V prvních dnech května setkal se Chmelnický s oddělením vojska polského u Žlutých Vod; část vojska toho, pokud byla národnosti ruské, přešla k Chmelnickému, a ostatní pod vedením mladého pana Potockého vzdor vozové hradbě úplně zničeni. Chmelnický táhl dále a dostihl (11. května) hlavní voj polský; avšak Poláci, dověděvše se o osudu mladého pana Potockého, ustoupili až ke Korsuni na řece Rosi, a tu dne 16. zničeno i vojsko toto; pan Potocký padl též do zajetí i odvezen na Krym do zajetí tatarského.

Tak vzali Kozáci první odvetu na Polácích a celá Malá Rus začala se vymaňovati z panství polského; z osobní odvety stávala se odveta národní. V tom zemřel král polský Vladislav IV., a kníže Višněvěcki ukrutností svou nadarmo hleděl usmířiti všeobecnou bouři. Chmelnický, spojen jsa opět s Tatory, postupoval útočně do Haliče a odtud dále k Lublínu. Zatím zvolen byl v Polsku mladší bratr Vladislavův Jan Kazimír, kterýž jal se sbíratí pole, aby osudnou bouři mocí usmířil.

1649 I svedena u Zborova (5. a 6. srpna 1649) krutá bitva, v kteréž Kozáci a Tataři, porazivše prvý den Poláky v poli, na druhý den vervali se i do opevněného ležení jejich i hrozili zajetím samému králi. Tu velel Chmelnický ustati v bitvě a pokořil se králi. I ujednána smlouva Zborovská, podle které mělo býti Kozáků registrových 40.000. Kozákům měla vrácena býti všechna dřívější práva, prohlášena rovnoprávnost pravoslavné víry, úřady ve vévodstvích Kyjevském, Braclavském a Černigovském měly uděleny býti pouze pravoslavným Rusům atd.

Zborovský mír nemohl arci vyrovnati protivy, neboť bouře zachvátila celou západní Rus, a mír byl pouze pro Kozáky.

Ozbrojené tlupy, zvané Hajdamáky, vedly drobnou vojnu proti 1649
pánům polským, kněžím polským i židům dále. Kníže Višněvěcki Hajdamáky arci po tisících hubil, polští páni pak vracejíce se po míru na Malou Rus, znova uváděli lid v chlopství a obnovovali násilím starý pořádek. Než lid ruský nechtěl složiti zbraň. aby volnost zaměnil chlopstvím, a tu nevěděl Chmelnický jiné rady k uspokojení lidu, leč rozmnožení počtu registrových.

Tak vedl mír Zborovský k nové válce. Chmelnický, spojen zase s Tatary, poražen jest však pod Brestečkem (30. července 1651) 1651
zradou Tatařů i přinucen uzavřiti smlouvu Bělo-Cerkevskou (27. září). dle které Kozáků mělo býti pouze 20.000, páni a kněží katoličtí a židé měli navrátiti se na Ukrajinu.

Nová smlouva tato však ještě méně mohla uspokojiti lid ruský. Ten nemínil se vpraviti v starý pořádek, nově zaváděný, a houfně stěhoval se do jižní Rusi Moskevské. Než ani Kozákům nebylo volno; a když nebylo vyváznutí, z těžkého postavení, vypravil Chmelnický posly do Moskvy se žádostí, aby car Alexej Michájlovič přijal Kozáky pod panství své. I svolal car valný sněm do Moskvy (1. října 1653), kdež předložil žádost 1653
Chmelnického národu i ukázal na všechny křivdy, které činí Poláci i Malorusům i Moskvě. Sněm rozhodl, že nutno přijmouti Kozáky pod panství ruské a vypověděti Polsku válku. Zatím svedl Chmelnický novou nešťastnou bitvu pod Žvancem na Podolí, a Tataři opustivše opět Kozáky strašně zpustošili Malou Rus jako spojenci polští. Při návratu svém z nešťastné výpravy zastal Chmelnický posly carské, svolal Kozáky do Perejeslavi a 8. ledna 1654 přísahali Kozáci caru moskevskému: 1654
registrových Kozáků mělo býti 60.000, měli právo voliti si atamana, spravovati svá města atd.

Přirozený následek tohoto obratu byla nová válka: Rusové pod velením samého care postupovali k Vilnu a Grodnu, kdežto Chmelnický zajížděl až k Lublínu, co zatím král švédský Karel X. opanoval ostatní Polsko až po Krakov. Král Kazimír, vyhnaný ze země, uchýlil se do Slezska, i zdálo se, že blíží se konec Polska; než tentokrát osud ten ještě zadržen. Poláci poněkud

se zmohli, Rusové zapletli se se Švédy v nerozhodnou válku
1656 (1656) i učinili roku 1656 příměří.

1657 Chmelnický zemřel tou dobou (r. 1657) ne příliš věren
přísaze své, neboť jednal tu s Poláky, tu se Švédy, jakoby caře
moskevského nebylo. Po jeho smrti prohlásil se dosavadní písař
Vyhovský za atamana, porazil a ubil Košového Puškara, věr-
1658 ného Moskvě, a uznal zase panství polské (1658), neboť Poláci
byli nyní na sliby štědrí. Podařilo se Vyhovskému pomocí Ta-
1659 tarů poraziti vévodu ruského knížete Trubeckého (1659), ale
sotva že Tataři se vzdálili, odpadli od něho Kozáci, prohlásili
Jiřího Chmelnického za atamana, a Vyhovský utekl do Polska.
Jiří Chmelnický zůstal Rusku věrným v době kolísavé války,
ale před její ukončením vstoupil do kláštera; nástupce jeho,
ataman Tetera, znova se kolísal a zavdal původ k nové válce
mezi Polskem a Ruskem, která konečně skončena mírem v An-
1667 drušově (1667), kterým k carství Moskevskému připadlo Smo-
lensko, Černigovsko a Ukrajina na východě Dněpru s městem
Kyjevem.

Než tím válka o Ukrajinu neskončena. Nový ataman na
Záporoží, Dorošenko, poddal se Turkům a přemluvil atamana
Ukrajiny Bruchoveckého, aby spojil se s ním proti Moskvě, že
bude vrchním atamanem po obou stranách Dněpru. Bruchovecký
dal se přemluvit a prohlásil se na sjezdu v Gadači proti Moskvě
1668 (1668), a vévodové ruští vytištění jsou z měst ukrajinských.
Avšak oba atamani necítili se dosti silnými i vyjednávali s Ta-
tary o pomoc; zatím ale část Kozáků odpadla od Bruchoveckého,
Dorošenko prohlášen za společného atamana a Bruchovecký
utracen. Netrvalo však dlouho a celý levý břeh Dněpru uznal
1669 zase panství Moskevské (1669); vévodové ruští měli zůstat
pouze v Kyjevě, Černigově a některých větších městech, a ostatní
země měla býti kozácká.

Zatím uznal Dorošenko panství turecké, a sultan Maho-
met IV. nejen že přijal vrchní panství nad Kozáky, ale zamýšlel
1672 státi se pánem celé Ukrajiny i polské i ruské. Roku 1672 vy-
táhl do pole a vzal Kamenec Podolský, jedinou polskou pevnost
na jihu. I vedena válka dále s velikou zpoustou Ukrajiny. Za

smutných těch okolností vzdal se Dorošenko atamanství (1676): 1676
ale ani Rusové, zapletení též do války, nedovedli udržeti zpu-
stošenou od Turků zemi, nýbrž opustili po dvojím náběhu ture-
ckém pravý břeh Dněpru a r. 1681 učiněn konečně mír, kterým 1681
zpuštěná západní Ukrajina zůstala Turkům, až ji potom dobyl
nazpět poslední hrdina polský Jan Soběski.

3. Alexej Michajlovič (1645—1676).

Nový car dosedl na trůn za válek kozáckých a zdědil válku
po otci, kteráž ukončena, jak již pověděno, vlastně až po
jeho smrti.

Ve vnitřních poměrech ruských převládala tehdy snaha po
reformách. R. 1648 vydal mladý car, jehož hlavním rádcem byl 1648
vychovatel jeho Morozov, rozkaz, aby sestaven byl nový zá-
konník, jak ze starých zákonů, tak i z carských rozkazů poslední
doby, i ze zákonů církevních a byzantských. Sestavení zákonníka
svěřeno bojarům knížeti Odojevskému, knížeti Pozorovskému,
knížeti Volkonskému, pak dákům Leontěvu a Gribojedovu, i při-
brání jsou někteří i ze šlechty, z lidí městských i kupců; ti se-
stavili pak zákonník zvaný „Uloženie cara Alexeje Michajloviče“.

Nedlouho na to (1652) zvolen byl za patriarchu církve ruské 1652
Nikon, pocházející z rodu selského, kterýž se stal hlavním rád-
cem carovým, ano užíval i titule velkého hosudara, jako někdy
patriarcha Filaret. Přičiněním Nikonovým, hlavně pak ustano-
vením církevního sněmu (1654) došlo na opravu bohoslužby, 1654
všelijak pokazené za doby samozvanců, dle starých ruských a
řeckých knih, dle kterých vydány býti měly nové knihy boho-
služebné. Prve však než oprava ta ukončena, upadl Nikon
v nemilost a vzdal se patriarchatu (1658) i odsouzen za samo- 1658
volný skutek ten od patriarchů Alexandrijského a Antiochij-
ského, kteří r. 1666 přišli na Rus; opravené církevní knihy 1666
však rozeslány, i nařízeno vykonávati bohoslužbu podle nich.

V době té však vzdělanost mezi duchovenstvem a zejména
mezi mnichy byla tak poklesla, že vnější formálnost kladena
nad věc samu; i vznikl tuhý odpor proti opravě, který nazý-

váme rozkolem církve. V nových knihách psáno bylo slovo Ježíš Iisus místo posledně užívaného Isus, žehnolo se třemi složenými prsty místo posledně obvyklého dvěma prsty a pod., ale právě pro Isusa, dva prsty a pod. vznikla bouře, jejížto středem byl
 1668 Solovecký monastyr (1668). Klášter obležen jest vojskem, ale pokořen teprve 1676, neboť vojsko ruské zaměstnáno bylo tou dobou na jihu bouřemi tlup kozáckých.

Tam totiž tlupy Kozáků vyšlých z Ukrajiny i sebraných z potulných Kozáků od Donu i Uralu zloupily břehy perské na Kaspickém moři vedením atamana Razina (1667—69). Razin
 1670 opanoval i Astrachaň (1670) a zařídil po kozácku, plovat po Volze na sever a zařizoval krajiny opanované po kozácku. Konečně poražen jest pod Simbirskelem vévodou knížetem Bar-jatinským a vydán od Donských Kozáků, ku kterým se utekl,
 1671 a popraven v Moskvě (1671); bouře pak ponenáhlu utichly.
 1673 Roku 1673 zemřel v Polsku král Michal Višněvěcki, nástupce Jana Kazimíra, a jedna strana v Polsku zamýšlela zvoliti syna carova Fedora Alexejeviče; než car Alexej chtěl býti sám králem, ale když nemínil státi se katolíkem, jak předpisovala ústava polská, prohlášen opět z domácí šlechty Jan Soběski za
 1676 krále. Alexej Michajlovič zemřel brzy na to 29. ledna 1676.

V době Alexeje Michajloviče nalezlo hnutí o zvelebení Ruska mnohých stoupenců. Mezi předáky té doby možno uvést S. Potockého, vychovatele dětí carových a spisovatele, rovněž vévodu Naščokina, který se vyznamenal proti Švédům. vedl vyjednávání o mír Andrušovský a později stál v čele zahranič-ných záležitostí; ten hleděl k tomu, aby vojsko bylo znova organisováno, vystavěl i první zase válečný koráb ruský Orel, který byl určen pro Kaspické moře, ale Razinem spálen byl, zavedl poštovní spojení i uzavřel výhodnou obchodní smlouvu s armenskými kupci v Persii o dodávání hedbáví. Po něm byl důvěrníkem carovým Matvějev, rozhodný přívrženec západu, kterýž i dům svůj zařídil po evropsku; on pořádal první hry divadelní v Moskvě a založil i divadelní školu; bojar Rtiščev zase založil blíže Moskvy klášter, do kteréhož pozval muichy maloruské, aby tu zařídili učené bratrstvo i školu. Do té doby

padá i popsání říše ruské Košichinem, vydané potom tiskem 1676 ve Švédsku 1666. i působení Srba Križaniče. Tento narozen byl v Bosně a studoval v Italii; r. 1645 přišel do Mosky. hledaje zde příležitost k provádění svých plánů o organisaci světa slovanského. Napsal zde ruský „Ruská država v XVII. věku“ a Slovanskou grammatiku (1666), v které vedle ruského probíral i druhé slovanské jazyky, a stal se tak praotcem slavistiky, po případe i slavjanofilství, nazývaného v Evropě panslavismem: na Rusi však tehdy vyznání jeho katolické způsobovalo mu nedůvěru, tak že r. 1660 i na Sibiř poslán.

4. Fedor Alexejevič (1676—1682).

Car Alexej zůstavil z prvního manželství syny Fedora a Ivana a pět dcer, z druhého manželství syna Petra a dvě dcery. Z těch nastoupil nejstarší, Fedor, tehdy 14letý, a příbuzní matky jeho, totiž Miloslavští, hlásili se o poručenství; i podařilo se jim svrhnouti nenáviděného posléze důvěrníka care Alexeje. Matvějeva, pěstouna druhé manželky carovy, jen že vláda dostala se ne jim, nýbrž do rukou Jazygova a Lichačeva.

Z krátkého panování Fedorova zejména dvě věci zasluhují zmínky: r. 1682 zavedeno po návratu knížete Golicina nové 1682 zřízení vojenské, a snesením sněmu spáleny razrjadné knihy. Na návrh mnicha Timofeje zařízena pak akademie v Moskvě, kdež učení Rusové a Řekové měli vykládati nauky bohatým i chudým bez rozdílu, a z chovanců této akademie měli býti ustanovováni hodnostáři státní.

Car Fedor zemřel 27. dubna 1682.

5. Vladařství Žofie Alexejevny (1682—1689).

Fedor Alexejevič neustanovil žádného nástupce, zákona o posloupnosti na trůně nebylo, a Ivan Alexejevič, přirozeně nejbližší dědic trůnu, byl slabý tělem i slabý duchem; za takých okolností svolal patriarcha Joakim národ, i ptal se ho, kdo by měl býti carem; i volal lid: nechť je Petr Alexejevič, a patriarcha mu blahoslavlil.

1682 Nově zvolený car byl tehdy arci teprv 10letý, a poručnictví připadlo dle ruského zvyku carevně Natalii, druhé manželce cara Alexeje, která se tudíž vrátila z vyhnanství; podobně navrátil se do Moskvy a ku vládě Matvějev.

Obrat tento ve vládě nelíbil se arci Miloslavským a straně jejich, a v čelo strany té postavila se Žofie Alexejevna, jedna z dcer Alexejových z prvního manželství. Její návodem pobouření jsou střelci, kteří byli nespokojeni, že plat jim pravidelně vyplácen nebyl. a ti pod záminkou, že se úklady strojí Ivanu Alexejeviči, vtrhli do Kremlu, ubili Matvějeva, Dolgorukého i bratra carevny Naryškina, a návodem Žofie žádali. aby oba bratři, Ivan a Petr, společně vládli, a když sněm žádost jejich schválil (23. května). žádali o týden později, aby Žofie byla vladařkou, a prosadili rovněž svou žádost.

Převratu toho mínili použiti i rozkolníci, i povolena jim veřejná disputace s patriarchou v paláci carském v Kremlu; když však příliš neústupně si vedli, jsou náčelníci jejich zjímáni, někteří popraveni, někteří do vyhnanství posláni a rozkol tak na čas potlačen. I střelci dosud nepokojní popravou náčelníka svého Chovanského jsou zastrašeni.

Vladařství Žofie Alexejevny přineslo konečně i žádoucí úlevu dlužníkům, kteří osobu svou v zástavu dali, dluh svůj zaplatiti nemohli a v cholopství dočasné upadali; těm uleveno potud, že ustanoveno zákonem, jakou dobu kdo musí sloužiti, aby určitou dlužnou sumu „odpracoval“. Podobně zmírněny i tresty na různá provinění.

V poměrech k cizím mocnostem sluší především vytknouti
 1686 věčný mír s Polskem (1686), kterým Rusku na vždy zůstati
 měl Kyjev, a zároveň učiněna smlouva o společnou válku s Tu-
 1687 reckem. I vytáhl kníže Goligin se 100.000 muži a s ním ataman
 Mazepa s 50.000 Kozáky r. 1687 a 1689 do pole proti Krymu:
 ale první tato samostatná válka ruská proti Turecku skončila
 1689 r. 1689, neboť postoupeno bez příčiny nálehavé Číně Amursko,
 kteréž téžaké houfy kozácké nedávno před tím dobyly.

Vzdor těmto nevalným úspěchům zevnějším zdálo se vladařství upevněným, a snad by jím bylo bývalo, kdyby nebylo Petra Alexejeviče. Ten již za panování Fedora odsouzen byl k vyhnanství s matkou svou; dali mu sice za vychovatele dáka Zotova, ale ten jej ničemu kloudnému nenaučil. Nyní byl Petr korunován, ale vzdor tomu odsouzen opět k samotě a odloučenosti. Ohnivý a bystrý mládeneček byl zůstaven sám sobě, tak že, nevěda co lepšího, proti dosavadnímu obyčeji hledal si zábavy a kratochvíle na ulici: z mládeže utvořil si dva sbory, Preobraženský a Semenovských (z nichž pak povstaly dva chrabré pluky), s kterými zkoušel se ve vojenství. V tak zvané německé slobodě našel cizí důstojníky, tehdy ve službě ruské se nalézající, kteří sice nevynikali také přílišným vzděláním, ale byli živí a veselí, a vypravováním svým o lesku života západoevropského, o jeho vojenství a zařízení upoutali ohnivou obraznost a nenasyčenou vědychtivost Petrovu. Z těch nejvíce zalíbil se Petrovi veselý důstojník Fr. Lefort z Ženevy, který pak zůstal ve zvláštní jeho přízni. Jiný důstojník, Holandan Timmermann, učil Petra mathematice, geometrii, dělostřelectví a opevňování. S tím kdysi prohlížel Petr v Izmailově pozůstalost Nikity Romanova a našel mezi jiným lodici cizího způsobu: i ptal se, co by to bylo za lodici, a Timmermann vysvětloval, že to lodice anglická, která plave plachtou po větru i proti větru. To bylo pro obraznost Petrovu něco neočekávaného; i dal od Holandana Branta zhotoviti podobnou lodici a zkoušel ji nejprve na rybníce Izmailovském, pak na rybníce Perejeslavském i byl pak úplně zaujat i cvičením vojenským podle způsobu západního i plavectvím západoevropským, že nedal si v obojím překážeti, ani když jej r. 1689 oženili.

Tyto zábavy Petrovy neznepokojovaly ctižádostivou Žofii; za to tím více žehrala Žofie na macechu svou, carevnu Natalii. I našli se rádcové, kteří mínili, aby se zprostita macechy své pomocí střelců. Když však střelci zasvěceni jsou v tajný plán, našlo se (7. srpna 1689) pouze sedm ochotných; jiní oznámili úmysl vladařky mladému Petrovi, který dlel právě v Preobražensku. Petr nemeškaje, vsedl na koně a odjel do kláštera Troj-

1689 ckého, kam uchýlila se i matka jeho Natalie; i střelci opustili vladárku a uchýlili se za mladým cařem do Trojckého monastyru. V nesnázi té hledala Žofie přízeň lidu, ale lid zůstal chladným. Tu poslala patriarchu, aby vyjednával s Petrem, ale i patriarcha zůstal v Trojckém. Opuštěna ode všech vzdala se tedy Žofie vlády a uchýlila se do kláštera Novoděvického; přívrženci a rádcové její jsou odstranění, a Petr stal se samovládcem.

6. Počátek panování Petrova (1689—1700).

Když Petr (12. září 1689) dosedl na trůn, bylo mu sotva 17 let; bratr jeho Ivan byl společně s ním cařem, ale skutečného účastenství ve vládě neměl do své smrti r. 1696. Prvních pět let Petr pro mládí své nemohl řídit veřejné záležitosti sám; za to tím horlivěji jal se studovati a se zálibou pěstoval vojenství a lodnictví. Ano taková byla jeho touha po moři, že 1693 a 1694 zajel do Archangelska, aby obdivovati se mohl zámořským lodím evropským, aby pokochal se mořem.

Touha tato po moři měla záhy nabyti praktických následků. Válka s Tureckem totiž nebyla dosud ukončena. R. 1695 vypravilo se dvojí vojsko ruské do pole; jedno vedením Šeremetěva táhlo podél Dněpru na Krym, druhé, při kterémž nalézal se sám Petr, zamířilo k Azovu, ale marné bylo obléhání, když nebylo loďstva válečného, které by sevřelo město na vodě. Neúspěch tento neodstrašil Petra. V zimě vystavěno 30 válečných lodí ve Voroněži, a v dubnu 1696 obležen jest Azov znova na suchu i na vodě a 19. července posádka se vzdala. Rusko dostihlo zase ouoho moře, kteréž bývalo někdy mořem ruským: v Taganrogu zřízen pohodlný přístav, cizí mistři povoláni jsou ke stavbě válečných lodí do Voroněže, a Turci nemálo byli překvapeni, když r. 1699 ruský plnomocník Ukraincev na ruské válečné lodi připlul do Cařihradu, aby zde jednal o formální postoupení dobytého Azova, kterýž zabezpečen pak Rusku mírem Karlovackým (1699).

Mezi tím ukonejšil Petr dávný svůj plán, spatřiti divy vzdělanosti západní tváří v tvář. V březnu r. 1697 vypraveno

veliké poselství vedením Gordona a Leforta do Evropy, a mezi 1697
bojary, provádějícími poselství, nalézal se i Petr Michailov —
sám car. Cesta vedla přes Rygu, kdež Petru Michailovu nedo-
volili prohlédnouti opevnění. Skvělého uvítání dostalo se po-
selství v Braniborsku a Hanoversku, odkudž car předešel poselství
do Saardamu v Holandsku, aby tu v loděnicích osobně poznal
tajnosti stavitelství lodního. U jakéhos kováře najal si byt, za-
opatřil si oblek tovaryše a dal se v loděnicích na tesařství, pro-
hlížeje zároveň všechny dílny, v kterých pro lodě se pracovalo.
Když však se Saardamští dověděli, kdo vlastně jest, a zvědavci
jej stále obklopovali, odejel do Amsterdamu, kdež opět zvěda-
vosti jeho nebylo konce. Pracoval v loděnicích východoindické
společnosti a při tom kupoval lodi a bral do služeb svých nejen
námořníky, ale i techniky, vojíny a vůbec lidi, kteří něco užitečného uměli.

V lednu 1698 odebral se Petr do Anglie, aby tu v lodě- 1698
nicích se zdokonalil a potřebné lidi do služeb svých najal.
V dubnu vrátil se do Holandska a na cestě do Vídně zastavil
se v Praze, kdež slavnostně uvítán jest od šlechty české a na-
jímal i Čechy, s kterými svým ruským jazykem dobře se smluvil,
do služeb svých. Ve Vídni, kdež přidělení k jeho službám šlech-
tici čeští, především maršálek hr. Černin, zabýval se vojenstvím
i smluvil se s císařem Leopoldem, aby v míru s Turky vyměněn
byl Rusku Azov. Právě chtěl odebrati se z Vídně do Benátek,
když jej došla zvěst, že střelci se zbouřili; i odložil cestu svou
a pospíšil do Moskvy.

Střelci byli nespokojeni, že v posledních létech byli stále
v poli, tu na jihu proti Turkům, tu na polských hranicích,
kdež po smrti Jana Soběského měli zabrániti volbu francouz-
ského prince. V nepřítomnosti carově (1698) se vzbouřili a zvali
Sofii Alexejevnu na trůn. Když pak na její vyzvání postupova-
li k Moskvě, byli na řece Istře poraženi, 100 jich na místě
pověšeno, mnozí jsou zjímáni a ostatní pokořeni. Po návratu
carově odbýván nad nimi soud, mnozí jsou odsouzeni a sbor
jejich zrušen. Sofie a sestra její Marfa, zapletené v povstání,
donuceny vstoupiti do kláštera.

1699

Návratem carovým počíná doba velikých proměn v řádech ruských. Petr vyrostl v mládí svém mimo dosavadní tradice života ruského; západoevropští společníci jeho vzbudili v něm touhu po vzdělanosti a řádech evropských, a co viděl na vlastní oči, stačilo k přesvědčení, že Rusko musí se přičinit, aby dohonilo, co zameškalo za pohromy tatarské a za doby domácích bouří: vnitř i zevně mělo státi se Rusko zemí novou, podobnou Evropě. Spisovatelé západní, nechápající arci dobře věcí vnitřních, se zálibou vypravují o věcech vnějších. Tehdy za Ludvíka XIV. francouzského podléhala celá západní Evropa vlivu Francie v literatuře, mravech i kroji, a co bylo v celé západní Evropě, to mělo naléztí průchodu i na Rusi. Petr chtěl mítí dvůr svůj po evropsku zařízený a nařídil, aby bojaři šatili se po evropsku, k čemuž přirozeně patřilo i holení vousů. Mezi bojary vznikla oposice (staroruská strana) a Petr v horlivosti své nařídil i vybírání daně za nošení vousů a p. a výkonné orgány v horlivosti úřední provedly rovněž nejednu přenáhlenost, což arci zavadlo původ k anekdotám, tak často opakovaným u západních dějepisců.

7. Severní vojna (1700—1725).

Již při návratu svém z cesty po Evropě setkal se Petr s novým králem poiským a zároveň i kurfirstem saským Augustem II. i osvědčil při té příležitosti přání, dobytí nazpět břehů moře Baltického, ztracených mírem Stolbovským. Touže dobou vyskytl se nadaný horlitel pro koalici proti Švédsku v osobě livonského rytíře Patkula. Když totiž Švédové v opanovaných Livonech pobírali rytířům německým i statky korunní. i ty, na které neměli zápisy, stal se Patkul hlavou oposice. Povolán proto do Štokholmu a postaven před soud; podařilo se mu sice uprchnouti, ale v nepřítomnosti odsouzen jest k smrti. Jezdil potom po Evropě a přijel konečně s hotovým plánem do Varšavy, navrhuje, aby Polsko, Rusko a Dánsko začaly najednou válku se Švédskem: Polsko aby vzalo si Livony a Estony, Dánsko Holštýn, Rusko Ingrii a Karelii.

Doba zdála se takovému plánu příhodnou. Švédsko platilo sice od války třicetileté vedle Francie za první velmoc válečnou,

ale tehdy právě nastoupil tam Karel XII., teprv 15letý, a proti 1700 třem spojencům tak mladému panovníku bylo těžko se brániti. Na jaře r. 1700 vtrbli tedy Dánové do Šlesvíka, aby zemi tu odňali rodu Holštýn-Gotorpskému, příbuznému s rodem švédským, král polský pak vytáhl s vojskem saským, když Poláci odepřeli účastenství ve válce, do Livon, a 19. srpna vydal i car Petr válečný manifest a vytáhl k zálivu Finskému.

Než mladistvý Karel XII. překvapil protivníky své i rozhodným jednáním i štěstím válečným. Prve než se Dánové nadáli, přeplavil se na ostrov Seeland, oblehl hlavní město jejich Kodaň a donutil je k míru v Travendale (13. srpna). Odtud spěchal Karel XII. do Livon, zahnal vojsko saské od Rygy, a nevšímaje si ho dále, spěchal k Narvě, kterou právě obléhal car Petr. Rusové v počtu asi 40.000 mužů postavili se Švédům v opevněném postavení na míli dlouhém; Švédové přitáhli 30. listopadu v počtu 8000 mužů a započali útok dělostřelbou; po polednách, zakryti hustou chumelící, učinili útok na střed ruský, překročili opevnění a zajali dělostřelectvo ruské. V té chvíli cizí důstojníci se vzdali Švédům, a pravé křídlo vyjednálo si ústup se ctí vojenskou: pouze zamilované pluky carovy, Preobraženský a Semenovský, držely se v ohradě vozové do večera a proklestily si cestu přes řeku Narev.

Po bitvě u Narvy obrátil se Karel XII. proti Augustu II. do Livon a zahnal bez obtíží saské jeho vojsko do Polska, ano vtrhl sám do Polska: část Poláků, v tom počtu i Bratři čeští, tedy utiskovaní, zřekli se krále, Karel opanoval Varšavu a po bitvě u Klisova (1702) Krakov, i jal se stíhati přívržence Au- 1702 gustovy. zaplétaje se tak bez potřeby v Polsku, na jehož trůn mínil povýšiti vévodu Poznaňského, Stanislava Leščínského.

Mezi tím vzpamatovali se Rusové dosti záhy, neboť největší část vojska ruského odešla od Narvy se ctí. Již roku následujícího (1701) porazil general Šeremetěv Švédy u Erastferu v Livonech tak zle, že ze 7000 zůstala polovička na bojišti, a roku potomního (1702) se ztrátou ještě větší u Hummelshoffu. Roku následujícího obrátil Petr zbraně své k řece Něvě, kteráž Rusům odňata byla mírem Stolbovským, a v říjnu vzal útokem

- 1702 pevnost Noteburg, starodávný Orěšek, položený na ostrůvku při
 1703 výtoku řeky Něvy z jezera Ladožského. V květnu roku 1703
 vzata švédská pevnost při ústí Něvy do moře, Nienšanc, a
 16. května položen základ k nové pevnosti na ostrově Lust-
 Eilandě, kteráž měla býti záštitou novému městu ruskému,
 městu Petrovu čili Petrohradu: na blízkém ostrově Kronsloťe
 pak založena pevnost, kteráž měla brániti přístup k ústí Něvy.
 1704 Rok na to (1704) vzato Koporje, Jem, Derpt, Narva a celé
 Livony a Estony až k moři.

- Tyto úspěchy ruské nevyrušily Karla XII. z předsevzetí
 vytlačiti Augusta II. úplně z Polska a dosaditi St. Leščin-
 1705 ského: za to podporoval Petr krále Augusta penězi, ano r. 1705
 vypravil 35.000 mužů na pomoc Augustovi, kteří dobyli Ku-
 ron vzali Viluo a postoupili až ke Grodnu. Tu se obrátil
 proti nim Karel a přinutil je k ústupu na Kyjev. A zase obrátil
 se proti Augustovi, kterýž zatím odešel do země své saské:
 protáhl Slezskem do Saska, zpustošil vše až k Lipsku a donutil
 1706 Sasy k míru v Starém Ranštdtě (1706), kterým August II.
 zřekl se trůnu polského a uznal za krále Stanislava Leščinského.

V Evropě tou dobou vedena krutá válka o dědictví Špa-
 nělské, v které dávný spojenec švédský, Francie, právě utrpěla
 citelnou porážku u Hochstädtu. Vítězné vojsko švédské ve středu
 Evropy v tuto osudnou chvíli nemálo znepokojovalo spojence;
 než Karel XII. nemyslí na evropské pletky, ale za to tím pil-
 něji studoval mapu Ruska, maje v úmyslu vyhledati caře Petra
 ve středu říše jeho, a diktovati mu mír v Moskvě, jako právě
 diktoval mír Augustovi II. pod Lipskem.

- Se 43.000 muži vytáhl ze Saska, zanechal 1000 mužů
 St. Leščinskému, aby se snáze udržel na trůně polském, pře-
 1707 kročil koncem r. 1707 Vislu, vzal v lednu 1708 Grodno a pro-
 následoval do Litvy voje ruské, kteréž ustupující před ním
 krajinu pustošily.

- Mezi tím ani na Rusi samé nebylo pokoje. Roku 1705
 zbouřili se střelci v Astrachani, a byli teprve r. 1706 Šereme-
 těvým pokoreni. R. 1707 pobouřili se Kozáci Donští a teprve
 1708 roku následujícího jsou krvavě usmířeni. Když pak v létě r. 1708

Karel XII. vzal Mogilev a přešel Dněpr, vstoupil s ním Mazepa. 1708
ataman Kozáků ukrajinských ve spojení a svedl jej, že místo na
Moskvu zamířil na Ukrajinu, kdež však pouze malá hrstka Ko-
záků s Mazepou přidala se k němu.

Štěstí rozhodně začalo přátí Rusům: koncem září poražen
jest na Soži švédský vojevůdce Löwenhaupt, který Karlovi měl
přivést i posilu 18.000 mužů i zásoby, a sice se ztratou
10.000 mužů. Menšikov vzal Baturin, sídlo atamana na Ukrajině,
v květnu roku následujícího i Síč, Skoropadský prohlášen za 1709
atamana a Mazepa od duchovenstva v chrámech proklet. K tomu
byla tuhá zima a vojsko švédské, špatně opatřené, zakoušelo
útrapy hrozné.

S 29.000 muži zamířil Karel XII. na jaře r. 1709 na Ukra-
jinu, a očekávaje posily ze Švédska a Polska jal se obléhati
Poltavu. V červnu přitáhl car Petr se 60.000 muži a 8. čer-
vence o 4. hod. ranní počala krutá bitva, která k 11. hod.
končila úplnou porážkou Švédů: 10.000 padlo, 3000 na bojišti
zajato, a 16.000 kapitulovalo na ústupu na březích Dněpru.
Z vítězného dosud vojska švédského, které krátce před tím
mohlo rozhodovati o osudu Evropy, nezbyla ani setnina. Karel XII.
zachránil se s Mazepou a Poňatovským útekem do Turecka.

Bitvou u Poltavy zlomeno jest velmocenské postavení říše
švédské, zaujaté od 30leté války, a do popředí vystupuje nová
velmoc nordická, Rusko.

Bitvou Poltavskou neukončena však válka, nýbž spíše roz-
poutána na novo: Dánové vpadli znova do Šlesvika a Bremska,
August II. vytlačil z Polska St. Leščinského a Petr pokračoval
v podmaňování Eston a Livon, o které se August II. více ne-
hlásil, a připoutal i Kurony k politice ruské tím, že dal neteř
svou Annu Ivanovnu vévodovi Kuronskému za manželku.

V tom stal se neočekávaný obrat. Příčiněním Karla XII.
a diplomatie francouzské vypověděl sultan Achmet III. válku
caru Petrovi, uvrhnuv vyslance ruského do sedmizámkové věže.
Na Rusi přijali válku s Tureckem s nadšením, doufajíce již
v pokoření Turecka a osvobození křesťanů z panství tureckého,

1711 tím spíše, když hospodar Moldavy Kantěmir a hospodar Valašska Kantakuzen vstoupili v tajné spojení s Ruskem a v Řecku, Bulharsku, Srbsku a Černé Hoře ukázala se zjevná touha po svobodě, neboť carský posel Milodarovič, vyzývající k válce za svobodu, vítán s nadšením.

Pln velikých nadějí vytáhl car Petr 1711 do pole se 40.000 muži a zamířil do Moldavy. Když však vojsko ruské, dlouhým pochodem stepí zmořené, došlo do Jass, nenalezlo ani očekávaných zásob, ani slíbené pomoci vojenské; Kantěmir, opuštěn od bojarů, s malou hrstkou svých věrných přidal se k vojsku ruskému, a nový hospodar valašský Brankovan přidal se zřejmě k Turkům. Zatím však přešel veliký vezír s 200.000 muži řeku Dunaj, přiblížil se rychlými pochody a obklíčil ležení Petrovo na Prutu počátkem července. Útok na ležení ruské odražen jest skvěle, tak že padlo na 7000 janičarů, ale v opevněném táboře ruském nebylo zásob potravních, tak že car Petr odhodlán byl vyjednávat za každou cenu. Ale i v táboře tureckém naklonění byli, vzdor protestu Karla XII., k vyjednávání výhodnému, neboť janičari zdráhali se podruhé hnáti útokem a od Dunaje došla zpráva, že ruský general Rönne dobyl Brailly a ohrožuje most vystavěný přes Dunaj; k tomu obměkčen jest veliký vezír i skvostným darem potomní carevny Kateřiny, přítomné v ležení. Tak uzavřen jest tedy mír na Prutu vydáním Azova a tří pevností na Azovském moři vystavěných. Car Petr nedobrou příhodou donucen vzdáti se takto první vymoženosti své, jižního břehu mořského, ale zabezpečil si pobřeží Baltické. Z Jihoslovanů tou dobou jediní Černohorci chopili se zbraně a porazili r. 1713 pašu Achmeta u Careva Lazu se 60.000 muži; avšak již r. 1715 pokoreni jsou velikým vezírem, tak že stěží roku 1716 se vyprostili.

Na Baltu vedena pak válka tím usilovněji. Švédové vytlačeni jsou z Bremska a skorem celého Pomoří (1712, 1713). Z Petrohradského zálivu vyplulo (1713) 200 korábů ruských: Rusové vzali Helsingfors a Abo a vytlačili Švédy z celého Finska, 1714 porazili (1714) loďstvo švédské a obsadili Alandy a zahrozili i hlavnímu městu švédskému.

Za těchto pro Švédsko nepříznivých okolností odhodlal se 1714 konečně Karel XII., násilím z Bender vypuzený, k návratu do vlasti, a prošel v přestrojení nepřátelské země, objevil se v listopadu 1714 v obleženém Stralsundě. Příchod jeho však nepříznivý běh věcí válečných nenapravil: 1715 padl Stralsund 1715 a 1716 i Vismar. Právě však o město Vismar rozešel se Petr 1716 se spojenci, když naléhal, aby město to vydáno bylo Meklenbursku, jehož vévoda pojal druhou neteř carovu Kateřinu Ivanovnu za manželku. I hledal tedy car sblížení s Francií a podnikl za tou příčinou i cestu do Paříže, ale snažení jeho nemělo výsledku. Za to zprostředkoval nový ministr Karla XII., baron Görtz, jednání o mír mezi Švédskem a Ruskem, tak aby Rusko podrželo Livony, Estony, Ingrii a Karelii na Baltickém moři, a Švédsku aby poskytlo pomoci k nabytí dřívějších držav v Němcích a k tomu i dánského Norvéžska (1718). 1718

Dříve však nežli mír ten byl potvrzen, padl Karel XII. (v prosinci 1718) při obléhání pevnosti Fridrichshallu v Norvéžsku, šlechta švédská ujala se vlády, baron Görtz popraven, a odstrčením knížat holštýnsko-gottorpských prohlášena sestra Karlova Ulrika Eleonora s chotěm svým Fridrichem Hessenským za královnu. Nová vláda učinila mír s Dánskem, Hanoverskem a Pruskem postoupením opanovaných zemí, a obnovila válku s Ruskem. Avšak Rusové 1719 a 1720 přistali ve Švédsku a 1719 pustošili až na 7 mil od Štokholmu, a tu se konečně odhodlalo Švédsko i k míru s Ruskem v Nystaedtu (roku 1721): Livony, 1721 Estony, Ingrie, Karelie a malá část Finska, a tím i pobřeží Baltické, kterého Rusové od doby Ivana IV. marně se byli domáhali, zůstalo Rusku napořád.

Na počest ukončené tak slavně války odbývány v Petrohradě slavnosti po celý týden. Dne 22. října při slavné bohoslužbě měl kancléř Golovin pochvalnou řeč, kterouž končil slovy: Vivat, vivat, vivat Petr Veliký, otec vlasti, imperator všeruský! a slova ta opětována v chrámu, za hřmění děl opětována po celém Petrohradě a po celé Rusi, ano i z dalekého slovanského jihu, ze staroslavného Dubrovníka, ozývaly se chvalozpěvy,

1721 v nichž velebena slovy vzletnými sláva Petrova (Ignac Gruič, Štěpán Ružič, Jeronym Kavanini).

Ku konci života vedl car Petr ještě válku s Persií, a sice za příčinou potíží obchodních, tím citelnějších, že oúvodí moře Baltického kanalem spojeno s Volhou a tím i s mořem Kaspičským. Ruské vojsko dobylo ve válce té r. 1722 město Derbend
1722 a r. 1723 Baku. Peršané následkem neúspěchů těch začali jed-
1723 nati o mír a postoupili dobyté krajiny a slíbili nepřekážeti obchodu ruskému. Za to slíbilo Rusko pomáhati šachovi proti vnitřním nepřítelům a zabezpečilo si tak stalý vliv v Persii.

Nedlouho na to nastudil se car Petr při svěcení vody tří-
1725 králové a zemřel po krátké nemoci dne 28. ledna 1725.

8. Reformy Petrovy.

Car Petr vyrostl, jakož výše pověděno, mimo staré tradice ruské, a snaha jeho učiniti z Ruska stát podobný zemím západním vedla jej k reformám, kteréž zasáhly do všech oborů veřejného života a daly směr celé době následující.

Církev ruská doznala především vážné změny v hlavě své: r. 1700 zemřel patriarcha Adrian, a stolec patriarchší odtud ne-
1721 obsazen; za to zřízen na místě patriarchatu r. 1721 „Světější Synod“, úřad to kolegiatní, volený z vyššího duchovenstva, jemuž patriarchové východní, tou dobou v Cařihradě shromáždění, přiřkli důstojnost patriarchatu. Biskupům přikázáno, aby ve svých residencích zřizovali školy pro vzdělání nižšího duchovenstva, a klášterům nařizeno, aby péči vedly o nemocné, starce a sirotky. Rozkolu, následkem novot opět se vzímahajícímu, učiněna poněkud přítrž nařizením, že každý musí navštěvovati řádně služby boží chrámové a přijímati svátosti; mimo to získali si zásluh jako horlitelé proti rozkolu Dimitr, metropolita Rostovský, a Javorovský, metropolita Rjazanský, týž, který byl prve správcem patriarchatu a pak prvním předsedou Světějšího Synodu.

Poměry světské chtěl Petr urovnati novým zákonníkem podle vzoru zákonníka švédského, ale nedosáhl zámyslu svého;

za to vydán hojný počet reglementů a ukazů, kterými nové poměry zákonně stanoveny býti měly.

Veledůležitým bylo zajisté především nové rozdělení obyvatelstva na tři stavy. Přední stav obdržel jméno „dvorjanstvo“ a zahrnoval starodávné bojary od předních do posledních. Dvorjanstvo mělo právo výhradného držení velkostatku a poddaných sedláků, ale mělo povinnost sloužiti státu, tak že oprávněnost příslušenství ku stavu dvorjanskému i právo majetkové závislé byly právě na službě státní. Proti starému rozdělení bojar-skému zavedeno rozdělení dle stupnice hodnosti úřední na 14 činů (jako v našich dnech u nás zavedeno rozdělení úředníků na 11 tříd). K tomu nebylo dvorjanstvo kastou uzavřenou: každému, kdo dosloužil se činu, ať ve vojště, ať při dvoře, ať v civilní službě, udílí se doposud osobní neb dědičné dvorjanstvo: ano v osobě paštičkáře Menšikova a kupce Demidova podán nejlepší důkaz již za Petra, že dvorjanstvo osobně nabyté zastínníti může zděděné a starobylé titule i knížecí.

Stav městský zaujímal místo druhé a rozdělen na gildy, tak sice, že gilda první a druhá obsahovala velké obchodníky a průmyslníky, a gilda třetí drobné kupce a řemeslníky; oboje volily svou autonomní správu městskou.

Selský stav jakožto stav třetí byl z části svobodný, byli to jednodvorci, ponejvíce na jižní pohraniční čáře osazení, a polovníci, s právem volného stěhování: z největší části však sedláci byli připoutáni k zemi. Státní, klášterní a dvorjanští sedláci byli „prikrepleni“ k zemi čili zbaveni práva volného stěhování již z dřívější doby; ale právě že kláštery a dvorjanstvo vládly jimi dědičně, vyvinulo se z obmezení té svobody stěhování tak zvané krepostné právo, které zrušeno teprve v našich dnech. Car Petr zapověděl prodávání a kupování otroků (1721) i obmezil uzavírání smluv nájemných čili tak zvané kabalné chlopství, ale zavalil mimoděk příčinu, že vyvinulo se nevolnictví selského lidu zejména na statecích klášterů a dvorjanstva.

Cizinci za Petra hojně na Rus volaní mohli svobodně vésti obchod i průmysl, ano vstupovati i v služby státní: když však zbohatnuvše vystěhovati se chtěli, musili odevzdati státu ná-

hradou 10% nabytého na Rusi jmění. R. 1721 dovolil Světější Synod svobodné uzavírání sňatků mezi Rusy a těmito cizinci, čímž po největší části připoutání jsou navždy k Rusi a poruštění.

Ve příčině správy státní stala se především ta důležitá změna, že starodávná дума bojarská jest zrušena a nahrazena senatem, sestávajícím původně z osmi členů a prokuratora, později ale rozšířeným značně. Senatu připadl poradní hlas dřívější dумы ve věcech státních, mimo to však i dohled na správu státní a nejvyšší soudnictví. Záležitosti státní spravovalo podle způsobu západního deset vládních kollegií, jimž přikázány: zahraniční záležitosti, vojenství, námořnictví, státní pokladna, státní příjmy, soudnictví, velkostatky, průmysl, hornictví a obchod. Protože pak nebylo doma dosti lidí sběhlých, přijímání do kollegií těch často cizinci, v tom počtu i Slované: Jihoslované, především Dubrovničtí, kteří po velikém a osudném zemětřesení r. 1667 výživy hledati musili za hranicí, konali služby vojenské na suchu i na moři i v diplomatických poselstvích (Sava Vladislavič, Floria Beneveni a j.), Češi bývali ustanovováni za písaře.

Cela říše rozdělena na 12 gubernií a každá gubernie na provincie, jichž čítalo se na 43. V každé gubernii vládl gubernator, jemuž přidána jest rada volená z velkostatkářů gubernie; v provinciích vládli vévodové. Po městech odňato jest soudnictví vévodám a přiděleno voleným magistratům. Vojsko rozmnoženo na 180.000 mužů; byl pak povinen k vojně každý, kdo platil daň, pouze kupci se mohli od vojny vykoupiti. Nejlepší částí vojska byla garda; Kozáci a Asiaté stavěli nepravidelnou jízdu do pole. Z krajín přímořských i jezernatých rekrutováni jsou námořníci, jichž počítalo se 28.000 na 48 řadových a 800 menších lodích.

Následkem dlouhé války, zavedení značného stálého vojska a stavby pevností a lodí bylo zapotřebí i větších důchodů státních, které získány zavedením daně z hlavy na místo dřívější daně domovní čili podymní, z níž vyjato bylo duchovenstvo, dvorjanstvo a nově získané krajiny na Baltickém moři. Mimo to zaveden i kolkovní poplatek a v případech potřeby vybíráno

10% z veškerého jmění od těch, kdo byli v státní službě. Mimo to počítati sem sluší i důchody soudní. Tím rozmnožen státní důchod z tří (1710) na deset (1725) milionů rublů.

Z měst nabyl zvláštní důležitosti Petrohrad, založený na ústí Něvy 1703, neboť měl býti nejen sídelním městem, ale zároveň i předním přístavem říše ruské. K zvelebení Petrohradu přispěly i četné budovy státní i soukromé, stavěné po většině z kamene, ba i ulice dlážděny kamenem. Než i jako obchodní město zkvétal Petrohrad, když proveden kanál podle jezera Ladožského často rozbouřeného a lodím nebezpečného, a rovněž i kanál mezi Volchovem a Volhou, a když velkoobchodníci z Archangelska přesídlili do nového střediska obchodního. V listopadu 1703 připlula první obchodní loď holandská do nového přístavu ruského a mužstvo její cařem štedře obdarováno. I uzavírány obchodní smlouvy s jednotlivými námořními státy s doložením, aby obchodní lodě posílány byly do nového přístavu ruského. Skutečně rostla návštěva cizích lodí dosti rychle: tak přibýlo r. 1714 16 lodí, 1715 již 53 a 1725 180 cizích lodí, čímž zahraničný obchod nemálo povznesen a nové sídelní město již v samých počátcích na prvé obchodní město povzneseno, tak že v krátce zastínilo daleko i někdejší slávu obchodní Novgorodu.

Průmysl ruský povznesen povoláváním cizích řemeslníků i posíláním domácích lidí za hranici, aby se zde naučili řemeslům: i pro tuláky zřízena v Moskvě pracovna, aby se vycvičiti mohli řemeslům. Rovněž i počet velkých závodů rozmnožen, tak že jen továren manufakturných počítalo se na 233, a sice soukromých i státních. Dolování usnadněno a podporováno jest, tak že odtud rozkvět jeho počítati se může.

Podobně i rolnictví věnována péče jak osazováním půdy posud neobydlené, tak i zaváděním cizího lepšího dobytka, především ovcí, do země, zakládáním vinic na Kavkaze, pěstováním tabáků a pod. Zaměnění srpů kosami při žni nařízeno roku 1721.

K povznesení obecné vzdělanosti přispěl rozkaz, že dvorjanstvo čili šlechta i duchovenstvo musí navštěvovati školy

k nabytí literárního vzdělání. Po všech provinciích zřízeny jsou školy elementární, do kterých za učitele posíláni učňové školy moskevské. Námořní akademie tehdy vzala svůj počátek. Mladí lidé posíláni do Evropy, aby se zde učili především lékařství, a do Persie. aby studovali východní jazyky, ano i do Prahy posíláni jsou žáci moskevské akademie Anochin, Kozlovský a Suvorov, aby učili se u jezuitů latině. Na návrh Leibnitze vydal Petr rok před smrtí svou úkaz o zřízení akademie, s účelem nejen učené spisy psáti, ale i učit; akademie ta arci teprve později vešla v život. R. 1722 vydáno nařízení, aby sebrány a přepsány byly staré letopisy, mimo to překládány a vydávány jsou cizí knihy, v tom počtu i znamenité pro tehdejší doby dějiny Maura Orbina, *Il regno degli Slavi*, jejichž překlad, porýzený Hercegovcem Savou Vladislavičem, na zvláštní rozkaz poslán za cařem do Astrachaně (1722), kde týž právě meškal za příčinou války perské. Sbíraje pak prameny pro dějiny slovanské, objednal si Petr (1716) v Praze u jezuitů české překlady latinských kronikářů, a poslal žáka moskevské školy Vojejkova a mnicha Theofila Krolika s dvěma písaři, aby přeložené do češtiny prameny přepisovali jazykem ruským, což arci při nedostatečné znalosti odchylek obou řečí činilo nemalých obtíží. Ano i první noviny státem vydávány. K pohodlnějšímu pak psaní přeměnil car Petr staré kyrillské písmo na tak zvanou graždanku, přizpůsobenou poněkud písmu latinskému.

Tak rozmnožil tedy car Petr nejen slávu ruskou a získal říši své pobřeží Baltické, od několika set let ztracené, ale dal zároveň říši své i nové základy, na kterých vzrůstala pak již naporád na jednu z předních velmocí evropských.

Při velikých a dalekosáhlých záměrech Petrových byli předními jeho pomocníky především Alexandr Danilovič Menšikov, kterýž z paštičkáře stal se první osobou po caři, Boris Petrovič Šeremetěv, jeden z předních generalů Petrových, kníže Dimitr Mich. Golicin, senator, a bratr jeho Michal feldmaršal, Fedor Alexejevič Golovin, admiral a správce zahraničných záležitostí, kteréz po něm vedl bratr jeho s titulem kancléře, kdežto v tajných poselstvích carových jezdil hrabě Petr Andr. Tolstoj; z cizích

lidí vynikal Osterman, kterýž proslavil se při uzavření míru se Švédskem, Brüss, znamenitý dělostřelec, a Můnich, kterýž stavěl kanal Ladožský.

Než i protivníků nového pořádku bylo dosti. Zvláštním osudem mezi předními nalézal se carevič Alexej, syn carův z prvního manželství, kterýž nejraději se bavil věcmi duchovními a směr otcův nikterak nesdílel. Rozhořčený nepovolností synovou hrozil Petr, že jej zbaví trůnu a odjížděje r. 1716 podruhé za hranici, dal mu lhůtu na rozmyšlenou. Carevič však nemaje chuti k vojenství a směru evropskému, uprchl za hranici k císaři Karlu VI. a uchýlil se až do Neapolska. Na žádost Petrovu vydán jest však a přiveden zpět r. 1718, postaven před soud i s těmi, kdož jej svedli, a odsouzen k smrti; zemřel však před vykonáním ortele 27. června. Hnutí protireformační v zárodku jest potlačeno, ačkoliv po většině divná jevila se směsice mravů a způsobů staroruských a evropských.

9. *Kateřina I. (1725—1727).*

Před smrtí svou (1721) vydal Petr nařízení, dle kterého 1725 car má právo ustanoviti svého nástupce; sám však nástupce neustanovil. Měl z druhého manželství s Kateřinou syny Petra a Pavla a dceru Annu a Alžbětu; po careviči Alexejovi pak zůstal syn Petr a dcera Natalie. Pro nastoupení Petra Alexejeviče byla strana nakloněná někdy otcí jeho s doložením, aby Kateřina a senát vedli poručnickou vládu; avšak přívrženci novot Petrových s Menšikovem v čele a pak i vojsko rozhodli pro Kateřinu samu.

V duchu doby Petrovy vstoupila již r. 1726 v život aka- 1726 demie nauk, vypraven Bering, aby ohledal, zdali Asie souvisí s Amerikou čili nic, zavedeny úspory zrušením méně důležitých úřadů, mladé kupce posílali na učení do Rygy, Revalu, ba i za hranici, Šafirovu uloženo, aby napsal dějiny caře Petra I., Anna Petrovna provdána za Fridricha vévodu Holštýnského, jehož jí Petr ustanovil za ženicha a pod. Proti směru Petrovu čelilo zřízení vrchní tajné rady, stojící nad senatem; v ní za-

sedali Menšikov, Apraxin, Golovkin, Tolstoj, Dim. Golicin, vévoda Holštýnský a poprvé ve vyšší důstojnosti i cizinec Osterman.

Boj o nástupnictví veden ještě za života carevny Kateřiny: jedna strana chtěla povýšiti Annu Petrovnu a vévodu Holštýnského, druhá byla pro Petra Alexejeviče. Na stranu poslední postavil se i Menšikov, znepráteliv se s vévodou, a zabezpečil si i na dále rozhodující vliv, získav dovolení carevny. aby carevič pojal dceru jeho za manželku. Za takých okolností zemřela
1727 Kateřina 6. května 1727 a nastoupil

10. Petr II. Alexejevič (1727—1730).

Nový car byl teprve dvanáctiletý a Menšikov byl tudíž neobmezeným vládcem. Car jmenoval jej generalissimem, on sám však nejraději nazýval se otcem carovým a jako otec přestěhoval caře i do svého domu. Tu však obrátilo se štěstí jeho; strana protivná zejména přičiněním hofmistra carova, knížete Dolgorukého a syna jeho, druhá to carova, přivedla jej k pádu: 6. září 1727 Petr přestěhoval se do letního dvorce, 8. dán Menšikov pod stráž a následujícího dne odňaty mu odznaky a řády a poslán do vyhnanství na statek svůj Oranienburg v Rjazanské gubernii.

Car Petr prohlásil se po pádu Menšikova za plnoletého i chtěl vésti vládu sám. ale za nedlouho přešla vláda do rukou Dolgorukých, on sám hleděl si pouze zábavy. Po příkladu otce
1728 svého nemiloval on ani moře ani lodě a počátkem r. 1728 přestěhoval se do Moskvy, kdež ještě více zapleten v sítě Dolgorukých. Když však vladaření jejich ještě méně nalézalo obliby než někdy vladaření Menšikovo, a jméno tohoto s povzdechem vzpomínáno, poslán Menšikov od Dolgorukých do Sibiře, a vladařství jejich mělo býti upevněno svatbou caře Petra II. s Kateřinou Dolgorukou. Než však došlo k svatbě, zemřel car Petr
1730 6. ledna 1730 následkem nastuzení při svěcení vody.

Ze zahraničných záležitostí zajímala především otázka, kdo by po smrti vévody Fridricha Vilhelma v Kuronsku měl býti vévodou, a rovněž otázka, kdo po smrti Augusta II. v Polsku

volen bude za krále. Na východě pak uzavřena s Čínou ob- 1730
chodní smlouva, dle které v Kiachtě prohlášen svobodný obchod
pro kupce obou říší, a občas povolen karavanám ruským pří-
stup i do Pekinku. Uvnitř říše uleveno obchodu a pořádek
zaváděn stíháním loupežníků. Aby pak vyšší duchovenstvo, vo-
lené z mnichů, bylo též dostatečně i na Velké Rusi vzděláno,
vydán rozkaz, aby mladí mniši posíláni byli do akademie mo-
skevské. Na Malé Rusi pak obnoven úřad atamana, spořádány
na Ukrajině soudy a dovoleno Velkorusům zakupovati se na Malé
Rusi a obráceně.

11. Anna Ivanovna (1730—1740).

Po smrti Petra II., jenž byl posledním mužským potomkem
rodu Romanových, stála především v čele vrchní tajná rada,
v kteréž tehdy zasedali čtyři členové z knížat Dolgorukých.
dva z Golicinů, pak Golovkin a Osterman. Tento pod záminkou,
že jest cizincem, v době přechodní nebral účastenství v událo-
stech. Ostatní však, pomýšlejíce na to, kterak by se u vládě
zachovali, rozhodli odstrčením dcer Petrových nabídnouti trůn
ovdovělé vévodkyni Kuronské, Anně Ivanovně, když by vládu
vložíla úplně do ruky tajné rady. Anna Ivanovna přijala ne-
očekávaně nabízenou korunu, přijela do Moskvy v únoru 1730
a podepsala listinu, dávající veškerou moc do rukou tajné rady.

Takovéto obmezení carské moci bylo něčím neslýchaným
na Rusi, a když sloužití mělo vlastně dvěma bojarským rodům,
tu přirozeně vyvinul se rozhodný odpor. Dne 25. února podalo
na 800 osob ze senatorů, duchovenstva, šlechty a j. carevně
žádost, aby obnovila vládu samoděržavnou: členové tajné rady
jsou zavoláni. moc jejich jim odňata, i poslání do vyhnanství.
Tajná rada 3. března i formálně jest zrušena, obnoven senat,
ale při tom zavedena novota — utvořen tak zvaný kabinet
ministrů, tajná rada v novém pojmenování. Tak padli poslední
zástupcové starého pořádku, čili strana staroruská, a bohužel
učinili místo cizincům.

Carevna Anna korunovala se v dubnu 1730 v Moskvě a
r. 1732 přesídlila do Petrohradu. U dvora zavedena nádhera 1732

1732 v živobytí, šatstvu a pod. dosud nebývalá a podle dvora řídití se měla celá Rus. K tomu Rusové nezaujali přední místa u dvora. Cizinci Osterman a Münnich stali se předními ministry a za nedlouho stal se všemohoucím milec carevny Biron. Pocházel z nízkého rodu a pomocí vojska ruského stal se po smrti posledního Kettlerovce Ferdinanda (1737) i vévodou Kuronským, aniž by arci do svého Kuronského knížectví se odebral. Ostatní Němci, kteří přicházeli na Rus a zaujali zde důležitá místa, alespoň něco dovedli a vykonali; Biron byl pouhá pijavice, která vyssávala zem.

Tak zvaná Bironovština stala se pověstnou násilnictvím všeho druhu, udavačstvím, především však vydíráním daní. Za všeobecné neúrody, která měla v zápětí hlad a k níž přidružil se mor, vybírány daně bezohledným způsobem pomocí vojska, žalařováním úředníků i poplatníků, vydáváním na smrt nespokojených. Tajná kancelář stala se v rukou Birona příšerným a zlopověstným zřízením. Vedle Dolgorukých a Golicinů, kteří potom utraceni, padlo za obět i mnoho jiných osob, mezi nimi ministr Volynský, jenž odvážil se postavit se na odpor Bironovi.

Při této hrůze Bironovštiny v Petrohradě vedle zmíněné nádhery pěstováno veselí, arci druhu méně jemného, při němž šašek hral první úlohu a pověstný ledový dům (1740) považován za duchaplnost.

Z novot této doby sluší uvéstí zřízení dvou nových pluků gardových, zřízení kadetní školy nejprve pro 200, pak pro 360 žáků, kteří pak vstoupiti mohli i do civilní služby. Služba šlechty čili tak zvaného dvorjanstva v té době poněkud omezena. Bylo nařízeno, aby každý šlechtic od 7—20 let věnoval se učení, od 20—45 let pak byl povinným k službě státní mimo jednoho z rodiny, jehož bylo zapotřebí ku správě jmění. Tehdy i majorat zase zrušen, neboť většinou jej obcházeli, ponechávajíce nejstaršímu jmění nemovitě a udílejíce ostatním synům jmění movité.

1733 Z vnějších událostí sluší vytknouti především, že r. 1732 navraceny zase nedávno nabyté Derbend a Baku Persii, když v tamním podnebí ani vojsko obstáti nemohlo. R. 1733 vypukla

o trůn polský válka evropská. Císař Karel VI., aby zjednal 1733
uznání pragmatické sankci, pomáhal Augustovi II. Saskému,
protivníci pak hleděli uvést na trůn Stanislava Leščinského.
Rusko ve válce této již ze starého nepřátelství k Leščinskému
stálo na straně císaře. Vojsko ruské vpadlo do Polska a při-
nutilo Leščinského, aby uchýlil se do Gdanska; a co strana
saská v Polsku prohlásila Augusta III. za krále a uvedla jej
do Polska, obléhali Rusové Gdansk a po 135denním obléhání
přiměli Leščinského k uprchnutí. August III. zůstal králem pol-
ským a Leščinský potom vlivem francouzským obdržel Lotrinsko.

Vojenský spolek s císařem Karlem VI. měl se osvědčiti
i v nové válce turecké. Rusové vzali 1736 Azov a Perekop, a 1736
Münnich zpustošil Krym až do samého Bachčisaraje; r. 1737 1737
zpustošena i východní část Krymu, a Münnich dobyl Očakova,
vyhrál r. 1739 slavnou bitvu u Stavučan, vzal Chotin, přešel 1739
Pрут a chystal se postoupiti dále k Dunaji. Mezitím však císařští
generalové bojovali nešťastně a tak donuceno i Rusko k uzavření
míru v Bělehradě (1739), v kterém za skvělá svá vítězství a
ohromné ztráty na lidech (v jižních stepích zahynulo na 100.000
lidí) získalo pouze kus stepi mezi Dněprem a Buhem; Azov od
Turků zbořen.

Před smrtí svou (17. října 1740) ustanovila Anna Ivanovna 1740
vnuka sestry své Kateřiny Ivanovny, provdané Petrem I. za vé-
vodu Meklenburského, Ivana VI., narozeného právě r. 1740, za
nástupce svého a Birona za vládce. Než vláda Bironova netrvala
tentokráte dlouho, když nebylo více ruky, která by jej byla
držela v popředí. Ministr Münnich použil nespokojenosti gardy,
zatkl Birona a poslal jej na Sibiř; matka Ivanova Anna pro-
hlášena za regentku, manžel její vévoda Brunšvický za generalis-
sima a Münnich stal se prvním ministrem. Než za krátko i Mün-
nich svržen Ostermanem a vévodou Brunšvickým.

Zatím vypukla válka o dědictví Habsburské, a co u dvora
kolísali, ku které z válčících stran by se přidati měli, vypově-
dělo Švédsko válku. Tu když pluky gardové měly vytáhnouti
do Finska a nespokojenost svou hlasitě dávaly na jevo, použila
Alžběta, dcera Petra I., obecné nevole i národa i gardy, a

1741 v noci z 25. na 26. listopadu 1741, získavší gardu, dala zatknouti Ivana VI., otce i matku jeho, kteří pak zůstali v zajetí, i Münnicha a Ostermana, kteří posláni do vyhnanství; Münnichovi, poslanému na Sibiř, vykázán k obývání též dům, který před nedávnem dal vystavěti Bironovi, internovanému nyní v Jaroslavli.

12. Alžběta Petrovna (1741—1762).

Nastoupením Alžběty Petrovny přestala vláda cizozemců; přední místa u vládě pak zaujali hrabě Razumovský a bratři Šuvalovi, oba tou dobou přední zástupcové vzdělanosti francouzské na Rusi. Aby pak pokolení Ivana Alexejeviče vyloučeno bylo z nástupnictví, ustanovila carevna hned r. 1742 nástupcem svým syna sestry své Anny Petrovny, provdané za vévodu Holštýnského Karla Petra, tehdy čtrnáctiletého, který po příchodu svém u Rus a při přestoupení na pravoslaví obdržel jméno Petr. Jemu za nevěstu určena (1744) princezna Anhaltská Sofie Augusta, kteráž pak na Rusi obdržela rovněž v pravoslaví nové jméno Kateřina.

Válku se Švédy přejala Alžběta Petrovna po předchůdci svém. Švédové začali válku pod záminkou nesprávného vstoupení na trůn Ivana VI. a jako zastánci práv Alžbětiných, nyní však ve válce pokračovali, arci se špatným úspěchem, neboť 1743 Rusové dobývali ve Finsku město za městem, až r. 1743 učiněn mír ve městě Abu, kterým podrželi Rusové jihovýchodní část Finska až k řece Kymeni.

Války o dědictví Habsburské Rusko se nesúčastnilo. Když však po válce aliance se změnily a Fridrich II. 1756 zahájil sedmiletou válku vpádem do Polska a do Čech, a chováním a jednáním svým urážel a vyzýval Rusko, přibýlo mu o nepřítel více. R. 1757 obsadil general Apraxin s 83.000 muži východní Prusý a zvítězil u Grossjägerndorfu, nevyužítkoval však vítězství svého, začož postaven před vojenský soud. R. 1758 vzali Rusové Kralovec, přešli přes Odru a svedli krvavou bitvu u Zorndorfu; Fridrich II. opanoval se ztrátou 11.000 mužů bojiště, které Rusové po ztrátě téměř dvojnásobné v pořádku opustili.

Za to roku následujícího zničili Rusové vedením Saltykova 1759 armádu pruskou (48.000 mužů) u Kunersdorfu ve Slezsku, tak že Fridrich II. stěží spasil se útekem. Odtud zůstalo Prusko v obraně téměř beznadějně; r. 1760 vzali Rusové na krátko 1760 Berlín, r. 1761 vtrhli do Pomořan: se tří stran spojenci svírali 1761 Fridricha, tak že byl již ztracen, když tu náhle a neočekávaně vysvobodila jej i Prusko náhoda — smrt Alžběty Petrovny (10. ledna 1762). 1762

Ve příčině vnitřní správy zrušen hned po nastoupení carevny Alžběty (1741) kabinet a obnoven senát v původní své 1741 podobě. Spracování nového zákonníka ani tenkrát nepokročilo, za to zrušen r. 1754 trest smrti (mimo politické a vojenské 1754 případy) a zaměněn prací v dolech. Četné loupežnictví, za vlády Bironovy se zmohší, mocí vojenskou udušeno.

Současné s odstraněním německých rádců a důvěrníků Anny Ivanovny odstraněn i veškeren vliv německý v zemi dříve ještě, než zbraně ruské dovedly zadržeti ctižádostivé plány pruské na celých sto let. Jazyk a mrav francouzský za to rozmohl se tak, jako v ostatní západní Evropě. Pod vlivem pak osvíceného století založena v Moskvě první universita ruská r. 1755 vlivem 1755 Iv. Šuvalova, a po guberniích zakládána gymnasia. Když pak tehdy rozkolníci z náboženské blouznivosti houfně se upalovali a všeobecně proti nim se horliti začalo, vydán rozkaz r. 1761, 1761 aby pouze duchovními a nikoli světskými prostředky přiváděni byli na pravou cestu. I pravoslavným Srbům, kteří před násilným obracením v unii v počtu 50.000 z Banatu se stěhovali a v Rusku útulku hledali, poskytnuta na jižní Rusi dostatečná půda, odtud novým Srbskem zvaná (1751); za to zavázali se Srbové, že postaví čtyři pluky do pole.

Vlivem P. Iv. Šuvalova rozděleno Rusko ve příčině rekrutování vojska na pět okresů, tak že z každého okresu vždy pátý rok ze sta jeden povinen byl k službě vojenské: pro vysloužilce založena invalidovna, v době pak války r. 1760 zařízena loterie 1760 ve prospěch raněných důstojníků a vojáků.

Za příčinou rozvoje orby, obchodu a průmyslu založeny jsou prvé banky, tak aby místo na dosavadní vysoký úrok (12,

- 1762 15—20 %) i velkostatkáři i kupci vypůjčovati si mohli pouze na 6%. K povznesení vnitřního obchodu zrušena jsou cla vnitrozemská i konány pilné úvahy o tom, co by se státi mohlo na povznešení obchodu zahraničního.

13. Petr III. (1762.)

Nový panovník ruský, ač vyrostl v ovzduší vzdělanosti francouzské, zachoval přece mravy drsné, ba hrubé, a jakkoliv byl vnukem Petra I. a na Rusi vyrostl, zůstal přece vždy Němcem a k tomu velikým ctitelem Fridricha II. Internovaní za Alžběty Němci, Biron, Münnich atd., vrátili se z vyhnanství, a německý mrav zaváděn. Holštýnská setnina, kterou si Petr III. oblíbil, oblečena podle pruského způsobu a měla rozmnožena býti na 18.000 mužů. Když pak obdiv pro Fridricha II. u nového caře docházel tak daleko, že (abychom volně mluvili) celé Rusko oblečeno býti mělo v pruskou uniformu, bylo přirozeno, že nový car nejenom vydal Prusku vydobyté již východní Prusy, ale zároveň že uzavřel s králem Fridrichem II. i spolek na výboj i odboj, čímž Prusku, dosud velice sklíčenému, valně uleveno.

Toto chování nového caře, které z velmocenského Ruska mělo učiniti podnoží slávy pruské, toto neočekávané roztahování se všeho německého způsobilo značné rozhořčení ve společnosti ruské. Když pak Petr na prospěch svých Holštýnských odstrkoval gardu a tuto poslati mínil do války proti Dánům, hově při tom arci pouze tradicím holštýnského rodu svého, bylo slyšeti hlasy nevole a garda byla přímo roztrpčena rozkazem, že vydati se má na pochod proti Dánsku. Ve společnosti i ve vojsku to vřelo, i bylo zapotřebí pouze příležitosti a zvláštní příčiny k násilnému převratu — a příčina ta se nalezla.

Car Petr zamýšlel zbaviti se manželky své Kateřiny, aby mohl pojmuti za manželku milenku svou, kněžnu Voroncovou, nehezkou a podobnou Petrovi v mravech. Nespokojenci seskupili se tudíž kolem Kateřiny, majíce v úmyslu buď prohlásiti careviče Pavla za panovníka a Kateřinu za regentku, buď povznést na trůn samu Kateřinu. Tato byla postavy oslňující, vy-

nikajícího ducha. a ačkoliv byla rodu německého, přece za po- 1762
bytu svého na Rusi stala se úplnou Ruskou. Když mělo dojít
k nejhoršímu, odhodlala se Kateřina k jednání: z Petěrhu
odebrala se do Petrohradu, kde od gardy, získané od bratří
Orlových, 28. června 1762 prohlášena císařovnou. V čele gardy
přitáhla k Oranienbaumu, kdež sídlil Petr, a přiměla jej, že
podepsal odřeknutí se trůnu a s milenkou svou kněžnou Voron-
covou přesídlil do Ropši, nedaleko Petrohradu. Zde zemřel pátý
den po podepsání abdikace, jak Kateřina v listech svých k Po-
ňatovskému praví. raněn mrtvicí, jak jiní vypravují, zardoušen
od bratří Orlových.

Tak stala se Kateřina carevnou ruskou a zahájila vládu
neméně slavnou, než byla vláda Petra I. Veliký duch Petrův
dal zajisté státu ruskému nové a trvalé základy a posunul i ná-
rod ruský mocnou rukou svou ku předu a postavil jej mezi
národy evropské. Celá doba následující nalézá se pod vlivem novot
Petrových: státní loď vržená do nového proudu zprvu arci ko-
lísá přičiněním hlavně dobrodruhů německých, ale záhy vybaví
se Rus ze vlivu německého; pořádek veřejný, zavedený Petrem,
pomalu se ustálí a nabývá pevných forem, a vzdělanost fran-
couzská nabude takové převahy, že i Petr III. pokus svůj,
zjednatí Němectví znova průchod, zaplatí drazé. V době ná-
hlého tohoto vývoje prožila společnost ruská mnohou krizi a ve
všeobecném onom vření neobešlo se bez mnohého kolísání a
zápasu, ale konečně zvítězil směr Petrův, a na jevišti evrop-
ském objevila se Rus nová. Zajímavo, že v onom zápasu vnitř-
ním přední dva spisovatelé ruští Kantěmir a Lomonosov stojí
na straně nového směru, velebíce snahy Petrovy a tepouce jeho
protivníky.

Kateřinou objevuje se na dějišti nový veliký duch, který
síly obrozeného Ruska uvede v platnost proti Evropě a zároveň
dokončí se onen veliký zápas polskoruský, ve výsledku svém
tak tragický, že se stanoviska našeho českého opět nutno udá-
lostí následující poněkud podrobněji probíráti.

III.

Kateřina II. — Rozdělení Polska.

1. Konec války sedmileté (1763). — 2. Volba Stanislava Augusta Poňatovského (1764). — 3. Otázka náboženská v Polsku na sněmu 1766. — 4. Konfederace Radomská (1767). — 5. Konfederace Barská (1768—1772). — 6. První válka turecká (1768—1774). — 7. První rozdělení Polska (1773). — 8. Povstání Pugačeva. — 9. Branná neutralita (1780). — 10. Připojení Krymu (1784). — 11. Druhá válka turecká a válka švédská (1788—1792). — 12. Události v Polsku za čtyřletého sněmu (1788—1792). — 13. Konfederace Targovická (1792—1793). — 14. Druhé rozdělení Polska (1793). — 15. Povstání Koščiůškovo (1794). — 16. Třetí rozdělení Polska (1795). — 17. Poslední rok panování Kateřiny II (1796). — 18. Poměry vnitřní. — 19. Vzdělanost.

1. Konec války sedmileté (1763).

1762 Nová změna na trůně ruském jevila první účinek na průběh války sedmileté. General Černišev obdržel totiž rozkaz, aby s vojskem svým 20.000 mužů oddělil se od vojska pruského. Král Fridrich jako dobrý počtář dovedl však využítkovati i posledního okamžiku a porazil ještě pomocí Rusů (21. července) generala Dauna u Burkersdorfu a zahnal jej do Kladska; a když i general Černišev hned na to odtáhl do Pomořan a Kateřina v krátce potvrdila mír uzavřený prve Petrem (ze dne 5. května 1762), byl Fridrich přece pánem situace i podařilo se mu zatlačiti i Francouze z bojiště i malé státy německé. Francouzové nejvíce vysílení válkou zámořskou i na pevnině začali na podzim téhož roku smlouvati se s Anglií o mír, a tu i Marie Terezie dala se ve vyjednávání, když Fridrich nežádal nových obětí, i uzavřen s ním konečně mír (15. února 1763) v Hubertsburce v Sasku, kterým mu Slezsko opět ponecháno.

1763

Mírem Hubertsburským vráceno konečně i Sasko králi Augustovi III., kterýž použil této příležitosti, aby navštívil po sedmi letech zase rodnou zemi svou, okupací pruskou i událostmi válečnými arci zle zuboženou. Odevzdav vládu v Polsku arcibiskupovi Hnězdenskému, VI. Luběnskému, odejel do Drážďan, jsa rád, že vyhne se tak nepříjemnostem, kteréž v poslední době vyrušily jej z obvyklého klidu.

Prvá se zmíněných záležitostí týkala se Kuronska. Po smrti carevny Alžběty povolán totiž někdejší kníže Kuronský a neblahý rádce carevny Anny, Biron, z vyhnanství Jaroslavského a přijat u dvora; pro jeho navrácení se do Kuronska nečiněno však ničeho, jelikož Petr III. knížectví Kuronské mínil dáti někomu ze svých příbuzných. Po smrti Petrově uveden jest však Biron do svého vévodství pomocí vojska ruského, stále tam meškajícího, před kterýmž ustoupiti musil syn Augusta III. Karel, od carevny Alžběty do Kuronska za vladaře povoláný; August III. pak uznal nový stav věcí, když znova dosazený vévoda obnovil slib vasalské věrnosti Polsku.

Druhou spletenější záležitostí byly domácí spory polské, které přiosťřily se právě ku konci panování Augusta III. V čele vládnoucí, čili královské neb i ruské, dle mnohých polských spisovatelů i republikanské strany stál zeť prvního ministra Brühla, Jiří Mnišek, maršálek korunní, dále stáli při straně té arcibiskup primas Luběnski, biskup krakovský Soltyk, kníže Karel Radzivil, nejmocnější pán na Litvě, vel. hejtman korunní Branicki, dále Potočtí, Vělopolští atd. Strana tato hájila horlivě veškeré svobody Řeči pospolité a odporovala veškerým novotám, zejména když směřovaly k sesílení moci královské; vůči blízkému uprázdnění trůnu strana tato kandidovala syna Augustova vévodu Karla. V čele strany druhé stáli knížata Čartoryští, kníže Michal Čartoryski, nejvyšší kancléř litevský, a kníže August, vévoda ruský. Soupeřice o vládu se stranou ruskou, právě vládnoucí, měli v programu svém politickém sesílení moci královské a utužení principu monarchického; ve příčině pak blízkého uprázdnění trůnu hájili zásadu, aby zvolen byl rodilý Polák po Augustovi III., nejlépe sám kníže Michal Čartoryski. Zne-

1763 přátelivše se v poslední době na dobro s ministrem Brühlem hleděli Čartoryští nabyti mocné opory ve sblížení s dvorem Petrohradským, neboť Rusko mělo ode dávna mocnou a četnou stranu v Polsku, vždy ochotnou jednati na pokyn ruský, když velevyslanec ruský vždy ochotně vypomáhal přívržencům ruským v četných nesnázích peněžitých. Postavivše se rozhodně na stranu ruskou našli však knížata Čartoryští mocného konkurenta v plánech svých v synovci svém Stanislavu Augustu Poňatovském, kterýž při sklonku panování carevny Alžběty meškal delší dobu v Petrohradě jakožto vyslanec říše polské, a tehdy právě stál ve velmi blízkém poměru k potomní carevně Kateřině.

Obě strany srazily se nepřátelsky v tribunalech r. 1763, a sice nejprve v Litvě, kdež po bouřlivých volbách na sněmících zvolení téměř sami přívrženci strany saské. Když tedy sešel se tribunal litevský ve Vilně v dubnu téhož roku, tu strana Čartoryských, slabě jen jsouc zastoupena, aby ve věcech soudních nevydala stranu svou na pospasy straně saské, sepsala žádost k carevně Kateřině, žádajíc o pomoc vojenskou proti násilí strany druhé; následkem žádosti této přitáhl Saltykov s 8000 muži do Litvy a položil se před Vilnou, kdež kníže Radzivil soustředil na 4000 vlastního vojska. Za těchto okolností odejel král do Saska, ale odjezdem jeho vášně ještě více se rozpoutaly. Nejen že volby do tribunálu v království byly co nejbouřlivější, ale obě strany dostavily se s četným komonstvem na počátku října do Piotrkova, jedni aby tribunal mocí hájili, druhí aby jej mocí rozehnali. Prve však než se strany v boji utkaly, došla zpráva, že král August III. v Drážďanech dne 5. října 1763 zemřel, a jelikož v době bezkrálovství soudy řádné přestávaly, rozejely se strany s tím úmyslem, aby se co nejusilovněji připravily k nastávající volbě nového krále.

2. Volba Stanislava Augusta Poňatovského (1764).

Hned na počátku volební agitace utrpěla strana saská velice citelnou ztrátu: ještě před koncem r. 1763 zemřel totiž i ministr Brühl, o něhož strana se opírala, i volenec čili kandidat trůnu vévoda Karel; vzdor tomu však, že ostatní princové saští

nepožívali přízně v Polsku, hotovila se strana saská s úsilím k volbě, byť i ve příčině cíle a plánu se již rozcházela. 1763

Naproti tomu strana Čartoryských, přimknuvší ještě úzeji k Rusku a zabezpečivší si tak pomoc ruskou, vystupovala tím sebevědoměji a odhodlaněji.

Kandidatem strany této, jak již pověděno, byl kníže Michal Čartoryski, avšak kandidatura jeho nenalezla souhlasu ruského. Velevyslanec ruský Kaiserling, kterýž hned po nastoupení carevny Kateřiny přijel do Varšavy a přímo od císařovny bral své rozkazy, měl nařízeno, aby jednal ve prospěch Poňatorského: podařilo se mu pak získati pro novou tuto kandidaturu i samého knížete Michala Čartoryského, když vyložil mu, kterak by při vysokém stáří jeho záhy rodu jeho bylo znova zápasiti o trůn, a zejména když poukázal k tomu, že i při volbě Stanislava Augusta skutečná vláda pomocí konfederace by mohla zůstatí v rukou jeho.

Za rozhodnou podporu ruskou žádal však Kaiserling se strany polské dvou podmínek, a sice v politice zahraničné přilnutí k Rusku, neboť hlavní zásada tehdejší zahraničné politiky ruské (ministra Panina) byl tak zvaný spolek severních mocností, t. Ruska, Pruska, Anglie, Dánska, Švédska a Polska, a za druhé alespoň částečné obnovení práv nekatolíků čili dissidentů, neboť i protestanté obraceli se do Berlína o pomoc, i pravoslavní hned po nastoupení carevny Kateřiny podali prostřednictvím biskupa běloruského Jiřího Konisského svou stížnost o útiscích se strany katolíků do Petrohradu, žádající o pomoc a přispění; když pak v obou věcech Čartoryski nečinil námitek o obtížích, dokonáno vzájemné dohodnutí.

Ku podivu málo zajímaly se tentokráte velmocí volbou polskou. Ze západních zemí jediná Francie mravně a peněžitě podporovala kandidaturu saskou. Lakotný Fridrich II. možná že již tehdy měl choutku na část Polska, ale jsa příliš vysílen válkou sedmiletou a nemaje žádných spojenců, nepřátel však dosti, hleděl použití této příležitosti, aby získal přízně ruské. Vypátrav pak plán císařovny Kateřiny, uzavřel s ní (11. dubna roku 1764) smlouvu, v kteréž obě strany se zavázaly spolu- 1764

1764 působiti k tomu, aby v Polsku zvolen byl rodilý Polák a ústava polská dosavadní aby byla zachována, pro kterouž úmluvu Fridrich potom získal souhlas i dvora vídeňského i cařihradského. V tajném článku pak obě strany zavázaly se učiniti potřebné kroky, aby postavení dissidentů bylo zlepšeno. Úmluvou touto v první části bylo učiněno zároveň opatření, aby o trůn polský nevznikla zase válka evropská, druhá část byla výrazem filosofického humanismu doby, kterýž vycházejí z Francie nabyt stoupenice i ve Fridrichovi i v Kateřině, později i v císaři Josefu II.

Takovýmto způsobem strana Čartoryských měla rozhodné vyhlídky na konečné vítězství; zápas o vítězství nebyl však lehký. Strana saská dovedla totiž použití svého výhodného postavení: v době voleb na sněm konvokační, na kterém se měla ustanoviti přísaha korunovační, čili tak zvaná *pacta conventa*, používali vel. hejtman Branicki vojska korunního, jehož bylo počtem asi 6000 mužů, a Karel Radzivil pak vlastního vojska, aby na sněmích po vévodstvích násilím provedli volbu kandidátů své strany. Strana Čartoryských neměla podobného vojska tolik a potřebovala tudíž pomoci ruské: na Litvě strana ta sestoupila se v konfederaci a žádala vojenskou pomoc ruskou proti Radzivilovi, v království sám arcibiskup primas, jakožto vladař v době bezkrálovství, dožádal si rovněž vojenské pomoci ruské proti Branickému.

Na sněm konvokační (7. května až 23. června 1764) sešly se obě strany do Varšavy v plné zbroji; strana saská umístila své vojsko v domech a palácích soukromých strany své, vojsko strany Čartoryských a pomocné vojsko ruské rozložilo se kolem Varšavy. Tu když vše připraveno bylo již k opravdovému boji, zmocnila se strany saské malomyslnost, a netroufajíc si zřejmě započítati nepřátelství rozhodla v tajném shromáždění, aby do sněmovny odebral se pouze poslanec J. Mokronovski, jenž by jménem strany podal protest proti sněmu; ostatní měli u Branického vyčkati, až sněm se rozejde, a pak rozhodnouti o dalším jednání.

Po slavných službách božích zahájen takto dne 7. května sněm konvokační starým maršálkem Malachovským za přítomnosti komory senatorů i komory poslanců. Sotva však Mala-

chovski ujal se slova, podal Mokronovski protest proti odbý- 1764
 vání sněmu (zgody niema na sejm), poněvadž prý cizí vojska jsou
 v zemi, a podle způsobu polského taseny šavle. Za všeobecného
 zmatku maršálek Malachovski a poslanec Mokronovski a s nimi
 někteří jiní opustili sněmovnu, která však nabyla zase klidu a
 zvolila knížete Čartoryského za maršálka sněmovního, zatím co
 strana saská, Branicki, Revuski, Karel Radzivil, krakovský bi-
 skup Soltyk a j., dohromady 21 senatorů a 45 poslanců, zanesli
 protest proti sněmu do knih grodských, načež strana saská
 i s vojskem svým bez dalších překážek opustila Varšavu. V tře-
 tím sezení sněmovna prohlásila konfederaci, tak že odtud ne-
 bylo zapotřebí jednohlasnosti, a po delším jednání prohlásila
 téměř jednohlasně sesazení vel. hejtmana korunního K. Branického
 a odevzdala velení nad vojskem knížeti Augustu Čartoryskému,
 a vyslovila jednomyslně své díky císařovně ruské, že vojenskou
 pomocí svou zachránila svobodu království Polského před násilím
 strany saské.

Hlavní úlohou sněmu konvokačního bylo ustanoviti koru-
 novační přísahu čili tak zvaná pacta conventa, a v této příčině
 zahájil arcibiskup primas rokování již dne 10. května vylíživ
 smutný stav Polska a podáváje zároveň celou řadu návrhů na
 zlepšení politického i materiálního stavu Polsky. Než již prvním
 článkem, týkajícím se výhradné oprávněnosti víry katolické,
 sněmovna uvedena do nesnází, neboť vyslancové ruský i pruský
 podali souhlasné vyjádření svých vlád, žádající svobodu vyznání
 pro dissidenty. Když vyjádření tato dne 17. května ve sněmovně
 přečtena, navrhl arcibiskup primas, aby se nestanovilo v té
 příčině nic nového, tak aby obě velmoci nemohly býti uraženy,
 ale aby potvrzeny byly staré zákony; v následujícím sezení
 schváleny tedy zákony sněmů z r. 1717, 1733, 1736, kterými dis-
 sidenti prohlášeni opět za trpěné. Za to uznala sněmovna car-
 ský titul ruský „carevna veškeré Rusi“ i královský titul pruský
 „král pruský“, když vyslanci obou mocí podali vyjádření, že titu-
 lem tím nemíní vlády jejich vymáhati žádného území na Polsku.

Mnoho času zmařeno jest rokováním o tak zvaném liberum
 veto čili jednohlasnosti na sněmích, když vypočítány škodlivé

1764 i dobré stránky tohoto starého právního zvyku; konečně však přijat návrh arcibiskupa primasa, aby liberum veto na příště bylo co možná obmezeno, a návrh ten aby podáu byl sněmíkům po vévodstvích k rozhodnutí. Nejméně pozitivních výsledků docíleno však, vzdor vzletné řeči arcibiskupa primasa i vévody Zamojského, ve příčině návrhů o zlepšení soudnictví, o zlepšení pořádku na sněmích, o zlepšení platu vojska, o povznesení průmyslu a vůbec blahobytu v městech (pouze na židy uvalena daň 2 zl.); za to, když přijat návrh, aby příštím králem byl rodilý Polák, povstala velká hádka o to, má-li příští král nositi výhradně polský národní kroj, čili nic, až rozhodnuto, že na váhu nepadá sukně polská, ale srdce polské. Když pak ustanoveno, aby sněm volební odbyván byl tentokráte výmínečně ve Varšavě, jelikož krakovský zámek královský byl polozbořený, a když prohlášena konfederace generální polsko-litevská, a generálním maršálkem zvolen vévoda ruský, kníže August Čartoryski, rozešel se sněm konvokační, aniž by arci byl provedl opravu Řeči pospolitě polské.

Sněm volební sešel se dne 27. srpna v počtu tak hojném, jako dávno nebývalo, neboť se sjelo na 25.000 šlechticů jízduých; i mnozí stoupenci strany saské se dostavili, prohlásivše své přistoupení ku konfederaci. První dni sněmu vyplněny jsou obyčejnými formalitami: čtena a schválena jsou pacta conventa; v plné sněmovně přijat jest nejprve nuncius papežský, kterýž přinášel papežské požehnání a doporučoval hájení výhradních práv víry katolické; ruský vele vyslanec omluvil se nemocí, ale čten ve sněmovně list carevny, v kterémž ubezpečena jest sněmovna o přízni carevny k Polsku a doporučen Stanislav August Poňatovski jakožto kandidat trůnu, a stejného obsahu list vele vyslance ruského; podobně stalo se i se strany pruské; i vévoda Kuronský poslal svého vyslance s ubezpečením své vasalské oddanosti.

Hlavní výkon sněmu volebního položen na 6. září. V tento den shromáždila se šlechta kořmo, v bohatém polském kroji, pod širým nebem mezi Varšavou a vesnicí Volou a postavila se s vlajíci prapory podle vévodství; arcibiskup primas nemohl

pro nemoc objížděti vévodství koňmo, ale sbíral hlasy sedě 1764
v kočáře: jelikož pak strana saská nebyla více přítomna, zvolen
jest Stanislav August Poňatovski jednohlasně za krále. i od-
přisáhl dne 8. září po slavném *Te Deum pacta conventa*, i při-
stoupil zvláštním *recessem* ku konfederaci (13. září), čímž úloha
sněmu volebního dokonána.

Sněm korunovační, kterýž se ještě před koncem téhož roku
sešel, schválil po odbyté slavnostní korunovací ustanovení vlo-
žená v *pacta conventa*, i přijal návrhy zvláštní komisi vypra-
cované, aby totiž moc velikého hejtmána i nejvyššího komořího
obmezena byla dohledem zvláštní stálé komise od sněmu volené.
a potvrdil opět staré zákony o dissidentech, když tito, podporo-
vání nejen ruským a pruským, nýbrž i vyslanci anglickým a
dánským, znova hlásili se o stará svá práva.

3. *Otázka náboženská v Polsku na sněmu 1766.*

Nový král byl dle současných zápisek mužem krásným,
mravů jemných a uhlažených, byl velice sečtělý, mluvil několik
řečí a vůbec vynikal přednostmi i vadami minulého století, které
se tak rádo nazývalo osvíceným: horoval pro vše vznešené a
ušlechtilé, ale když zámysly a plány jeho setkávaly se s od-
porem, ochaboval a upouštěl od nich malomyslně. S dobrotou
srdce spojoval Stanislav August zvláštní umění, nakloniti si své
okolí a připoutati je k sobě, i měl vůbec všechny vlastnosti,
které mu mohly získati paměť vděčnou u potomstva v každém
státě jen poněkud spořádaném. O Polsku však v minulém sto-
letí platilo bohužel pravidlo „*Polska nierządem stoi*“ (Polsko se
udržuje nepořádkem), i jest otázkou, zdali by i sebe pevnější
ruka panovníkova byla dovedla vyvésti rozhárané Polsko z těch
nesnází, kteréž na ně přikvapily a do kterých je uvrhla i ne-
snášelivost, nerozvážnost, bezuzdnost i prodajnost šlechty polské.

Zaujav trůn svůj, měl Stanislav August velice omezený obor
působnosti, neboť již sama ústava polská ponechávala králům
příliš malý obor působnosti, a v době konfederace i tento malý
obor působnosti přecházel po většině na konfederaci. Nicméně

1766 ujal se nově zvolený král i v tomto omezeném oboru působnosti úlohy své s mladistvým nadšením. Protivníky své ze strany saské přijal na milost, když poražení a zatlačeni jsouce od vojska ruského a vojska Čartoryských žádali za milost, podrobuje se jemu, v tom počtu: Branického a biskupa Soltyka, neb alespoň nestíhal je dále, jako Radzivila, který uchýlil se za hranici, i hleděl tak spojití rozvaděné prvě strany k společné práci na povznesení vlasti.

Počátek a konec každé spořádané státní správy jsou spořádané důchody státní a v té příčině v Polsku bylo nejhůře: stát tak rozsáhlý a četně obydlený měl sotva takové důchody jako ledakteré malé knížectví někde v Němcích. Státní rozpočet polský vykazoval do 14 milionů polských zlatých (pol. zl. = 20 kr.) příjmů a okolo 11 mil. pol. zl. vydání, a mělo-li Polsko zabočiti na dráhu moderního státu evropského, musily především získány býti důchody státní nové: v tom byli všichni reformatoři polští jedné mysli. Král podporoval ochotně všechny plány Čartoryských, kteréž ve formě proposicí čili návrhů královských předloženy býti měly příštímu sněmu, ale již z předu požadavkům času vyhověti nemohly zejména proto, že se nepomyšlelo na to, přiměti nejmajetnější část obyvatelstva, vyšší duchovenstvo a šlechtu, také k placení daně.

Mezi tím pak co nové návrhy připravovány pro příští sněm, hleděl pruský král Fridrich II. zmařiti jediné důležitější ustanovení finanční sněmu konvokačního, o clu obecném, tím, že zavřel ústí Visly a zřídil celnici v Kvydzině, vybíraje vysoké clo ze všeho zboží dováženého a vyváženého z Polska touto hlavní obchodní cestou i ohrožuje takto veškerý, arci nepatrný obchod polský. Stanislav August nemaje moci k zabránění tohoto bezpráví, obrátil se o pomoc do Petrohradu, a carevna Kateřina vymohla na Prusku zrušení neoprávněné celnice Kvydzinské. V Polsku ode dávna domácí mince byla špatná, i kolovaly v poslední době namnoze peníze pruské a ruské; Stanislav August dal raziti novou minci dobré váhy, aby zatlačena byla mince cizí. Pak obrátil zřetel svůj i k vojsku, kteréž mělo arci zřízení zastaralé, ve formě starodávné zemské hotovosti čili, jak v Pol-

sku říkali, „pospolite ruszenie“, tak že v rozsáhlé říši polské 1766 sotva deset tisíc mužů bylo ve zbraní. I král sám, ač ve vojenském záliby neměl, nahlížel nedostatečnost takového stavu, a když státních prostředků nebylo, nechal na svůj náklad uliti nová děla pro vojsko, a rovněž na svůj náklad založil školu rytířskou (kadetní), aby armáda získala vzdělaných důstojníků.

I v záležitosti dissidentů měl král, jakožto stoupenec nové doby, dobrou vůli, vyhověti žádostem tak značné části obyvatelstva i naléhání mocností, ale s duchovenstvem polským a šlechtou polskou, vychovanými ve školách jezuitských, bylo těžké porozumění o této věci. Rovněž nejevili ani Čartoryští v záležitosti dissidentů, ač původně se zavázali k tomu, žádné ochoty vyhověti naléhavému tomu požadavku. Naproti tomu nemínily velmoci upustiti od požadavku svého, odvolávající se ve příčině protestantů míru Olivského (1660), ve příčině pravoslavných míru Moskevského (1686), kterými oběma nekatolickým stranám zaručena svoboda víry pod ochranou práva mezinárodního. Stalo se tudíž snadno dohodnutí především mezi Pruskem, jakožto předním státem protestantským, a Ruskem, jakožto přirozeným ochráncem pravoslavných, o nové zakročení ve prospěch dissidentů v době zasedání příštího sněmu. Rovněž tak dostavili se do Varšavy i zástupci protestantů ještě během roku 1765, aby králi přednesli své žádosti, a totéž učinil i jediný tehdy pravoslavný vladyka, biskup mohilevský, Konisský, jakožto přirozený zástupce pravoslavných Rusů v Řeči pospolité.

Takovým způsobem pošinuta jest záležitost dissidentů zase do popředí, a již při volbách do sněmu, když totiž zasedaly sněmíky po vévodstvích, jevila se veliká agitace, v jejíž čele stál krakovský biskup Soltyk, kterýž v pastýřských listech svých nařizoval po kostelích vzývání Ducha svatého, „aby zvolení byli dobří poslanci“, a každodenní modlitby a posty, aby „víra a vlast nevzaly zkázu“.

Sněm sám, zahájený dne 6. října 1766, musil následkem toho postrádati potřebného klidu k pracem vážným, a předložené návrhy oprav staly se od počátku sněmu věci vedlejší, které se používalo takofka jen k vyplnění času. Hned v jednom z prvních

1766 sezení (11. října) zabýval biskup Soltyk rokování o dissidentech, vykládaje, že o nich stalo se usnesení již v korunovační přísaze (čl. 7.) i navrhuje, aby dissidenti prohlášeni byli za zrádce vlasti, když by se opovážili žádati ochrany cizích mocností, na sněmu samém pak aby nikdo pod ztrátou brdla a statků nesměl se opovážiti činiti nějaké návrhy ve prospěch jejich. Rozumí se, že vášnivá řeč biskupa Soltyka způsobila velikou bouři ve sněmovně, ale králi podařilo se ukrotiti rozvášněné mysli: ano 31. října došlo i ke čtení prosby dissidentů, jak pravoslavných tak i protestantů ku králi, v kteréž úpěnlivě líčí, že se jim zabránuje i bohoslužbu odbývati i svátosti přijímati i mrtvé pochovávati i děti ve škole vyučovati, žádajíce, aby jim vrácena byla svoboda víry a rovněž aby jim povolení byli zástupci v životě veřejném.

Zakročení mocností ve prospěch dissidentů stalo se tentokráte ve sněmovně samé: dne 4. listopadu přijat jest ve sněmovně s velikou obřadností vele vyslanec ruský, kníže Repnin, kterýž sám promluvil k sněmovně ve prospěch nekatolíků a odevzdal pak deklaraci vlády ruské, sestávající ze sedmi článků ve prospěch starodávné svobody vyznání; dne 10. listopadu měl pak podobné slyšení i vele vyslanec pruský, při kterémž odevzdal i on podobnou deklaraci; vyslancové anglický a dánský, jakožto zástupcové zemí, zaručivších se za mír Olivský, podali deklarace své v soukromém slyšení.

Souhlasné tyto deklarace cizích mocností odevzdány sboru biskupů, aby o nich se uradili a návrhy své podali. V sezení dne 12. listopadu pak přijat jest ve sněmovně nuncius papežský, kterýž v dlouhé řeči napomínal sněmovníky, aby ve věcech víry nepovoľovali, „tak aby na duši své škody neutrpěli“; napomenutí toho nebylo však tuším ani zapotřebí. neboť horlivost pro jediné oprávněnou víru římskokatolickou ohlušila veškerou rozvahu politickou. Dne 21., 22. a 24. listopadu došlo k bouřlivým sezením, v kterých biskup Soltyk a biskup Masalski vedli hlavní slovo: vývody prvního vrcholily tentokráte v tom, že by všichni Rusové v Řeči pospolité odpadli od unie, kdyby se pravoslavným povolila svoboda víry, druhý pak pro-

nesl významnou větu: „jako v jednom těle nemohou býti dvě 1766 duše, tak v jednom státu dvoje náboženství“. Rokování pak končilo přijetím resoluce biskupů pod titulem „wiera święta katolicka rzymska“, v kteréž potvrzovaly se zákony proti nekatolíkům. vydané na sněmích r. 1717. 1733, 1736 a 1764; resoluce ta přijata jest jednohlasně, a v slavnostní náladě této jednohlasnosti hrnuli se poslanci k trůnu, aby králi celovali ruce. což podle starého polského způsobu bývalo jen při slavnostních sezeních.

Okázalé toto zamítnutí deklarace čtyř mocností a tudíž i popírání závazků ze smluv mezinárodních plynoucích zarazilo však záhy samé původce, zejména když Rusko a Prusko, používajíce nesvornosti polského sněmu, ujalo se těch, kdož byli proti zamýšlenému zákonu o uzavírání na sněmích většinou hlasů. Zabočili tedy již 27. listopadu na mírnější cestu; avšak první návrh v té příčině, učiněný starostou Karčevským, byl rozhodně odmítnut. Teprve v následujícím sezení sám biskup Soltýk ujal se slova a podal jménem biskupů návrh „na uspokojení dissidentů“, aby sněmovna „ukázala spravedlnost k spoluobывatelům a vyhověla zároveň velmocem“, návrh, který biskup Massalski prohlásil za nejzazší ústupek zejména Rusku učiněný za tolikerou přízeň carevny ruské Polsku prokázanou, návrh to, který stanovil, ač prozatím jen na papíře, že dissidenti v soukromí mohou vykonávati obřady svého vyznání čili jinak, že náboženství jejich bude jako dosud pouze trpěným.

Tak obešli tedy zástupcové národa naléhavé žádosti cizích mocností i domácích dissidentů — ač jen na chvíli, a zásadě této náboženské nesnášlivosti padly za obět i návrhy na nutné opravy státní, ano Čartoryští obětovali i konfederaci, pomocí kteréž mínili prováděti své reformy, když rozpuštění konfederace naléhavé žádal biskup Soltýk a strana jeho.

4. **Konfederace Radomská (1767).**

Sněm právě ukončený uhájil tedy výhradné právo svaté víry římské i proti žádostem domácích dissidentů i proti naléhání mocností, ale nezjednal tím míru; neboť ani dissidenti.

1766 podporovaní usilovně od souvěrných mocností na základě smluv mezinárodních, nemínili zříci se svého požadavku, aniž se dalo očekávati, že by mocnosti při rozháranosti stran politických v Polsku tak snadno se daly odbyti.

Když tedy mimořádná moc, soustředěná v rukou Čartoryských na základě konfederace právě zrušením této vzala za své, když ve všeobecnou známost vešlo, že Čartoryští nemohou více spoléhati na pomoc Ruska, nastalo přirozeně mocné hnutí stran nespokojených proti všemu, co se za poslední třiletí stalo právě ponuknutím Čartoryských. První, kdož zjevně jali se osvědčovati svou nespokojenost, byli dissidenti, kteří ještě ku konci r. 1766 začali se sestupovati v konfederace, tak že již v březnu 1767 roku 1767 mohli utvořiti generální konfederaci protestantů ve městě Toruni, pod maršálkem hrabětem Goltzem, a rovněž tak prohlásili svou generální konfederaci i pravoslavní ve městě Slucku, učinivše Grabovského svým maršálkem; požádali pak carevnu ruskou za ochranu a pomoc, která jim i slíbena.

Obě konfederace, třeba byly i generálními, nebyly však s to zjednati rozřešení otázky náboženské již proto, že byly pouze jednou stranou náboženskou, a to domáhající se starých práv, jejichž uznání od strany katolické polské bylo nevyhnutelné. Bylo zapotřebí tedy získati stranu katolickou polskou pro uznání těchto práv nedávno teprve opětně odmítnutých, a hlavní péče o provedení věci té připadla vele vyslanci ruskému, knížeti Repninu, podporovanému arci vydatně i od vyslance pruského.

Kníže Repnin, maje provéstí úlohu tak nesnadnou, jal se vyjednávat s Čartoryskými; avšak návrhy jeho jsou odmítnuty. Tu hleděl Repnin sblížit se se stranou Čartoryským protivnou, při volbě královské pomoci ruskou potlačenou, i povedlo se mu to především pomocí biskupa Podosského, jemuž potom přimluvou ruskou dostalo se v odměnu uprázdněné arcibiskupství Hnězdenské. Tento totiž svolal čelnější pány strany někdy saské k úmluvě do Varšavy, a ti dostavili se v hojném počtu, v naději, že pomocí a přispěním Ruska zvrhnou nejen opravy Čartoryských, ale dostanou i vládu do svých rukou, a za tu cenu

byli ochotni i přistoupiti na požadavek mocností ve příčině 1767 svobody víry.

K povzbuzení mysli strany nově se tvořící uveřejněn jest manifest carevny Kateřiny II. k národu polskému (ze dne 26. března 1767), v kterémž carevna prohlašovala, že ujala se skonfederovaných dissidentů „jakožto stejnověrců“ na základě smlouvy ruskopolské z r. 1686, vedena jsouc pohnutkami lidskosti, zejména když požadavky jejich na posledním sněmu zavrženy jsou vlastně komisí biskupů, tedy přímých protivníků svobody náboženské. Manifest končil ujištěním, že carevna pro sebe ničeho nežádá aniž jakého prospěchu vyhledává, „ano, pro případ, že by věci mírně se neurovnaly a došlo k domácí neb zahraniční vojně, že ona garantuje celistvosť Polska, a nižádné smlouvy neučiní bez zabezpečení této celistvosti“. Současně vydal i kníže Repnin svolání k národu polskému, v kterémž opakuje se totéž. s doložením, že „nejedná se o nějaké ztenčení práv náboženství katolického, jakožto náboženství panujícího, nýbrž pouze o garantovaná práva“.

Nepřátel měli Čartoryští a jejich novoty dost a dost, a není tudíž s podivením, že protivníci jejich, nyní pod ochranou ruskou stojící, rozvíjeli činnost neobyčejnou, tak že během měsíce května čítalo se na 80.000 šlechtických podpisů ku konfederaci. Tentokráte došla řada i na hlavu někdy strany saské, Karla Radziwila, žijícího právě v Drážďanech, kterýž pohnut jest k návratu lichotivým listem knížete Repnina, a od konfederace litevské dosazen opět do starých práv svých k majetku a hodnostem, a zvolen za maršálka konfederace.

Rozumí se, že skonfederované šlechtě nešlo o práva dissidentů, nýbrž hlavně o svržení panství Čartoryských a o zachování starodávného řádu v Polsku, — vždyť pak páni biskupové přistoupili ku konfederaci s přímon výhradou, že nebudou porušena práva víry římskokatolické; — jelikož ale konfederace nebyla s to provésti tyto záměry sama, vypravila zvláštní poselství do Petrohradu, se žádostí o ochranu, která jí i přislíbena. Sluší však též vytknouti i ton smířlivý, kterým psán jest na př. manifest generální konfederace litevské, kdež čteme mezi

1767 jiným: „Konfederujeme se při víře katolické a celosti její neporušené, při právech volnosti a svobody a praerogativách každému příslušných... nedá se však zamlčeti utištění dissidentů vyznání řeckého, jak šlechty, tak i obecného lidu, měšťanů, řemeslníků, rolníků, kteří v každém státu stojí pod záštitou práva. Jaký to šlechtic, když není účastným práv stavu svému příslušných, jaký to měšťan, který má nésti pouze břemena a nemíti práva svých spoluobčanů, jaký to konečně chlop, když robiti musí a nemá ani chalupy ani rolí. Vlast naše jako dobrá matka má všechny děti své milovati. a není to ztrátou víry katolické, dodržeti práv a praerogativ těm, kdož nevěří tak jako my: stav víry jest jiný. stav civilný je také jiný; jeden týká se duše, druhý kraje. Proto se výhosť dává všem dosavadním předpojatostem, nenávisti, nechuti, jež by mohly býti na ujmu synů jedné matky, členů jednoho těla; spoléhající pak na slib císařovny a jiných mocí, že se víře katolické neučiní žádného bezpráví. vyzývají stavové skonfederování dissidenty, aby se s nimi spojili a vyslali delegaci k vyjednávání, tak aby nejenom svazkem jednoty, ale i lásky bližního a přátelství bratrského spojení byli. Přijímáme žádosti jejich a jsme volni navrátiti jim vše to, čeho již na posledním sněmu písemně se dožadovali...“

Když takto konfederace byly utvořeny v království i Litvě, měla se sestoupiti podle způsobu polského jedna společná generální konfederace litevskopolská, a za tím účelem měly se (v červenci) sejíti poslanci jednotlivých konfederací v polském městěčku Radomě. Avšak když poslanci jednotlivých konfederací shromáždění byli na radnici Radomské, tu sice jednohlasně zvolili Karla Radzivila generálním maršálkem, ale když výše citovaný manifest konfederace litevské v tom samém znění měl přijat býti za manifest společné konfederace, vyskytl se neobyčejný odpor zejména ve příčině povolnosti dissidentům. Zástupcem knížete Repnina při jednání tom byl ruský plukovník Karr; když pak páni polští příliš horlivě deklamovali a manifest onen podepsati nechtěli, tu zmíněný plukovník Karr pozval do města něco málo vojska ruského, i velel pěchotě a jízdě, aby posta-

vila se na náměstí proti radnici, dal vyvéztí též dvě děla a 1767 nabitá namířiti proti radnici, i oznámil konfederatům, že nesmí dříve odejítí z radnice, pokud manifest nebude podepsán. Po velkém mluvení podepsán tedy manifest generální konfederace v uvedeném znění pozdě v noci. a když ustanoveno bylo, že za příčinou obnovení starého pořádku a vyřízení náboženské otázky má svolán býti mimořádný sněm, rozejeli se konfederati velice arci pobouření.

Přirozený následek příkrého vystoupení plukovníka Karra a vzniklé odtud nespokojenosti objevil se v době zasedání sněmů a při volbách do sněmu: konfederaci chránila před rozpadnutím nenávisť šlechty proti Čartoryským a jich novotám; možná ztráta přízně ruské, tak velice potřebné, jakož i bázeň před ruským vojskem, dosud v zemi se nalézajícím, mírnila konečný výsledek voleb, nedovedla však působiti na biskupy, především biskupa krakovského Soltyka, kterýž podnikl divokou agitaci proti zamýšlené svobodě vyznání.

Když pak dne 4. října sešel se mimořádný sněm konfederací, bylo napjetí myslí veliké. Následujícího dne ve sněmovně čten byl návrh vele vyslance ruského, aby za příčinou rychlejšího jednání jak o požadavcích mocností v otázce práv dissidentů, tak i o přáních sněmu ve příčině starých řádů, a konečně i o poměru k Rusku. zvolena byla zvláštní komise, které by svěřeno bylo jednání s vele vyslancem ruským. Proti požadavku tomuto povstal však tuhý odpor, kterýž zahájil biskup Soltyk, a sice především ze stránky formální. Vytýkáno totiž, že dosud nebývalo, aby nějaká komise měla právo jmenem sněmu mluvití zejména s cizími vyslanci. Když pak v sezení dne 12. října sám král, který mezitím přistoupil ku konfederaci, se přimlouval, aby se nečinily obtíže v tak trudné době, zvláště když sama konfederace prohlásila se pro svobodu víry a žádala ochrany v Petrohradě, tu povstal biskup Soltyk a v prudké a vášnivé řeči mluvil proti zamýšlené svobodě víry. Rovněž tak horlil i následujícího dne (13. října) i končil řeč svou následujícími památnými slovy: „Ó stavové Řeči pospolité a synové v lůně kostela pravověrného a ve volnosti vychovaní!

1767 Můžete bez uzardění takového návrhu slyšeti? Vzpomeňte na předky své, krev a namáhání, kterými víru svatou bránili, kterými vám svobody získali! Dáte jim na soudě Božím účty, dáte je i potomkům svým, že jste zděděné od předků nedovedli zachovati. Jest vám rozhodovati o věci, která týká se nebe, církve a vlasti! Patří na vás Bůh, jak se v jeho záležitosti zachováte, a rovnou náhradou za činnost vaši buď ověncí vás chválou, neb se bude za vás stydět na věky. Modlí se za vás církve a očekává, že dostojíte slibům na křtu učiněným.“

Po ukončeném zasedání téhož dne večer odbývána tajná schůze u biskupa Soltyka, v kteréž tento opět naléhal, aby v tak rozhodném okamžiku prohlášeno bylo křížové tažení proti dissidentům a Rusům, kteréž by začal sám biskup Soltyk, ubíraje se v plném ornátě v slavném procesí městem. Dle paměti Moščinského byl sezení tomu přítomen též poslanec Golajevski, kterýž ještě téhož večera prozradil plán králi. Jelikož pak plán proveden býti měl již druhého dne, uvědomil o něm král Stanislav August knížete Repnina a sešed se s ním žádal jej o pomoc.

Kníže Repnin jsa povahy rázné, nelenil, dal si vystaviti plnomocenství od maršálka konfederace litevské, Břostovského, plnomocenství na zatčení předních osnovatelů křížového tažení, a ještě téže noci probuzeni jsou v palácích svých ze sna biskup krakovský Soltyk, biskup kyjevský Zaluski, hejtman Řevuski a syn jeho starosta, posazeni do kočárů a pod ochranou Kozáků vyvezeni z Varšavy. Na druhý den ohlásil kníže Repnin skutek ten zvláštním připsením sněmu, dokládaje, že se tak stalo k uvažování možných zápletek i ubezpečuje znova přízní a nezištností císařovny ruské.

Rozhodným tímto krokem sněm uveden opět v mírné koleje. Zvolena jest komise sestávající ze 4 nejvyšších úředníků, 15 senatorů a 54 poslanců a sněm odročil se do února, aby pak schváliti mohl jednání komise. Jelikož pak i tato komise byla ještě velmi četná, zvolena užší komise 14členná, kteráž zasedala u přítomnosti vyslanců ruského, pruského, anglického, dánského a švédského a pravoslavného biskupa běloruského. V sezeních těchto pak redigována jsou především základní práva království

1767
polského asi v tento smysl: stát representován jest králem. sněmovnou senatorů a poslanců (rytířů); o věcech státních má se rozhodovati jednohlasně, o věcech národohospodářských většinou hlasů; království má býti volební; panující náboženství jest katolické; odpadnutí od víry této tresce se smrtí; král musí býti katolík, je-li královna jiné víry, nesmí býti korunována; úřady a statky nesmí nikomu býti odňaty leč jednomyslným usnešením sněmu; nikdo nesmí býti zatčen, prve než byl odsouzen; právo staré šlechty k majetku mimo právo nad životem sedláků uznáno; stará práva zvláštní jednotlivých zemí a vévodství potvrzena atd. Svoboda vyznání postavena zvláštní smlouvou pod garancii Ruska, Pruska, Anglie, Dánska a Švédska, s Ruskem pak uzavřena zvláštní smlouva, kterou obě země, Polsko a Rusko, uzavřely věčné přátelství a vzájemně si garantovaly všechny své země v Evropě. Rusko pak převzalo garancii za výše uvedené svobody a práva země polské.

1768
Sněm nově svolaný potvrdil bez obtíží tato ujednání a když král a maršálek generální konfederace polskolitevské, Karel Radzivil, ujednání to podepsali, byl sněm a s ním i konfederace skončeny. Ruská vojska, jichž počtem arci nebylo mnoho, odstoupila již dříve od Varšavy a hotovila se nyní opustiti konečně Polsko, když tu při všeobecném, jak alespoň se zdálo, upokojení myslí došla zpráva, že v jihovýchodních krajinách polských vypuklo nové hnutí strany katolické.

5. *Konfederace Barská (1768—1772).*

Průběh a výsledek konfederace Radomské neuspokojil největší část šlechty polské, a sice nejen ve příčině náboženské, ale i ve příčině garancie ruské; přirozeně nemohlo též příkré vystoupení knížete Repnina a ruských důstojníků proti šlechtě polské přispěti k usmíření rozkvašené mysli.

Očividný tento odpor i nechuť šlechty polské vypukly v živý plamen přirozeně tam nejdříve, kde protivy nejvíce se stýkaly, t. na Malé Rusi. V pohraničném s Moldavou Podolí pobouřil nespokojenou šlechtu bratr biskupa Kameneckého, jednoho z nej-

1768 horlivějších nepřátel Ruska, kterýž ještě v době poslední konfederace objížděl dvory evropské, hledaje pomoci proti Rusku, t. hrabě Krasiński společně s Pulavským.

Oba sehnali něco sedláků a přepadením zmocnili se městečka Baru, ležícího při hranici, a prohlásili zde konfederaci (v únoru 1768), odtud napořád Barskou zvanou; Pulavský prohlášen za prvního maršálka konfederace. Podobné místní konfederace povstaly pak ještě během měsíce března 1768 v Haliči, Lublinsku, Krakovsku a Poznańsku.

První zpráva o sestoupení se konfederace Barské stihla do Varšavy dne 8. března a způsobila nemalé překvapení ve vládních kruzích. Za všeobecného pak zmatku usnesl se senát dne 23. března, požádati císařovnu ruskou, jakožto ochranitelku svobody, práv a zákonů polských, aby poskytla Polsku pomoci vojenské proti nové konfederaci. Na základě pak této žádosti vydal kníže Repnin ustupujícímu již vojsku ruskému rozkaz, aby obrátilo se proti konfederatům společně s vojskem polským.

Konfederace Barská slavena bývá od dějepisců polských jakožto hnutí čistě národní, ideální, směřující k obnovení staré slávy Řeči pospolité polské. Předním článkem programu jejího bylo zajisté především obnovení výhradního panství svaté víry římskokatolické, zničení svobody náboženské, a stejným způsobem i vymanění Polska ze vlivu ruského (universal ze dne 12. února 1768): ale divně dojíká pozorovatele vzdáleného, ve věci nezaujatého, když čte, kterak táž konfederace hned na počátku svém rozhodla se, požádati císaře německého a krále pruského o pomoc proti Rusku, a za vojenskou pomoc pruskou nabízela králi pruskému Kurony a Livony v odměnu. Vyjednávání toto arci nemělo výsledku, neboť králi pruskému, jakožto přednímu již panovníku protestantskému, záleželo na udržení svobody víry v Polsku a ještě více na zachování přátelského poměru s Ruskem, jehož nepřátelství mohlo býti plánům Hohenzollerským velice nebezpečným, jakož ukázala válka sedmiletá.

O něco větší ochotu jevilu Turecko, s kterýmž vyjednával již prve biskup Kamenecký, Krasiński, ujmouti se nové konfederace jak z přirozené revnivosti proti Rusku, tak i na přimluvu

diplomacie francouzské, neboť i Francie žehrala proti Rusku 1768 z konce války sedmileté. ještě více však, že Rusko v poslední době sblížilo se s Anglií, největší to sokyní Francie. Možná tedy, že není také pouhou náhodou, že nová konfederace vznikla právě na hranicích tureckých.

Slavená konfederace Barská hledala tedy již na počátku svém pomoci za hranicí, a dala tím na jevo svou pochybnost, že by Polsko sama ze sebe mohla obroditi se k novému životu státnímu. Nejen pak že konfederace Barská neměla síly oživující, osvěžující, z které by byl mohl vypučeti život nový, ale vystoupení její mělo následky osudné od samého počátku.

Konfederace Barská sestávala, jakož pověděno, z různých konfederací místních a postrádala tudíž jednoty: vojenské síly její rovněž nevynikaly ani vycvičeností, ani kázní, ani vedením, i bylo zřejmo, že skonfederovaná šlechta a naverbovaní sedláci nedovedou se udržeti v poli proti pravidelnému vojsku. Válečné tažení spojeného vojska ruského a polského zahájeno pak na různých stranách proti jednotlivým konfederacím najednou: general Krečetnikov porazil konfederaty v Podolí, vzal (20. června) Bar a rozehnal konfederaty tak, že část ustoupila na půdu tureckou; o něco později dobyt jest Lublín a haličská konfederace rozehnána. V Poznaňsku sebral Rydziński několik tisíc mužů, hlavně pluky polské, přešedši k němu, i postoupil až k Toruni, hlavnímu středisku protestantů, maje v úmyslu obléhati toto město: když však proti němu vytáhl plukovník Drevič, musil ustupovati. poražen jest, vojsko jeho zajato; on sám prehl do Turecka k ostatním konfederatům. Nejdéle držel se Krakov, až i ten dobyt jest od plukovníka Boka po šestinedělním obléhání (16. srpna). Konfederace litevská, jejíž duší byl mladý a odvážný Kosakovski, a ku kteréž po některém vábání přistoupil i Karel Radzivil, rozptýlena, když oddíl ruského vojska vzal a obsadil pevnost Radzivilovu Něsviž.

Hlavní síly konfederace byly takto poraženy, ale válka sama neměla konce. Konfederaté, rozbití na malé tlupy, potloukali se po zemi a hospodařili dle vůle své; tíha boje proti těmto houfcům po zemi roztroušeným spočívala hlavně na vojsku ru-

1768 ském, jehož nebylo ani 10.000 mužů, a těm tlupy konfederatů, většinou jízdné. snadno mohly uniknouti na ohromném tom prostranství, vyhýbajíce se každé srážce a ustupující do lesů a močálů, kdykoliv jim hrozilo nebezpečí. Při tomto způsobu vedení války trpěla však země velice: tlupy konfederatů. nemajíce vlastních prostředků. vybíraly značné kontribuce, kamkoliv přišly, po případě braly násilím: ruská vojska nehospodařila mnohem lépe: následkem takových rozháraných poměrů vzrůstaly se nepokoj, nedůvěra a bázeň, vázl i obchod, lidé ze strachu ubíhali a opouštěli živnosti své, nastala drahota a nedostatek. Ku všem těmto nesnázím připojil se i fanatismus náboženský.

Zejména v jihovýchodních částech země, kde protivy náboženské byly nejostřejší, konfederaté podněcováni jsou od kněží svých nutili pravoslavné přistupovati k unii, a kdož tak neučinil, týráni jsou od bezuzdných tlup konfederatských, kněží pravoslavní dokonce jsou mučeni a usmrcováni. Počínání takové vzbudilo však odpor i na druhé straně, pravoslavní povstali proti Polákům. a Polsko stalo se dějištěm domácího boje náboženského, kterýž obyčejně nese název povstání Hajdamáků.

Malá Rus trpěla, jakož výše pověděno, od unie Lubelské pod panstvím polským. Co pán, to Polák a katolík neb okatolicený a popolistěný bojar, co Rus, to poddaný, po většině buď pravoslavný, buď násilně k unii přinucený: protiva národní, náboženská a sociální stávající mezi uhněteným lidem maloruským a panující šlechtou polskou zostřena v poslední době nad míru. V lidu tom ruském nevymizela zajisté nikdy paměť o dobách staré volnosti ruské; i v nejdlehlších chýších vesnických známy byly dumky o vítězných bojích národního hrdiny maloruského hejtmána kozáckého Bohdana Chmelnického proti Polákům za svobodu Malé Rusi a víry pravoslavné, a vědomí, že stává mocná Rus moskevská, která se ujímá svých soukmenovců a souvěrců, nalezlo praktického výrazu v prohlášené právě svobodě víry; když pak novým pronásledováním se strany konfederatů poměry opět staly se napjatými, bylo zapotřebí jen malé jiskry, aby nahromaděná hořlavá látka vyšlehla plným plamenem.

Jiskra tato osudná se vyskytla. Na Malé Rusi polské objevil se někdejší Záporožský Kozák Maksim Zalizňak. Zanechav života kozáckého, uchýlil se do kláštera Motreninského. maje v úmyslu státi se mnichem. Když pak za konfederace Barské vypuklo pronásledování pravoslavného lidu ruského, objevil se Zalizňak na polské Rusi, vykládaje, že poslán jest od matušky carevny, aby vyzval pravoslavný lid ruský k boji proti katolickým pánům, a na důkaz svého poslání okazoval zlatou gramotu carevny (zlatými literami psanou listinu na pergameně) arci padělanou. Když lid uviděl zlatou gramotu, na které podepsána byla sama carevna, chápal se zbraně za svobodu Rusi a víry pravoslavné, jako bývalo někdy za Chmelnického. a za nedlouho shromáždilo se v táboře Zalizňaka mnoho tisíc ozbrojeného lidu. První obětí rozpoutané vášně lidu stali se správcové na statcích panských a židé, pak páni polští sami: zámky jsou vybíjeny a páleny, a vše, co utéci mohlo, utíkalo do opevněných městeček. Než ani zde nebylo opravdové jistoty, neboť i tam obrátili se povstalci. První útok učiněn na opevněné městečko Lisjanku, kamž se uteklo mnoho šlechty a židů: obyvatelstvo městečka bylo však většinou ruské, a donutilo velitele, aby se vzdal na slib, že povstalci ušetří pánů; když pak povstalcům otevřeny brány, pobiti jsou páni a židé, kteří se povstalcům do rukou dostali. Odtud táhl Zalizňak k Humani, městečku rovněž opevněnému, kde též veliký počet šlechty a židů z okolí se uzavřel; když pak městečko zradou vzato, utekla se šlechta do kostela, avšak pobita jest i tu bez milosti, židé naházeni do studní.

Když general Krečetnikov uslyšel o vzbouření lidu a jeho výstřednostech, poslal proti povstalcům oddíl Kozáků Donských; když povstalci uviděli Kozáky, jásali, že přichází pomoc ruská proti pánům polským, a nechtěli nikterak uvěřiti vyzvání důstojníků ruských, aby složili zbraně; teprve když na ně učiněn útok, poznali, že oklamáni byli zlatou gramotou, a většina se rozprchla; Zalizňak zajat a poslán do Sibiře, jiní vůdcové vydáni velitelům vojska polského; jednotlivé tlupy hajdamácké řádily však dále po kraji. Za vojskem ruským vrátila se zase šlechta polská na statky své, i zaveden jest mimořádný soud,

1768 který odsuzoval k smrti každého, na kom jen dost malé podezření lpělo, že účastnil se povstání. U každé dědiny stálo několik šibenic, na kterých se houpali praví neb domnělí vzbouřenci; na postrach necháni jsou pak odpravení na šibenicích, až sami spadli dolů. Ještě dvě léta na to viděl Moščinski tyto šibenice a pod nimi hromady lidských kostí, jakožto zbytek onoho hrozného soudu.

V tuto dobu meškali náčelníci konfederace na půdě turecké, v knížectvích podunajských, ale nebylo mezi nimi svornosti. Potocki a Krasínski očekávali pomoci od Turecka, Pulavski z Vídně; za to osočen jest u porty, zajat i zemřel ve vězení. Ve vyjednávání svém s Tureckem žádali konfederaté, aby je Turecko vzalo pod svou ochranu, aby je podporovalo vojskem i penězi, a konečně aby naléhalo na odstranění ruského vojska z Polska. Snahy konfederatů podporovala diplomacie francouzská ze všech sil, tak že porta odhodlala se požádati vyslance ruského, aby vojska ruská opustila Polsko; než i tu podařilo se vyslanci ruskému, podporovanému diplomacií pruskou, usmířiti Vysokou portu. Netrvalo však dlouho, a bojechtivá strana v Cařihradě prorazila s míněním svým, k čemuž zavdala podnět následující událost: Jedna z hajdamáckých rot pod vůdcem Šilem pronásledovala houfec konfederatů do pohraničního městečka Balty; pronásledovaní konfederaté utekli však do tureckého městečka Jalty, jen říčkou odděleného, a když Hajdamáci i tam je pronásledovali, ujali se jich domácí obyvatelé, jsou však zahnutí a konfederaté pobiti. Tato událost prohlášena na Vysoké portě za porušení hranic tureckých se strany ruské, ačkoliv i Hajdamáci i konfederaté byli poddanými polskými, a Vysoká porta vypověděla Rusku válku tím, že dne 6. října 1768 uvěznila ruského vyslance v Cařihradě, Obreskova.

6. První válka turecká (1768—1774).

Vypovězení války turecké stalo se neočekávaně; Rusko nebylo připraveno. Snadno mohli tedy Tataři ještě na podzim r. 1768 zpustošiti jižní Rus, v to počítaje i tak zvané nové Srb-

sko, zalidněné od Srbů, kteří teprve nedávno z jižních Uher 1768 sem se přistěhovali.

Vojsko ruské vypraveno do pole teprve na jaře roku 1769 1769 i dařilo se mu z počátku dosti dobře. Vrchní velitel kníže Alexandr Golicein porazil velikého vezíra u Chotina a zmocnil se pevnosti této: na podzim téhož roku zatlačen jest však z Moldavy i ustoupil do zimních ležení na půdu ruskou.

Události tyto válečné nezůstaly bez účinku i na poměry polské. Beztravné zrušení jižní Rusi se strany Tatarů a nevalný úspěch knížete Goliceina měly za následek, že i dosavadní stoupenci Ruska i sám král Stanislav August, v jehožto radě tentokráte zase vedli první slovo knížata Čartoryští, začali se vzdalovati vyslance ruského. Když pak kníže Repnin žádal, aby na základě spolku polskoruského dovoleno bylo vojsku ruskému táhnouti na bojiště turecké bližší a pohodlnější cestou skrze Polsko (jako bývalo za války sedmileté), a mimo to aby vojsku ruskému na čas války pevnost Kamenec propůjčena byla za skladiště vojenské, odepřeno mu v obojím. Kníže Repnin na to odvolán, ale ani jeho nástupci Volkonskému nedařilo se lépe: dne 30. září 1769 rozhodl senát polský z ponuknutí Čartoryských a za souhlasu krále vyslati ke všem evropským dvorům vyslance s vyjádřením, že usnesení posledního sněmu o věčném spolku a garancii Ruska bylo násilně vynuceným a nemá tudíž platnosti. Mimo Francii nenalezli však vyslanci polští ani pěkných slov. Nicméně octlo se tím Rusko vůči Polsku v choulostivém postavení, neboť vojsko ruské v Polsku se nalézající a bojující proti konfederatům Barským na základě žádosti senatu ze dne 23. března 1768 ztratilo tím legální půdu pro své válčení s konfederací, aniž by arci od boje bylo mohlo ustati. Tak k válce turecké přidružily se i obtíže války s konfederací Barskou.

Rozumí se, že i sama konfederace nevalným štěstím ruským ve válce turecké nového nabyla povzbuzení. Dle současných udání zbylo v Polsku ruského vojska asi na 6000 mužů a proto mohly snadno vystupovati na bojiště obnovené konfederace. Většího úspěchu dosáhl však pouze maršálek konfederace velkopolské, Mačevski, který dosti dlouho se držel proti Rusům, konečně

1769 však dvakráte jsa poražen, odešel do Uher; nástupce jeho Zarembo nedovedl pak napravit štěstí válečného.

Na východě podařilo se synům Pulavského, zemřelého v zajetí tureckém, proniknouti až do Litvy, ale i oni poraženi jsou v srpnu od vojska ruského; František Pulavský padl v boji, bratru jeho Kazimíru sotva se podařilo protlouci se s houfcem konfederatů do hor Karpatských.

Vůdcové konfederace v tu dobu meškali za hranicí, původně v Moldavě, pak ale po vypuknutí války v Uhrách ve městě Prešově a v Těšínsku, jsouce pod ochranou vlády vídeňské; nebylo však ani svornosti ani jednoty mezi nimi. Po dlouhém vyjednávání podařilo se však přece biskupu Krasińskému zjednat si alespoň písemná plnomocenství všech maršálků konfederací, aby prohlášena byla generální konfederace (v listopadu 1769); jejímžto generálním maršálkem zvolen bratr biskupův Michail Krasiński meškající v Moldavě, tak že musil zvolen býti náměstkem jeho hrabě Pac, nedávno ještě maršálek konfederace litevské. Než ani toto prohlášení generální konfederace nezjednalo jednoty mezi konfederaty; zato zasvitla jim nová naděje, neboť v tu právě dobu dostalo se konfederaci skutečné pomoci od Francie: vyslán totiž plukovník Dumouriez s důstojníky francouzskými a hojnými prostředky peněžními, aby na jaro příští připravil konfederaci k ráznějšímu vystoupení do boje na polehčení operací tureckého vojska proti Rusku. Výpočet tento arci se nevyplnil, neboť štěstí válečné obrátilo se rozhodně na stranu ruskou a posunulo na čas záležitosti polské do pozadí.

1770 Na jaře r. 1770 převzal totiž vrchní velení v turecké válce kníže Rumjancev. S nepatrným poměrně vojskem opustil Rumjancev počátkem května zimní ležení, zahnal počátkem června Turky z opevněného ležení na Prutě, a postupuje do Moldavy narazil dne 7. července na opevněné ležení Tatarů Krymských u řeky Largy, zahnal Tatary, jichž bylo počtem na sto tisíc, a ležení dostalo se vojsku ruskému v plen. Nedlouho na to, dne 21. července zastal Rumjancev velikého vezíra s celou tureckou armádou při Kagule. Sotva 17.000 Rusů bojovalo tu proti 150.000 vojska tureckého, jimž snadno přispěti mohli

80.000 Tatarů. Nicméně zvítězil Rumjancev slavně a opanoval celou Moldavu. Turci ustoupili k Dunaji. 1770

Za téže doby plulo loďstvo ruské pod velením hraběte Alexeje Orlova kolem Evropy z Baltického do Středozemního moře, neboť i Černohorci chopili se zbraně a bojovali s úspěchem s Turky, a na Morei vypuklo povstání řecké, připravované od několika let řeckými emisary, nalézajícími se ve styku s hr. Řehořem Orlovým; příchod ruského loďstva byl pak znamením k všeobecnému povstání. Bulhar Karasin tehdy nadarmo agitoval v Podunají. Turecké loďstvo, které dosud na uzdě drželo Řeky, ustupovalo před loďstvem ruským k Malé Asii. Tu našel je Orlov u ostrova Chia dne 24. června i svedl s nimi bitvu krutou: loďstvo turecké ustoupilo do zátoky Česenské, ale zničeno tu úplně; část lodí tureckých pohroužena na dno mořské, část vyletěla do povětří. malá část dostala se v plen. Bitva Česenská byla dle vypravování současníků jednou z nejkrutějších bitev námořních, neboť moře prý rozvlnilo se tak od výbuchu lodí, že až na protějším břehu řeckém, v přístavu Athenském při jasném nebi bylo prý viděti vlny takové, jako při veliké bouři. V první této veliké bitvě námořní podstoupilo mladé loďstvo ruské slavný krvavý křest svůj, že odtud řaděno jest bez odporu mezi první loďstva evropská. Slavný vítěz hrabě Orlov dostal titul „Česenský“. Bohužel že nevyužítkovali Rusové slavného vítězství svého úplně. Loďstvo ruské jalo se vyklízeti Turky z ostrovů řeckých, a když konečně přiblížilo se k Dardanělám, aby ohrozilo sám Cařihrad, našlo průliv již výtečně opevněný přispěním francouzského agenta barona Totta, tak že si nedovedlo vynutiti průchodu.

Netušený úspěch zbraní ruských průběhem r. 1770 ověřil voje ruské slávou velikou, tak že pověst o vítězstvích ruských rozléhala se celou Evropou. Když pak roku následujícího (1771) kníže Rumjancev zahnal Turky i z Valašska a s vítězným vojskem překročil Dunaj (odtud Rumjancev zván jest „Zadunajský“), současně pak kníže Dolgoruký průběhem dvou neděl opanoval celý polouostrov Krym (odtud nazýván jest „Krymský“), pokoriv strašné dosud Tatary, tu zdálo se, že blíží se konec panství 1771

1771 tureckého v Evropě. Ale jestli dříve vítáno jest v Evropě s já-
sotem každé rozhodné vítězství nad Turky, tož bylo nyní jinak;
vítězství ruská naplnila Evropu obavou před mocí ruskou, ze-
jména když Rusko i vzdor tomu, že tehdy již vzniklo veliké
povstání Kozáků ruských na řece Uralu, získalo i na západě
v Polsku rozhodný úspěch.

Příchodem francouzských důstojníků konfederace Barská
rozhodně získala: plukovník Dumouriez přiměl náčelníky kon-
federace, že zvolili ze svého středu šestičlenný výbor, kterýž měl
řídit věci vojenské, tak aby v podnicích válečných byla jednota,
nakoupil potřebné zbraně i děla a důstojníci francouzští jali
se cvičiti podle způsobu evropského i pěchotu i jízdu i dělo-
střelectvo.

Tohoto obratu ve věcech konfederace použili konfederaté
na turecké půdě meškající, že prohlásili sesazení krále Stani-
slava Augusta (9. května 1770), kterýžto nález i rada konfe-
deratů v Prešově schválila (9. srpna). Spis, kterým se prohlá-
šovalo sesazení toto, nazýval krále uchvatitelem trůnu i titule
královského, a vyzýval jej, aby se postavil před soud konfede-
race; v případě nedostavení se prohlášeno již zpředu odsouzení
královo. Spis tento doručili konfederaté králi na zámku jeho
ve Varšavě a zmizeli tak nepozorovaně, jako byli přišli. Tento
čin konfederace měl přirozeně za následek, že král sblížil se
zase s vyslancem ruským, tak že i vojsko polské dostalo rozkaz,
aby bojovalo opět po boku vojska ruského proti konfederaci.
Mimo to staral se vyslanec ruský Volkonský, později i nástupce
jeho Saldern, aby sestoupila se protikonfederace pod jménem
národní unie, ale bez velkého účinku.

Na jaře r. 1770 zahájeny pak válečné operace konfederace.
Plánem plukovníka Dumourieze bylo, aby jednotlivé sbory kon-
federatů sestředěně se všech stran postupovaly k Varšavě, do-
byté město aby stalo se středem konfederace, čímž by přirozeně
ohrožena byla i ruská armáda proti Turecku bojující. Důmyslný
tento plán arci se nezdařil. Z počátku sice vytištěno vojsko ruské,
rozmnoužené v tu dobu na 12.000 mužů se 74 děly, a rozložené
v menších odděleních po kraji, od hor Karpatských, ale za ne-

dlouho zmařeny jsou zámysly konfederatů mladým a smělým 1770
generalem Suvorovem, který tu první vavříny válečné si vydobyl.

General Suvorov stál totiž se 4000 muži v okolí Lublína; zde porazil nejprve vojsko konfederace velkopolské pod vedením Savy k Varšavě postupující dvakráte a donutil je k ústupu. Rychlými pochody obrátil se pak Suvorov k horám Karpatským, porazil Pulavského na řece Dunajci, zahnal jej do hor a uvolnil si cestu do Krakovska, kdež zastihl u Lanckrona plukovníka Dumourieza, a neočekávaným rychlým útokem, podniknutým pouze předním vojem, porazil jej a konfederaty rozehnal, načež Dumouriez rozmrzen vrátil se do Francie. Podobný osud zastihl i konfederaci litevskou. Suvorov přitáhl rychlým pochodem, napadl neočekávaně a nočním útokem tábor konfederatů u vsi Stoloviče a rozehnal konfederaty, tak že maršálek konfederace Oginski sotva utéci mohl.

Těmito úspěchy válečnými mladého generala Suvorova konfederace opět ohromena. I připadli konfederaté ku konci roku 1771 na podivnou myšlénku: chtěli zmocnit se krále, aby odvedli jej do tábora svého a donutili k podpisování akt konfederace. Za tou příčinou probral se Pulavski s vojskem svým až k Varšavě, i podařilo se mu vylákati posádku ruskou z města. Tu (3. listopadu 1771) vloudili se spiklenci do města a přepadli krále, když o desáté večer vracel se v povoze svém z návštěvy od Čartoryských. Komonstvo královo buď rozplašeno neb pobito, král sám vyvlečen z vozu, posazen na koně a odváděn z města směrem k Čechochové. Náhoda jen vysvobodila krále: nedaleko za městem, když ubírali se lesem, spiklenci rozdělili se; tu padl pod králem kůň a zlomil nohu; když pak spiklenci s králem dále lesem se brali, uslyšeli hlomoz a myslíce, že to jsou Rusové, dali se na útěk mimo jediného Kosinského, kterého král přemluvil, aby propustil jej na svobodu, což se i stalo. K ránu vrátil se král, arci velice zbědovaný, do Varšavy.

Zoufalým skutkem tímto připravila se však konfederace i o poslední sympathie v Evropě, a nejen že žádný z dvorů evropských zřejmě je více nepodporoval, ale za nedlouho obrá-

tilo se ostří nejen proti nim, ale i proti Polsku samému. V čele tohoto nového obratu stál pruský král Fridrich II.

7. První rozdělení Polska (1773).

1769 V měsíci srpnu (25.—28.) 1769 odbyvána veliká polní cvičení vojska pruského v okolí Nisy, ku kterým na pozvání krále Fridricha II. dostavil se i mladistvý ctitel králův, císař Josef, aby obdivovati se mohl vycvičenosti vojska pruského. Té příležitostí podle všeho, co následovalo, použil vypočítavý Fridrich II., aby mladistvého císaře Josefa zapletl do sítě plánů svých. Podle toho, co dosud na světlo vyneseno, víme arci jen tolik, že oba panovníci často po ukončených cvičeních sami dva ve stanu vojenském při hostině sedávali a mnoho a důvěrně hovořivali o otázce polské i turecké. Zdali již tehdy něco určitého vyjednáno, či zdali vyjednávání vedeno později písemně, pověděti nemůžeme: 1770 tolik však jest jisto, že již v únoru 1770 vojsko císařské obsadilo polskou část Spiše a staroství Sandecké, s úředním prohlášením, že Spiš před 300 lety království Polskému dána jest pouze v zástavu, nyní pak že připojuje se opět ku království Uherskému. Na dotaz krále Stanislava Augusta ve Vídni dána pouze vyhýbavá odpověď; na věci samé se nezměnilo nic.

V září r. 1770 odbyval zase císař Josef velké polní cvičení v okolí Nového Města na Moravě, a tentokráte byl král pruský hostem císařovým; přítomen byl i ministr Kounic. Po velikých vítězstvích ruských byla otázka války ruskoturecké a jejího možného výsledku hlavní otázkou dne, i jest přirozeno, že ve Vídni hleděli s nedůvěrou na obsazení Moldavy se strany vojska ruského. Dle zpráv arci z druhé ruky zachovaných jednalo prý se mezi oběma mocnostmi o to, aby a jak by se zabránilo pochodu Rusů za Dunaj a usazení se jejich v Moldavě, neb lépe řečeno v sousedství Sedmihradska. V tu samou dobu přijel i vyslanec vlády turecké do Nového Města s důtklivou žádostí k oběma mocnářům, aby pod slušnými výminkami zprostředkovali mír mezi Tureckem a Ruskem; oba mocnářové přistoupili na žádost tuto a Fridrich se nabídl, že u carevny ruské učiní potřebné kroky.

Mimo válku tureckou zaměstnávala oba mocnáře i otázka 1770 polská. Vypravuje se, že jednoho dne král Fridrich v důvěrném hovoru rozložil před císařem Josefem mapu Polska, ve které tužkou bylo označeno, která část Polska by Rusku v náhradu za válku tureckou připadnouti měla, a co z území polského by se při té příležitosti oběma právě vyjednávajícím mocnostem hodilo. Zpráva tato není arci zajištěna; tolik však jest jisto, že již při tomto sjezdu v zásadě vyjednáváno, aby Rusku nebylo dovoleno vykořistiti vítězství svá proti Turecku, ale aby jemu nabídnuto bylo, aby vzalo si náhradu v Polsku, při čemž by i říše Habsburská i Prusko přiměřené podíly k udržení rovnováhy politické obdržely. Jelikož pak císař již v držení vzal Spiš s krajinou sousední, pospíšil si i Fridrich s obsazením krajin na dolní Visle, polských Pomořan a Varmienska.

K provedení plánu v Novém Městě smluveného odebral se pruský princ Jindřich, kterýž si potom připisuje zásluhu, že v jeho hlavě vznikla myšlénka o rozdělení Polska, v polovici října 1770 do Petrohradu, ale za svého tříměsíčního pobytu v Petrohradě nenalezl ohlasu ani u carevny, ani u ministrů ruských. V Petrohradě očekávali tehdy s jistotou, že po šťastné ukončené válce turecké i nepokoje v Polsku se utiší a vliv ruský se utvrdí. Ve příčině války turecké kladena pak hlavní váha na osvobození křesťanů říše turecké neb alespoň vymánění obou podunajských knížectví z panství tureckého, na prohlášení nezávislosti Tatarů Krymských od panství tureckého, tak aby časté pútky s Tatary nebyly stálou příčinou diplomatických obtíží, a konečně na pojištění svobodné plavby a obchodu na Černém a Středozemním moři.

Králi pruskému nebyl však takovýto program politiky ruské vhod. Zahájil tedy na začátku r. 1771 přímé písemné spojení s carevnou Kateřinou, i vykládal v dopisech svých, že on nechce nikterak připravití Rusku o nějakou náhradu za výlohy na tak skvěle vedenou válku vynaložené, naopak, že on přeje Rusku skutečného rozmnožení území, jakéž mu vším právem náleží za tak skvěle vedenou válku. Poukazuje však na obtíž, s kterou by se potkalo připojení neb snad i osvobození knížectví podu-

1771 najských se strany říše Habsburské, radí, aby obě spojené mocnosti, totiž Rusko a Prusko, následovaly příkladu císařova, kterýž část Polska již v úplné držení vzal, aby jinak zkráceny nebyly.

Carevna Kateřina nechtěla však přistoupiti na podmínky takto jí nabízené, a vyjednávání vleklo se bezúčelně, co zatím kníže Rumjancev osazoval vojskem ruským obojí břeh Dunaje. Každým úspěchem zbraní ruských rostla však citlivost ve vládních kruzích vídeňských, tak že již dne 6. července 1771 uzavřena s Tureckem smlouva, dle kteréž se vídeňská vláda zavázala přiměti Rusko, aby vydalo Turecku knížectví podunajská, začož Turecko slibovalo zaplatiti 11 milionů a postoupiti část Valachie. Aby pak prostředkování vídeňské vlády vůči Rusku nabylo větší váhy, soustředěno v Sedmihradsku 50.000 mužů vojska. Současně přešel i král Fridrich z lichotivého a úlisného tonu v listech svých k vyhrůžkám, vykládaje (v září 1771), kterak říše Habsburská spojená s Tureckem nalezne posily v malých státech německých, nalezne půdy i v Polsku pomocí konfederace, a on, t. Fridrich, že i při nejlepší vůli nebude moci přispěti Rusku proti tolikerym nepřátelům.

Při všech skvělých vítězstvích nebylo postavení Ruska v tu dobu nejutěšenější: v armádě na Dunaji vznikl mor, který i v samém Rusku zuřil, tak že i v Moskvě denně na 1000 lidí umíralo, následkem čehož lid se bouřil a jen s těží usmířen byl; v Polsku veden dále boj s konfederací; v jihovýchodních krajinách šířilo se povstání kozácké pod vedením samozvance Pugačeva; státní pokladnice dlouhou válkou byly vyčerpány, a k tomu ke všemu hrozila vojna s říší Habsburskou, jestli Rusko nepřijme prostřednictví míru v té formě, jak je nabízel král Fridrich II. V Petrohradě váhali. Konečně však v prosinci roku 1771 odesláno do Vídně určité vyjádření, v kterémž carevna Kateřina se zřikala svých zámyslů ve příčině Valašska a Moldavska, a ministr ruský Panin současně ohlásil, že Rusko přistupuje ku plánu o rozdělení Polska.

Tak v zásadě osud Polska rozhodnut, zároveň však na čas i osud křesťanů v Turecku. V poslední příčině spokojila se vláda vídeňská s tím, že přiměla Rusko k vydání obou knížectví po-

dunajských Turecku a ponechala tomuto na vůli, jak se dále 1772 srovná s Ruskem; na tomto základě uzavřeno koncem května 1772 příměří mezi Tureckem a Ruskem a 2. srpna 1772 začalo se ve Fokšanech jednati o mír.

V Polsku pak věci blížily se rychlému konci. V tu dobu, kde kabiny berlínský, vídeňský a petrohradský shodly se již o rozdělení Polska, zsvítla sice konfederátům nová naděje, ale na krátko. Z Francie totiž poslán plukovník Viomenil s četnými důstojníky i slušnou peněžní podporou, aby oživil znova konfederaci. Jediný větší úspěch, kterého konfederaté docílili, bylo však pouze dobytí zámku krakovského přepadením v noci 22. na 23. února 1772 (Valevski a Choisier). ale již dne 8. zámek krakovský sevřen jest od Rusů a vzdal se 20. dubna. Zatím vypovězena jest rada konfederace i z posledního útulku Bialý v Těšínsku (5. května), a postupující vojsko císařské vzalo pevnůstky konfederatské v Krakovsku: Lanckron (6. června) a Tyneček (20. června). Zbýval ještě opevněný klášter Čestochova, známé to poutnické místo, kdež držel se ještě Kazimír Pulavski, snad jediná ideální postava mezi předáky konfederace. Když však vojsko ruské pod Suvorovem oblehlo klášter, ujel Pulavski tajně za hranice, a odešel do Francie a odtud do Ameriky, kdež padl v boji za svobodu americkou (1779): Čestochova pak vzdala se 8. srpna po delším vyjednávání. Před tím již (10. dubna) rozpustil Zarembo konfederaci velkopolskou, Kozašovski zmizel (13. dubna) beze stopy, a tak ustoupili z dějiště i druzí vůdcové jednotlivých houfů konfederace bez hluku a šumu. Konfederace Barská, která ze zaslepenosti národní a nesnášlivosti náboženské vzala svůj původ, přispěla zajisté nemálo k smutnému osudu, který Polsko tentokráte stihl.

Mezitím postupovala vojska císařské a pruské, aby obsadila ta území, která si obě mocnosti na základě smlouvy ze dne 5. srpna 1772 osobovaly, a 11. září vydán universal Marie Teresie, kterým „země právem Nám náležející“ v držení brala, a podobně vydán i 13. srpna patent Fridricha II., kterým se dovodí práva krále pruského na jednotlivé části zemí velkopolských. Prusku připadlo na základě tomto mimo polské Pomořany a Prusy

1772 (vyjma Gdansk) i část Velkopolska, celkem 700 čtv. mil s 900.000 obyvateli, Marie Teresie opanovala Červenou Rus čili Haličsko s částí Podolí, pak část vévodství Krakovského a Sandomířského, celkem 1500 čtv. mil s $2\frac{1}{2}$ mil. obyvatelů, Rusku pak připadla Bílá Rus, celkem 2500 čtv. mil s $1\frac{1}{4}$ milionu obyvatelů.

1773 Zbývala pouhá formálnost, potvrzení sněmu polského, o kteréž žádaly velmoci stejně znějícími deklaracemi, podanými králi polskému dne 18. a 26. září 1772. Bez obtíží usnesl se senat polský v sezení 8. února 1773 na svolání sněmu, který by postoupení jednotlivých částí Polska velmocem potvrdil. Bez velkého hluku provedeny volby na sněmích 22. března a bez hluku sešel se i sněm 19. dubna. Ani biskup Soltyk, propuštěný se soudruhy svými z čestného zajetí ze Smolenska ještě koncem r. 1772, nečinil námitek: zvykl si v Smolensku životu tichému a klidnému, tak že v listu svém (ze dne 13. dubna 1772) praví: „přál bych si, abych takovému zdraví a tak veselému rozmaru i na dále se těšil, jako v letech minulých“. Vráťivši se do Varšavy nesúčastnil se sněmu, ale také námitek nečinil; jen tu a tam v době sněmování, kdy zasedání střídalo se s hlučnými radovánkami nočními, hrával ve vznešené společnosti na své housle, kterýmiž tak rád bavival se ve Smolensku.

Zahájený sněm na žádost vyslanců tří velmocí prohlásil se hned na počátku svém za skonfederovaný, tak aby většinou hlasů rozhodovati mohl, a za maršálky sněmu zvoleni jsou hrabě Poninski a Michal Radzivil. Vypravuje se, že poslancům za povolnost vyplaceno od vyslanců tří velmocí 300.000 dukátů; nicméně povstal na počátku sněmování dosti ostrý spor, když vyslancové žádali, aby podobně jako r. 1767 zvolena byla zvláštní delegace, která by měla právo ujednati žádané postoupení území velmocem a zároveň i úlohu uspořádati rozhárané poměry polské, až na návrh králův konečně 17. května komise zvolena s tím doložením, aby jednání své ve příčině domácích poměrů předložila sněmu, který tudíž odročen nejprve do 15. září a pak několikrát, ku schválení.

Komise, sestávající z 23 senatorů a 64 poslanců započala své zasedání koncem května. Rozumí se, že přirozeně vznikla mnohá potíž o hranice území, které se postoupiti mělo, tak že vyjednávání se protáhlo. Nejhuře bylo však jednati s vyslancem pruským. Král pruský Fridrich II., zabíraje území polské, mínil pojednou, že údělem svým je zkrácen, a obsazoval dále až po samou Varšavu: když však nenalezl souhlasu u obou druhých dvorů, tu mínil alespoň podržeti obě obchodní města na dolní Visle, Gdansk a Toruň, tak že delegace žádati musila o přispění vyslanců dvora vídeňského a petrohradského, a teprve na jejich zakročení Prusko povolilo, tak že konečně 18. září 1773 podepsáno jest postoupení zmíněných již území třem velmocem; za to garantovaly velmoci celistvosť Polska a ústavu polskou a zavázaly se zároveň, že zachovají obyvatelstvo v zabraných krajích při jeho dosavadních právech.

Mezi tím pak, co vyjednáváno o uzavření obchodní smlouvy s velmocemi, zabývala se delegace sněmovní vnitřními poměry země. Především opravena jest ústava zemská, tak že volitelný jako dosud král obmezen jest stálou radou (dříve radou senátu čili t. zv. senatorů residentů, za Čartoryských komisemi), ze sněmu volenou a stále zasedající, a sice nejen ve věcech politiky zahraničné, ale i zprávy vnitřní, ano i ve příčině udělování úřadů, tak že vázán jest na návrh stálé rady. Financím zemským věnována jest veliká pozornost, tak že vypracována celá nová soustava daní, kteréž měly dle předběžného rozpočtu vynésti 33.000.000 pol. zl.; na základě těchto nových příjmů měl pak počet vojska rozmnožen býti na 36.000 mužů. Podobně i školství vyžadovalo nové organisace, neboť řád jezuitů, který tehdy veškeré téměř školství měl v rukou svých, zrušen jest 1773, i musilo býti o školství znovu postaráno ze skonfiskovaného jmění jezuitů, arcí opět v duchu jezuitském, v kterém celé pokolení bylo vychováno. Zajímavo jest, že zrušený řád jezuitský zachován jest od obou nekatolických velmocí, Pruska a Ruska, hlavně v zabraných právě zemích polských, kdež mu i na dále ponecháno vyučování ve školách; tu pak jezuité udrželi se až do obnovení svého r. 1814.

1775 Konečně ujednány s třemi velmocemi i obchodní smlouvy, s Ruskem pak zvláštní traktat (15. března 1775) o pravoslavných a dissidentech, kterým zaručena jest svoboda víry a rovnost občanská, vyjma právo k vyšším úřadům; na vzájem slíbilo Rusko zachovati katolíky na Bílé Rusi při jich dosavadních právech.

Sněm svolaný několikráte a vždy zase odročený sešel se naposledy dne 20. března 1775 a schválil i poslední ustanovení delegace sněmovní. Všichni účastnění na tříletém tom sněmu dle zápisek současníků dobře se pobavili ve Varšavě, všichni pamatovavše na svůj prospěch byli spokojeni; vášně se vybouřily, rozdělení Polska přijato jako hotová událost.

V době zasedání polského sněmu dojednány konečně i podmínky míru s Tureckem, a mír podepsán 10. července 1774 v ruském ležení za Dunajem v Kučuk Kainardži: Turecko zaplatilo válečnou náhradu 4 $\frac{1}{2}$ milionů, postoupilo Rusům Azov, Kerč a Jenikale a pojistilo svobodnou plavbu ruským obchodním lodím na všech mořích tureckých a svobodný obchod ve všech přístavech tureckých; Tataři Krymští prohlášeni jsou za svobodné a nezávislé od Turků; křesťanům, kteří účastnili se povstání za poslední války, dáno úplné odpustění, Rusku přiznáno právo zastati se obou knížectví podunajských, která navracena jsou zase pod vrchní panství turecké, jakož i ostatních křesťanů říše turecké proti útiskům tureckým atd. atd.

8. Povstání Pugačeva (1773—1775).

Před koncem ještě války turecké, když vojska ruská vítězně postupovala k Balkanům a několik pluků ruských na uzdě drželo konfederaci Barskou, otřeseno jest Rusko uvnitř tak, že slavná vítězství ruská jen polovičních dodělala se výsledků. Byl to zmíněný již hrůzný mor, který roku 1771 pohltil tisíce tisíců životů lidských, a hrůznější ještě povstání kozácké. Jako za panování Alekseje Michailoviče a Petra Velikého způsobili Kozáci i za panování Kateřiny II. veliké povstání.

Příčinou nespokojenosti Kozáků byly ode dávna přehmaty a libovůle činovníků. Pohnutka k povstání se našla. Tehdy

začali se totiž Kalmyci stěhovati z území ruského do stepi Kir- 1771
giské, a Kozáci uralští vypověděli poslušnost, když jim poru-
čeno, aby Kalmyky pronásledovali. Když pak byli za to přísně
potrestáni, vzbouřili se v lednu 1771, zabili generala Trauben-
berga a zvolili si představené ze svého středu. Tu poslán proti
nim general Freiman, kterýž krutým způsobem povstání udusil.

Ve stepi panoval klid, ale jen na oko; pod klidným ze-
vnějškem ukrývala se hluboká nespokojenost, a nejedno ostré
slovo proneseno potají proti přísné Moskvě — tak totiž nazývali
i Kozáci podle způsobu polského Rus. Tu roznesla se po chý-
ších kozáckých zvěst, že car Petr III. žije, že přichází, aby
u věrných dětí svých, u Kozáků, hledal ochrany před protivníky
svými. Ve stepi Uralské objevil se člověk let asi třiceti, pro-
střední složité postavy, ohnivých očí: byl to bývalý Donský
Kozák Emilian Pugačev. Prve však než povstání nové mohlo
vypuknouti, byl samozvanec Pugačev zajat a poslán do Kazaně,
kamž přivezen v lednu r. 1773. Pomocí rozkolníků, s nimiž byl 1773
dříve ve spojení, podařilo se Pugačevu prchnouti z Kazaně
v květnu r. 1773. Zmizevší v stepi, objevil se Pugačev v září
téhož roku na Uralu s tlupou asi 300 lidí, i táhl od pevnůstky
k pevnůstce, nabízejí Kozákům věčnou volnost, polstvo, lesy
i louky, peníze i jiné věci, a pevnůstka za pevnůstkou vzdávala
se mu bez boje. Počátkem října 1773 stál Pugačev v čele 3000
Kozáků a s ukořistěnými v pevnůstkách děly hnul se k Oren-
burku, kterýž oblehl 5. října.

Úspěch Pugačeva pobouřil skorem celé Povolží. Baškyři.
Kalmyci, Mordvini, Čuvaši i Čeremysi vypověděli úřadům car-
ským poslušnost, poddaní sedláci utíkali pánům svým, a lidé
všelikého druhu přidávali se k Pugačevu, tak že jeho vojsko
záhy vzrostlo na 25.000 mužů, kteréž se pilně cvičilo a v ma-
lých odděleních pustošilo daleko široko zejména bojarské statky.
Vyslaný proti Pugačevu general Karr neodvážil se boje a odejel
nazpět do Moskvy. Tu poslán proti Pugačevu general Bibikov,
arci za okolností trudných: strach a hrůza zmocnila se tříd bo-
hatých, naděje na povstání ovládala třídami chudého obyvatelstva
až do samé Moskvy; Kazaň našel Bibikov téměř liduprázdnou.

- 1774   Spořádat ne příliš četné vojsko, vystoupil general Bibikov na počátku r. 1774 útočně proti Pugačevu: Samara na Volze jest dobyta, Orenburk osvobozen od obležení, Pugačev sám dvakráte poražen od knížete Golicina a vojsko jeho rozehnáno. Zdálo se, že vše již jest skončeno, když tu zemřel general Bibikov, jehož neunavným úsilím dosavadní úspěchy docíleny. Pugačev utekší za Ural objevil se opět a opět se zmohl. Byl sice několikráte poražen, ale pronikl přece až ke Kazani, spálil město až na pevnůstku (12. července), ale poražen jest opět nedaleko Kazané. S nevelikou družinou 500 lidí pustil se Pugačev na západ Volhy, vzal Saransk (27. července) a pověsil zde 300 osob ze šlechty, dobyl Pensy a Saratova a táhl po Volze k jihu, kdež marně pokoušel se o Caricin (21. srpna). Uslyšev o příchodu carského vojska, ustoupil dále k jihu, ale poražen rozhodně od Michlsona (25. srpna) i utekl v step. Zatím převzal velení nad vojskem Suvorov, obklopil Pugačeva v stepi, kterýž
- 1775   nyní vydán od Kozáků, odvezen do Moskvy a zde popraven (1775).

9. Branná neutralita (1780).

- Za války o svobodu americkou trpěl velice obchod zámořský zejména tím, že i obchodní lodi neutrálních mocností jímány jsou na moři a prohlašovány za válečnou kořist, když plavaly do přístavu druhé strany bojující, zejména byl-li na přístavy nepřátelské prohlášen stav obležení čili tak zvaná blokada. Když pak se stalo, že před přístavem Gibraltarským zajaty jsou dvě lodi ruské obchodní, tu velela carevna Kateřina ministru Paninu, aby učinil velmocem návrh na ochranu námořského obchodu.
- 1780   Ministr Panin vydal tedy 28. února 1780 oběžník k velmocem, kterýž jest do dneška základem mezinárodního práva námořského, jehož hlavní ustanovení byla následující: 1. lodi neutrálních mocností mohou svobodně vésti obchod v přístavech válčících stran; 2. na lodi neutrální mocnosti jest i náklad neutrální mimo válečnou kontrabandu; 3. válečnou kontrabandou jsou pouze zbraně a vojenské náčiní; 4. přístavy válčících stran jsou pouze tehdy blokovány, když jsou obklopeny nepřátelským

lodstvem tak, že žádná loď nemůže bez nebezpečí proplouti: 1780
5. zajetí lodí za jiných podmínek se neuznává.

Zásady tyto přijaty jsou ihned od Francie a Španělska a pak pořadem od druhých mocností vyjma Anglii, která i na dále jímala obchodní lodi svých protivníků, kdekoliv je válečné lodi anglické na moři nalezly. Jelikož však carevna Kateřina nařídila, aby patnácte válečných lodí ruských bylo ozbrojeno na ochranu námořního obchodu ruského a druhé velmoci učinily totéž, měla tato deklarace tak rozhodný účinek, že jímání lodí obchodních přestalo a konečně i Anglie uznala platnost výše zmíněných článků práva mezinárodního námořského.

10. **Připojení Krymu (1783).**

Mírem Kučuk Kainardžským stal se chanát Tatarů Krymských státem samostatným, ale obyvatelstvo jeho odvyklo dávno samostatnosti. Poměr stran v chanátě změnil se nyní jen tak dalece, že strana jedna hledala opory v Cařihradě, odkud Tataři tak dlouho brávali rozhodnutí ve věcech svých, strana druhá pak nalézala opory v Rusku; následkem toho byly spory a bouře domácí v Krymu předmětem soupeření vlivu ruského a tureckého, ba přímým soupeřením i obou mocností.

Sporů v chanátě nebylo také konce. Již krátce po míru Kainardžském svržen jest chán Sagib-Girej, přívrženec Ruska, a povýšen na trůn Devlet-Girej, oddaný Turecku; nový chán svržen jest však od strany protivné pomocí vojska ruského, a na trůn povýšen Šagin-Girej, kterýž však udržel se pouze pomocí vojska ruského, které tudíž zůstávalo v zemi. Když však Šagin-Girej mimo jiné novoty státní začal zaváděti na Krymu i obyčeje evropské, dotkl se chán náboženského citu mohamedánských Tatarů, a povstání následkem toho vypuklé usmířeno 1782
jen pomocí vojska ruského. Než i po utišení povstání pronásledoval chán krutě protivníky své, tak že i při pomoci vojska ruského nebyl jistým na trůně, i přijal nabídnutí z Petrohradu učiněné, aby postoupil chanát svůj Rusku a přijal v náhradu statky na jižní Rusi a značnou roční pensi 100.000 rublů, což

1783 také stalo se 8. dubna 1783. Malomocná Porta uznala hotovou událost (28. prosince 1783), a závistníci Ruska pohlíželi s tajnou zlobou na nový úspěch politiky ruské.

Tak připojena k říši ruské bez výstřelu téměř step jiho-ruská a s ní celý severní břeh moře Černého, od něhož živel ruský zatlačen téměř před tisíci lety a o jehož získání Rusko s velikým napjetím sil bylo bojovalo.

Úspěch pro Rusko tak velikolepý byl dílem nového státníka ruského Potemkina, kterýž tehdy zastínil vliv bratří Orlových, hlavních pomocníků při nastoupení Kateřiny i vliv důmyslného ministra Panina.

Grigorii Alexandrovič Potemkin byl synem nebohatého smolenského šlechtice, odbyl s výtečným prospěchem gymnasiijní studia v Moskvě, ale nedokončiv studia universitní vstoupil do pluku gardového; jsa pak mužem nadobyčejných schopností postupoval i nad obyčej rychle, až stal se prvním rádcem Kateřiny II.

Politika ruská zahraniční tehdy nalézala se na rozcestí. V souhlasu s politickým programem (spolku severních mocností) obnoven sice spolek s Pruskem na dalších osm let, ale když vznikl spor o dědictví bavorské a Prusko rozhodně postavilo se na odpor snahám císaře Josefa II. získati Bavorsy rodu Habsburskému, Rusko vlivem Potemkina nepostavilo se tak rozhodně na stranu Pruska, ale zprostředkovalo mezi oběma k válce již se hotovícími mocnostmi mír v Těšíně (1779). Tento rozhodující vliv Ruska v záležitostech středoevropských způsobil pak sblížení mezi Vídní a Petrohradem, tak že císař Josef II. sám odebral se na Rus, kdež při osobním setkání s carevnou 1780 Kateřinou v Mogilevě (v květnu 1780) stalo se úplné sblížení obou panovníků, kteréž po smrti Marie Terezie vedlo k uzavření 1782 těsného spolku (1781) a konečně i ke smlouvě (1782) pro případ nové války turecké, která měla býti vedena společně za tím účelem, aby panství tureckému v Evropě učiněn byl konec. Z území tureckého měla severozápadní část, čili území z největší části srbské připadnouti k říši Habsburské, ostatní mělo pod jmenem říše řecké dáno býti druhému vnuku carevny Kon-

stantinu Pavloviči jako samostatné císařství, které však s Ruskem 1782 nikdy nemělo býti spojeno. Uzavřením tohoto spolku zlomena i dosavadní revnivost dvora Vídeňského proti opanování Krymu.

Území tatarské s jižní stepí ruskou obdrželo pak název Nového Ruska a správcem jeho jmenován Potemkin, jemuž dostalo se i pyšného názvu Tavrický. Na počátku r. 1787 vydala 1787 se sama carevna na cestu, aby ohledala nově nabyté krajiny, i vítána jest od národa po celé cestě s jásotem velikým. V Kyjevě očekával carevnu značný počet velmožů polských, kteří arci s malým výsledkem ucházeli se o přízeň mocné carevny. V pohraničném městečku polském očekával carevnu sám král Stanislav August Poňatovski, kterýž provázel carevnu kus cesty po Dněpru, jednáje o těsný spolek ruskopolský, kterýž arci pro následující krátce na to události v Polsku v skutek nevesel. V Chersonu očekával carevnu císař Josef II. s velikým průvodem a provázel carevnu na cestě po Krymu a zpět až do Poltavy, odkudž na rychlo vrátiti se musil za příčinou povstání belgického. Aliance mezi dvorem Vídeňským a Petrohradským, nejpřirozenější a nejvýhodnější zejména pro říši naši, tu ještě více upevněna, neboť i osobní sympathie císaře Josefa II. k Rusku a jeho mocné panovníci tu vzrostly.

Zbývá při této příležitosti podotknouti, že pádem hrozivého panství tatarského na Krymu zanikla i příčina, z které vyvinulo se mohutné Kozáctvo. Po osudném vzbouření Mazepově přestěhovala se Síč záporožská jakož víme do území tatarského, ale vrátila se za carevny Anny v stará místa svá, ač ne s úplnou dřívější volností. Když však zejména po míru Kainardžském jižní step začala se zalidňovati novými kolonisty a Kozáci se tomu protivili, tu zrušeno jest (5. července 1775) Potemkinem 1775 Záporoží. Nespokojení Kozáci odešli do říše Turecké (do Dobrudže) a ostatní po připojení Krymu (1783), pokud chtěli zů- 1783 stati Kozáky, převedeni jsou na Kubáň do Kavkazska, kdež je očekávaly nové stoleté boje s horaly kavkazskými; ostatní stali se svobodnými sedláky jednodvorci.

II. Druhá válka turecká a válka švédská (1788—1792).

Ztrátu Krymu Turecko sice uznalo, ale těžko bylo zapomenouti, že moře Černé, po několik století po všech březích turecké, mělo nyní býti s polovice ruským, že nové loďstvo ruské, pořízené Potemkinem, na moři Černém snadno mohlo ohrožovati sám Cařihrad; k tomu ohrožovala Turecko aliance císaře Josefa II. s carevnou Kateřinou II., jejíž tajné ujednání stalo se známým diplomacii, tak že i doslovné opisy tajné té smlouvy kolovaly: To vše přimělo Vysokou portu k tomu, aby začala válku sama, prve než by spojenci s důstatek byli připraveni.

1787 Ještě v létě 1787 obdržel tudíž ruský vyslanec v Cařihradě, Bulgakov, ultimatum, v kterémž Vysoká porta žádala, aby moldavský hospodar Mavrokordat, který se utekl do Ruska, vydán byl, aby ruští konsulové z Jass a Bukarešti odvoláni byli, aby v přístavech ruských dopuštění byli konsulové turečtí, aby gruzinský panovník Heraklius, kterýž uznal vrchní panství Ruska, stal se zase poddaným Turecka, aby Turecko mělo právo prohlížeti všechny lodí ruské plovoucí z Černého moře. Když pak Bulgakov tyto žádosti turecké odmítl, uvržen jest do státního vězení tureckého, známého pod jmenem sedmizámkové věže, a tím válka vypovězena.

Válka turecká zastala Rusko opravdu nepřipravené a miláček štěstěny Potemkin, který jako místodržitel Nové Rusi měl převzít vrchní velení ve válce, pozbyl odvahy, neboť chloubal jeho, loďstvo černomořské, rozkotáno jest bouří mořskou. Teprve odhodlanost carevny Kateřiny a její pevná důvěra v úspěch zbraní ruských, jakož i vítězství Suvorova nad Turky u Kinburna dodaly i Potemkinu opět mysl. Než i polní tažení 1788 1788 setkávalo se s obtížemi. Dle úmluvy započal válku také císař Josef II., kterýž postavil se sám v čelo vojska, čítajícího 200.000 mužů; ale neobyčejná tato síla císařské armády nedodělala se velikého úspěchu, neboť vojsko to rozestaveno jsouc podél celé hranice turecké v délce dvou set mil bylo snadno v jednotlivých oddílech poraženo od daleko menšího vojska tureckého.

Na straně ruské pak drahota, nedostatek zásob při velké vzdálenosti a nakažlivé nemoci hubily armádu, a když Potemkin zatlačil Turky a oblehl pevnost Očakov, vleklo se obležení a bombardování pevnosti bez konce; když pak 6. pros. po děsném útočení, spojeném s ohromnou ztrátou mužstva, pevnost dobyta, neměl konečný úspěch ten očekávaného účinku na Portu tureckou. 1788

Zatím vzbudila válka turecká opět napjatou činnost diplomacie evropské, v jejížto čele stálo Prusko, kdež zatím sice zemřel Fridrich II. (1786), ale nástupce jeho Fridrich Vilém II. nebo vlastně první ministr jeho Hertzberg tutéž hru politickou provozoval. Návodem Pruska sestoupil se spolek ostatních severních mocností, t. Pruska, Anglie, Holandska a Švédska, k němuž hlásila se i nová v Polsku ovládnuvší strana. Spolek tento měl za účel zabrániti úplnému pokoření Turecka, při čemž arci každý ze spojenců sledoval svůj zvláštní cíl a jednal svým způsobem: Prusko jednalo vypočítavě, Anglie hrozila, v Polsku na sněmu mnoho mluvili, švédský král Gustav III. však vzmužil se k činu — vypověděl Rusku válku, vzdor tomu, že Švédsko již celé století stálo pod vlivem Ruska.

Dobrodružný král Gustav III. představoval si válku s Ruskem v okamžiku, kdy vojska ruská stála v poli proti Turecku, patrně velmi lehkou: — Útok na Petrohrad ze švédského Finska, od jehož hranic Petrohrad sotva šest mil vzdálen byl, zdál se býti snadným, zejména když v Petrohradě bylo sotva několik pluků vojska. Než ve skutečnosti věc nebyla tak snadná. Kateřina II. nepozbyla ani tentokráte odvahy, ruský národ napjal vůči dvojímu nebezpečí své síly, kdežto stavové finští vypověděli Gustavu III. účastenství ve válce protiústavně vypovězené; k tomu zvítězilo loďstvo ruské (6. července 1788) nad loďstvem švédským a ohrozilo tak spojení krále švédského s vlastní jeho zemí. Tehdy chystalo se Dánsko vypověděti Švédsku válku, ale zastrašeno jest od Anglie a Pruska; vzdor tomu však Gustav III. ani r. 1789 nedodělal se žádného úspěchu, a roku následujícího (1790) poraženo jest loďstvo švédské znovu v zálivu Viborgském, a vzdor tomu, že téhož ještě roku loďstvo švédské získalo vítězství nad loďstvem ruským, nedocílil Gustav III. přece ničeho 1789 1790

1790 i uzavřel téhož ještě roku s Ruskem mír (3. srpna 1790), kterýmž v dosavadním postavení obou zemí nic se nezměnilo.

Na tureckém bojišti zatím převzal velení general Suvorov
 1789 po onemocnělém Potemkinovi, a zvítězil během r. 1789 dvakrát slavně nad Turky u Fokšan a Rimnika, tak že knížectví Podunajská po většině vyklizena jsou od Turků. Tehdy převzal vrchní velení nad vojskem císařským, když totiž císař Josef II. onemocněl a do Vídně se odebral, general Laudon a napravil
 1790 štěstí válečné zbraní císařských. Na počátku roku 1790 zemřel však císař Josef II., a nástupce jeho, bratr jeho Leopold II., hleděl nejen upokojiti pobouřené stavy uherské a belgické i reptající stavy české obnovením starých ústav a korunovací v Čechách a Uhrách, ano povolil i naléhání konference Reichenbašské (konvence 27. července 1790) a uzavřel po žádosti hlavně Pruska a Anglie mír s Tureckem — neboť ze západu hrozila nová bouře, francouzská revoluce, kteráž potom na dlouho téměř výhradně zaměstnávala západní Evropu.

Mezitím dobyl Suvorov během r. 1790 ještě pevného Ismailu, posledního pevného místa tureckého na severním břehu Dunaje, ale původní plán války, vyhnání Turků z Evropy, byl patrně již zmařen; a tak uzavřelo i Rusko mír s Tureckem v Jassích
 1792 (9. ledna 1792), kterým potvrzen jest mír v Kučuk Kainardži: Rusko zůstalo v držení Krymu, obdrželo Očakov s okolím na severním břehu Černomořském, a protektorát ruský nad křesťany v Turecku, Moldavou a Valašskem opět uznán.

12. Události v Polsku za čtyřletého sněmu (1788—1792).

Stavové polští prvním rozdělením Polska nepřišli se ničemu. Za trvalého klidu a míru rozmohl se sice opět poněkud obecný blahobyť, ale rozháranost stran a nespořádanost věcí státních zůstala při starém. Ústavou z r. 1773 dána veškerá výkonná moc (stálou radou) do rukou šlechty, sněmy odbývány pravidelně po dvou letech — ale pořádku ve správě státní nebylo: místo 36.000 vojska bylo ve skutečnosti sotva polovice a místo 33 mil. státních příjmů scházelo se do roka sotva 15, ačkoliv vydání obnášelo 34 miliony. Jedinou světlejší událostí

za přechodní doby čtrnáctileté byla částečná oprava školství, 1788 kterou mohlo se odchovati pokolení nové, jakož i návrh nového zákonníka, kterýž z uložení sněmovního na návrh králův vypracoval Zamojski: avšak pokolení nové tak rychle neodrostlo, aby bylo mohlo ještě vstoupiti na jeviště událostí. a zákonník Zamojského, psaný v duchu doby, s rozhořčením jest zavržen na sněmu roku 1780, zejména že připouštěl smíšené sňatky mezi stavem šlechtickým a měšťanským, že dopouštěl šlechticům zabývati se obchodem a průmyslem a že lidu selskému poskytoval některá ulehčení břemen a p.

Vypuknutí války turecké zostřilo však znovu poměry polské a uvedlo šlechtu polskou na tutéž dráhu domácích sporů, které před nedávnem staly se Polsku osudnými.

Strana u vlády se nalézající a hlavní zástupci její, král a stálá rada, klonili se k Rusku, s kterýmž, jakož výše pověděno. i stálý spolek téměř smluven jest: Rusku pak záleželo za války turecké na přátelství polském. poněvadž jediná pohodlná silnice z Ruska do Moldavy vedla přes polskou část malé Rusi, tak že za obapolné shody ruská armáda proti Turecku bojující této silnice používala.

Strana protivná byla přirozeně i proti přátelství s Ruskem i proti přechodu vojska ruského skrze země polské. očekávajíc od vítězství tureckého nad Ruskem veliké věci pro Polsko. Straně této naskytl se neočekávaný spojenec v Prusku. neboť král pruský žehral na Rusko především proto, že opominuvši přátelství pruské učinilo spolek s císařem Josefem II., a jako sblížil se proti novému spolku tomu s Holandskem, Anglií a Švédskem, tak mínil v téže příčině použití i Polska proti Rusku. Ještě v srpnu r. 1788 podal tedy král pruský v Petrohradě protest proti zamýšlenému spolku polskoruskému, pod záminkou, že týž ohrožuje Prusko, a aby dodal síly svým slovům, soustředil 30.000 mužů na polských hranicích; zároveň pak posláno vyslanci pruskému ve Varšavě 100.000 dukátů za příčinou sněmovních voleb polských. Za takovýchto okolností strana opoziční, opírajíc se zjevně již o Prusko, při nastávajících volbách získala většinu.

1788 Nový sněm s většinou dosud opoziční sešel se dne 7. října 1788 a po zvolení sněmovních maršálů Malachovského a Sapiehy prohlásil se za konfederovaný, bez určitého sice programu ale s tendencí rozhodně protiruskou. Obmýšlený spolek s Ruskem neměl tudíž vyhlídky na přijetí v nové sněmovně, ba stal se přímo nemožným, když dne 12. října proti zamýšlenému spolku tomu vyslanec pruský podal protest a zároveň i návrh na obnovení starodávných úmluv mezi Polskem a Pruskem. s doložením, že král pruský jest dosti mocným, aby, jako každý jiný stát, mohl zabezpečiti celistvost Polska, i vyzývá tudíž všechny dobré občany a národovce, aby spojili se s ním a společnými silami aby tak odvrátili od Polska neštěstí a bídu, jaké mu hrozí, i slibuje veškerou pomoc k zachování nezávislosti, svobody a bezpečnosti Polska. Návrh tento podporovaný usilovně i diplomací anglickou a švédskou nalezl přirozeně ohlasu u většiny sněmu, tak že prostřednictvím obou maršálků dána vyslanci pruskému charakteristická pro většinu sněmovní odpověď, že nejen nepomýšlí se na spolek s Ruskem. ale všichni poslanci nynějšího sněmu jednosvorně o to pečovati budou, aby našli v smýšlení krále pruského skvělé schválení vlasteneckého svého smýšlení.

Směr tento tak rozhodně příznivý Prusku setkal se jen se slabým odporem Ruska; strana Rusku přichýlná chovala se zcela pasivně. Když totiž dne 20. října přijat návrh, aby vojsko polské rozmnoženo bylo na 100.000 mužů a zároveň i zrušena vojenská komise stálé rady a zvolena zvláštní komise vojenská, závislá pouze na sněmu (3. listopadu) hlavně za tím účelem, aby tak ztenčena byla moc stálé rady, podal proti tomu vyslanec ruský protest s doložením, že carevna ruská každou změnu ústavy z r. 1773, kterouž zaručily tři mocnosti, za zrušení smlouvy mezi Ruskem a Polskem považovati bude. Protest tento vzbudil přirozeně rozhořčení většiny sněmovní, a vyslanec pruský nemeškal podati sněmu přepis, v kterémž jmenem krále pruského usnešení sněmu schvaloval a k dalšímu rozhodnému jednání pobádal. Sněm takto obodřený odpověděl tudíž vyslanci ruskému, že rozhodně odmítá veškeré míchání se do záležitostí polských

i žádá, aby vojska ruská bez prodlení opustila jihovýchodní 1788
území polské; vyslanci pruskému pak dáno za odpověď, že sněm
všechny další zákony v úplné nezávislosti ustanoví, i vyslovena
naděje, že král pruský jednáním svým běžné v celém národě
mínění o jeho vznešené povaze a čestném smýšlení potvrdí.
Vojska ruská opustila roku následujícího svá stanoviště v Pol-
sku, vyslanec ruský na rozkaz carevny stal se již tehdy pouhým
divákem dalších událostí v Polsku, strana pak Rusku přichýlná
poznenáblu mizela z dějiště.

Sněmovní většina, jejížto hlavní vůdcové již tehdy byli
hrabě Ignác Potocki, maršálek sněmu Malachovski a Hugo
Kollataj, postupovala tudíž beze všeho dalšího odporu na dráze
reformační s takovým úspěchem započaté. Především vyžadovalo
nové samostatné postavení Polska, aby posláni byli vyslanci ku
všem čelnějším dvorům evropským, čehož po celé století již ne-
bylo. Aby pak politické záležitosti vymaněny byly ze vlivu krále
a stálé rady, svěřena správa zahraničních záležitostí zvláštní
komisi od sněmu volené, a nedlouho na to (v lednu 1789) zru- 1789
šena i celá nenáviděná státní rada. Nejpalčivější otázka, smut-
ných finančních poměrů státních, dala se arcí těžko rozřešiti;
než i tu učiněn alespoň pokus: usnešeno, aby vybíráno bylo
dvojnásobné podymné, kteréž platili sedláci, a podle vzoru fran-
couzského ustanoveno, aby i šlechta a duchovenstvo podvolilo
se dani a sice, aby šlechta platila 10⁰/₁₀₀, duchovenstvo 20⁰/₁₀₀ ve-
škerých svých důchodů. Sedláci platili odtud dvojnásobně, ale
šlechta ve skutečnosti odváděla sotva 2—3⁰/₁₀₀, a finanční oprava
měla tudíž platnosti jen na papíře.

Mezitím jednalo se straně vládnoucí především o nějakou
mocnou podporu vnější, i vyjednávala tudíž pilně o ujednání
pevného spolku s Pruskem. Jednání toto stávalo se však ob-
tížným, když Prusko vystoupilo se žádostí, aby postoupena mu
byla města Gdansk a Toruň a zároveň aby uzavřena byla s ním
výhodná obchodní smlouva. Poláci zpěchovali se přistoupiti na
podmínky tyto. Později učinila vítězství ruská proti Turkům dvůr
berlínský přístupnějším a povolnějším i naproti Polákům, a dne

1789 10. prosince 1789 mohla komise pro záležitosti zahraničné předložit sněmu list krále pruského, v kterémž tento ujišťoval Poláky o stálém přátelství svém i ochotě své, užiti veškerého vlivu svého i moci své k zabezpečení území i samostatnosti jejich, jakož i o přání svém, uzavřítí s Polskem spolek obranný a vše zabezpečiti, co by jen blaho Polska vyžadovalo; žádal pouze, aby za tou příčinou zpraven byl o tom, na jakém základě sněm nové zřízení země provéstí míní. Sněm přijal dopis krále pruského s jásotem a týden na to předložila desítilenná komise, k vypracování nové ústavy nedávno zvolená, sněmovně hlavní zásady nové ústavy, kteréž přes odpor některých poslanců přijaty jsou dne 23. prosince, a po některém jednání uzavřen dne 1790 29. března 1790 i obranný spolek s Pruskem, na základě kterého obě državy slíbily si obapolné přátelství, zabezpečily jedna druhé držení všech zemí a slíbily si pomoc válečnou pro případ, kdyby některá od nepřítelů napadena byla; o smlouvu obchodní a města Gdansk a Toruň mělo se dále jednati.

Nový obranný spolek, k němuž podnět dala válka turecká, stal se arci v podstatě své záhy bezúčelným, neboť po uzavření konvence Reichenbašské rozpadl se i spolek Pruska, Anglie, Holandska a Švédska, čelící k zachování Turecka, a Polsko nemohlo se tudíž více státi členem spolku toho, zejména když nastalo sblížení mezi dvorem vídeňským a berlínským za příčinou revoluce francouzské. Poláci však nepočítali s touto novou změnou politických poměrů evropských, a když v měsíci září obnoveno vyjednávání o smlouvu obchodní a Prusko opět žádalo odstoupení Gdanska a Toruně, zamítl sněm požadavek tento, ano usnesl se na tom (3. září), že jedním ze základních zákonů nové ústavy má býti nezávislost a nedotknutelnost Řeči pospolité: „nikomu, buď on kdo buď, nemá býti na řádném sněmu dovoleno nějakou část odprodati neb oddělití, a tím méně odstoupiti, neb odstoupení neb výměnu ponavrhnouti.“ Usnesením tímto, ve státě silném a mocném zbytečným, ve státě slabém arci marným, připravila se však vládnoucí strana o hlavní oporu svou, o přízeň Pruska, kteréž se nyní odvrátilo od strany té, ano za nedlouho zaujalo i postavení Polákům nepřátelské,

zejména od té doby, co ministr Luchenzini hlavní slovo v radě 1790 králově vedl.

Všeho toho nevšímal si však strana vládnoucí a stavěla dále na přátelství pruském své plány — neboť pod ochranou a zárukou pruskou měla zbudována býti nová ústava a tím i nový pořádek v Polsku, při čemž arci zapomínalo se, že základem mohutnosti a rozvoje státu jsou statečnost a ctnosti občanské a nikoliv měnivé paragrafy ústavní.

Mezitím však uplynula již dvě léta od svolání sněmu, a podle obyčejného dosud pravidla neb zákona měl se nový sněm sejíti. Jelikož pak dílo tak zvaného znovuzrození Polska nebylo dosud dokonáno, ustanovila se sněmovna na tom, aby poslanci dosavadní zasedali i nadále, zároveň pak aby svolány byly sněmíky za příčinou nových voleb, tak že by sněmovna zasedala odtud v dvojnásobném počtu poslanců. Zároveň měla sněmíkům po vévodstvích předložena býti nejdůležitější otázka nové zamyšlené ústavy, otázka totiž o dědičnosti trůnu, tak aby prý celý národ rozhodnouti mohl nad osudem svým.

Sněmíky byly jako obyčejně dosti živé, ano zehráno po dlouhém čase opět na stranu Rusku přichylnou, že prý odporem svým veliké dílo znovuzrození národa zmařiti chce. Nicméně zvítězila přece strana vládnoucí, a sněm zasedl v dvojnásobném počtu poslanců, aniž by však v rozvlácném rokování se byla stala valná změna. Jediné pozoruhodnější ustanovení stalo se teprve 10. dubna 1791, kterým vymaněna jsou města 1791 z pravomocnosti vévodské, přisouzeno měšťanům právo kupovati statky šlechtické a dopuštěn městům poradní hlas na sněmu.

V tu dobu právě začaly vyskytovat se zvěsti, že ruský vyslanec ve Varšavě vstoupil opět ve spojení se stranou Rusku přichylnou, kteráž prý připravuje protikonfederaci na zničení všeho toho, co sněm za poslední dobu byl učinil. Strana vládnoucí vzchopila se tedy k činu: nová ústava měla prohlášena býti neočekávaně, překvapením. Za tou příčinou zůstali vůdcové strany vládnoucí o nastávajících velikonočních prázdninách ve Varšavě, a v paláci hraběte Ignáce Potockého a maršálka Malachovského obdávány časté porady, aby nová ústava v čas na-

1791 psána byla. Konečně ustanoveno i prohlášení ústavy na 5. května, v tom domnění, že většina poslanců protivných ještě na prázdninách meškati bude; když však se rozneslo, že strana Rusku příchýlná, dověděvši se o zamýšleném překvapení, rozeslala na kvap posly po kraji, aby poslance strany své k naznačenému dni pozvala do Varšavy, urychleny jsou přípravy a naznačen 3. květen k prohlášení ústavy.

Oslavovaný tento třetí květen má ráz celkem divadelní. Časně zrána sešla se strana vládnoucí v paláci královském a za neobyčejného sběhu lidu odebrala se s králem v čele do sněmovny; sněmovna sama i předsíně naplněny jsou četným obecnstvem; jednotliví přívrženci strany Rusku příchýlné obklopeni jsou obecnstvem, „aby se zabránilo každému nepřístojnému výstupu, který by posvátnost onoho dne zneuctíti mohl“.

Když se poslanci na svá místa usadili, zahájil maršálek Malachovski sezení krátkou pathetickou řečí, a poslanec Soltyk oznamoval hned na to rovněž pathetickými slovy, že hrozí Polsku veliké nebezpečí, — nové rozdělení. Na všeobecnou žádost čteny jsou zprávy vyslanců polských v Berlíně, Vídni, Drážďanech a Petrolhradě — jak se později ukázalo zprávy úplně vymyšlené — které jednohlasně nové rozdělení Polska zvěstovaly. Po přečtení těchto zpráv, které zejména na poslouchající obecnstvo veliký dojem učinily, ujal se slova hrabě Ignác Potocki vyzývaje krále, aby poradil národu, co v tak osudném okamžiku učiniti má. Král, ovládaný tehdy již většinou sněmovní, navrhl tudíž, aby přijata byla nová ústava.

Přítomno bylo tehdy ve sněmovně 157 poslanců (124 poslanci a 33 senatoři), kdežto nepřítomných bylo 327 (223 poslanci a 104 senatoři); když pak návrh nové ústavy přečten, hlasovalo z přítomných 157 poslanců 88 pro ústavu, 69 proti ústavě, tak že nová ústava jen nepatrnou částí poslanců prohlášena za zákon.

Přihledneme-li k nové ústavě samé, neshledáme v ní arci té zázračné moci, která by byla měla té síly spasiti choré Polsko. Většinou zůstalo vše při starém: šlechtě zůstavena jsou všechna práva politická, král jako dříve zůstal bez moci poli-

tické: městům zůstaven jest poradný hlas na sněmích: sedláci zůstali nadále chlopy, a jen tehdy, kdyby jim některý šlechtic dobrovolně (!) svobody dal, mohli býti svobodnými. Hlavní změna týkala se především osoby královské: ustanoveno totiž, aby trůn byl dědičným a sice v rodě saském — nikomu ze sněmovníků však nenapadlo zeptati se v Drážďanech, zdali kurfirst saský trůn polský přijme. Dále zrušeno jest liberum veto a ustanoveno rozhodování většinou hlasů na sněmích, ale starý zvyk, podle kterého každý poslanec ručil svým statkem a hrdlem sněmíku, že hlasovati bude v jednotlivých otázkách, jak sněmík ve vévodství mu rozkáže, ponechán jest v platnosti. Rovněž zrušeny jsou konfederace, ačkoliv sněm, který toto zrušení konfederací prohlašoval, sám byl konfederovaný. Místo stálé rady měla býti „stráž“ s tímž zařízením a jiným pouze pojmenováním a jinými osobami, atd.

Když tato nová ústava po vášnivém arcí rokování nepatrnou většinou přítomných poslanců přijata, vyzván jest král, aby na novou ústavu ihned složil přísahu, což i učinil obklopen jsa poslanci. Na to sněmovníci i obecenstvo ve sněmovně přítomné odebrali se (vyjma protivníky ústavy) do chrámu, kde i král i poslanci novou přísahu skládali. V sezení dne 5. května podepsána jest nová ústava od krále, senatorů a poslanců. 7. května vydáno jest svolání k národu, v kterémž se nová ústava vychvalovala. 8. května pak oslaveno prohlášení nové ústavy slavnými službami božími, veřejnou audiencí u krále a velikolepým osvětlením Varšavy.

Tak obdrželo Polsko novou ústavu. Poslanci strany protivné nezůstali však nečinnými diváky: někteří zapsali již dne 4. května při soudě Varšavském protest proti nové ústavě, někteří dali podobné protesty vytisknouti a rozesílali je po zemi: jedni odejeli do svých vévodství, aby tam bouřili obyvatelstvo proti nové ústavě, což se zejména na Volyni a v Podolí podařilo, jiní, jako Felix Potocki a Řevuski, odejeli za hranici, především do Vídně, aby proti straně vládnoucí hledali pomoci cizí; jiní konečně, jako hejtman Branicki se ústavě zdánlivě podrobili.

1791

Z cizích mocností uvědomen jest především král pruský vlastnoručním listem krále Stanislava Augusta o nové události, i odpověděl na zprávu tu těmito pro Polsko významnými slovy: „Schvaluji tento mocný krok, který národ učinil a který za důležitý pro štěstí národa považuji.“ Rozumí se, že výrok tento přijat jest ve Varšavě s jásotem, a strana vládnoucí nemeškala vychloubati se, že král pruský ústavu nejen schválil, ale že ji bude proti komukoliv hájiti. Vyslanec dvora vídeňského byl zasvěcen již z předu v plány strany vládnoucí, ačkoliv dvůr vídeňský žádného určitého postavení proti událostem v Polsku nezaujímal. Z Drážďan došla odpověď poněkud nepříjemná, neboť kurfirst saský se vyjádřil, že chce sice vyjednávati o svém dosazení na trůn polský, koruny polské však že dříve nepřijme, pokud nová ústava i volba jeho od tří sousedních velmocí schváleny nebudou. Rusku pak na ten čas nedána vůbec žádná zpráva o prohlášení nové ústavy, a vyslanec ruský zůstal i na dále klidným divákem, neboť carevna ruská řídila se v té době zásadou: „My jako dříve tak i nyní budeme pokojně hleděti na to, co se děje, do té doby, pokud nás Poláci sami nepožádají o pomoc.“

Strana vládnoucí, stojíc pod ochranou pruskou, byla v nejlepší náladě a nelekala se žádných obtíží diplomatických; proti pobouřeným krajinám poslán pak general Josef Poňatovski, který je v krátkce usmířil. Sněmovna zasedala zase dále, aby vypracovala podrobné zákony k jednotlivým článkům ústavy. Tak vypracován jest podrobný zákon o sněmích a sněmicích, o zařízení stráže, o policii, o novém zřízení měst, i ustanoveno, aby vypracován byl nový zákonník. Aby pak získána byla strana protivná, zvolil sněm do stráže vedle rozhodných stoupenců svých i některé protivníky nové ústavy, jako hejtmana Branického, čímž arci neposloužilo se svornosti ani u vládě samé.

Po delším odročení (od 26. června do 15. září) zabýval se sněm hlavně otázkou finanční, neboť státní výdaje převyšovaly dosud příjmy, ačkoliv počet vojska vzdor dřívějšímu rozhodnutí obnášel sotva 30.000 mužů. Jelikož pak nebylo tak snadno možné daně znovu zvýšiti, nedávno povolená daň se buď nepo-

řádně odváděla neb vůbec neplatila, podán (25. října 1791) nový 1791
 návrh, aby statky státní (hlavně staroství) prodány byly: jelikož
 však návrhem tím dosavadní držitelé o své příjmy skráceni býti
 měli, povstal proti návrhu rozhodný odpor i v samé sněmovně.
 Přes odpor ten přijat jest však návrh (19. prosince) po dlouhých
 sporech většinou 105 hlasů proti 95, ale usnešením tím roz-
 dvojila se i sněmovna na dva protivné tábory. Sněm pak od-
 ročil se znova až do 15. března 1792, aby prý sněmíkům dána 1792
 byla příležitost schváliti novou ústavu, což se po většině také
 stalo.

Mezi tím vyjednávali Felix Potocki a Řevuski ve Vídni
 delší dobu s ministrem Kounicem, žádajíce, aby jim pomohl
 zrušiti novou ústavu polskou a zavésti starý pořádek; než
 Kounic nedal se pohnouti k určitému slibu. Lépe dařilo se jim
 však u politických agentů ruských, kterých tehdy ve Vídni bylo
 několik; zde vymohli si konečně povolení k návštěvě knížete
 Potemkina, který právě v Jassech o mír s Tureckem vyjednával.
 Potocki a Řevuski opustili tedy Vídeň a odebrali se do Jass —
 avšak našli Potemkina umírajícího. Na místě Potemkina přijal
 je kníže Bezborodko, kterýž do Jass přijel k dalšímu vy-
 jednávání s Tureckem. Tehdy zavítal do Jass i nejv. hejtman
 Branicki, zdánlivě za příčinou dědictví manželky své, neteře
 Potemkinovy, vskutku ale aby se účastnil s Potockým a Ře-
 vuským vyjednávání o pomoc Ruska proti nové ústavě. Když
 pak kníže Bezborodko slíbil, že po uzavření míru s Tureckem
 Rusko se jich ujme, navrátil se Branicki do Varšavy. Potocki
 a Řevuski zůstali v Jassech, očekávající uzavření míru a dovo-
 lení, aby představiteli se mohli carevně ruské a přednésti jí žá-
 dost svou. Jednání toto arci bylo známo i ve Varšavě, i vy-
 zvání jsou oba velmožové, aby vrátili se k úřadům svým a slo-
 žili přísahu na ústavu; když pak odpověděli záporně, zbaveni
 jsou úřadů svých, čímž arci běh věcí zvrácen nebyl.

V tu samou dobu změnila se i situace zahraničná. Jakož
 výše pověděno, způsobila revoluce francouzská rychlé uzavření
 konvence Reichenbašské, ano způsobila i sblížení mezi dvorem
 vídeňským a berlínským, tak že již 25. července 1791 ve Vídni

1791 mezi oběma dvory uzavřen spolek, kterým oba panovníci na vzájem si zaručili území své, zavázali se, že jeden bez druhého neuzavře žádně smlouvy, ujednali získati veškeré státy evropské proti revoluci francouzské a zaručili si obapolnou pomoc vojenskou. Ke smlouvě té připojen jest i zvláštní článek týkající se Polska, v kterémž oba státy, shodnuvše se mezi sebou, zavazují se dohodnouti se i s Ruskem, aby území polské i nová ústava polská zabezpečeny byly, i zavázaly se mezi sebou, že nebudou se snažiti, aby některý princ jedné neb druhé strany jakýmkoliv způsobem dosedl na trůn polský. Smlouva tato znova potvrzena jest při schůzi obou panovníků (25.—27. srpna) v Pilnici, při kteréž příležitosti ujednáno i prohlášení, že oba panovníci chtějí všech prostředků použiti, aby králi francouzskému dopomohli k opětnému zavedení vlády monarchické, za kterýmž účelem i vojsko pohotově míti budou, aby i činně vystoupiti mohli.

Na základě tomto začalo vyjednávání s Ruskem. Carevna Kateřina II. souhlasila úplně s oběma mocnáři v úsudku o revoluci francouzské a podporovala štědrě penězi vystěhovalou šlechtu francouzskou, která se připravovala ke vpádu do Francie za příčinou zavedení starého pořádku, i podporovala Gustava III. v snaze jeho, postaviti se v čelo boje proti revoluci připravovaného. S rozhodným odporem carevny setkal se však článek čtvrtý, týkající se Polska, v úmluvě císaře Leopolda s králem pruským. Za takých okolností zdálo se císaři Leopoldovi mnohem výhodnějším, získati Rusko proti revoluci, než hájiti ústavu polskou, která povstala vlivem pruským a jejíž zničením i vliv pruský přestati musil, i dáno tudíž vyslanci ruskému při dvoře vídeňském, knížeti Gollicinu, ubezpečení, že císař nemíní dávati přednost zájmům jiných mocností (t. Pruska) před zájmy ruskými, a ku konci r. 1791 již zřejmě vysloveno, že vzdor smlouvě z 25. července císař nebude činiti námitek proti obnovení staré ústavy polské, zaručené třemi sousedními mocnostmi.

Vzdor mnohonásobnému tomuto vyjednávání diplomatickému 1792 prošel rok 1791 pokojně. Za to zahájen jest rok 1792 mnohými velmi závažnými událostmi: 9. ledna uzavřen jest mír mezi

Ruskem a Tureckem, a nadešel tudíž okamžik, kde nespokojené straně polské mělo dostat se pomoci ruské; 7. února uzavřena opětná smlouva mezi císařem Leopoldem a králem pruským, podobného znění jako předešlá, s tím však rozdílem, že ve čtvrtém článku vynecháno zabezpečení ústavy polské a že učiněno přímé ustanovení vzájemné vojenské pomoci v počtu 20 000 mužů pro případ války: 1. března zemřel císař Leopold a nastoupil syn jeho František; 16. března zavražděn jest Gustav III. švédský, prve než se do pole vypravit mohl proti Francii. a 20. dubna vypověděl sněm francouzský válku králi českému a uherskému Františkovi (nedlouho na to i v Němcích na císaře volenému), a válka započata vpádem Francouzů do Habsburského Nizozemí, následkem čehož nejen František II., ale i král pruský, a sice nejen s výše ustanoveným počtem vojska, ale s celou mocí vojenskou vytáhli do pole.

Válkou s Francií odvrácena jest však pozornost krále pruského a císaře Františka II. od záležitostí polských, a oba mocnářové ponechávající císařovně ruské na vůli zničit novou ústavu polskou, uzavřeli s ní smlouvu (14. července a 7. srpna), jejíž hlavní článek byl následující: „Rusko a Prusko se oba polně zavazují mezi sebou i ve spojení s králem českým a uherským. započítí stejné jednání za tím účelem, aby ústavou 3. května, z části násilím, z části překvapením zavedené novoty v Polsku zrušeny byly; mocnosti budou se vzájemně podporovati, aby v Polsku zavedena byla ústava a vláda, jak ji sněmy z r. 1768 a 1773—1775 ustanovily; dále se usnášejí, že nikdy nikdo nemá býti králem mimo rozeného Poláka, nikomu že není dovoleno učiniti trůn polský dědičným a zavést v Polsku absolutní vládu.“

V době tohoto jednání diplomatického zasedal zatím sněm (od března), ale sláva strany vládnoucí patrně již začínala blednouti. Z Petrohradu přicházely totiž nedobré zvěsti: vyslanci polskému uloženo od krále, aby alespoň dodatečně ohlásil carevně ruské nové změny ústavní v Polsku, ale vyslanci nedostalo se slyšení. Za to přijati jsou od carevny F. Potocki a Řevuski, kteří ještě v březnu z Jass do Petrohradu přijeli, a později i hejtman Branicki, kterýž z Varšavy sem zajel. i slí-

1792 bena jim vojenská pomoc ruská pro konfederaci, kterou prohlásiti mínili na obnovení starých práv a staré ústavy polské. Všichni tři velmožové odebrali se tudíž opět na hranice polské, aby ve vhodném okamžiku zámysl svůj provedli, vojsko ruské pak, navracejíc se z války turecké, obdrželo rozkaz, aby se rovněž přiblížilo k hranicím polským.

Hrozivé tyto zprávy vyrušily arci vládnoucí stranu z dosavadního klidu: když páni Poláci necítili dosti vlastní síly na obhájení toho, co prve byli činili, obrátili se o pomoc ku králi pruskému, jakožto ku spojenci, který novou ústavu nyní ohroženou schválil a zaručil. Než překvapení bylo veliké, když ministerstvo jmenem krále pruského dalo za odpověď, že král pruský nikterak není vázán hájiti novou ústavu, kterou Poláci bez jeho vědomí v život uvedli, a když podobným způsobem i vyslanec pruský ve Varšavě náčelníkům strany vládnoucí oznámil, že král pruský na prohlášení ústavy 3. května žádného účastenství neměl, a kdyby strana vládnoucí ústavu tu brannou rukou hájiti chtěla, tu král pruský že nemá povinnosti ani závazku jim pomáhati. V téže době (16. dubna) došla i konečná odpověď kurfirsta saského ve příčině přijetí trůnu, kteráž rovnala se přímému odmítnutí, jelikož žádány veliké změny ústavy a zároveň i souhlas tří sousedních velmocí. — Tak byla strana vládnoucí osamocena ve chvíli, kdy strana protivná chystala se k boji za přímé pomoci ruské.

13. Konfederace Targovická (1792—1793).

Rozhodná chvíle nadešla dne 18. května, když vyslanec ruský ve Varšavě podal sněmu polskému deklaraci carevny Kateřiny II., v kteréž viněn jest sněm z různých pohanění učiněných Rusku a jeho občanům: „kdyby však i to vše císařovna zapomenouti mohla, nemůže oslyšeti prosby mnohých Poláků, praví se dále, vynikajících rodem, postavením i vlastenectvím. Tito přejí si obnoviti dřívější svobodu a nezávislost své vlasti a sestupující se v konfederaci obracejí se k carevně o pomoc a ochranu, kteráž jim slíbena, a části vojska ruského dán rozkaz

překročení hranice polské a obnoviti stará práva a svobody polské“. Deklarace končí vyzváním, aby všichni dobře smýšlející občané polští zřekli se novot a usnadnili obnovení starého pořádku. V týž den dne 18. května překročil general Derentlen hranice polské u Olviopole, velmoži polští pak, Felix Potocki, hejtman Branicki a Řevuski, nalézající se při oddělení vojska Derentlenova, odebrali se do pohraničního městečka Targovic a prohlásili téhož dne 18. května 1792 konfederaci a podepsali zápis konfederace vrcholící v zásadě „novou ústavu, hrob svobody, zničení a konfederaci dříve nezrušiti, pokud by nová ústava odklizená nebyla a stará republikánská ústava opět v život nevstoupila“.

Sněmovna odpověděla na deklaraci ruskou dosti krátce. celkem však nemohla odvolati, co za celá čtyři léta byla učinila, i postavena tudíž v konci odpovědi tato rozhodná slova: „Kdyby však naše úmysly, plné lásky, míru a spravedlnosti, nemající jiného účelu kromě bezpečnosti a štěstí národa polského, vykládány byly ve zlou stránku; kdyby hlas několika nespokojených osob měl u císařovny více váhy, než očividné svědectví národní vůle, kdyby říše polská viděla, že sáhá se na její samostatnost a zákonnou vládu: — tu národ polský, staraje se o dobré mínění celé Evropy i samé císařovny, nebude váhati ve výboru mezi mírem, získaným podlou pokorností, a čestnou odhodlaností na všechny případy.“

Tak byla válka přijata se strany polské. Přípravy, které však učiněny k vedení války, neopravňovaly nikterak onen lehký ton, s kterým válka jest přijata. Ještě v dubnu učinila totiž sněmovna usnešení, kterým veškerá starost a tudíž i zodpovědnost za nastávající válku uvalena na bedra krále: „aby král, jemuž ústava udělila nejvyšší výkonnou moc, tuto moc upotřebil v nejvyšším dosahu, co možná nejvíce a nejčinněji k obraně národa; za tou příčinou dána jest mu plná moc nad vojskem, aby ho upotřebiti mohl, jak toho zapotřebí bude.“ Král měl zejména získati několik generalů zahraničních, vojenství znalých, rovněž i důstojníky dělostřelecké, měl za hranicí zjednatí půjčku 30,000.000, po dvou měsících měl však ze svého jednání sklá-

1792 dati účty sněmu. Dále učiněno (14. května) ustanovení, aby soukromé vojsko jednotlivých velmožů vstoupilo do služeb státních, obyvatelstvo pak aby dobrovolně hlásilo se a přispívalo k obraně vlasti. Konečně obnoven zákon, že polská armáda čítati má 100.000 mužů. a králi povoleno, aby k doplnění toho počtu předsevzal odvod.

Sněm učiniv tato opatření odročil se dne 29. května na neurčitou dobu a páni poslanci, unaveni čtyřletým rokováním o blaho vlasti, rozejeli se z části na venek, aby na statecích svých si odpočinuli, neb za hranici, aby tu našli zotavení. Hlavní náčelník strany hrabě Ignác Potocki v poslední chvíli ještě odebral se do Berlína, aby svou výmluvností i penězi získal vojenskou pomoc pruskou, zároveň pak aby odevzdal králi pruskému list krále Stanislava Augusta (ze dne 31. května), v kterém král polský přimlouval se u spojence polského, aby přispěl vojenskou pomocí ohrožené nové ústavě. Než ani výmluvnost hraběte Potockého ani list králův neměly účinku; král pruský vymluvil se jednoduše, že nová ústava bez jeho vědomí a bez jeho účastenství prohlášena, že spolek prve uzavřený z docela jiných okolností vzešel a nové ústavy se netýkal: za to však nabízel král své prostřednictví, kdyby vládnoucí strana zřekla se nové ústavy. V tu samou dobu podal i vyslanec dvora vídeňského vyjádření, že císař v náhledech svých o záležitostech polských úplně se shoduje s dvorem berlínským a petrohradským.

Tak stálo Polsko úplně osamocené a beze vší naděje na cizí pomoc, a postavení krále, na kterého vznesena v osudné té chvíli diktatura a zároveň i odpovědnost, nebylo věru závidění hodné. Vojsko polské rozmnoženo celkem asi na 57.000 mužů, z nichž na bojiště dostaviti se mohlo na 40.000 mužů. Vojsko to však sestávalo z polovice z jízdy, bylo vesměs špatně a nedostatečně ozbrojené a ošacené, dělostřelectvo bylo v stavu bídném, zásob vojenských vůbec nebylo; když pak v poslední chvíli se pomýšlelo na zakoupení zbraní a zásob vojenských, zapovězeno jest obě v sousedních zemích a zbraně objednané v daleké cizině došly až po válce. Peněz rovněž nebylo, neboť půjčka za hranicí v poslední chvíli uskutečněna nebyla, jelikož nebylo spo-

lehlivé zástavy. Král požádal prince Württemberského, aby pře- 1792
vzal vrchní velení, ale ten v poslední chvíli též odřekl.

Tu svěřil král vrchní velení synovci svému Josefu Poňatovskému, který s těžkým arci srdcem odejel k armádě, aby učinil, co vůbec bude možného. Rozděliv vojsko na tři sbory odevzdal general Josef Poňatovski velení nad levým křídlem Vělohorskému, sám podržel velení nad sborem středním a velení nad pravým křídlem odevzdal nadějuému mladému generalu Tadeaši Koščiuškovi, kterýž vychován jsa v kadetní škole Varšavské, vycvičil se ve Francii a pak i ve válce za svobodu americkou.

Armáda ruská, vracejíc se po většině z vítězné války turecké, čítala celkem 100.000 mužů rozdělených ve dvě části: jižní 64.000 mužů měla pod velením generala Kachovského ve třech sborech od Benderu, Kyjeva a Mohileva postupovati proti Poňatovskému, druhá pod vedením generala Krečetnikova měla obsaditi Litvu. Proti dobře vycvičené a dobře vedené armádě této bylo arci vojsku polskému těžko bojovati, i není s podivením, že general Poňatovski při soustředěných pohybech vojska ruského, když vojsko jeho stále s několika stran ohrožováno, ustupovati musil až k řece Buhu, kdež koncem června od hranic haličských až za Brest Litovski zaujal postavení opevněné, kdežto armáda litevská současně z Litvy vytlačena dolní tok Buhu až k ústí do Visly obsadila. Než ani tu nebylo jistoty a bezpečí, neboť řeka Buh, v létě téměř vyschlá, nemohla býti velikou překážkou vojsku ruskému, kteréž na celé té čáře přešlo k útoku a zatlačilo Poláky: k srážce vážnější přišlo pouze u Duběnky na hranici haličské. Tu postavil se totiž Rusům general Koščiuško se 7000 muži v pevném postavení; general Kachovski přešel však po krátké šarvátce dne 17. července řeku Buh a na druhý den předsevzal útok na pevné postavení Koščiuškovo. Po dvouhodinné střelbě z děl hnalo vojsko ruské útokem a dobylo po těžkých arci ztrátách opevnění polská na návrší u Uchanky a Voly, čímž Koščiuško přinucen rovněž k ústupu.

Armáda polská ustupovala tehdy již v úplném nepořádku k Lublinu a odtud dále k Visle. Když pak provolání královo

1792 (ze dne 4. července), aby celý národ povstal k boji, nemělo výsledku, vzala válka rychlý konec: general Kachovski, došel do Lublina, obdržel totiž dne 25. července zprávu vyslance ruského ve Varšavě, že král a tudíž i celá armáda polská přistoupili ke konfederaci (24. července) Targovické, rozšířené zatím po celé východní části Polska od Rusů obsazené i na jiných stranách dosud neobsazených, čímž i další příčina k válce odstraněna. Hlomož zbraní tedy ustal, vojska zůstala v těch postaveních, která právě zaujímala. — Původcové padlé právě ústavy, Ignác Potocki, Malachovski, Sapieha. Kollataj, podobně i generalové Josef Poñatovski, Koščiuško a j. odejeli za hranici.

Konfederace Targovická organisovala se nyní bez překážky po celé zemi, tak že dne 11. září v Brestu Litovském prohlášena býti mohla generální konfederace polsko-litevská, jejížto společná čili generální rada dne 25. října přesídlila do Grodna. Netřeba teprve podotýkati, že konfederace soustavně rušila veškerá ustanovení a zařízení čtveroletého sněmu, jakož že i přívrženci strany protivné důsledně jsou pronásledováni: sám král donucen jest od konfederace, aby ve zvláštní proklamaci odsoudil jednání sněmu čtyřletého, vůdcové pak sněmu toho, Malachovski, Ignác Potocki a Kollataj dáni v obžalobu, aniž by arcí, jsouce za hranicí, souzeni býti mohli. Starý pořádek měl konečně obnoven býti na příštím sněmu, který na budoucí rok svolán býti měl do Grodna; zvláštní komise, zvolená již v prosinci, měla vypracovati návrhy pro sněm tento. Prve však než došlo k obnovení starého pořádku a pravidelných zase poměrů, překvapena jest konfederace událostmi, které sama arcí nezařadila a které vyvinuly se mimo ni.

14. Druhé rozdělení Polska (1793).

Při počátku války francouzské výše zmíněné sešel se císař František II. s králem pruským v Mohuči (v červenci 1792), a mezi jiným jednáno též o uhrazení útrat válečných. Od Francie náhradu žádati bylo nemožné, jelikož oba spojenci přicházeli jako zastáncové zásad monarchických, i pomýšleno tedy na ná-

hradu jinou. Císař vyslovil tehdy dávné přání rodu habsbur- 1792
ského, vyměnění Nizozemí za Bavorsko, král pruský pak vystoupil
se žádostí, aby v náhradu za útraty válečné dostal města Gdansk
a Toruň i nějaké to vévodství velkopolské, čehož se marně do-
máhal od Poláků.

Výprava válečná proti Francii, podniknutá se značnou silou
vojenskou, nejen že se nezdařila, ale armáda francouzská po-
stupovala za prchajícími spojenci i do Nizozemí i k Rýnu.
Francouzská revoluce hrozila tedy útokem samé střední Evropy
v tu samou dobu, kdy král francouzský Ludvík XVI. nalézal se
ve vězení, zbaven jsa již královské důstojnosti a očekáváje svého
odsouzení.

Přirozeným následkem tohoto obratu věcí bylo vyjedná-
vání o válečnou koalici celé Evropy proti Francii. Při jednání
tom téměř jednomyslném činilo jediné obtíže Prusko, kteréž
žádalo, aby prve než do nové války potáhne, jak za výlohy
války minulé tak i nastávající obdrželo náhradu v Polsku, bez-
toho prý zmítaném revolučními zásadami jako Francie: a poně-
vadž pruská armáda tehdy v Evropě považována za nejlepší,
bylo všeobecné mínění, že bez ní výpravu podniknouti nelze.
Po delším jednání svolil tedy (10. prosince 1792) vídeňský dvůr
k požadavku krále pruského, ačkoliv se o náhradě císařově více
nemluvilo. a zavázal se, že vymůže i svolení Ruska.

Císařovna Kateřina, která prve odmítla ujednání mohuč-
ské, povolila nyní naléhání obou dvorů, vídeňského i berlínského,
jsouc rovněž rozhodnou nepřítelkyní revoluce francouzské, proti
níž v boji mělo se pokračovati, i oznámila oběma dvorům své
svolení s doložením, že i ona se účastní dělení, „aby starodávné
ruské země, od ruského obyvatelstva obydlené a vyznávající
stejnou víru, vysvobozeny byly z jařma“. Tím ujednání skon-
čeno a podepsáno dne 23. ledna 1793.

1793

První zvěst o osudu hrozícím Polsku obdržela konfederace
Targovická ještě před koncem r. 1792. Konfederaté interpelo-
vali tudíž vyslance pruského, žádající o vyvrácení obíhajících
pověstí, obdrželi však (16. ledna 1793) za odpověď, že zejména
ve vévodstvích velkopolských šíří se zásady francouzského jako-

1793 binismu, a král pruský že tudíž nucen jest, aby volně mohl súčastniti se výpravy proti Francii, obsaditi tato vévodství vojskem svým, i žádá, aby vojsko jeho přátelsky přijato bylo.

Když pak vojsko pruské nemeškalo a obsadilo nejen Gdansk a Toruň, ale i některá vévodství velkopolská ještě během ledna, usnesla se (31. ledna 1793) rada konfederace, vytlačiti brannou mocí věrolomného souseda z Polska, obrátila se (6. února) k carevně Kateřině o pomoc a vyzvala svoláním (11. února) celý národ do zbraně proti Prusům. Než opravdové nějaké srážce, ku které se chystaly některé oddíly vojska polského, zabránili velitelové vojska ruského, a vyslanec ruský vyzval konfederaty (18. února 1793), aby odvolali své svolání k národu o všeobecném ozbrojení proti Prusku. Konfederaté podvolili se žádosti vyslance ruského, ale náčelníci konfederace, Felix Potocki, Branicki, Řevuski i jiní vzdali se svých hodností v konfederaci, tušíce zlý konec její; za maršálka konfederace zvolen jest vévoda Sěradský Valevski.

Osudné ohlášení toho, co přijíti mělo, dostalo se konfederaci 9. dubna 1793 přípisem vyslance ruského, v kterémž Poláci viněni jsou z jakobinismu, proti kterému sousední tři mocnosti nemohly naléztí jiného prostředku, „leč zúžení hranic Řeči pospolité, čímž by bez porušení starých svobod polských možné bylo, dáti a zabezpečiti Polsku moudrou ústavu, která by v stavu byla zmatky a nepořádky zameziti a potlačiti . . . mocnářové uvedených zemí ohlašují tedy veškerému polskému národu tento úmysl svůj. a vyzývají jej, aby se co nejdříve shromáždil na sněm k přátelské poradě o věci této.“ Podobný přípis podal konfederaci též vyslanec pruský.

Těmito přípisy obou vyslanců dověděla se teprve konfederace a s ní celý národ o osudu, jaký Polsko očekával. Nový maršálek konfederace Valevski podal sice protest proti přípisům těm a vzdal se hodnosti své, ale rada konfедераční neprotivila se dlouho svolání sněmu za příčinou druhého rozdělení Polska. Po návrhu vyslance ruského obnovila tudíž zrušenou na sněmu čtyřletém stálou radu, a tato svolala za příčinou voleb sněmíky po vévodstvích. Tyto sešly se v květnu, ale pouze v těch vévod-

stvích, která po druhém rozdělení při Polsku zůstati měla; podobně nepřipuštění do sněmíků ti, kdož přísahali na ústavu 3. května. Pohrožením i sliby zvolení jsou tudíž až na malé výminky lidé, od kterých se očekávati dalo, že nebudou se protivit novému rozdělení Polska. 1793

Sněm sešel se 17. června 1793 v Grodně; konfederace Targovická úřadovala však vedle sněmu dále až do 15. září, kdež od sněmu zrušena jest.

Na sněm přijel do Grodna i sám král. Ubohý stařec hleděl s opravdovým žalem na úpadek vlasti své, který jí hrozil novým rozdělením. i obrátil se ještě před svoláním sněmu k carevně Kateřině s vyjádřením, že raději korunu svou složiti chce, než aby nové rozdělení Polska podepsati měl, dostal však za odpověď, že tento okamžik by nejméně příhodným byl; pak teprve odhodlal se k cestě do Grodna.

Dva dny po zahájení sněmu podali oba vyslancové, pruský i ruský, stejně znějící přípisy sněmu, v nichž žádali, aby sněm jako r. 1773 zvolil delegaci, která by vyjednávala neb vlastně potvrdila nové rozdělení. Sněm sestávající z větších částí z přívrženců Ruska, odpověděl na přípisy ty rozdílně; ruskému vyslanci odpověděl, že carevna nemůže přece nutiti sněm k potvrzení nového rozdělení Polska, jelikož by podobné jednání ospravedlniti nemohla: pruskému vyslanci pak krátce podána žádost, aby pruská vojska opustila území polské.

Rozumí se, že vyslancové s odpovědí sněmu spokojeni nebyli; obnovili tudíž dne 24. června svou žádost. Když však ani této žádosti neučiněno zadost, a sezení sněmovní vždy bouřlivějšími se stávala, dal vyslanec ruský dne 2. července dvanácte nejbouřlivějších poslanců zatknouti, propustil je však v krátce na svobodu. Za to týž vyslanec ruský podal dne 16. července nový přípis sněmu, v němž pravil, „že každé další odkládání a protivení se, dáti delegaci žádané plnomocenství, bude vykládáno v ten smysl, že sněm odmítá vyjednávat dále přátelsky s vyslancem ruským, což za vypovězení války považovati se bude“. Tu zvolena jest již bez odporu žádaná delegace a splnomocněna jest uzavřít smlouvu — ale pouze s Ruskem. Delegace

1793 ta podepsala dne 23. července smlouvu s Ruskem, a sněm ji dne 17. srpna po delší bouřlivé debatě 63 hlasy proti 21 schválil. Smlouvou tou odstoupilo Polsko na věčné časy, bez nároků na vrácení i beze všech výminek carevně ruské i všem jejím nástupcům všechny země a kraje, ležící za pohraničnou čarou od řeky Dviny přes Něsviž, Pinsk, Vyšgorod až k hranici Haličské, celkem 4157 □ mil s 3,055.000 obyvateli.

Nastalo obtížné jednání s vyslancem pruským. Sněm splnomocnil delegaci, aby vyjednávala s vyslancem pruským o obchodní smlouvu, nikoli však o odstoupení země. Na takové vyjednávání vyslanec pruský arci přistoupiti nechtěl, a když jednání se protahovalo bez výsledku, žádal na vyslanci ruském, aby užil násilí, což mu však odepřeno. Tu obrátil se vyslanec pruský o radu ku králi svému, tento pak požádal carevnu ruskou o zprostředkování: i rozhodla carevna Kateřina, aby dle smlouvy učiněné Prusku část území polského sice postoupeno byla, ale s podmínkou výhodné pro Polsko obchodní smlouvy.

Tak stály věci, když záležitost tato ve sněmovně opět přišla k řeči. Jestli však sněmovna dříve nechtěla slyšeti o postoupení území, zapověděla nyní delegaci veškeré další jednání s vyslancem pruským. Následovala od 26. do 30. srpna bouřlivá sezení, v kterých jevila se co největší nenávisť k Prusku. Marné byly hrozivé příписы vyslance pruského, marné domluvy vyslance ruského, marné i podplácení poslanců. Když poslanec Podhorski mluvití se jal pro postoupení, pohnán jest jako zrádce vlasti před soud sněmovní; když vůbec učiněna zmínka o postoupení, strhla se pravá bouře ve sněmovně.

Vyslanec ruský nalézal se v tu dobu ve zvláštním postavení. Vázán svými instrukcemi hověl v jisté míře Polákům, i odporoval naléhání pruského vyslance k použití bezohledného násilí. Když pak bouře ve sněmovně neměly konce, váhal a konečně odhodlal se k použití podobného prostředku, jaký kdysi v Radomě se osvědčil.

V noci z 1. na 2. září naplněno Grodno vojskem ruským a na nádvoří zámeckém, před sněmovnou, postavily se dvě setniny granátníků s několika děly; důstojníci ruští zaujali ve

sněmovně sedadla diváků a byli tak svědky zasedání, započá- 1793
 tého dne 2. září ve 4 hodiny odpoledne a neméně bouřlivého
 než předcházející. Po dvouhodinném křiku proti násilí vyslána
 jest o 6. hodině deputace k vyslanci ruskému, aby vojsko ruské
 odstoupilo od sněmovny a důstojníci aby vyšli ze sněmovny.
 Okolo 8. hodiny navrátila se však deputace zvěstující, že vojsko
 dříve neodstoupí a sněmu dovoleno nebude rozejítí se, pokud
 delegaci nebude dáno plnomocenství k podepsání smlouvy s Pru-
 skem na odstoupení území i jiných článků smlouvy. Po pro-
 hlášení tom následovalo opět bouřlivé rokování. Konečně ke
 4. hodině z rána dal sněm (61 hlasy proti 23) delegaci žádané
 plnomocenství, avšak s tou podmínkou, aby dříve vyjednána
 byla obchodní smlouva, aby arcibiskupu Hnězdenskému pone-
 chány byly jeho důchody, z kterých by v Polsku žítí mohl, aby
 poklady kláštera Čestochovského vydány byly Polsku a j.

Vyslanec pruský však s výsledkem tímto spokojen nebyl,
 žádaje dle instrukcí svých bezvýminečného postoupení i ohlásil
 vše králi pruskému, kterýž odhodlal se navrátiti se z výpravy
 proti Francii, aby s větším počtem vojska do Polska vtrhnouti
 mohl. Zpráva o tomto úmyslu krále pruského, jakož i zvěst, že
 i císař žádá nyní část Polska, měla ten účinek v Petrohradě, že
 vyslanci ruskému poslán rozkaz, aby jakýmkoliv způsobem hleděl
 vymoci bezvýminečné odstoupení území Prusku.

Následkem tohoto rozhodnutí podali oba vyslanci ruský
 i pruský sněmu přípis (21. září), v kterémž žádali, aby sněm
 povolil bezvýminečné odstoupení. Sněm však učinil usne-
 šení, že raději vzdá se veškerého vyjednávání s Pruskem, než
 by upustil od výminek, i žádal vyslance ruského o prostřed-
 nictví. Když pak takto žádost obou vyslanců odmítnuta, opako-
 valy se dne 23. září scény podobné oněm ze dne 2. září. Vojsko
 ruské obsadilo Grodno, dvě setniny granátníků a 4 děla posta-
 veny na nádvoří zámeckém, sezením sněmovním přítomen byl
 general Rautenfeld.

Zasedání dne 23. září bylo rovněž velmi bouřlivé. Když pak
 dvojí deputace, vyslaná k vyslanci ruskému, zůstala bez vý-
 sledku, učinil konečně po půl noci poslanec Račinski návrh,

1793 aby sněmovna podala protest proti učiněnému jí násilí, návrh na odstoupení území Prusku aby však přijala mlčením. Návrh tento velice se líbil sněmovně, i přistoupeno ihned k vypracování protestu, v kterémž řečeno: „Vyhlašujeme, že nemohouce ujíti násilí ani obětováním životů svých, ponecháváme osvobození vlasti, kteréž nyní není v moci naší, šťastnější budoucnosti. Návrh pak vyslance ruského, ačkoliv protivný jest právům a přáním našim, přijímáme, jsouce nuceni přijmouti jej.“ Pak čteno plnomocenství delegaci, aby bezvýmínečně odstoupení území Prusku podepsala, načež nastalo všeobecné mlčení. Ke čtvrté hodině z rána povstal na doléhání generala Rautenfelda maršálek sněmovní, aby předložil sněmovně otázku, zdali souhlasí s návrhy učiněnými a svoluje k bezvýmínečnému odstoupení území polského Prusku. — Ve sněmovně všeobecné ticho. — Maršálek opětuje svou otázku — a opět vše ticho. Maršálek opakuje svou otázku po třetí — a opět vše mlčí. Tu ohlašuje maršálek, že návrh jednomyslně jest přijat, a osudné sezení skončeno.

Na druhý den zapsali poslanci svůj protest do knih městských a 25. září podepsána jest smlouva s Pruskem bezvýmínečně. Smlouvou touto připadly Prusku na věčné časy a bez nároků na vrácení země ohraničené rovnou linií, táhnoucí se od hranic slezských na míli od Čestochovy až k řece Pilici, pak podél řeky této, dále podél řeky Skěrněvky a Bzury až k jejímu ústí do Visly, a konečně města Gdansk a Toruň; — celkem území 1061 □ mil s 1,136.000 obyvatelů.

Tak ukončeno druhé rozdělení Polska.

Sněm potom zabýval se záležitostmi zemskými: sestoupiv se v konfederaci tak zvanou Grodenskou, obnovil celkem ústavu z doby před r. 1788 s tím pouze rozdílem, že králi ponecháno právo zrušiti usnešení sněmovní, sněmům odňato právo moci výkonné. Šlechticům odňato právo soudnictví nad sedláky, na zabití sedláka ustanoven trest smrti atd. S Ruskem uzavřen dne 16. října spolek, kterýmž oba státy zaručily si navzájem své země v Evropě a slíbily si vzájemnou pomoc vojenskou; Rusko zaručilo ústavu polskou, Polsko slíbilo neuzavíratí bez

vědomí Ruska žádné spolky s druhými mocnostmi a konečně 1793 uzavřena mezi oběma obchodní smlouva. Během dalších čtyř neděl uspořádal sněm záležitosti finanční a vojenské (vojско mělo čítati odtud 15.000 mužů) a zrušil veškerá ustanovení konfederace Targovické. Tím ztenčené arcí Polsko vrátilo se opět do poměrů normálních.

15. Povstání Koščiuško (1794).

Osudný konec konfederace Targovické nemohl zůstat bez účinku na rozhárané poměry stran v Polsku: strana starého pořádku, kteráž opírala se o Rusko, musila přirozeně klesnouti na mysli neočekávaným a zároveň i nezaviněným druhým rozdělením Polska. strana pak konstituce 3. května, kteráž stavěla své naděje na Prusko, jsouc rozhořčena svým zklamáním se v Prusku jakož i násilným přerušením své vlády, nyní, po nezdaru strany protivné, přirozeně vyhledávala příležitosti k projevům své rozhořčenosti, i očekávala okamžiku, kdy zase uchopí se vesla.

Veřejné projevy podobného rázu vyskytají se již v konci roku 1792 i při divadelních představeních, kde každá náražka vyuzítkována k politické demonstraci. a podobně i jinde ve veřejnosti. Roku 1793 tvořily se po celém Polsku již tajné kluby, v kterých se zřejmě mluvilo o povstání; v srpnu téhož roku objížděl dokonce Koščiuško v přestrojení zemí polskou, umlouvaje povstání s důstojníky, šlechtici a jinými: povstání mělo vypuknouti ještě koncem r. 1793, později však termin ten opět odročen.

Nemálo přispěl k rozkvašení myslí i tehdejší stav Francie: události francouzské revoluce nemálo působily na rozdráždění mysli polské, a události válečné budily neb odjímalý naděje, jak kdy na kterou stranu vítězství se klonilo. Když pak zákonem Karnotovým, aby všichni mladí lidé od 18 do 25 let ozbrojeni byli, Francie získala ohromnou armádu čítající 1,200.000 mužů a následkem toho i výbojně vystoupiti mohla proti spojené Evropě, jednalo se Franci též o oslabení spojenců, kteréž se snadno docíliti dalo, když by spojenci i jinde zaměstnáni byli. Proto přijat jest ochotně vyslanec emigrace polské advokat Bars

1794 od vůdců konventu, plány emigrace o započetí povstání jsou schváleny a na provedení povstání poskytnuty jsou peněžité prostředky. Současně působil vyslanec francouzský na Portu tureckou, aby použila zápletek politických a vynutila na Rusku změnu míru posledně uzavřeného v Jassích; když pak Rusko požadavek turecký odmítlo, způsobil vyslanec francouzský, že sultan vydal rozkaz, aby ozbrojeno bylo 120.000 mužů proti Rusku. Tak hrozila tedy Rusku nová válka turecká, a jelikož nebylo jiného vojska pohotově, musila největší část vojska ruského z Polska odtáhnouti na hranice turecké, aby pod vedením generala Suvorova a Dolgorukého čelilo Turecku.

Když vojsko ruské v Polsku takto ztenčeno jest na 20.000 mužů, naléhal vyslanec ruský, aby armáda polská ztenčena byla dle usnešení posledního sněmu na 15.000 mužů, tak sice, že z pluků polských polovice mužstva propuštěna býti měla. Dne 15. března 1794 provedeno jest tedy po většině propuštění vojínů polských; z pluku Dzalinského stojícího ve spojení s emigrací a tajnými kluby, propuštěno však na oko pouze 16 mužů, general Madalinski, stojící se svým plukem (1400 mužů) u Ostrolenky, však přímo odepřel propuštění svých vojínů, přešel u Vyšgorodu Vislu a dal se s plukem svým na pochod územím pruským ke Krakovu, v jehož okolí Koščiůško povstání připravoval. To byl počátek povstání.

Porušení hranic pruských se strany pluku Madalinského mělo sice za následek, že král pruský žádal ve Varšavě zadostučinění i ohlásil obsazení pohraničných krajů polských vojskem pruským; stálá rada však dala na vůli králi pruskému, aby potrestal Madalinského dle vůle své, pakli se ho zmocní, i vyžádala si, aby vkročení vojska pruského do Polska nemělo následků.

Povstání samo začalo v Krakově. V noci ze dne 23. na 24. března 1794 vešel Koščiůško s přívrženci svými do Krakova, jehožto obyvatelstvo většinou přidalo se k němu; když pak těžce noci slabá posádka ruská z hradu krakovského odtáhla, prohlášena jest dne 24. března na radnici konfederace Krakovská, neb jak častěji se říkalo, povstání, kteréž mělo za účel osvoboditi

Polsko od cizího jařma a obnoviti celistvost hranic polských — 1794
 čímž arci směřovalo proti všem třem mocnostem, účastnivším se v dělení. Koščiuško prohlášen jest za diktatora povstání, jemu po boku měla úřadovati nejvyšší rada národní, v jejížto čele nalézali se hrabě Ignác Potocki a Hugo Kollataj. Veškerý mladý lid od 18 do 27 let měl chopiti se zbraně na osvobození vlasti i vypsána všeobecná značná daň k účelům národního ozbrojení. Rovněž zřízen soud hrdelní, jehož účelem bylo především jinak smýšlející občany nebo lépe stranu starého pořádku stíhati a odsuzovati k vězení, smrti i ztrátě majetku (vypravuje se, že v krátké době skonfiskováno jmění v ceně 600 milionů). Prohlášeno totiž za zásadu: „Kdo není s námi, je proti nám; kdo nespojí se s těmi, kdož přísahali prolíti krev svou za vlast, má buď plány proti své vlasti v mysli, neb jest lhostejný; ale i lhostejnost jest za nynějších okolností zločinem.“

Zatím verboval Koščiuško v okolí Krakova na vojnu, i dařilo se mu v té příčině dobře, neboť lid v okolí krakovském, tak zvaní Krakovjaci, zachoval jistý ráz samostatnosti a živou povahu, snad proto, že na statcích biskupských nebyl tak ujařmen jako jinde na statcích šlechty: nedostatek zbraně nahradil Koščiuško tím, že proměnil selské kosy v zlou zbraň narovnáním jich, i postavil tak na bojiště nový druh vojska, tak zvané kosi-něře. Mezi tím zaměstnán byl Madalinski sborem ruského vojska vedeným Denisovem: Koščiuško pospíšil mu ku pomoci a dne 4. dubna svedl bitku u Braclavic, na sever od Krakova, v které sbor ruský utrpěl některých ztrát.

Tento první úspěch válečný nemálo přispěl k rychlému šíření se povstání, kteréž organisováno nyní ve všech téměř vévodstvích polských dosud svobodných; i v samé Varšavě to vřelo. Ve Varšavě leželo tehdy posádkou 4000 vojska polského a na 7000 vojska ruského. Při všeobecném kvašení myslí necítil se však vyslanec ruský Iglštem bezpečným vzdor provolání krále (11. dubna) varujícímu před výstřednostmi: vymohl na stálé radě rozkaz (16. dubna) k zatčení 20 čelnějších osob, příchýlných povstání, a zároveň i mandat, aby dne 18. dubna pluky polské ve Varšavě byly odzbrojeny, tak aby nemohly přidati se k po-

1794 vstání. Obojí rozkaz prozrazen však před časem, a náčelníci nového hnutí usnesli se v tajném shromáždění, odbyvaném u ševce Kilinského, jednoho z vůdců lidu, začítí dříve povstání, než by ruské vojsko obsadilo zbrojnici varšavskou a odzbrojilo pluky polské, i smluvili se záhy s důstojníky pluků polských za tou příčinou.

Na zelený čtvrtek (17. dubna) mezi 3. a 4. hodinou zrána dáno znamení na poplach zvony varšavskými. slabě obsazená zbrojnice dobyta od hulanů a lidu sbíhajcímu se rozdávána zbraň.

Pluky polské, získané pro povstání, scházely se ze všech stran a postavily se v čelo ozbrojenému lidu. Pluky ruské rovněž na poplach všeobecný chopily se zbraně, ale nemajíce rozkazů, zůstal každý na svém stanovišti a každý pluk hájil se jak mohl proti útoku vojska a lidu. I vyslanec ruský vybouřen ze sna; ztěžší podařilo se mu soustřediti v paláci svém a přiléhajícím paláci Brühllovském 1200 mužů, s kterými se hájil po celý den proti prudkému útoku povstání; soustřediti vojsko ruské se nepodařilo, neboť pobočníci vyslancovi, kteří potřebné rozkazy jednotlivým plukům donésti měli, jsou pobiti od lidu.

Ve všeobecné vřavě povstání opuštěn i král od své osobní stráže: i vyšel na ulici, aby slovem svým ukrotil rozbouřený lid — ale nikdo nedbal na jeho slova. Vojsko polské i ozbrojený lid hnali útokem na jednotlivé oddíly ruské, střílejíce nejen z ulice ale z oken sousedních domů, až největší část vojska ruského se značnými ztrátami město opustila. Než na tom nebylo dosti: kdekoliv se nějaký Rus na ulici ukázal, jest ubit; domy, kde Rusové (obchodníci a pod.) bydleli, jsou dobyty, Rusové pobiti a domy vyloupeny; kde se nějaký podobný dům dobytí nedal, jest zapálen a obyvatelé jeho, utíkající před plameny, od lidu pobiti.

Nastala jasná jarní noc — a po ulicích varšavských rozléhalo se ještě dunění děl, výstřely ruční zbraně, rachot bubnů, řinkot mečů, křik vítězných revolucionářů, vzdychání raněných, chrapot umírajících a v to mísily se smutné zvuky zvonů zvonících na poplach, a vše zahaloval hustý dým. Konečně před půl nocí umlkly zbraně na několik hodin. Rusové drželi se ještě na

třech místech: v paláci vyslaneckém, v Borchovském paláci a 1794
v gdanském dvoře. Iglštem očekával, že pluky ruské vyšedše
z Varšavy soustředí se a na druhý den udeří na Varšavu; ale
zbytky ruských pluků shromáždily se sice, avšak nevědouce, co se
s vyslancem stalo, daly se na pochod od Varšavy.

Na druhý den (18. dubna) začal boj znovu. Hlavní útok
namířen na palác vyslanecký, kdež se posádka udatně bránila,
až napadena jest ze zadu, ze zahrad. Tu podařilo se Iglštemu
proklestiti si cestu z města zahradami se zbytkem posádky pa-
láce; palác jest vyloupen a vypálen. Druhé dvě posádky po
značných ztrátách se vzdaly. Tak skončen dvoudenní boj úplným
vítězstvím povstání. Ze 7000 ruského vojska zabito jest 2200
mužů, raněno 120, zajato 2000, Rusy soukromé nepočítaje. Oddíl
vojska pruského v tu dobu stál u samé Varšavy, ale neuznal za
dobré, přispěti posádce ruské.

Následujícího dne (19. dubna), když ani ruské ani pruské
vojsko se neukázalo, dán konečně rozkaz k odzbrojení luzy, která
se vlastně pouličního boje účastnila, a na radnici prohlášeno
přistoupení ke konfederaci neb povstání krakovskému, Koščiůško
uznán za vrchního velitele ozbrojené moci, i učiněna prohlášení,
podobná oněm v Krakově. Prozatímní vlády uchopila se nově
zvolená národní rada, kteráž i vyslancům cizím oznámila, aby
v záležitostech pouze k ní se obraceli, což tito učinili až na
pruského, kterýž vyžádal si své průvodní listy a odejel z Var-
šavy, což znamenalo zrušení všech styků s Pruskem, jakéž oby-
čejně předchází vátku. Krále v té době nikdo si nevšímal,
i musil býti spokojen, když mu prostě ohlášeno, co se stalo;
když však roznesla se pověst, že král z Varšavy ujíti míní, ob-
sazen zámek stráží občanskou a král postaven pod dohlídku.

Od 19. dubna, kdy Varšava prohlásila se pro povstání, stalo
se město toto střediskem revoluce. Dne 25. května konečně při-
jeli sem z hlavního stanu Koščiůškova i hrabě Ignác Potocki a
Kollataj a sestavili znovu nejvyšší národní radu z osmi členů
sestavujících, v kteréž Potocki převzal záležitosti zahraniční, Kol-
lataj finanční; předsednictví střídalo se dle stáří.

1794

Mezitím přidala se k povstání i Litva po příkladu města Vilna, kdež dne 22. a 23. dubna vytištěna jest posádka ruská od vojska polského a ozbrojeného lidu: ustanovení národní rady, hrdelního soudu, souzení a odsuzování k smrti strany protivné. vše to mělo stejný průběh jako v království.

Toto nové povstání polské a jeho hrůzy nezůstaly arci bez účinku na tři sousední mocnosti. Král pruský, který právě chystal se v čele 50.000 mužů odtáhnouti k Rýnu, upustil prozatím od tohoto úmyslu i obrátil se k hranicím polským; císař František, ačkoliv zaměstnán na Rýně, vypravil 20.000 mužů k hranicím polským; Rusko pak, uvolněné zatím na jihu, když Turecko, zastrašené zbrojením ruským, žádalo o mír, vyslalo dvě armády do Polska — general Suvorov s vojskem proti Turecku vypraveným zamířil do Malopolska, general Derfelden do Litvy.

Ze tří stran blížila se tehdy pohroma na revoluci polskou a zápas byl příliš nerovný, než aby konečný výsledek mohl býti pochybným.

Po vítězné oné bitce u Braclavie neodvážil se Koščiuško postupovati vpřed, ale zůstával po delší dobu v pevném ležení nejprve u Butusova a pak v Polańce. Teprve když přivedl jemu na pomoc Grochovski 10.000 mužů sebraných ve vévodství Lublinském a Chelmském, vytáhl Koščiuško na sever a srazil se dne 8. června u Šekočina ve vévodství Sandomiřském s vojskem ruským a spojeným s ním již i vojskem pruským; po několika-hodinném boji bitva ztracena, a Poláky zachránil jen hustý les před úplným zničením. Následkem ztracené této bitvy obsadili Prusové Krakov, a Koščiuško postupující k Varšavě pronásledován. Na ústupu tom přirazil ke Koščiuškovu i Zajáček asi se 6000 muži, poražený krátce před tím od vojska ruského pod Derfeldenem u Chlumu a Lublina; než ani posila tato nepomohla Koščiuškovu, když se dne 8. července po druhé postavil pronásledujícím jej Rusům a Prusům mezi Blonicemi a Vilanovem; jsa opět poražen ustoupil v rychlém kvapu a pronásledován od vítězů k Varšavě.

Varšava nebyvala městem opevněným; teprve za poslední revoluce učiněny jsou kolem Varšavy, na levém břehu Visly

okopy, kteréž by arci sotva opravdovému útoku byly mohly vzdorovati. Na štěstí však nehnalo spojené vojsko, obklopivši Varšavu, útokem na město. Dle současných zápisek vyjádřil se totiž král pruský, že nebude tak bláhovým, aby rozstřílel město, kteréž mu za nedlouho připadnouti musí. Za celou dobu obléhání (od 13. července do 6. září) svedeno tedy pouze několik nepatrných šarvátek.

Obležené město bylo zatím rejdištěm rozbouřených vášní. Měšťané varšavští nebyli totiž spokojeni, že v národní radě zasedali pouze šlechtici; i donucen jest Koščiuško jmenovati též některé měšťany do národní rady. Rovněž i prostý lid, stále jsa podněcován (jako hlavní podněcovatelé jmenují se: jakýsi Doubravka, sekretář Potockého, a jakýs Konopka, dříve ve službě Kollataje), jal se bouřiti i žádal bezohledné odsuzování uvězněných; když pak se nevyhovělo naléhání lidu, napadena jsou vězení, a valná část politických vězňů bez milosti pověšena. Vzbouření toto arci jest pokořeno, ale k rychlému provádění soudů ustanovil Koščiuško vojenský soud na místě dosavadního hrdelního soudu, a tento pokračoval pak rychleji i v souzení i odsuzování; tehdy i vůdcové někdejší konfederace Targovické, nacházející se za hranicí, odsouzeni jsou v nepřítomnosti své, a jména jejich přibita na šibenici.

Ještě jednou zasvitla revoluci naděje: v zabraných Pruskem zemích vypuklo povstání hlavně následkem hospodaření úředníků pruských, pak i příkladem povstání Koščiuško, a král pruský, obávaje se, aby neztratil, co již držel, zanechal obléhání Varšavy a jal se rozkládati vojsko své po zabraných vévodstvích. Tu i Rusové upustili od obléhání a general Fersen odtáhl na východ.

Tehdy však postupovalo již od východních hranic hlavní vojsko ruské. Repnin porazil 12. září Vělohorského u Vilna a vzal Vilno, Suvorov pak u Brestu (16.—18. září) Sérakovského. Suvorov zdržel se poněkud na Buhu, podporuje jednak postup vojska císařského do vévodství Lublinského a Chelmského, a očekáváje příchodu generala Fersena, kterýž zatím přešel Vislu. Sbor Sérakovského znovu sesílený měl mu zabrániti cestu; i přikvapil sám Koščiuško na pomoc a při blížení se ruského vojska po-

1794 stavil se na malém návrší u Macějovic (6. října). Rusové naležše Poláky, hnali ihned útokem: když pak kosiněři záhy začali ustupovati, postavil se jim Koščiuško v čelo a vedl je k novému útoku, avšak raněn jest. spadl s koně a zajat; vojsko jeho po krátkém odporu dalo se na útěk k Varšavě.

Zajetí Koščiuškovo bylo pro povstání ranou zlou, neboť on právě považován za jediného dovedného generala na straně polské, on snad samojediný svou ideální povahou dovedl nadchnouti a povzbuditi. Po ztracené bitvě u Macějovic zvolila národní rada Vavřeckého vrchním velitelem a dala rozkaz Poňatovskému a Mokronovskému, aby se svými sbory přispěli k hájení Varšavy.

Vavřecki přikvapil tedy do Varšavy i jal se připravovati opevnění a hájení Varšavského předměstí Prahy na pravém břehu Visly. Dne 2. listopadu přitáhl konečně Suvorov s 30.000 a položil se před Pragou a nemeškaje dlouho poručil v noci dne 3. listopadu hnáti útokem; hradby vzaty jsou bez velkých obtíží útokem, vojsko ruské vniklo do předměstí, i nastala v ulicích seč zlá; Praga jest zapálena a když každý spasiti se mnil útekem do Varšavy, tu dřevěný most vedoucí přes Vislu prolomil se pod tíží utíkajícího vojska a obyvatelstva, čímž množství lidí zahynulo ve vlnách. Celkem prý zahynulo 12.000 lidí, vojska i občanů buď mečem ruským, buď ve vlnách Visly.

Po dobytí Prahy odhodlala se národní rada vyjednávat se Suvorovem. Vyslán tedy Ignác Potocki do ležení, ale nebyl přijat. Pak vyslán starosta města a s ním dne 5. listopadu ujednány podmínky: Varšava se vzdala, zbraně a zásoby vojenské byly vydány, vojsko mělo býti rozpuštěno, králi měla býti navrácena dřívější jeho moc a důstojnost.

Ještě téhož dne 5. listopadu vešlo vojsko ruské do Varšavy. Národní rada se rozpustila a členové její opustili Varšavu; generalové povstalečtí Poňatovski, Vělohorski a Mokronovski složili zbraň a vzdali se Suvorovu. Pouze Vavřecki odtáhl asi s 12.000 muži, ale dostižen a poražen jest od Denisova, vojsko jeho z části se rozprchlo, z části složilo zbraň, Vavřecki sám

jest zajat. Podobně i členové národní rady z největší části jsou 1794 zajati od pruského, ruského neb císařského vojska. Povstání polské vzalo tak konec.

16. Třetí rozdělení Polska (1795).

Již na počátku června 1794 vyzvala carevna Kateřina II. dvory vídeňský a berlínský, aby vyslaly své plnomocníky do Petrohradu za příčinou společného usrozmění o budoucím osudu Polska. Z Vídně poslán tedy hrabě Kobenzel s nařízením, aby žádal připojení čtyř vévodství: Lublinského, Chelmského, Krakovského a Sandomiřského. Podobně poslal král pruský hrabě Tauenzina, s doložením, aby pro Prusko hleděl co možná nejvíce získati, jakož aby všemožně se vynasnažil, aby císaři připadla část co nejmenší; Prusku měly připadnouti všechny země polské na levém břehu Visly, pak část Žmudi a část vévodství Plockého a Mazoveckého, tak sice, aby mezi zeměmi pruskými, ruskými a habsburskými ponechán byl malý pruh země jako samostatné vévodství. — Jak z uvedeného vidno, nebylo mezi třemi sousedními mocnostmi více řeči o tom, zdali Polsko rozdělit se má, nýbrž mnoholi každé připadne.

Ačkoliv však mocnosti souhlasily v tom, že se dělit má, nemohly se přece nikterak dohodnouti o kořist svou. Po dlouhých sporech a dlouhém vyjednávání, které nevedlo k žádnému konci, předloženo dne 30. října vyjednávajícím diplomatům rozhodnutí carevny Kateřiny, že při budoucím dělení Polska Rusku připadnou země až k Buhu a Němenu, k říši Habsburské pak že nutně připojeno býti má i vévodství Krakovské a Sandomiřské, kterých domáhalo se houževnaté Prusko.

Rozhodnutím carevny ruské mělo býti zmenšeno území, které si král pruský přivlastnití mínil, o dobrou polovici. Ve věcech podobných býval však rod Hohenzollernský vždy velice citlivým, a tak došla dne 28. listopadu do Petrohradu odpověď, že Prusko raději se o to zasadí, aby území polské z r. 1793 zachováno bylo, než aby dopustilo, aby vévodství Krakovské a Sandomiřské připojeno bylo k říši Habsburské; od tohoto požadavku neměl splnomocněnec pruský v ničem upustiti. Za to obdržel

1794 splnomocněnec dvora vídeňského nařízení, uzavřít s Ruskem smlouvu ve smyslu výše řečeném.

Když za takých okolností dne 18. pros. 1794 zahájena řádná konference o záležitosti polské, bylo mezi pány diplomaty napjetí značné, které jen vzrostlo, když splnomocněnec ruský oznámil hned při počátku konference, že carevna Kateřina II., srozuměvši se se stavy kurlandskými, zamýšlí Kurony připojit k říši Ruské. Když pak dále prohlášeno, že dvůr vídeňský a petrohradský dohodly se na tom, aby vévodství Krakovské a Sandomiřské připojena byla k říši Habsburské, setkalo se prohlášení to s rozhodným odporem splnomocněnce pruského, který konečně s protestem konferenci opustil.

Páni diplomaté rozešli se tedy v přímém nepřátelství. Na 1795 to dne 3. ledna 1795 uzavřena smlouva mezi císařem Františkem a carevnou Kateřinou, kterou císaři zabezpečena jsou výše jmenovaná čtyři vévodství polská, obě mocnosti měly si navzájem pomáhati, kdyby došlo k válce s Pruskem, a carevna Kateřina přistoupila ke koalici proti Francii, tak že loďstvo ruské mělo společně s loďstvem anglickým, jako roku 1793 se stalo, společně operovati proti Francii.

Král pruský naproti tomu protestoval proti podobnému rozdělení Polska, při kterémž by Prusko nedostalo vévodství Krakovského a Sandomiřského, uzavřel dne 5. dubna 1795 mír v Basileji s Francií a odvolal své vojsko od Rýna. aby je soustřediti mohl na hranici polské. Zpráva o míru basilejském a pohybech vojska pruského způsobila však velikou nevoli v Petrohradě, neboť carevna Kateřina horlila nemálo proti revoluci francouzské, a general Suvorov obdržel rozkaz, aby soustředil vojska k pochodu proti Prusku.

Když však chystalo se k válce, rozmyslil se král pruský v poslední chvíli, a žádal, aby obnoveno bylo vyjednávání o rozdělení Polska. Dle přání krále pruského pokračováno tedy ve vyjednávání v Berlíně (9. srpna 1795), a králi pruskému předložena smlouva ze dne 3. ledna 1795 jakožto jediný možný základ dalšího vyjednávání. Stěží povedlo se Prusku vymoci na vyslanci dvora vídeňského, aby Prusku postoupena byla alespoň

část země mezi Vislou a Buhem v okolí varšavském. Tak pode- 1795
psána dne 19. října i Pruskem smlouva o třetím rozdělení Polska:
Rusko obdrželo 2183 □ mil s 1,176.000 obyv., říši Habsburské
připadly 834 □ míle s 1,037.000 obyv., a Prusku 697 □ mil
s 940.000 obyv.

Král Stanislav August žil po dobytí Varšavy nějaký čas
v tomto městě, později přesídlil do Grodna. Když však smlouva
o třetím rozdělení Polska podepsána, složil dne 5. listop. 1795
korunu polskou a odebral se do Petrohradu, kdež 12. února
1798 život svůj dokonal. V Petrohradě žil tou dobou i diktator
poslední revoluce polské, Tadeuš Koščiuško; když však v Petro-
hradě si zvyknouti nemohl, dovoleno mu, aby se odstěhoval do
Švýcarska, kdež mu Rusko až do smrti vyplácelo plat generala.

Tak zmizelo Polsko z mapy evropské: vlastní Polsko s krá-
lovstvím Haličským poděleno mezi říše Habsburskou a Pruskou,
Litva, Bílá a Malá Rus, byvše po čtyři sta let ve spojení s Pol-
skem, připojeny k Velké Rusi.

17. Poslední rok panování Kateřiny II. (1796).

Ku konci panování Kateřiny II. vedena válka na dalekém
jihovýchodě s Persií, když chan perský zpustošil Gruzii a Ime-
retii za Kavkazem, kteréž země uznávaly vrchní panství ruské;
vyslaný proti Peršanům hrabě Zubov válčil šťastně, avšak
smrtí carevny Kateřiny válka perská byla přerušena.

Roku 1796 způsobila vítězství Napoleonova v Itálii, že císař 1796
František obrátil se do Petrohradu o vojenskou pomoc. Carevna
Kateřina uzavřela tedy smlouvu s císařem, kterou se zavázala,
že pošle generala Suvorova se 60.000 muži na pomoc císaři,
s podmínkou, aby i Prusko opět vstoupilo do boje, a Anglie aby
platila peněžité příspěvky na vojnu. Prve však než došlo k uskutečnění smlouvy, zemřela carevna Kateřina II. dne 8. listopadu
1796, způsobivši za slavného svého panování větší rozmnožení
říše ruské, než jakého docílil sám car Petr Veliký: Rusko jest
od doby Kateřiny bez odporu prvou velmocí evropskou.

18. Poměry vnitřní.

Po půl století stálo Rusko pod přímým vlivem velikého ducha Petrova: řády Petrem zavedené a směr jím udaný pomalu zdomácněly a stávaly se příslušenstvím říše a národa ruského; co učiněno nového, učiněno pouze v duchu velikého reformatora jaksi na doplnění velikého díla jeho. Kateřinou II. dosedl na ruský trůn opět mohutný duch rázu Petrova, kterýž i v politickém ohledu pokračoval v díle Petrově. Získán dávno želaný břeh severní Černého moře a odcizená po tolik věků Malá a Bílá Rus spojena s Rusí Velikou. Petr učinil z Ruska velmoc evropskou, za Kateřiny velmoc ruská začala nabývatí podoby velmoci světové.

Němka rodem stala se Kateřina vychováním svým, vírou i smýšlením opravdovou Ruskou. Nazývavši sebe v mládí svým malou filosofkou spojila ona první vzdělanost západoevropskou s povahou a názory pravoslavnými, ruskými, a mohutným duchem svým hleděla theoretické zásady století XVIII., jež tak rádo se nazývalo osvíceným, prováděti v praxi, pokračujíc tím arci na dráze Petrem započaté.

Nejpřednější potřebou státu ještě z doby caře Petra byl nový zákoník, který by odpovídal poměrům novým, jak se totiž vyvinuly od té doby, kdy vydán byl poslední zákoník caře Alexeje Michajloviče. Od doby Petrovy časem jednotlivé vlády ujímaly se myšlenky té, ale nikdy neprovedeno nic většího. Nejdůležitější z té doby přechodní jest asi zákon carevny Alžběty z 29. března 1753, kterým trest smrti na Rusi jest zrušen mimo případy vlastizrády a velezrády.

Kateřina II. hned po svém nastoupení ujala se starého zámyslu poříditi nový zákoník pro říši ruskou a to způsobem, který nejlépe charakterisuje zvláštního velikého ducha neobyčejné této ženy. Manifestem ze dne 14. prosince 1766 ohlášen úmysl carevny o vydání nového zákoníka, i pozvání jsou do komise zákonodárné, která roku potomního v Moskvě svá zasedání zahájiti měla, zástupcové všech úřadů, všech stavů, všech národností a vyznání v říši: měli totiž účastniti se zástupcové

senatu, synodu, všech kolegií a kancelářů vždy po jednom, z každého újezdu ze šlechty vždy po jednom, z každého města po jednom, z jednodvorců (asi tolik co našich svobodníků) z každé provincie po jednom, z lidí povinných aktivní službou vojenskou neb domobranou z každé provincie po jednom, ze sedláků na státních statcích osedlých z každé provincie po jednom, z národů osedlých, jakékoliv by víry byli, z křtěných i nekřtěných, z každého národa a z každé provincie po jednom, z kozáckých vojsk. kolik by zástupců určili jich velitelé. Každý zvolený člen měl dostati od svých voličů plnomocenství a zároveň sepsání všech potřeb a žádostí stavu neb národa, jež zastupoval, a sepsání to mělo zhotoviti vždy pět voličů zvláště k tomu zvolených.

Zvláštní tato komise, sestávající z úředníků, šlechty, vojáků, měšťanů, sedláků a různých pronárodů říše ruské sešla se 30. července 1767 v počtu 652 zástupců, kteří po čas zasedání byli nedotknutelní.

V návodu, podle kterého zákonník sestaven býti měl, dala Kateřina II., jak sama praví, výraz zásadám soudobé vědy právnické, zásadám, jež hájil Montesquieu v znamenitém spise svém „o duchu zákonů“ a Beccaria „o provinění a trestech“ a j. Císařovna, stojíc pod vlivem tehdejší osvícené a svobodomyslné literatury západní a horujíc tudíž o blabu člověčenstva, pracovala sama v úkrytu po dvě léta, aby sestavila pravidla neb zásady všeobecné, které by při sepsání nového zákonníka vodítkem býti měly. Obsahuje pak vysoce zajímavý tento návod zásady, jaké do té doby i od té doby s trůnu vysloveny nebyly, a zejména v současné „osvícené“ Francii, svobodomyslném Prusku nemožnými byly, ano i od rakouského trestního zákona z r. 1768 ostře se liší.

Zajímavý a pro tehdejší dobu charakteristický návod ten začíná zcela zbožně: „Všemohoucí Bože, vyslyš prosby mé a osvět mne, abych pro stvoření tvá lidská mohla zjednati spravedlnost založenou na svatých zákonech tvých.“ A dále pokračuje: „Chceme vládnouti svým poddaným laskavě, spravedlivě a s důvěrou, neboť jen tak se ulehčí tíže koruny. Přejeme si, aby národ náš byl bohat, šťasten a spokojen, neboť nejvzneše-

nější vlastností panovníka jest zjednati národu svému podmínky existence . . .“ Vyroživši, že nejlepší zákony jsou ty, jež odpovídají přirozeným poměrům státu a mravům národa, návod pokračuje: „Rovnost občanů pozůstává v tom, aby všichni podrobeni byli stejným zákonům, volnost jest právo dělati vše to, co zákony dovolují. Velmi špatná jest politika, která chce změnití zákonem, co třeba změnití obyčejem. Slabost spočívá v tom, když provinění se netrestá, nikoliv však v tom, když trestá se mírně . . . Následujme přírodu, která dala člověku stud místo biče, i nechť největším trestem bude bezectnost, obsažená v přestálém trestu . . . A jestli najde se země, kde lidé nezdrží se jinak poklesků leč surovými tresty, tož vězte, že příčinou toho jest vláda, která ustanovila surové tresty na malé poklesky . . . Všechny tresty, kterými lidské tělo může býti zmrzačeno, buďtež odstraněny. Mučení jest prostředek velmi způsobilý k odsouzení člověka nevinného, který má slabé tělo, a k ospravedlnění toho, kdo na sílu svou tělesnou může spoléhati. Přisahu častým užíváním učiniti všední znamená zrušiti vážnost její. Chcete zameziti provinění? — Učiňte, aby zákony nehověly více jednotlivým stavům než každému občanu zvláště. Učiňte, aby lidé báli se zákonů a jiného mimo ně aby se nebáli. Nejlepší, ale zároveň nejtěžší prostředek učiniti lidi hodnými jest pečovati o řádné jich vychování. V tak veliké říši jako ruská, vládnoucí tak mnohým různým národům, bylo by velikou chybou pro spokojenost a bezpečnost občanů, kdyby různé víry byly zapovězeny. Není opravdu jiného prostředku mimo rozumné dovolení jich víry . . . Pronásledování dráždí mysli a dovolení věřiti podle své víry obměkčuje i nejtvrďší srdce, odvádí je od protivení se a tiší spory, které by jinak byly na závalu klidu státu a společnému působení občanů . . . atd.“

Komise zahájivši svou činnost, zvolila mnohé odbory a odbývala na 200 sezení, v kterých rokováno zcela svobodně. Než zástupcové tak různorodí i co do stavu společenského i co do národnosti a víry, nebyli způsobilí ke kodifikaci zákonníka, i rozpuštění jsou konečně následkem vypuknutí války turecké bez přímého výsledku. Nepřímý výsledek byl však velikolepý,

neboť snesen tu material o různorodých poměrech a potřebách říše, který teprve učinil možným vzítí v úvahu, jak by se vyhovělo zájmům veškerenstva, aby se zároveň nepoškodily zájmy jednotlivé. A jestli se carevně Kateřině nepodařilo sestaviti a vydati zákonník jednotný, tož na základě materialu sneseného vypracována pak řada jednotlivých zákonů, které zasáhly do ústrojí říše i podstatně i blahodárně, jsouce částečně základní normou veřejného pořádku po dnešní den.

Z řady základních zákonů těchto na prvním místě sluší uvéstí zákon toleranční, vydaný r. 1773, kterým zabezpečena svoboda víry všem vyznáním v říši, křtěným i nekřtěným, s tou pouze podmínkou, aby kněží těchto vyznání nebyli podřízeni žádné autoritě mimo říši. Zákonem tím zastaveno především houfné stěhování Tatarů mohamedánských z Povolží, ale zachráněni jsou i otcové tovarišstva Ježíšova, které papež Kliment XIV. téhož roku pověstnou bullou „Pater ac Redemptor noster“ zrušil, které však carevna Kateřina (podobně jako Fridrich II.) zachovala, aby obstarávali vyučování katolického obyvatelstva v zemích získaných prvním rozdělením Polska, kteréž do té doby měli ve svých rukou; polehčeno také i domácím rozkolníkům, kteří do té doby nejen co do víry obmezení, ale i zvláštní daní stíženi byli.

Obsáhlé reformy administrativné a soudní zahájeny zákonem proti podplácení úředníků (r. 1762), kteréž mělo hlavní příčinu v tom, že úředníci byli nedostatečně placeni, a aby zlu se odpomohlo, ustanoveny r. 1763 nové platy úřednictva.

Současně (1763) vydán zákon o novém zřízení senatu, tak že senát rozdělen býti měl na šest oddělení, z nichž každé čítati mělo 4—8 členů a prokuratora. Členové senatu nebyli zodpovědní za své náhledy, ale prokurator byl zodpovědným za to, aby usnesení senatu byla legální; při různosti hlasů měla rozhodovati schůze senatorů všech oddělení. První oddělení bylo hlavní; jemu příslušelo rokovati o nových zákonech a předkládati návrhy zákonů ke schválení panovníkovi, jemu příslušelo rozhodnouti o všech důležitých otázkách administrativních a podřízena mu všechna vyšší kollegia, jako zahraničných záležitostí,

války a pod. Druhé a třetí oddělení bylo soudem vyšší instance se sídlem v Petrohradě a páté a šesté oddělení v téže funkci se sídlem v Moskvě. Čtvrté oddělení konečně rozhodovalo o právech stavů privilegovaných a personalích veškerého úřednictva. Rozhodnutí senatu měla býti předkládána panovníkovi prostřednictvím zvláštní státní rady, sestavené z mužů ve státní službě zběhlých, kteří návrhy ty opatřené dobrozdáním doporučovali k schválení neb zamítnutí.

Za příčinou lepší správy rozdělena říše na 50 gubernií, obsahující území, na kterém by sídlilo 3- až 400.000 duší; každá gubernie pak rozdělena na újezdy po 20- až 30.000 obyvatelích; 2—3 gubernie měly tvořiti generální gubernatorství. Tím staré rozdělení historické arci porušeno a změněn zároveň i starý způsob správy: oddělena totiž správa země od soudnictví i finanční správy, tak že v každé gubernii, v jejíž čele stál gubernator a vicegubernator, měla odtud býti zemská správa, gubernský hrdelní, civilní i finanční úřad i sirotčí soud a školní úřad, a v každém újezdě správa a soudy nižší instance. Gubernatory a vicegubernatory jmenoval panovník, některé, zejména gubernské úředníky, jmenoval senat, jiní, zejména nižší, byli voleni. Šlechtě potvrdila Kateřina II. všechna práva (1785), která jí udělil Petr III., zejména aby nikdo nemohl ztratiti šlechtictví mimo výrokem soudu, aby souzen byl soudem svého stavu a pod. Mimo to povolila Kateřina (1775) šlechtě odbývati sjezdy v jednotlivých guberniích, voliti si svého maršálka a jiné hodnostáře. Kompetence těchto sjezdů vztahovala se na různé administrativní záležitosti, na hájení práv a výhod stavu šlechtického, obstarávání ubytování vojska a jiné podobné věci. Sjezdům gubernským mohl býti přítomen každý, kdo měl hodnost šlechtickou, právo volby příslušelo však pouze těm, kdož dosloužili se alespoň hodnosti důstojnické, čímž učiněn nepřímý nátlak, aby šlechta jako dosud musila účastniti se služeb státních neb vojenských.

Současně téměř vydán jest zákon o zřízení městském, podle kterého městům povolena úplná samospráva s voleným svobodně zastupitelstvem i soudy městskými i policií městskou. Obyvatelstvo v městech rozděleno na gildy: do první gildy počítán ob-

chodník, který měl nejméně 10.000 rublů jmění, do druhé gildy kdo měl nejméně 1000 rublů, do třetí kdo měl 500—1000 rublů jmění; kdo měl méně než 500 rublů, nazýván prostě měšťanem. Měst všech na 300.000 □ mil bylo 12.000. Aby pak obchodní a průmyslový život v městech se rozmáhal, ustanovena jest již roku 1763 zvláštní komise, která měla vyšetřiti způsob, jakým by se co nejvíce surovin i výrobků z Ruska vyvážeti mohlo a jak by obchodnictvu i doma i v cizině co největší úvěr zjednáni býti mohl. K povznesení průmyslu zrušena jsou dosavadní kolegia, zřízená carem Petrem I., která měla dozor nad prováděním průmyslu: za to zřízena jsou veliká skladiště obilí po všech guberniích, aby tím stoupání cen obilních mohlo býti regulováno.

Největší obtíž byla arci s ustálením poměrů selských. Sedláci na státních pozemcích, a těch bylo nejvíce, měli poměrně nejlepší a nejsvobodnější postavení, majíce snášeti na nejvýše zlořády úřednictva. Sedláci na statecích duchovenstva nebyli již svobodní, ale měli poměr svůj k vrchnosti určený v darovacích listinách. Sedláci panští dostali se v poddanství, když panovníci vysloužilým úředníkům darovali důchody celých dědin, a když za Borisa Godunova vyřčena zásada, že sedláci se nesmějí stěhovati, s tím arci tehdy úmyslem, aby ten, kdo měl důchod ze sedláků, mohl dále sloužiti státu. Byla-li vrchnost hodná, bylo i sedlákům dobře: platili to, co za starodávna (obrok, jak se na Rusi říkalo), a seděli jinak bez potíží na svých statecích selských neb šli i do světa, aby na jméno svého pána obchody vedli. Hůře bylo, byla-li vrchnost chudá neb zlá, tu sedláci nuceni i k robotám i dávkám nepoměrně velkým, ano i týráni; děsný jest zajisté příklad vrchnosti zlé, který dala kněžna D. Soltykova, jež umučila na čtyřicet sluhů a služek poddaných; byla za to r. 1768 odsouzena na pranýř a k doživotnímu žaláři. — I poddaní i svobodní sedláci měli svou vesnickou samosprávu, tak řečený mir, jinak podléhali poddaní sedláci soudu panskému; osud starodávných cholopů arci se nezměnil.

Carevna Kateřina při svém nastoupení byla pro úplné osvobození sedláků poddaných; ano při sjezdu čili komisi z r. 1767 ozvali se Korobin a Protasov pro osvobození, ale většina inte-

ligence neměla smyslu pro osvobození, tak že konečně rozhodly další zlou účast poddaných sedláků tytéž důvody jako za Borisa Godunova, ano sama Kateřina během svého panování odevzdala na 150.000 sedláků dosud na statcích státních osedlých čili korunních v ruce soukromé. Za to vymanila Kateřina sedláky na statcích duchovenských z poddanství a postavila je (bylo jich přes milion) pod zvláštní správu, určivši, aby z odváděného jimi platu, vyměřeného na $1\frac{1}{2}$ rublu z mužské duše, dával se plat roční klášterům a udržovány byly školy zejména duchovenské. Mimo to zahájila Kateřina kolonisaci v míře obsáhlé ve středním a dolním Povolží i v Černomořské Rusi, kam dosud ruský živel nebyl pronikl, ano volala za tou příčinou i kolonisty cizí, zejména z Němec do Ruska, kteří pak těšíce se různým výhodám, usadili se v různých končinách; v tom počtu přišli i poněmčení Bratři čeští (totožní s Herrenbutskými) a usadili se v Sareptě na Volze, kdež jsou až posud čítajíce 20.000 duší. Podobně zakládána jsou i města v pustých někdy krajinách neb bohatých na kovy, celkem asi 200, z nichž mnohá i jméno zakladatelky nesou.

Rozvoj průmyslový a obchodní a tím i bohatství země i při častých válkách postupoval poznenáhlu, ale jistě. Pro ulehčení obchodu k dvěma kanálům z Petrovy doby, Ladožskému a Višního Voločku, spojujícím Petrohrad s Povolžím, přičiněn za Kateřiny třetí, spojující Volhu se severní Dvinou. Tehdy ohledány také hory Uralské a Altajské ve příčině bohatství kovu a otevřeny doly na zlato a stříbro v obojích horách, i vytěženo takové množství drahého kovu, že do nalezení Kalifornských zlatodolů Rusko v těžení zlata a stříbra stálo na prvním místě.

R. 1770 zřízena Kateřinou státní banka na vydávání peněz papírových, čímž ulehčena na prospěch obchodu zejména zásylna peněz do vzdálenějších krajin. Když pak r. 1782 kupci Petrohradští sebrali 59.000 rublů, aby postaven byl Kateřině pomník, rozhodla carevna, aby peněz sebraných použito se ne na pomník, ale k založení bankovních závodů po guberniích, a důchody z těchto gubernských bank, které se během času velmi dobře osvědčily, aby věnovány byly na zřizování a udržování

nemocnic a útulen pro starce a malomocné. Podobně zařízena r. 1786 banka hypoteční, která poskytovatí měla úvěr majitelům nemovitostí i menších. obyčejně nejvíce ohrožených.

19. Vzdělanost.

Nastoupením Alžběty Petrovny na trůn ruský dán v Petrohradě výhost všemu německému, a francouzský mrav a zvyk, ovládající arci tehdy již vzdělaný svět západoevropský, zavládl i v Petrohradské společnosti a učinil nemožnou vládu Petra III. a návrat k starému pořádku. Za Kateřiny II. vliv francouzský ještě více se rozmohl: Kateřina sama četla spisy francouzských filosofů, podporovala velikou encyklopedii, když tato i ve Francii byla zakázána, stála v korespondenci s předními tehdy vele Duchy francouzskými, s Voltairem, Diderotem, zvala d'Alemberta. aby byl vychovatelem careviče Pavla a podobně.

Již od doby Petra hledělo se k tomu, aby mladí Rusové obdrželi řádného vychování a vycvičení i doma i za hranicí, ale to bývali vždy jednotlivci, k tomu obyčejně z vyšších tříd společenských. Vliv francouzské osvěty jevil se za Kateřiny v tom, že mělo se přihlížeti ku vzdělání nejen vyšších, ale i nižších tříd obyvatelstva. Roku 1786 vydán zákon dle návodu sepsaného Iv. Iv. Beckým. aby v každém újezdném městě otevřena byla obecná škola dvoutřídná pro děti všech stavů, v každém gubernském městě škola o 4 třídách, kde by se vedle slovesnosti učilo též mathematice, přírodopisu a krásnému umění; školy ty směřovati měly hlavně ku vzdělání třetího stavu. Jedním z nehumannějších ústavů. založených Kateřinou, byl nalezinec nebo ústav pro vzdělání opuštěných dětí, založený v Moskvě r. 1763 pro 8000 dětí a r. 1772 i v Petrohradě, ústavy to, kterým nebylo roven v celé západní Evropě, pročež není s podivením, že vzbudily obdiv i francouzských i anglických cestovatelů.

Z odborných a vyšších učilišť sluší jmenovati kadetní školu založenou r. 1762 v Petrohradě pro vychování důstojníků dělostřeleckých a inženýrů, obchodní školu založenou r. 1772 v Petrohradě, školu pro dívky šlechtické, založenou r. 1764 při Vo-

skresenském monastyru (Smolný inst.) v Petrohradě pro 240 žákyň ve 3 ročnících, kdež děvčata vychována velmi pečlivě pro život společenský, tak že pak raziti mohla cestu onomu postavení ženy ve společnosti, které ruská žena dnes zaujímá právě na základě svého vzdělání; — r. 1765 podobný ústav založen i pro dívky měšťanské. — ano pomýšlelo se vedle stávajících universit v Moskvě, Petrohradě, Kazani, Charkově založiti nové university v Jekatěrinoslavi, Pskově, Černigově a Penze, ale pro nedostatek peněz musilo býti odloženo.

Literatura ruská, od doby Petrovy více méně uměle pěstovaná rozkvetla hlavně za doby Kateřiny II. nalézajíc i ochrany i pobudky v samé carevně. Vždyť sama carevna nejen udržovala rozsáhlou korespondenci s nejznamenitějšími učiteli té doby, ale i sama činně působila v literaturu, účastnic se tu prací akademie, tu pišíc vážná poučení pro své vnuky, tu opět pokoušejíc se v pracech dramatických.

Doby Kateřiny II. dožil se především Nestor literatury ruské novověké, Lomonosov (1711—1765), který geniálním duchem svým obsáhl všechny obory vědění lidského: psal on zrovna tak důkladně o mathematice, fysice, astronomii i dějepise, jako zasáhl i do písemnictví krásného; první stanoviv pravidla jazyka ruského založil písemný jazyk a uvedl v básnictví přízvukný verš.

V popředí krásné literatury stálo drama nalézající se přirozeně pod vlivem francouzským. V Jaroslavi pořádal Volkov první domácí představení a r. 1756 založeno stálé dvorní divadlo v Petrohradě, r. 1759 též v Moskvě; Volkov stal se prvním hercem divadla Petrohradského, a ředitelem jeho jmenován Sumarokov, získavší si jméno svými veselohrami, které sice byly napodobením Molièra, ale vedle látky a typů v evropské neb lépe francouzské literatuře běžných obsahovaly i motivy a typy ze života ruského. Nad Sumarokova vynikl Fon-Vizin rovněž veselohrami (Brigadir, Nedorosl, Vybor guvernera), v nichž jako Sumarokov, jen že originálněji, líčí převrácenosti života ruského, povstávající tím, že zejména vyšší kruhy podstatou svou mnohdy se zvyky života staroruského spojovaly zvyky evropské vyčtené hlavně z romanu.

Prvním povoláním ruským básníkem byl však Děržavin, který ve vzletných ódách opěval četná a slavná vítězství vojsk ruských, ale pak i abstraktní látky vyhledával; v posledním oboru získal si nehynoucí slávu zejména ódou svou na Boha, přeloženou potom do všech jazyků evropských (dvakráte i do češtiny) i do jazyků asiatských.

Vážnou úlohu převzala tehdy v literatuře i universita moskevská, očišťujíc řeč od cizích příměsků, i obstarávajíc překlady znamenitých spisů básnických cizích, jako Iliady, Aeneidy, Ztraceného ráje, Messiady a j.

Ve vážné čili vědecké literatuře přirozeně měla převzítí vedení akademie ruská, založená na ponuknutí kněžny Daškové, která tehdy byla předsedkyní akademie Petrovy, a stala se tudíž i předsedkyní nové akademie ruské r. 1783. Než akademie ruská za prvé půlstoletí svého trvání nevykonala úlohy své, zabředši v přílišné etymologisování. Hlavní prací akademie byl srovnávací slovník všech řečí celého světa (1789—1799), nebo lépe řečeno slovník obsahující v abecedním pořádku slova všech možných řečí (počtem 43.257 slov), na němž pracovala nejen akademie, ale kde kdo byl, i sám dvůr, Kateřinu II. nevyjímaje.

Jinak z učených lidí té doby vyniká především na poli církevním metropolita moskevský Platon, který vzbudil obdiv i císaře Josefa II., metropolita astrachaňský Bratonovský, který první zavedl ruský jazyk v kázáních do chrámu, a j.

Na poli dějepisném pod vlivem akademie Petrovy vynikali především učenci cizí. Již roku 1762 přišel poprvé do Petrohradu učený Schlötzer, pověstný svým vydáváním ruských historických pramenů i vlivem svým na pozdější dějepisectví ruské.

Tehdy proslavil se i Stritter svým výtahem z historiků byzantských, tehdy v Benátkách vydaných, pokud se dotýkali národů slovanských i jiných. Učený G. F. Miller stal se prvním archivářem nově utvořeného státního archivu ruského (1779 až 1783) a jako Schlötzer získal si zásluhu vydáváním pramenů dějin ruských.

Z ruských učenců získal si čestné jméno Tatiščev, učeník školy Petrovy, i nalezením Ruské pravdy a Sudebníka. jakož

i Dějinami ruskými, psanými na základě letopisů, které ve třech dílech vydal potom Miller. Druhý soustavný dějepisec ruský minulého věku byl M. Ščerbatov, jehož dějiny ruské vyšly v sedmi dílech v l. 1770—1791. Podobně zasluhuje zmínky A. J. Musin-Puškin, jemuž podařilo se nalézt báseň Slovo o polku Igorevě (1795), kdežto Boltin vynikl jako kritik historický, dovozuje zejména ze starých smluv s Řeckem vysoký stupeň vzdělanosti starodávného Ruska, který upírali současníci i cizí i domácí.

Zápisky současné doby psali jak sama carevna Kateřina, tak zmíněná již kněžna Dašková, pak Chrapovický, Děržavin, Gribovský atd. Vedle četných politických i satirických listů začaly pak již za Kateřiny vycházeti vážné vědeckoliterární žurnaly; mezi vydavateli posledních na prvním místě zasluhuje zmínky N. J. Novikov. V žurnalech pak poprvé vystupuje nové jméno Nik. Mich. Karamzina, jenž ve svých povídkách sáhl k řeči lidu na místě dosavadní spisovné mluvy, která byla jaksí uprostřed mezi staroslovanskou a ruskou, a tím zahájil novou dobu v literatuře ruské.

